

L 2144

KOLONIALE
STUDIËN

EERSTE
JAARGANG

~~Z.37.1.~~

1917

III

1917

1917 3^e all.

China's intrede in den Grooten Oorlog

door

V. B. v. GUTEM.

De invloed, voor nu en voor later, van den oorlog op Nederlandsch-Indië, brengt reeds een aanzienlijk aantal pennen in beweging. Men kan zich niet onttrekken aan den eisch, om bij de beoordeeling van dit ingewikkeld vraagstuk, den blik te richten op het samenstel van Oost-Aziatische landen, waarvan onze Koloniën deel uitmaken.

Immers op één punt stemmen de meeste en degelijkste studies over aanverwante onderwerpen overéén, onverschillig welk standpunt de schrijvers tegenover het wereldconflict innemen. Het is dit, dat sedert den oorlog de richtlijnen en de wendingen van de Oost-Aziatische politiek niet meer uitsluitend door de Ministeries van Europa worden aangegeven; dat de politiek van dit stuk wereld meer en meer gaat draaien op zuiver Oost-Aziatische spillen; dat de economische- en machtsvragen van die landen zelve het overwicht erlangen boven de problemen, welke voortvloeien uit de belangen, die Westersche mogendheden in den Verren Oost nastreven of verdedigen. Een aangepaste Monroe-leer, „Azië voor de Aziaten”, komt in dergelijke uiteenzettingen telkens en met grooten nadruk om aandacht vragen.

Hiermede is — wellicht ten overvloede — aangetoond, welk groot belang Koloniaal Nederland heeft bij de strekking en den geest der gebeurtenissen, die in deze jaren zich afspelen in de verschillende landen van Oost-Azië. Want het kan geenen twijfel lijden of de ingrijpende staatkundige verschuivingen, die zich thans beginnen af te teekenen, zullen eenen verreikenden invloed oefenen, ook op het economisch bestaan van alle betrokken landen, Nederlandsch-Indië inclus.

Deze bijdrage moge strekken om één „bedrijf” van wat thans in Oost-Azië geschiedt te verduidelijken, en, als de tijd daartoe

gekomen is, het overzicht over deze overgangsperiode van de Oost-Aziatische verhoudingen te vergemakkelijken.

De telegrammen meldden, dat de Chineesche Republiek haar zwaard in de schaal geworpen heeft aan de zijde der geallieerden. Wij hebben gelezen, dat de Chineesche Consul-Generaal hier ter stede officieele mededeeling heeft ontvangen van dezen stap zijner regeering. De vraag rijst, wat dit nu eigenlijk inhoudt, wat het beteekent voor dat land zelf, en deze vraag is niet te beantwoorden, zonder eenen blik te slaan op den toestand, waarin de binnenlandsche politiek van dit miljoenenrijk thans verkeert. Vooropgesteld zij, dat deze toestand zeer verward is, dat het uitzicht in de naaste toekomst alles behalve rooskleurig is, dat zelfs de meest optimistische vrienden van China nog eene periode van zwaren, innerlijken strijd vóór zich weten.

De man, die China's deelname aan den oorlog heeft bewerkt, is Tuan Chi-Jui; hij is de spil, waarom zoowel de buitenlandsche, als de binnenlandsche politiek des lands deze laatste maanden heeft gedraaid. Deze staatsman is één der velen, die, voortgekomen uit den militairen stand, tot eene positie van de hoogste macht zijn opgeklommen. Als jongmensch liep hij de befaamde „Peiyang Military School" af, en verbond zich al spoedig daarop aan Yuan Shi-K'ai, die destijds onderkoning van de provincie Chihli was. Lange jaren arbeidde hij onder en samen met dezen aan de moderniseering van China's leger, en speciaal van de Noordelijke troepen, die van oudsher de beste contingenten hebben geleverd. Tegen den tijd, dat de revolutie het hoofd kloek opstak, behoorde Tuan onder de meest vooraanstaanden der militaire machthebbers, die memories indienden, om het Keizerkind tot troonsafstand te bewegen. Na de troebele omwentelingsmaanden op het einde van 1911 en in 't begin van 1912, toen Yuan Shi-K'ai het hoofd van den staat was geworden, vergat deze nieuwe president zijnen vroegeren helper niet. Tuan Chi-Jui kreeg de portefeuille van oorlog in het eerste republikeinsche kabinet, en was achtereenvolgens militair gouverneur van verschillende belangrijke provincies. Einde 1915 was de verhouding tusschen de beide mannen totaal veranderd. Driester en driester was Yuan zijne belustheid op de alleenheerschappij gaan toonen, en in zijne oogen begon de tijd rijp

te worden om den drakentroon te bestijgen. Later zal de geschiedenis wellicht kunnen uitmaken, welke redenen Tuan Chi-Jui bewogen hebben om zich tegen Yuan Shi-K'ai's verheffing tot keizer te verzetten. Was het oprechte toewijding aan oligarchisch-republikeinsche principes, of oordeelde hij slechts, dat Yuan toch eigenlijk niet de man was om „het Mandaat des Hemels” te aanvaarden? Maarschalk Tuan, die, „nourri dans le sérail”, de usurpatie van het keizerschap reeds lang had zien aankomen, maar zich niet geroepen of bij machte had gevoeld om van den aanvang af oppositie te voeren, had vroegtijdig een beproefd middel van Aziatenpolitiek te baat genomen: hij had zich met „verlof wegens ziekte” uit het openbare leven teruggetrokken. Het lijdt geenen twijfel, of Yuan heeft alles in het werk gesteld, om onzen maarschalk aan zijne nieuw te stichten dynastie te verbinden, getuige onder meer zijne verheffing tot hertog van den eersten graad.¹⁾

Maar Tuan blééf in de ambteloosheid, ver van het nieuwe hof, totdat het succes van de z.g. Derde of Yünnan-revolutie, — dit is het verzet tegen Yuan's monarchale beweging — verzekerd was. Yuan Shi-K'ai had de krachten zijner tegenstanders onderschat, evenals hij zijne eigene macht en populariteit had overschat, en hij moest zich terugtrekken uit de pas betreden kroningszaal. Zijn dood kort daarop, in Juni 1916, bracht de oplossing van talrijke moeilijkheden. Toen Yuan Shi-K'ai van het tooneel verdwenen was, moest redelijkerwijze de „Voorloopige Constitutie van Nanking” weer de basis der staatsregeling worden. Wij komen hierop later terug, stippen slechts aan, dat zij door Yuan onrechtmatig ter zijde was geschoven. Uit kracht van deze wet trad de vice-president in Yuan's plaats op als hoofd van den staat. Deze opvolger, Li Yuan-Hung geheeten, is inderdaad eene der aantrekkelijkste figuren in het politieke leven van China in de jongste jaren. Ook hij is als soldaat geboren en getogen. In 1911 werd hij door de plaatselijke revolutie-troepen te Wuchang als leider gepousseerd, en hij overwon op schitterende wijze in de locale botsingen met de keizerlijke strijdmachten. Niet, dat deze ontmoetingen den naam van groote veldslagen verdienen. Maar het toeval der historie heeft nu eenmaal gewild, dat voor de omverwerping van de Mandsjoe-dynastie gééne gevechten noodig

---

¹⁾ Dit is eene benaderende vertaling van eenen der hooge adelsrangen, die Yuan naar overgeleverd gebruik uitdeelde ter gelegenheid van zijn keizer-worden, als belooningen en lokmiddelen.

waren, grooter dan die in en om Wuchang, waarin deze Li Yuan-Hung de zegevierende veldheer der republikeinen was. En zóó is hij de revolutieheld bij uitstek geworden. De populariteit, die deze rol hem bezorgd heeft, is hij steeds ten volle waardig gebleven. Zijne verkiezing, later, tot vice-president van de Republiek is ook vóór alles uit deze populariteit te verklaren. En hij heeft dit hooge ambt bekleed met eene beginselvastheid en eene integriteit, die hem onder de Chineesche politici van den jongeren tijd tot eene verkwikkelijke uitzondering stempelen. Zijne oppositie tegen, en zijnen afkeer van Yuan's troonsbestijging heeft hij nimmer onder stoelen en banken gestoken; maar hij was machteloos tegenover dezen hoogst bekwamen, doch min scrupuleusen diplomaat. Alle pogingen van laatstgenoemde, om Li Yuan-Hung over te halen naar de monarchale zijde, en diens populariteit te gebruiken ten bate van de nieuwe dynastie, leden schipbreuk op Li's stoere eerlijkheid. Waarin deze pogingen hebben bestaan? Dat is een thema, waaruit heel wat te leeren zou wezen omtrent intieme Oostersche politiek, maar het doel van dit opstel laat niet toe, er dieper op in te gaan. Het zij genoeg, te vermelden, dat Yuan, toen hij op het toppunt zijner macht was, en den vicepresident alreeds tot prins (vgl. noot op pag. 3) verheven had, er in slaagde, hem in een soort eervolle gevangenschap te lokken, en hem aldus onschadelijk te maken. Eenen aanslag op het leven van zijnen populaireren tegenstander is Yuan zelfs door zijne felste vijanden nimmer tòegedicht. Ongetwijfeld heeft zijne omzichtige wijsheid hem steeds daarvoor gewaarschuwd.

Intusschen, terwijl Li Yuan-Hung door zijne onkreukbaarheid zijnen vrienden en vijanden, alsook allen vertegenwoordigers der vreemde mogendheden, achting en eerbied afdwong, het ontbrak hem aan de staatsmanskunst om in den warwinkel van partijen en politiek gekuip orde te scheppen. Hij is er niet in geslaagd een voldoende aantal groote mannen bijeen te brengen om de ontredde staatsmachine opnieuw te monteeren. Toen hij Yuan Shi-K'ai opvolgde, werd Tuan Chi-Jui eerste minister van de geredde republiek. In hem had de president den steun van een krachtig, helderziend staatsman, die althans de administratie op gang hield, zoo goed als onder de gegeven omstandigheden doenlijk was: eene zware taak en eene groote verdienste. Eene der eerste regeeringsdaden van Li Yuan-Hung was, het parlement, dat door zijnen voorganger eenvoudig naar huis gestuurd was, in eere te herstellen.

Deze volksvertegenwoordiging was de dochter der eerste revolutie. Zij werd verkozen en kwam bijeen op grond van de reeds genoemde „Voorloopige Constitutie”, die het allereerste Revolutie-gouvernement te Nanking had afgekondigd in 1911. Hare hoofdtak was, de „Voorloopige Constitutie van Nanking” om te zetten in eene permanente en voorts om het tot standkomen van eene permanente „Nationale Vergadering” voor te bereiden. Deze eerste volksvertegenwoordiging zelve droeg een voorloopig karakter, als van eene „Constituante”. Zij is inderdaad jammerlijk te kort geschoten in waardigheid en effectiviteit beide, en heeft nagenoeg niets gedaan om zich het vertrouwen van de natie als geheel te verwerven. Zij dreef op de Kuo-min-tang, de radicaal-democratische partij, welke de Revolutie tot stand gebracht had. Maar de overgrootste meerderheid der leden, die deze partij in het parlement vertegenwoordigden, waren mannen van zeer eugdigen leeftijd, even vol van enthousiasme en van onbezonnen, uiterst geavanceerde ideeën, als leeg van ervaring en van het besef, wát het practisch beleid der regeering over een rijk — en dan nog wel een rijk als China — beteekent en vereischt. Toen, kort na de onttroning der Mandsjoe's, met Yuan Shi-K'ai een staats-hoofd aan het bewind gekomen was, die zich meer en meer ontpopte als behoudend, reactionair, autocratisch zelfs, sloeg de Kuo-min-tang, en dus ook het parlement dat zij beheerschte, van zelf om in oppositie. Met allen positieven, wetgevenden arbeid was het toen voorgoed gedaan. Slechts voor hare alleroorspronkelijkste taak: verzet tegen de autocratie, bleef zij werken, en wel met de gebruikelijke, onsympathieke middelen, die felle partijzucht pleegt te dicteeren, en die — mutatis mutandis — reeds overbekend zijn uit de geschiedenis van het parlementarisme. Karakteristiek was de wijze, waarop Yuan Shi-K'ai zich van dezen rumoerigen sta-in-den-weg van zijne eerezuchtige bedoelingen ontteed. Daar de Voorloopige Constitutie aan het staatshoofd geene bevoegdheid had gegeven om het parlement te ontbinden, verklaarde hij — bij wijze van staatsgreep — de Kuo-min-tang tot eene staatsgevaarlijke vereeniging, ontbond haar bij presidentieel edict, en ontzegde den leden dier partij het recht om parlementaire functies uit te oefenen — einde 1913 —. Automatisch was de volksvertegenwoordiging haar quorum ontnomen, en de zittingen werden in Januari 1914 voor onbepaalden tijd gesloten. Yuan Shi-K'ai heeft steeds zekere vormen van constitutioneele

staatsregeling zoeken te redden; hij heeft voortdurend commissies aan het werk gehouden om grondwets-ontwerpen te maken. Maar algemeene verkiezingen heeft hij niet uitgeschreven en wàre „vertegenwoordigende” lichamen zijn zijne raden, hoven, kamers etc. niet geweest. Het eenige, dat afgekondigd werd, was eene in Yuan Shi-K'aischen zin „Gewijzigde Voorloopige Constitutie” en eene dito wet op de presidentsverkiezing.

Voor zijnen opvolger echter golden geene andere overwegingen dan wet, recht en billijkheid; en zoo riep hij het onrechtmatig uit elkaar gejaagd „Voorloopig Parlement” weer bijeen, dat echter in de jaren van zijn gedwongen reces niet veel vergeten was en niet veel had geleerd. Had hij nieuwe verkiezingen uitgeschreven, dan had de natie hem wellicht meer bezonnen menschen-materiaal als vertegenwoordigers ter zijde gesteld: zelfs is niet met zekerheid te zeggen, of de Kuo-min-tang weer de meerderheid veroverd zou hebben.

Tusschen eenen premier als Tuan Chi-Jui en kamers als de thans herstellende, kon een conflict niet uitblijven. Niet in staat zich te doen eerbiedigen of iets door te zetten, koos het parlement onmiddellijk weer de tactiek van tegenwerken en obstructie. Daar was bovendien inwendige verdeeldheid in de hoofdleiding der democratische partij, die — uit behoefte aan quantiteit van leiders en volgers — hare deuren wel wat ruim was gaan open zetten voor politieke tinnegiers en avonturiers. De verschoonbare reden, waarom de betere elementen der Kuo-min-tang in deze benarde tijden schitterden door afwezigheid in de politieke arena, was, dat zij zich niet persoonlijk veilig voelden buiten het extra-territoriale gebied van de verschillende verdragshavens.

Aan de andere zijde kon de premier Tuan Chi-Jui, die stond voor de taak om in de provincies, waar hier en daar de meest fantastische toestanden heerschten, toch een bewind gaande te houden, niets aanvangen met zulk een parlement. Hij verviel hoe langer hoe meer tot reactionaire regeermethoden, oordeelende dat dit de eenige weg was, om het land voor de dreigende anarchie te bewaren. Gelet, vooral, op de speciale moeilijkheden, die China steeds onafgebroken belegerd hebben, ook in zijne buitenlandsche staatkunde, is er voor de krasse opvattingen van den maarschalk inderdaad veel te zeggen. Evenwel, menig onderdeel van zijne methoden en maatregelen was verre van onaanvechtbaar, en schrijver dezès zou

niet gaarne de verdediging van zijn gansche beleid voor zijne rekening nemen. De doctrine der Kuo-min-tang wist van geen wijken, hare kortzichtigheid belette samenwerking op ettelijke gewichtige punten, die met de partijprincipes niets uitstaande hadden. En de gansche politieke constellatie maakte het den Kuo-min-tangers onmogelijk om hunnen wetgevenden arbeid zòò krachtig ter hand te nemen, dat in de plaats van wat zij afbraken, althans de grondslagen van een nieuw régime zichtbaar werden.

Men kan onmogelijk staande houden, dat de actie van de Kuo-min-tang in het openbare leven eenen sympathieken indruk maakt, integendeel. Maar men doet wijs zijn oordeel over de partij in haar geheel op te schorten, totdat China de jaren van de groeistuipen waarmede het nu terneer ligt, achter den rug zal hebben.

Om nu den draad der gebeurtenissen van het voorjaar 1917 weder op te vatten.

Het aangroeiend conflict tusschen kamers en premier leidde tot eene crisis, toen de vraag der oorlogsverklaring aan Duitschland op den voorgrond kwam. De Amerikaansche gezant te Peking had eene actie ingeleid, dat China, als protest tegen de Duitsche duikbooten-politiek, op voorbeeld van de Vereenigde Staten zijne diplomatieke betrekkingen met de centrale mogendheden zou afbreken. Reeds waren ettelijke Chineesche onderdanen het slachtoffer van torpedeering geworden, en men stemde niet ongaarne in met het koor voor recht en menschelijkheid. Bovendien, alles wat aan politiek deed in den lande, was er bijzonder op gesteld, dat China vertegenwoordigd zou zijn bij de komende vredesluiting, en men hoopte algemeen, dat deze stap het recht op eenen zetel aan de groene tafel zou verzekeren. De aanspraken daarop, die voortvloeien uit Japan's verovering van het door Duitschland van China gepachte Tsing-Tau — provincie Shantung — achtte men blijkbaar niet voldoende klemmend. De verbreking van het ambtelijk verkeer had dus plaats zonder oppositie; maar ook zonder enthousiasme.

Evenwel, Amerika, de groote neutrale mogendheid, die men zich in dezen tot voorbeeld had gesteld, ging méér doen, dan gezanten naar huis zenden en terugroepen. Zou China ook volgen met eene oorlogsverklaring? Hierover was het moeilijker tot eenstemmigheid te geraken. De breede lagen van het volk hadden nooit bijzondere reden gehad, om pro-gealliëerd te zijn, uit deze naieve, maar be-

grijpelijke overwegingen, dat sommige der geallieerde mogendheden, in den loop van hare geschiedenis in het Verre Oosten nimmer wat men noemt „belanglooze vriendschap” voor China hebben getoond; voorts, omdat de Entente den oorlog voert in bondgenootschap met Japan, dat door de overgroote meerderheid der Chineezzen beschouwd wordt als de natuurlijke vijand en rivaal van hun vaderland. Een oorlog tegen Duitschland was dus moeilijk als eene volkszaak voor te stellen. Vandaar felle politieke en diplomatieke strijd, over dit punt. Booze tongen, ook in de Chineesche pers, hebben de motieven van de verschillende Chineesche politici, die vóór of tegen den oorlog hebben gewerkt, eenvoudigweg herleid tot cheques. Daarmede maakt men zich natuurlijk veel te gemakkelijk van de questie af. Het springt immers in het oog van hoe buitengewoon groot gewicht de positie, die China thans kiest tusschen de strijdende partijen, zal worden voor de gansche Oost-Aziatische staatkunde na den oorlog. Een China, bevriend met een zegevierend Engeland, of een China geliëerd met eene macht, die onder komt te liggen, zal dan gansch anders staan, dan een neutraal China. Over de uiterst moeilijke en delicate questie van Japan's houding, en tegenover China's binnenlandsche politiek, en tegenover het wereldconflict en tegenover de toekomstige staatkunde van den Verren Oost, zal schrijver dezes zich maar niet in gissingen begeven; hij weet er juist genoeg van om te beseffen, hoe ingewikkeld en veelkantig het probleem is.

Tuan Chi-Jui vereenzelvigde zich met de oorlogspolitiek, berekende, dat van den oorlogstoestand geprofiteerd kon worden, om de macht van de militairen, waarop hij immers zelf steunde in zijn binnenlandsch régime, tot in het onbeperkte uit te breiden. Terecht voorzag hij, dat zijne kansen, om in het parlement de noodige credieten te doen voteeren, zéér twijfelachtig waren, en dus drong hij er bij den president op aan, dat deze persoonlijk den stap voor zijne verantwoording zou nemen. Maar Li Yuan-Hung — wiens persoonlijke neigingen en opvattingen ter zake buiten beschouwing kunnen blijven, wijl hij die nimmer met veel kracht gepousseerd heeft, ten einde zijne positie boven de partijen te kunnen handhaven — bleef getrouw aan zijne beginselen, zooals altijd, en oordeelde, dat de beslissing toekwam aan de volksvertegenwoordiging. En de volksvertegenwoordiging vergaderde, lang en heftig, draalde, obstrueerde, daar zij besepte wat er in dezen op het spel stond

voor de binnenlandsche politiek. De op oorlog aansturende premier van zijnen kant, had een nieuw, vernuftig machtsmiddel te baat genomen. Hij riep namelijk eene „militaire conferentie” bijeen in de hoofdstad, die van advies moest dienen omtrent de te nemen maatregelen, noodzakelijk voor 's lands verdediging, en aanverwante questies. Vertegenwoordigd waren de meeste militaire gouverneurs der provinciën, die nagenoeg allen krachtige voorstanders van Tuan's beleid in binnenlandsche aangelegenheden waren — en die — nu de omstandigheden het eischten, — zich ook gaarne pal stelden voor de anti-Duitsche politiek, die de maarschalk tot de zijne had gemaakt; immers zij wilden hem tot elken prijs gehandhaafd zien als eerste minister. Het is volkomen veilig te beweren, dat deze schare ijzervreters, hoewel zij misschien doordrongen was van het belang van den inzet bij de oorlogsverklaring, toch de vraagpunten van het interne China véél gewichtiger vond, dan het prijsgeven der neutraliteit; het was slechts schijn, dat het conflict culmineerde in het oorlogsvraagstuk. Velen zijn er onder deze generaals, die een beter figuur zouden maken als satrapen van een Oostersch despoot, dan als militaire ambtenaren van eene democratische republiek. Republikein te zijn is voor hen ook geen essentieel bezwaar, maar dan volgens aristocratische, liever gezegd oligarchische beginselen. Dat waren althans lieden, waarmede een man als Tuan Chi-Jui „iets kon doen"! Er werd dan ook over heel wat meer geconfereerd, dan militaire zaken en rijksverdediging alleen. Zonder eenige constitutioneele bevoegdheid zonden de verzamelde generaals memories in bij het parlement, om te vertellen, hoe de grondwet er uit moest zien; zij drongen bij president en volksvergadering aan op spoedige behandeling van de oorlogsquestie; kortom, zij oefenden pressie uit op eene vrij bedenkelijke wijze. De vraag, in hoeverre Tuan Chi-Jui verantwoordelijk gesteld moet worden voor deze actie zijner geestverwanten, is bij de Chineesche verhoudingen ingewikkelder, dan zij in een Westersch land zou zijn. Het spreekt van zelf, dat maarschalk Tuan de vergaderingen der militaire conferentie niet persoonlijk presideerde, of zelfs geregeld bijwoonde. Echter, de generaals zouden nooit zóó zijn opgetreden, als zij zich niet door den premier gerugsteund wisten. Ter andere zijde is het in China eene alledaagsche zaak, dat lieden, die niet de minste verantwoordelijkheid dragen voor een bepaald onderdeel der regeeringstaak, daarop invloed zoeken te oefenen, door hunne inzichten telegrafisch of in

eene memorie aan de betrokken overheid mede te deelen, casu quo zorgende, dat er zoo veel mogelijk ruchtbaarheid aan gegeven wordt. Bij ons zou het meer dan vreemd gevonden worden als bijvoorbeeld de Commissaris der Koningin van de provincie X, of de commandant van de stelling Y, de burgemeester van Z, of zelfs de leider van eene der partijen in den lande een telegram inzond bij de Staten Generaal, om ongevraagden raad te geven tot de eene of andere maatregel van politiek beleid; in China is dat, zooals gezegd, aan de orde van den dag, en men doet dat, hetzij uit kracht van eene hooge positie, hetzij op grond van zijn „aanzien” onder zijne medeburgers zonder meer. Niemand verbaast zich er over.

De strijd tusschen Tuan en de Kamers verscherpte zich meer en meer. Het ging hard tegen hard: eene zeer vrijgevochten democratie, contra eene reactionaire generaalsheerschappij. Er hadden verschillende „incidenten” plaats. Eenmaal wierp Tuan zijn premierschap neder, en ging weg, naar Tientsin. Li Yuan-Hung kon echter zijn ontslag niet aannemen, aangezien het absoluut onmogelijk was ministers, laat staan eenen premier te vinden. Immers — zooals wij boven reeds aanstipten — de Kuo-min-tang volgde deze bedenkelijke werkwijze, dat, terwijl de 3de rangs krachten der partij allen parlementairen arbeid wurgden, de geestelijke vaders van de organisatie stelselmatig weigerden om de verantwoordelijkheid der ambten op zich te nemen. Het was duidelijk, dat zij geene kans hadden om, behalve civiele bedieningen ook militaire commando's machtig te worden, talrijk en groot genoeg, om hun gezag te schragen en zoo moesten zij zich tevreden stellen met, van de veilige „foreign concessions” te Shanghai uit, den tegenstander te bestoken, en links en rechts te telegrafeeren om hunne opinies wereldkundig te maken. Het merkwaardigste dezer telegrammen was wel dat van Dr. Sun Yat-Sen aan Lloyd George, ter bestrijding van Englands bemoeiingen om China in den oorlog te betrekken.

Om tot ons verhaal terug te keeren. Toen nu de boos wegge-loopen maarschalk Tuan zich eindelijk door speciale afgezanten van president Li Yuan-Hung had laten belezen, om naar Peking terug te keeren, en het premierschap weder op zich te nemen, was zijn gansche kabinet verlopen. Alle ministers waren démissionair, op één na, en die was al een paar maanden „met verlof wegens ziekte”. En nog wilden de Kuo-min-tangers in het parlement niet dansen naar het pijpen van den maarschalk; en nog wilde die

partij geene lieden stellen om hun deel van de regeerlast te schouderen. Met meer aandrang dan ooit herhaalde Tuan zijn verzoek aan president Li, om de oorlogsverklaring buiten het parlement om door te zetten, maar al deze bemoeiingen stuitten wederom af op Li's grondwettelijke beginselen. Maar waarom het parlement dan niet ontbonden? Dit was inderdaad de netelige kwestie, immers we hebben hierboven reeds opgemerkt, dat de „voorloopige constitutie" aan niemand in den lande de bevoegdheid verleende, de volksvertegenwoordiging op te lossen. Onnoodig te zeggen, dat Tuan Chi-Jui, gesteund door zijne vrienden, de generaals, het staatshoofd trachtte te overreden om in deze leemte van de grondwet te voorzien door eenen coup d'état, en de kamers tòch naar huis te zenden. Eveneens onnoodig te zeggen, dat een man als Li Yuan-Hung daar niet aan wilde. En wat was — afgezien van het probleem oorlog of vrede op zich zelf — de groote vrees van de gansche oppositie? Dat de generaalspartij zich van de onbepaalde heerschappij zou meester maken, door, steunende op de oorlogsverklaring, de krijgswet af te kondigen, en aldus de laatste restjes van burgelijk gezag en daarmede tevens de gansche democratie, in den hoek te bezemen.

Toen Tuan steeds sterker en sterker aandrang, gaf de president ten slotte het eenige antwoord, dat de grondwet hem overliet: hij stuurde hem zijn ongevraagd ontslag thuis: daarbij bleef hij zichzelf volkomen getrouw, door in het betreffende edict eene royale plaats in te ruimen aan de verdiensten jegens den staat, die de maarschalk zich in den loop zijner carrière verworven had. Om het besluit te contrasigneren, werd de grijze Dr. Wu Ting-Fang, die Buitenlandsche Zaken tijdelijk waarnam, uit zijne ziekekamer gehaald, en deze zelfde was wel genoopt, ook eenige dagen den zetel van den eersten minister in te nemen. Tuan vertrok onmiddellijk na zijn ontslag naar Tientsin, en vond daar zijne geestverwanten verzameld, die, hunnen leider getrouw, als één man de gehoorzaamheid aan de centrale regeering te Peking opzegden. Dit heet in de Chineesche politiek „zich onafhankelijk verklaren." Bij ons is dit staatkundig machtsmiddel alweer onbekend. Zoekende naar analoge verschijnselen in de Westersche geschiedenis, kan men slechts wijzen, op wat in het feodale tijdperk het „afvallen van een' vazal" genoemd werd.

President Li Yuan Hung was in eene uiterst moeilijke positie.

Hij stond aan het hoofd van eenen staat, die geen uitvoerend bewind bezat en slechts een parlement, te onmondig om zich te doen eerbiedigen en daardoor incapabel om iets tot stand te brengen. Niet bij machte de partijen te verzoenen, en ongenegen om zelf de teugels te grijpen, is de zwaarbeproefde man bij den duivel te biecht gegaan. Hij riep eenen „bemiddelaar” naar Peking en wel generaal Chang Hsün.

La fable convenue wil, dat deze condottière zijne loopbaan begonnen is als staljongen van de Keizerin-Weduwe zaliger. Zoo veel staat vast, dat hij eene primitieve, ongeletterde houwdegen-natuur is, eigenschappen, die hij deelt met velen der thans commandeerende grooten in China's armeeën. 's Mans groote, feitelijk eenige, beteekenis lag in de onbegrensde toewijding, waarmede zijne goed gedrilde, modern uitgeruste troepen — huurlingen natuurlijk — hem gehoorzaamden. Deze generaal is altijd trouw gebleven aan de Mandsjoe-dynastie, ten teeken waarvan hij zelf en zijne soldaten de traditioneele haarstaart nimmer afgeknipt hebben. De republiek heeft zich sedert 1911 nog nooit in staat gevoeld, om met dezen kampioen van het „ancien régime” af te rekenen; en Chang Hsün zat al dien tijd, gevreesd, ontzien en ongemoeid, met zijne benden om zich heen in Hsü-Chow. ²⁾ Aan de uitnoodiging om als middelaar tusschen de hittig strijdende partijen op te treden, meende hij geen gehoor te hoeven geven, voordat president Li Yuan-Hung werkelijk ten einde raad was. Begrijpelijkerwijs zond hij sterke afdeelingen van zijne getrouwen voor zich uit, eer hij zijne huid in het politiek tournooiveld waagde. De houding van zijne dapperen te Peking is, boven verwachting, dragelijk geweest.

Van dezen Chang Hsün nu heeft president Li den raad aanvaard, om het parlement te ontbinden; tegelijk met dit decreet teekende hij zijn eigen politiek doodvonnis.

Het contrasigne op het ontbindingsbesluit was van de hand van Li Ching-Hsi (neef van den beroemden Li Hung-Chang), eenen politieken weerhaan, die geruimen tijd te voren tot minister van financiën, kortelings tot premier was benoemd, maar die, veiligheidshalve, in Tientsin was blijven konkelen met Tuan Chi-Jui en de zijnen, zonder zijn ambt te aanvaarden. Nu was hij in het gevolg van Chang Hsün mede naar de hoofdstad gekomen.

²⁾ Deze stad is van groote strategische beteekenis door hare ligging aan de Tientsin-Pukow spoorweg.

En hij kon thans moeilijk anders doen, dan zijne handteekening zetten onder het decreet tot ontbinding der volksvertegenwoordiging.

Tot ieders verbazing usurpeerde Chang Hsün, vrijwel onmiddellijk na het oplossen der kamers, de dictatuur, en herstelde den 12-jarigen keizer op den troon zijner vaderen. Er was inderdaad niet veel staatsmanschap toe noodig om in te zien, dat daarvoor de tijd nog niet gekomen was, en dat de troepenmacht van Chang Hsün alleen, niet toereikend was, om den drakentroon te schragen. Wel kan men met zekerheid zeggen, dat de Mandsjoe-kampioen over de restauratie in besprek was met de andere mannen van het zwaard, maar de onderhandelingen waren nog lang niet ver genoeg gevorderd. De generalenbent, onzeker omtrent Chang Hsün's diepste bedoelingen, en niet geraadpleegd over de allergewichtigste vraag van het voogdijschap over den monarch, kwam onmiddellijk in verzet, en Tuan Chi-Jui zelf commandeerde een deel der troepen, die tegen Peking oprukten. Chang Hsün's staartdragers werden geslagen; eene of twee ontmoetingen waren voldoende om het pleit te beslissen. En het keizertje stapte voor den tweeden keer in zijn jonge leven van den troon af. Li Yuan-Hung had, op den eigen morgen van de restauratie, zijn presidentschap neergelegd, en in eene memorie, die bepaald hartroerend is voor wie de zeden en de taal van China's officieel verkeer kent, had hij verklaard, dat alle rampen die over het volk gekomen waren, voortvloeiden uit zijne onbekwaamheid, dat hij zich derhalve gereed hield om zijne rechtmatige straf te ondergaan.

Als bij tooverslag verandert het politiek tooneel. De onttroning van het keizerkind, en de afrekening met Chang Hsün, waren het werk geweest van Tuan Chi-Jui en de zijnen. Dat waren de redders van de republiek, dat waren wederom de mannen van den dag. De vice-president generaal Feng Kuo-Chang, die te Nanking zetelde, een man, wiens loopbaan zich kenmerkt door eene afwachende bezonnenheid, en die zich dan ook in de conflicten der laatste maanden onzijdig had verklaard, haastte zich den zegevierenden generaals zijne hulde aan te bieden, met zijne gelukwensen voor het herstel der republiek. De generaals, van hun kant, hadden geene redenen om Feng Kuo-Chang tegen te werken: het kon hunne zaak slechts ten goede komen, als, onder hunne auspiciën, de vice-president de plaats van den démissionairen president innam, juist zooals de Voorloopige Constitutie dat voorschrijft. Men confereerde. En blijkbaar kwam

men zonder veel moeite tot een vergelijk over de te volgen staatkunde want aldaar is de oorlogsverklaring aan de Centralen gevolgd.

Maar de Kuo-min-tang! Deze lijkt inderdaad leelijk in de knel te komen! Het parlement, haar eenig bolwerk op het slagveld van de politiek, is geslecht. Alle partijgangers, die er zitting in hadden, hebben een goed heenkomen moeten zoeken. De meesten zijn naar Canton getrokken, immers, terwijl deze partij in de schaduw van den extra-territorialen vrijdom van de vreemde nederzettingen te Shanghai haar hoofdkwartier opsloeg, haren oorsprong en haren aanhang heeft zij steeds in het Zuiden des lands gehad. Het vergelijk tusschen den waarnemenden president en Tuan Chi-Jui's groep voorziende, zijn nu ook de hoofdleiders der partij naar hunne bakermat, Canton, terug gesneld. Daar willen zij het verzet tegen de reactionaire generaalsheerschappij van Tuan Chi-Jui cum suis organiseren. Het eerste eskader van de oorlogsmarine, dat begonnen was met zich „onafhankelijk te verklaren”, heeft zich daarna aan de zijde der Kuo-min-tang geschaard. Deze vloot ligt nu geconcentreerd in de delta-monden van de Westrivier — Si-Kiang — gereed om de democratie te beschermen. Deze „onafhankelijke” vloot erkent natuurlijk de oorlogsverklaring aan Duitschland en Oostenrijk niet, als zijnde gedaan zonder autorisatie van de volksvertegenwoordiging, en zij zal dus geene oorlogsdaden tegen de Centralen ondernemen.

Onder de voormannen daar in Canton valt vooral op Dr. Sun Yat-Sen, de bekende auctor intellectualis van de eerste revolutie, welke echter, sedert het opheffen der „Voorloopige Regeering te Nanking” aan wier hoofd hij stond, allengs meer en meer tot negatieve politiek, tot oppositie, was teruggedrongen. Opnieuw is hem nu eene schoone kans geboden om te toonen, wat hij aan opbouwende staatsmansarbeid vermag te praesteeren, uit wat voor hout de stutten zijner partij gesneden zijn.

Blijkens de berichten in de pers is het de bedoeling der „Zes Zuider Provinciën” een voorloopig gouvernement — een tegengouvernement dus — te vestigen in Canton. Men is reeds begonnen het parlement aldaar te herzamelen, en men tracht zooveel mogelijk provincies en troepen-eenheden voor de democratische idee te winnen. De toon van de Zuidelijke pers lijkt ons intusschen wel wat al te optimistisch. Immers de eensgezindheid der leiders laat te wenschen over, niet onverklaarbaar bij zoo groote heterogeniteit der persoonlijkheden. En verder staan daar in het Zuiden nog de bekende

Hooge Regeeringscommissaris van de Westrivier, Lu Ying-T'ing, de militaire gouverneur van Kwang-Tung, Chen, en eenige andere legeraanvoerders, die naar hunne herkomsten te oordeelen, dichter bij Tuan Chi-Jui staan, dan bij de democraten. Zoover ons bekend is hebben deze heeren nog geen kleur bekend; of zij ter plaatse de „voorloopige regeering” zullen tegenwerken, dan wel zich bij de eerste gelegenheid bij hunne geestverwanten in het Noorden zullen voegen? Of zullen er wellicht één of meer onder hen zijn, die zich onder de democratische vanen scharen? De aanwezigheid van de Kuo-min-tang-sche vloot is natuurlijk van grooten invloed op hunne gedragingen.

Of het tot eenen burgeroorlog zal komen tusschen Noord en Zuid? Zal men trachten, zal het doenlijk blijken, de gapende kloof te overbruggen? Voor de Zuidelijken staan juist deze vragen bovenaan onder de geschilpunten tusschen de leiders. Geld hebben zij niet, nog niet althans, en zoo moeten de voorstanders van de expeditie-idee — de avontuurlijke Li Lieh-Chün cum suis — uitgaan van het systeem van Tilly, belichaamd in diens lijfspreuk: „De oorlog moet den oorlog voeden”. Wat dit stelsel voor Europa inhoudt, heeft ons de dertigjarige oorlog geleerd; wat het voor Oostersche landen beteekenen zou, daarmede zullen wij onze verbeelding maar niet pijnigen.

De oorlogsverklaring aan Duitschland en Oostenrijk, die het uitgangspunt van deze beschouwingen vormde, is alzoo uitgegaan van „de Noordelijken”, van de Generaalspartij, die met den waarnemenden President Feng Kuo-Chang als staatshoofd, zich thans weder als „de centrale regeering” heeft geïnstalleerd te Peking, en die de „oppositie” heeft doen verkeereren in eene „tegenregeering”. Wij zijn inderdaad zeer gespannen te vernemen, wat deze oorlogsverklaring tengevolge zal hebben, of er werkelijk iets ondernomen zal worden tegen de Centrale Mogendheden; waarin verder de hulp zal bestaan, die den Gealliëerden door China geboden wordt; wat de tegenpraestaties van laatstgenoemden blijken te zijn. Aan voorspellingen zullen wij ons natuurlijk niet wagen, maar wij durven met volle veiligheid te verzekeren, dat den Chineezzen zelf de binnenlandsche Staatkunde, die voorshands in het teeken staat van den strijd tusschen Noord en Zuid, veel nader aan het hart gaat, dan hun aandeel in den Grooten Oorlog.

Naschrift.

Vòòr het ter perse zenden van dit artikel bereikten ons de berichten van de plechtige opening van het parlement, de officieele constitutie van de „voorloopige regeering” te Canton, en . . . van de oorlogsverklaring der Zuidelijken aan Duitschland en Oostenrijk. Ook dit laatste is in wezen slechts eene versterking van het hierboven gevoerde betoog. Immers de reden waarom Sun Yat-Sen overging tot den laatstgenoemden stap, of er althans in toestemde, is, dat hij zijnen tegenstanders in het Noorden niet in de gelegenheid wil laten om de Gealliëerden tegen de zaak der democratie uit te spelen. Het was immers te voorzien, dat de noordelijken, behalve de argumenten van de krijgswet, ook het relief, dat het bondgenootschap met de Allies hun geeft, zouden gebruiken als machtsmiddel in hunne anti-democratische binnenlandsche staatkunde. Ook zouden zij de neutraal blijvende Zuidelijken gevoeglijk van landverraad, lafheid etc. kunnen beschuldigen, en deze aantijgingen als strijdleuze prediken van de daken — en in de pers—. De eenige wijze waarop de Democraten hun deze beide troefkaarten uit de hand konden slaan, was hunne buitenlandsche politiek 180 graden te doen omdraaien en zelf het zwaard tegen Duitschland en Oostenrijk te trekken. Had niet èene der Geallieerde Mogendheden het noodig geoordeeld om bij de onderhandelingen over de groote leening, die men het Pekingsch Gouvernement zou toestaan, de nadrukkelijke voorwaarde te stellen, dat deze fondsen niet gebruikt zouden worden voor ondernemingen tegen het Zuiden?

En zoo blijkt dan, dat de oorlogsverklaring van de nieuwe „Voorloopige regeering” te Canton, evengoed als die van de „Centrale regeering” te Peking, gedicteerd is door de eischen van de binnenlandsche politiek.

V. B. v. G.

Particuliere landerijen in West-Java

door

Dr. R. BROERSMA.

Het particulier landbezit op Java heeft over het algemeen niet beantwoord aan de goede bedoeling, waarmee het aanvankelijk werd in het leven geroepen. Tal van omstandigheden en ook tal van persoonlijke opvattingen der eigenaren hebben op sommige landen tot ongewenschte gebruiken, maatregelen en practijken geleid en het particulier landbezit in een kwaden reuk gebracht. De landheeren werden in den loop der tijden van zeer diverse pluimage: naast de Europeesche kwamen er zeer veel Chineesche en Arabische voor; naast landen zoo groot als een provincie van Nederland kreeg men door vererving en verkoop onnoemelijk kleine.

Daaruit reeds blijkt, dat het zeer onredelijk is alle landheeren over één kam te scheren en alle landbezit van particulieren te beschouwen als uit den boeze. Men kan het betreuren, dat de overheid eenmaal haar toevlucht nam tot deze instelling en dat zij in het begin der 19e eeuw vóór en onder het Engelsch tusschenbestuur een machtige uitbreiding verkreeg, maar onbillijk is het indien men tevens de oogen sluit voor den vooruitgang, dien sommige landerijen vroeger of later hebben te danken gehad aan hun eigenaren. Wil men hen rangschikken onder de uitzonderingen — het aantal landerijen is groot — welaan, maar men behóórt te onderscheiden.

Reeds de ligging van een particulier land heeft grooten invloed op de gedraging van den eigenaar tegenover zijn bezit. Op alle landen heeft hij recht op een deel van den oogst van padi, tweede gewassen, vruchten, vischteelt, en op een aantal dagdiensten van elken daartoe verplichten opgezetene. Deze „heffingen en rechten”

vormen vaak de gevaarlijke klip, omdat niemand graag belasting betaalt en elke belastingbetaling onder minder gunstige omstandigheden (ziekten, misgewas enz.) dubbel zwaar en onaangenaam valt, ook al is de landheer door het „Reglement omtrent de particuliere landerijen bewesten de Tjimanoeck” verplicht daarmee bij zijn heffing te rekenen. Heeft nu een landheer gelegenheid tot vestiging van „eigen cultures” als die van koffie, thee, rubber, kina, dan kan hij daarmee een bron van inkomsten voor zich en voor de bevolking openen. Die gelegenheid is te vinden op landerijen, welke zich uitstrekken in de zuidelijke helft van het gewest Batavia. Daarentegen is zij niet of wel heel schaarsch aanwezig in de noordelijke helft, zoodat de landheer zich daar meer uitsluitend moet toeleegen op de paditeelt. Daarmee is niet gezegd, dat deze landheer zich jegens land en bevolking niet verdienstelijk zou kunnen maken; immers is bij aanhoudende inspanning bij wijze van proeven, van betere grondbewerking, bemesting en bevloeiing een verbetering in den rijstbouw aan te brengen, die tot grootere welvaart voert. Maar hij blijft evenals de bevolking afhankelijk van dat ééne gewas, terwijl op landerijen met „eigen cultures” de tegenspoed in het eene kan worden vergoed door voorspoed in het andere gewas.

Hoewel er verschillende redenen zijn om te onderscheiden onder de particuliere landerijen de gunstige van de minder gunstige en de ongunstige, bespeurt men tegenwoordig van dat onderscheid weinig. Daartoe werkt ongetwijfeld mee het feit, dat de Regeering haar voornemen tot terugkoop van particulier landbezit heeft bekend gesteld en er een flink begin mee heeft gemaakt. Velen zijn geneigd daarin het bewijs te zien, dat de Regeering algemeen den toestand op de particuliere landerijen afkeurt. Intusschen is dat geheel onjuist. De Regeering van onzen tijd keurt de instelling als zoodanig af, maar onderscheidt tusschen de landerijen. Zij besluit tot terugkoop, zoodra het algemeen belang dien vordert. Landen, waar de gedraging van het beheer tot ontevredenheid en ongeregelde heden leidt, waar de landsverdediging het eischt, landen in streken, waar bevloueiingswerken van grooten omvang moeten worden ondernomen, klein particulier bezit in of bij steden, waar de hygiënische toestand verbetering behoeft en dergelijke zullen het eerst in aanmerking komen voor een terugkoop.

Om te bewijzen, dat er particuliere landerijen zijn, waar de toestand

van land en volk geen reden tot klagen geeft, landerijen, waar het beheer doordrongen is van plicht jegens de bevolking en gaarne van een deel der verkrijgbare baten afstand doet om welvaart op het land ook voor komende jaren te verzekeren, volg hier een overzicht van een drietal landerijen nabij Buitenzorg.

Pondok-Gedeh-landen.

Op het zadel tusschen de fraai-geglooiden Gedeh en Salak strekken zich de Pondok-Gedeh-landen uit, een oppervlak beslaande van 31191 baoes (22133 H.A.) en vormende een driehoek, welks top reikt tot Buitenzorg en waarvan de basis ligt op de grens tusschen de Preanger en het gewest Batavia.

Wie thans dit particuliere bezit doortrekt en de met padi, thee, koffie en andere gewassen beplante velden aanschouwt, bovendien overal bevolking aantreft in haar bezigheid buiten of in de rust harer kampongs, den trein hoort rollen en op tal van goede wegen verkeer ziet van karren en auto's, gelooft ternauwernood de onverdachte getuigenissen van drie eeuwen geleden, die ons de omgeving van het huidige Buitenzorg schetsen als door ziekten en Bantamsche rooftochten ontvolkt.

Afstand in eigendom en leen scheen aan de Indische Regeering der 18e eeuw het eenige middel om in die streken bevolking te bekomen en met haar een nuttig gebruik van den grond. Zoo kwam het land Buitenzorg in 1750 in handen van Gouverneur-Generaal Van Imhoff als eigendom. „De Heeren Zeventien stonden hem toe „een gedeelte van het landschap Campong Baroe, thans genaamd „Buitenzorg, op een billijke taxatie, geschikt na de waarde, ten tijde „hetzelve door H. E. aan zijn Edt. wierde afgestaan en de uitgifte „daarvan verleent, in eigendom voor zijn Edt. en desselfs erfgenamen „te mogen overnemen op dienzelven voet als andere uitgegeven landen „door de Comp^e altoos zijn overgelaten aan particuliere bebouwers „en beplanters en over zulks zonder hooge, middelbare of laage jurisdictie of titul van heerlijkheid hoegenaamd, behoudens nogtans deze „verplichting, dat de vruchten van dat land komende moeten worden „geleverd aan de Comp^e” . . . . .

Heerlijke rechten werden dus zoo min als souvereine rechten afgestaan, maar het land mocht in vollen eigendom worden be-

zeten. De bedoeling was, dat de particuliere bezitter zou tot stand brengen, wat de Compagnie zelf niet kon doen, namelijk bevolking en landbouw brengen in vruchtbare maar leege streken. Dat was ook het belang der eigenaren zelf en zoo zag men op alle particuliere landen pogingen aanwenden tot verkrijging van opgezetenen. Lokmiddel mocht zijn het aanbod van grondbezit tegen afstand van een deel van den oogst aan den eigenaar en tegen praestatie van een hoeveelheid arbeid te zijnen bate, maar het is niet gewaagd indien wordt aangenomen dat ook ongeoorloofde lokmiddelen in het werk werden gesteld. Waartoe zouden anders de verbod-bepalingen hebben gediend op het ronselen van volk?

Buitenzorg had nagenoeg geen bevolking; alleen in de omgeving van het „kasteel” waren ongeveer driehonderd gezinnen gevestigd. In de eerste vijftig jaren mocht het niet gelukken het „land Buitenzorg” tot een bloeienden streek, nog minder tot een rijk bezit te verheffen. Koffie, peper, padi en wat men er verder mocht verbouwen, moesten worden geleverd aan de Compagnie en uit den door haar betaalden altijd lagen prijs moesten eigenaar en bevolking een karige belooning vinden. Eerst nadat in 1808 voor Buitenzorg de verplichting tot levering van den oogst werd opgeheven behalve voor de koffie, namen volkstal en paditeelt toe.

Doordat Daendels het landgoed, met uitzondering van het lusthuis van den gouverneur-generaal en van het land Bloeboer, in perceelen verkocht, zijn uit het land Buitenzorg verscheidene particuliere landerijen ontstaan: Tjiomas, Tjideroek, Dramaga, Sindang Baroë, Tjiawie, Pondok-Gedeh. In volgende jaren werden door koop vereenigd Tjiawie (na afscheiding van Tjikopo), een stuk van Pondok-Gedeh en Tjideroek onder den naam van Pondok-Gedeh-landen. Die landen werden in 1832 van den toenmaligen bezitter Engelhard gekocht door den bekenden luitenant-generaal J. graaf van den Bosch. Tot 1886 bleven zij een zuiver familiebezit; in dat jaar werd de „Cultuur-maatschappij Pondok-Gedeh” gevormd, waarbij echter het karakter van familiebezit niet te eenenmale is verdwenen.

Hierboven werd reeds meegedeeld, dat de Pondok-Gedeh-landen in 1832 werden gekocht van den eersten eigenaar door graaf van den Bosch en dat zij nadien een familiebezit zijn gebleven. De

cultures in West-Java waren toen in hoofdzaak naast die van padi de cultuur van koffie en van suikerriet. Op de Pondok-Gedeh-landen waren toen dan ook vier kleine suikerfabrieken, elk niet meer dan 3000 picol suiker opleverend. De koffiecultuur was, zoolang er verplichte levering bestond aan het Gouvernement bescheiden. De bezitters bleken ook in dien tijd te begrijpen, dat zij hun belang dienden te vereenigen met dat der opgezetenen en tot dat doel de voorwaarden voor het slagen der paditeelt te moeten verbeteren. Die verbetering werd gezocht in degelijker bevoeiing. Zoo werd het water van den Gedeh gedeeltelijk verzameld in een meer, dat nog bij de hoofdplaats Srogol is te vinden, en vandaar een geregelde toevoer naar elders mogelijk gemaakt. Het aantal rijstvelden kon nu toenemen en er kwam plaats voor meer gezeten bevolking. De geest tot een weldadig beheer was aanwezig, is aanwezig gebleven en kwam het sterkst tot openbaring toen na 1880 in de teelt van koffie en suikerriet de kwade dagen kwamen, die den val dier gewassen hebben veroorzaakt.

Was een halve eeuw te voren al de hand geslagen aan een betere bevoeiing door het Gedeh-water, in 1888 erkende de eigenares (de Cultuur Mij. Pondok-Gedeh) dat ook de bevoeiing door het Salak-water te wenschen overliet. Men hield het voor waarschijnlijk, dat het veelvuldig kappen van boomen op de hellingen van den Salak oorzaak was van een ongeregelde toevoer van water en daarom werd tot een onderzoek besloten.

Het tiental jaren tusschen 1880 en 1890 heeft voor den landbouw op Java veel zware dagen gekend en ook de P. G.-landen werden de benauwing gewaar. Men zette de oogen wijd open voor de gebreken, welke het beheer in de komende jaren moest wegnemen. De uitgestrektheid van de verschillende ondernemingen was niet nauwkeurig vast te stellen, omdat nog te weinig aan opmeting was gedaan. Tot bepaling van de inkomsten der verschillende afdeelingen en tot registreering van het inlandsch grondbezit op de landen was zij onmisbaar en aangezien opmeten niet het werk is van een vluggen dag, werd besloten tot een begin met de riettuinen.

Een andere verbetering, waarop men verdacht moest zijn, was die der molens voor het malen van koffie en rijst, primitieve en bovendien slechte inrichtinkjes. De suikerfabriek had daarentegen goede machines. De verbetering der pelmolens was dringend

in verband met de steeds op de landen gevolgde methode van tjoekee-bestemming. De tjoekee is het één vijfde van den padi-oogst der opgezetenen, waarop de landheer recht heeft. Die tjoekee nu werd verpacht voor een drie- of vijftal jaren tegen een jaarlijksche pachtsom; de molens werden tevens aan den pachter in gebruik gegeven. Wilde de eigenaar onafhankelijk zijn van de gegadigden bij de verpachting, dan moest hij zorgen, bijaldien de verpachting wegens te lage inschrijving of anderszins mislukte, zelf in staat te wezen de tjoekee-padi te verwerken. En daartoe zijn goede molens noodig. Evenzeer is noodig opmeting van sawah's en bekendheid met de normale opbrengst der sawah's.

Het jaar 1888 was een zorgelijk jaar. De uit Bantams verleden zoo beruchte veepest had zich op de P.G.-landen vertoond en bleek een ernstige bedreiging voor den ganschen veestapel. Maar toen de dood onder het vee woedde, kwam men meteen tot de erkenning, dat een behoorlijk beheer van den veestapel onmogelijk was zonder een veeboek en zonder veemerken.

Gebrek aan zorg bleek ook uit het feit, dat, toen men met een aanplant van kina was begonnen en daartoe een gedeelte bosch was gerooid, de gevelde boomen, schoon een zeer goede houtsoort gevende, bleven liggen waar zij lagen en langzaam verteerden.

De teelt van suikerriet bleek in heel west-Java vrijwel onhoudbaar, toen de suikerprijzen daalden tot $8\frac{1}{2}$ gulden per picol. Op een dergelijke daling was het bedrijf niet voorbereid; zou het in stand kunnen blijven, dan was onontbeerlijk een goed gecontroleerde fabricatie. Daarover beschikten de kleine bedrijven van west-Java niet, ook niet dat der P.G.-landen. Er kwam bij, dat de rietcultuur in het regenachtige Buitenzorgsche misplaatst was, vooral op een hoogte van 1800 voet, waarop de P.G.-landen het riet hadden. Langzaam rijpte het, namelijk pas in 18 tot 20 maanden: men plantte riet in September op gronden, waarvan de vorige oogst pas in Mei was verkregen. Op die wijze werd de grond uitgeput, men verkreeg niet meer dan 45 picol suiker per baoe, het sap had een gering gehalte, het riet was vatbaar voor de serehziekte. En het toezicht, waaraan onder zulke omstandigheden buitengewone eischen moesten worden gesteld, lag in handen van een Chineeschen tuinopzichter. Geen wonder, dat de eigenaar overwoog de suikernijverheid te staken. Het besluit daartoe viel in 1891. De machines werden verkocht en de aanplant der geschikte

tuinen werd bestemd tot levering van bibit (kweekmateriaal) aan fabrieken elders. De bibitlevering heeft enkele jaren ruime voordeelen gegeven, maar omstreeks 1900 werden zij minder, toen vele ondernemingen haar eigen suikeraanplant hadden opgevoerd. De opbrengst op de P.G.-landen minderde bovendien door de uitputting van den grond. In 1902 werd het planten van suikerriet dan ook gestaakt en de gronden bestemd tot herbebossching en tot teelt van andere gewassen.

Omstreeks 1890 was het een tijd, waarin nieuwe wegen moesten worden gezocht in landbouw en beheer van landzaken. De teelt van Java-koffie was haast overal door de bladziekte getroffen. Men moest haar prijsgeven en vervangen door een soort, die aan de ziekte weerstand kon bieden. Dien weerstand verwachtte men van de Liberia-koffie, welke zich ook inderdaad gedurende eenige jaren naar wensch gedroeg.

In 1890 werd op de P.G.-landen aangevangen met de cultuur van Liberia. Een deel der vroegere rietgronden werd voor de Liberia bestemd, ongeveer 400 baoe en eer een vijftal jaren was verloopen had men er 800 baoe mee beplant. Voorts deed in 1891 de theebouw zijn intrede op de landen; had men er ruim 100 baoe aan ingeruimd, het besluit stond vast dat men in snel tempo zou gaan tot 300 baoe. De kinacultuur, enkele jaren geleden aangevangen, gaf haar eerste bevredigende uitkomst en de naaste toekomst zag er na de lage marktprijzen der vorige jaren niet ongunstig uit voor dat gewas. Bovendien waren kleine aanplantingen gemaakt van cacao, peper, kruidnagel, getah pertja en muskaatnoot.

Bij al die zorg voor de eigen cultures verloren de eigenaren der P.G.-landen het belang der bevolking, dat ook herstel en nieuwe wegen behoeft, geenszins uit het oog. Indien er al geen ethische zin in het beheer had gegolden, dan zouden de eigenaren toch voor den bloei hunner bezitting zijn genoopt geweest tot behartiging van het volkswelzijn. Immers al wat zij voor den aanplant van nieuwe gewassen ondernamen, moest betaald worden uit de opbrengst der heffingen en rechten. Alles? Aanvankelijk was uit die baten het benoedigde voor nieuwe cultures of voor uitbreiding betaald, maar men kon er niet mee voortgaan en derhalve werd een toevlucht genomen tot de obligatie-leening. In elk geval diende het beheer alles te doen om de kansen tot verkrijging van welvaart te behouden, te verzekeren. Daarmee zou dan ook het blijven der bevolking op de P.G.-landen het best zijn verzekerd.

Niets is hachelijker voor een particulier land dan volksverloop. Verhuizen de opgezetenen naar de Gouvernementslanden of naar een ander particulier land, waar men meent geld te kunnen verdienen, dan beteekent dat het verlaten der akkergronden, vermindering van padi-opbrengst en heerendiensten en het onttrekken van werkkrachten aan nieuwen aanplant en tuinonderhoud. Op de P.G.-landen had men daarvoor een open oog en al vroeg hadden de eigenaren zich beijverd om de lasten te verlichten en de kansen op voordeel te verhoogen.

De heffingen en rechten hebben zich op de P.G.-landen al tientallen van jaren bepaald tot de tjoekee en den heerendienst; daarentegen werd de tuinhuur, welke het Reglement den eigenaar toestaat, niet gevorderd, de grondhuur (behalve van Chineezcn) evenmin. In de moeilijke jaren omstreeks 1890 werden aan de bevolking zaden verstrekt voor de teelt van vruchtboomen. In 1892 werd de raad ingewonnen van niemand minder dan Holle, den grooten kenner der paditeelt, toegewijd aan het welzijn der Soendaneesche bevolking als geen ander, met het doel aanwijzingen te verkrijgen, waarmee de opgezetenen hun winst konden doen. De aanwijzingen kwamen wel, maar helaas werden zij door de bevolking slecht opgevolgd.

Het was juist gezien, dat de vervanging der heerendiensten door een matige betaling, den zoogenaamden afkoop, heilzaam kon werken. Het Reglement veroorlooft den eigenaar, tegen verstrekking van behoorlijk voedsel één dag arbeid per week van de mannelijke opgezetenen te vorderen. Zoowel op de particuliere landerijen als in de Gouvernementslanden is bewezen, dat de inlander gaarne den heerendienst afkoopt.

In 1888 werd op de P.G.-landen een proef genomen met afkoop van heerendienst. Evenwel, men kon de proef niet voortzetten. Immers de eigenaar had voor het koeliewerk in de tuinen tal van menschen noodig en, hoewel men den door afkoop heerendienst-vrijen man voor het tuinwerk wilde betalen, die menschen kwamen niet in toereikend aantal op. Voor velen kon een beletsel zijn de groote afstand tusschen hun desa en de tuinen, waar werk was te vinden. Een verhuizing naar een dichterbij gelegen desa kon den opgezetenene niet in den smaak vallen en zoo besloten de eigenaren der P.G.-landen etablissementen voor dergelijke menschen op te richten, waar zij dus huisvesting en het noodige voor een

tijdelijk verblijf konden vinden. Die wijze van volksvestiging lukte evenwel niet, volk van buiten was bij de algemeene behoefte aan tuinarbeid op Java ook niet te bekomen en zoo moest men de proef met afkoop voorloopig staken en, waar het mogelijk was, het tuinonderhoud tegen maandelijksche betaling aan opgezetenen uitbesteden. Het is een treffend voorbeeld van de bezwaren, waarmee veelal pogingen tot verbetering der inlandsche bestaansvoorwaarden gepaard gaan.

Na de donkere jaren rondom 1890 daagde een betere tijd. De levering van suikerbibit bracht nog voordeel en naast de pacht-som voor de tjoekoe kwamen baten uit de kina, de thee en de koffie. Zelfs de last met den arbeid werd minder en de pogingen tot vervanging van heerdienst door een betaling konden worden hervat, pogingen, welke jaar op jaar beter gevolg kregen. Er werd een ambtenaar in dienst genomen, die uitsluitend in aanraking met de bevolking, toezicht op den rijstbouw en opmeting der sawah's zijn arbeid vond. Aan de theecultuur werd een nieuwe fabriek gegeven en het oude etablissement bestemd voor de bewerking der koffie. Winst werd verkregen, hooger dan in jaren was behaald, in 1896 kon een dividend van 7 % worden uitgekeerd. Het bevolkingscijfer, dat in 1889 had bedragen 33611, bedroeg 43381 in 1898.

Na tien jaren onverpoosde inspanning konden aandeelhouders der Cultuur-Maatschappij Pondok-Gedeh verklaren, dat hun bezit door zware jaren was heengeloodst en de nieuwe eeuw onder goede teekens tegemoet ging.

In de eerste jaren onzer eeuw bleef de toestand der „eigen cultures” gunstig. Vooral de thee deed het heel goed op de P. G.-landen, de kina gaf reden tot volkomen tevredenheid en van de kleinere cultures bleven de kapok en de peper eenige waarde behouden. Maar in de koffie kwam een ongunstige kentering. De Java-koffie raakte in haar laatste stadium en, wat zorgwekkender was, ook de Liberia voldeed niet meer in alle tuinen, waar zij was geplant. Afschrijving van een aantal tuinen was onvermijdelijk. Onzeker bleef het, of de Liberia-teelt voor een afdoend herstel vatbaar was en de cultuur wederom tot bloei zou geraken. En gelijkerwijs elders op Java werd uitgekeken naar een vervangster, die beter dan de Liberia bestand is tegen ziekten, zoo ook moest

men op de P.G.-landen slechts heil verwachten van het inboeten der aangetaste Liberia-tuinen met een andere soort. Spoedig kreeg de Robusta-koffie op Java het vertrouwen en allerwege zag men op landen van omstreeks 500 meter hoogte en lager Robusta-tuinen, veelal met tusschenplanting van Hevea-rubberboomen. In 1910 begon men op de P.G.-landen in te boeten met Robusta.

Naarmate nieuwe aanplantingen gereed kwamen en het tuinonderhoud gemakkelijker werd, verminderde voor de bevolking de gelegenheid om in de „eigen cultures” der P.G.-landen geld te verdienen. Stellig lag niet daarin uitsluitend de oorzaak van eenig volksverloop in de jaren 1907, 1908 en 1910. Het is niet gemakkelijk een juist inzicht te bekomen in de oorzaken van een dergelijk verschijnsel, dat in den regel nauw verbonden is met den inwendigen en altijd min of meer heimelijken staat van de desa. Men wil in onze dagen niet meer hooren van „het zachtste volk der aarde”, doch waar is, dat de inlander, wien het leven in de desa moeilijk wordt gemaakt, zich in den regel niet verzet, zich zelden beroept op een beschermend bestuur, doch verhuist.

De bevolking der P.G.-landen, die in 1887 had bedragen 33018 zielen, bereikte na een voortdurende stijging in 1906 het getal van 47740. Gunstig teeken was de gestadige klim van het volkscijfer. Maar daarom trof het des te meer, dat het in 1907 verminderde met 486, in 1908 met 239 en, na een vermeerdering in 1909 van 255, in 1910 met niet minder dan 1245.

De oorzaken van die daling waren niet nauwkeurig vast te stellen, maar de eigenaren waren verstandig genoeg ze althans voor een deel te zoeken bij hun eigen beheer. „Het streven om haar welvaart te bevorderen moet meer op den voorgrond komen”, aldus werd omtrent de bevolking in het jaarverslag van 1907 geschreven. Het was geenszins een mooi gebaar alleen van deze eigenaren, die als een goede traditie der P.G.-landen den ijver voor het volksbelang hoog hielden. Zij hadden al jaren lang zaad verstrekt voor de aanplantingen der bevolking en ook voorschotten door tusschenkomst van de Bataviasche Landbouw-Credietbank. Men wenschte in die richting voort te gaan, maar de verstreking van allerlei hulp meer geregeld en stelselmatig te maken. Het beheer begreep, dat het den opgezetene moest beveiligen tegen de roofgierigheid, klein en groot bedrog van slimmere landgenooten.

Dit is altijd nog het troosteloze in den arbeid van ieder, die den inlander wil sterken in zijn bestaan, dat hij zoo licht het slachtoffer wordt van geknoei en afzetterij door land- of desagenoot, die zijn stoffelijk en verstandelijk overwicht aanwendt tot brutale afzetterij, ja openlijken of sluikschen diefstal. Daardoor gebeurt het zoo vaak, dat het kleine sawahbezit aan den rechthebbende wordt ontrooggeld en overgaat in handen van den woekeraar of den vromen rijkaard. De bestolene rept zich niet naar het kantoor van den Europeeschen bestuurder met een onomwonden beklag, hij zwijgt en berust en erkend moet worden, dat hij, indien hij zelf in staat mocht zijn tot zulke streken, zich er waarschijnlijk niet van zou onthouden. Wij mogen nooit vergeten, dat het slachtoffer van roof en afzetterij zijner meerderen wel op het oogenblik zelf de bitterheid voelt van zijn verlies, maar niet die zedelijke verontwaardiging, waaruit men kracht put tot onvermoeid zoeken naar recht. Aan het einde van zijn rampdag staat hij hulpeloos en arm op zijn erf of veld in peinzing zonder inhoud, terwijl een zwakke avondschijs nog even het laatste licht van den bergtop toezendt, maar het is verre van hem hoop en kracht te zoeken in den nieuwen lichtrijken dag van morgen. Hij mist de veerkracht, den wil tot stand houden tegen het geweld van zijn sterkeren landgenoot, van wien hij zich al datgene laat welgevallen, wat hij misschien van Europeaan of Chinees niet zou dulden. Hij moge door onze aanmoediging en voorlichting, door het voorbeeld van zijn burens, door Sarikat Islam en andere min of meer steunende invloeden zoo ver zijn, dat hij recht durft vragen tegen hetgeen hij als onrecht van Europeaan of Chinees beschouwt, over het algemeen staat hij nog volkomen onbeschermd tegen de afpersing en geweldenarij in de desa. Langs den langen weg van het onderwijs zal wellicht het toekomstig geslacht zich ontworstelen aan dien noodlottigen greep, maar men verwacht niet dat een zelfs ijverig bestuur in gouvernements- of particulier land volkomen slaagt in de beveiliging van den inlander tegen den inlander.

Het onbereikbare mag niet afhouden van streven naar het bereikbare. De eigenaren der P. G.-landen besloten het kleine sawahbezit tegen woeker te beschermen door op billijker voorwaarden dan vroeger voorschotten te verstrekken. In sommige gevallen werd de schuld van een sawahbezitter aan een anderen opgezetene door de Maatschappij overgenomen. Behalve de

verstrekking van zaad voor verschillende gewassen en de verstrekking van voorschotten tot bewerking van sawah, tot schulddeeling in geval de sawah tot onderpand diende en tot het doorkomen van slechte tijden, werd een uitnemend middel te baat genomen, namelijk de oprichting van een desa-loemboeng. De eerste loemboeng op de P.G.-landen ontstond in 1908. Een goedang (schuur) werd gebouwd en aan de desa, die er voor in aanmerking kwam, ter afbetaling gegeven benevens honderd picol padi als renteloos voorschot. Evenals in de Gouvernementslanden kan de padibouwer een deel van zijn oogst brengen en in de loemboeng laten voor een bepaalden tijd, waarna hij zijn padi met winst kan terug bekomen. Omgekeerd leent de loemboeng padi uit tegen een vaste rente. Het loemboeng-stelsel is op de P.G.-landen wel geslaagd.

Een oorzaak van volksverlies was ook de groote sterfte. Herhaaldelijk komt het voor, dat nu hier, dan daar op Java ziekten een bizonderen omvang krijgen. Pokken en koorts maaïen soms geweldig onder de bevolking van een streek. De P.G.-landen liggen nabij Buitenzorg en zijn er met een goeden weg en met de spoorlijn meer verbonden, zoodat zieken, indien zij het verlangen, spoedig naar het ziekenhuis kunnen worden gebracht. Maar zij willen gewoonlijk niet en wachten hun lot in de desa.

Oorzaak van volksverloop was ook de groote vraag naar werklui op andere particuliere landen. In 1910 begonnen op de Pamanoe- en Tjiassem-landen, tienmaal grooter dan de P.G.-landen, de vaak besproken groote ontginningen, waarvoor men allerwege volk zocht. Ook op andere naburige landen en niet minder op de erfpacht-perceelen in de Preanger werd krachtig uitgebreid, hooger loon en verlokkende voorwaarden werden in uitzicht gesteld.

De P.G.-landen hadden intusschen ook zelf uitbreiding van het aantal tuinen, waardoor de gelegenheid tot geld verdienen vermeerderde. Inderdaad had de verwachte terugkeer van bevolking plaats en toen de Maatschappij in 1911 haar kwart-eeuw overzag, mocht zij tevreden zijn. Haar aanplant van koffie besloeg 238 baoe, van kina ruim 200 baoe, de thee-aanplant telde 517 baoe, terwijl dat gewas aan het eind van 1912 ruim 800 baoe zou beslaan. De bevolking nam in 1911 toe met 517 zielen en haar bestaansvoorwaarden zouden in de eerstvolgende jaren nog aanmerkelijk worden verbeterd o. a. door aanleg van wegen en leidingen en door het overbrengen van de kina van beneden 3000 voet naar

gronden boven 3000 voet. Het aantal loemboengs werd vergroot; in plaats van twee pakhuizen voor de tjoekee-padi kwamen er drie, zoodat het vervoer er heen gemakkelijker werd. De wegen werden onderling verbonden door kleinere wegen, de bruggen werden versterkt, passarlloodsen opgericht, werkvolkwoningen nabij de tuinen gebouwd. De registrering van de sawah's op naam der bezitters werd aangevangen. De bevolking nam in 1912 toe met 824, in 1913 met 1252 zielen; de tjoekee, die van 1903 tot 1908 gemiddeld 49.924 picol had opgebracht, leverde van 1908 tot 1913 op 50606 picol.

Hoe is de tegenwoordige staat der Pondok-Gedeh-landen? Wat is er uit deze volklooze en landbouwlooze streek van weleer in ruim een eeuw van particulier bezit gegroeid?

De oppervlakte, tellende ruim 31.000 baoe, is maar voor één derde beplant. Men telt namelijk ongeveer 8400 baoe rijstveld en 1600 baoe eigen cultures, waarvan de thee bijna 900 baoe voor haar rekening heeft. In schijn is het beplante deel der P.G.-landen gering. In schijn. Te bedenken valt, dat ongeveer één derde der landen hoog op de hellingen van Salak en Gedeh ligt en dat die terreinen te steil zijn om voor beplanting in aanmerking te worden gebracht. Het bosch op die hellingen is intusschen van het grootste nut uit een hydrologisch oogpunt. Voorts hebben de veertig desa's op de P.G.-landen haar terrein voor huizen en erven en haar begraafplaatsen. Men rekene de vele en goede wegen, het meer van Srogol (ruim 50 baoe) en 200 tot 300 baoe voor reboisatie met albizzia's als brandhout en rassamala als timmerhout. En eindelijk is er nog terrein beschikbaar voor uitbreiding van cultuur, al zal zich dat wel beperken tot enkele honderden baoes.

Het land heeft het groote voordeel van vele en wel onderhouden wegen te bezitten, 17 K.M. gouvernementsweg en 30 K.M. verharde particuliere wegen, zoodat het verkeer voor alle deelen gemakkelijk en spoedig gaat. De spoorlijn Buitenzorg-Soekaboemi loopt er midden door; Buitenzorg ligt slechts 20 K.M. verwijderd, zoodat de opgezene, die zijn gewas buitenaf ter markt wil brengen, geen lange reis behoeft te doen. Het laagste gedeelte der P.G.-landen ligt ongeveer 500 meter boven zee, de natuur is liefelijk en overal verheft de aanblik der heerlijke berghellingen de stemming.

Aan water geen gebrek: de Tji Sedane, ontspringend op de

Gedeh, loopt er door en van de berghellingen komen tal van riviértjes, waaruit door middel van afdamming en leidingen het water over de velden wordt gebracht. Deze gesteldheid maakt waterwerken van veel omvang onnoodig, wat niet uitsluit dat gemet-selde leidingen en kleine bevoeiingswerken hun nut zouden hebben. Plannen tot een dergelijken aanleg bestaan dan ook op de P.G.-landen.

Het meerendeel der rijstvelden is sawah, maar er zijn ook enkele tientallen baoes tegelvelden (afhankelijk van regen). Zij zijn aan de opgezetenen toegestaan onder de overeenkomst, dat zij er tegelijk padi en hout telen. Het beheer wijst de houtsoort aan. Zoodra de boomen zoo groot zijn, dat zij schaduw geven, wordt de paditeelt onmogelijk en dan is het oogenblik gekomen, waarop de velden worden teruggegeven aan de eigenaren tegen een premie van tien gulden per baoe van het geslaagde hout. Zulke overeenkomsten duren gemeenlijk 2 tot 3 jaren.

Tot verbetering der paditeelt worden nu en dan nieuwe soorten beproefd. Verder wordt invloed geoeffend op het sorteeren der zaad-padi, zoodat het mindere zaad kan worden verwijderd. Op een particulier land kan de landbouwer evenmin als in de gouvernementslanden worden gedwongen tot een bepaalde werkwijze; kan overreding het niet winnen van zijn conservatisme, dan moet men toelaten dat de rijstbouwer werkt naar het van aver tot aver gevolgde inzicht. Een vrij algemeen op Java voorkomend gemiddelde als opbrengst van de paditeelt, namelijk 25 picol per baoe, wordt ook op de P.G.-landen verkregen.

De bevolking bedraagt thans ruim 50 duizend zielen, waarvan iets minder dan de helft van het mannelijk geslacht. Op de P.G.-landen worden niet alle heffingen en rechten, welke het Reglement den landheer toestaat, ingevorderd. Gevraagd worden de tjoe-kee (20 procent) van de padi en de heerendienst, welke laatste met wederzijdsch goedvinden telkens voor een jaar kan worden vervangen door een betaling en wel van 70 cent per vijf weken. Wie ten gerieve der administratie bijv. een half jaar vooruit betaalt, geniet een vermindering tot 50 cent per vijf weken; daarentegen wordt het verhoogd tot één gulden voor wie over hun tijd komen. Dat is een noodzakelijk preventief, omdat anders de menschen allicht het bedrag zouden laten oploopen en dan door eigen slordigheid zouden worden bezwaard met een schuld. De opgeze-

tene kàn verkiezen heerendienst te doen, maar hij zal dat niet licht verkiezen aangezien de loonstandaard van 25 cent voor arbeid in tuin, fabriek of aan den weg den zoogenaamden afkoop voordeelig maakt. De afkoop, waarmee in 1888 bij wijze van proef werd begonnen, is thans nagenoeg regel. Andere rechten als tuinhuur, grondhuur, aandeel in de vischteelt en tjoekee van de tweede gewassen worden niet geheven; laatstgenoemde tjoekee wordt wel geheven, indien de opgezetene die tweede gewassen verbouwt niet nà, doch in de plaats van de padi. Hij mag voor eigen gebruik vrij hout kappen op zijn erf, mits hij daarvoor toestemming vraagt en voor niet meer dan drie boomen tegelijk.

De invordering van het padi-recht, algemeen aangeduid als tjoekee, kan geschieden na de padi-snit, als wanneer de landheer uit elk vijftal bossen er één mag kiezen. Een gemakkelijker vorm is het contingent, waarbij tijdens het rijpen van het graan de opbrengst wordt geschat; één vijfde van de geschatte hoeveelheid moet de landman in de naastbij gelegen schuur van den landheer brengen. Kan de schatter het met den landman niet eens worden, dan volgt men den zuiveren tjoekeevorm. Op de P.G.-landen is het contingent gebruikelijk.

Wat doet nu de eigenaar met de hem geleverde padi? Zamelt hij die in, bewerkt ze in zijn pelmolens en verhandelt hij het bereide product?

Neen; van ouds heeft men op de P.G.-landen de tjoekee verpacht aan een Chinees, die dan tevens het gebruik der molens kreeg tegen een zeker bedrag. In den regel heeft een Chineesche rijstpeller wel eigen molens, beter beantwoordend aan het doel dan de drie pelmolens van het land. De pacht van den Chinees, gewoonlijk bedragend een som tusschen 80 en 100 duizend gulden, geschiedt voor drie of voor vijf jaar. Het beheer heeft dan geen beslommering met de bepaling van het contingent, waarvoor de rijstpeller Chineez en inlanders gebruikt, tenzij er geschil ontstaat. In dat geval moet de beheerder van het land als scheidsrechter optreden. Zelden komt het voor.

Er zijn aan die verpachting gevaren verbonden. Is de Chinees iemand, die minder kieskeurig is in zijn handelingen, dan ontstaan er zeer ongewenschte toestanden in de desa. De eigenaren dienen er dus op uit te zijn de pacht te gunnen aan een fatsoenlijken rijstpeller (altijd Chineez), die geen duistere handelingen behoeft

om zijn bedrijf met winst te kunnen voortzetten. Voorts moet er steeds van wege het beheer toezicht zijn op de gedraging van de helpers, die de rijstpeller gebruikt om het contingent te innen. Op de P.G.-landen heeft men daarvoor een ambtenaar en tot dusverre heeft men geen reden tot klagen gehad over de verpachting, al is wel eens gebleken, dat Chineesche pachtgegadigden een accord hadden om de pachtsom laag te houden.

Het is volkomen waar, dat het rijstbedrijf groote beslommeringen meebrengt. Ook moet worden bedacht, dat de landheer, die zelf de padi verwerkt, in zijn pellerij personeel noodig heeft, waarop hij aan kan. En het is bekend genoeg, dat men wel geschikte menschen kan vinden om aan het hoofd van de pellerij te staan, maar dat men zelden geëmployeerden vindt, die zich vergenoegen met het ontvangen der padi in schuur of pellerij en dergelijk eenvoudig en eentonig werk en tevens voldoen aan de eischen van nauwgezetheid, striktheid ten opzichte van zichzelf en van anderen. De landheer, die zelf de padi verwerkt en ook zelf het contingent int, vindt daarbij ongetwijfeld gelegenheid meer gegevens te verzamelen betreffende de paditeelt op zijn landerijen. Zou hij die gegevens echter willen gebruiken tot het verbeteren van den rijstbouw zijner opgezetenen, dan zou stellig de tegenwerking wachten, welke automatisch te voorschijn komt uit inlandsch conservatisme.

Nu echter het beheer der P.G.-landen in een reeks van jaren tal van moeilijkheden heeft overwonnen, zouden de eigenaren kunnen overwegen in de naaste toekomst toch de verpachting der tjoekee los te laten en na een degelijke voorbereiding, waarvan immers al een deel achter den rug is, het rijstbedrijf zelf ter hand te nemen.

Op elk rijstland levert de opkooper een gevaar op. Heeft de landheer zijn eigen pellerij, dan koopt hij zelf op wat de opgezetene, na afstand van de tjoekee en na een hoeveelheid voor eigen gebruik te hebben ter zijde gelegd, over heeft en wil verkoopen. Een goed landheer zal een behoorlijken prijs betalen en geen streken uithalen om, gebruik makend bij voorbeeld van de afgelegenheid der velden, zijn menschen te kort te doen. Het gevaar schuilt gewoonlijk bij den opkooper van buiten, meest Chineezzen en hadji's. Zij volgen twee manieren, namelijk of opkoop na den oogst, of zij geven voorschot op te velde staand gewas.

De tweede manier is afkeurenswaardig om dezelfde reden, waarom elk voorschot, aan den inlander met een eigen commercieel doel verstrekt, voor hem nadeelig werkt. Door een flink toezicht op al wat in de desa gebeurt kan de landheer den schadelijken opkoop in vele gevallen voorkomen. Recht tot verbod van pogingen tot opkoop en tot wering van ongewenschte bezoekers heeft hij echter niet, al wordt dat gelukkig juist door dergelijke lieden wel geloofd.

Hierboven werd reeds gewag gemaakt van een credietinstelling, welke op Java veel voorkomt en ook op de P.G.-landen is te vinden: de desa-loemboeng. In 1908 ontstond de eerste, thans zijn er acht en het aantal zal nog worden vergroot. Het zijn spaarbanken voor padi, waarin een goed middel is te zien tot wering van den ongewenschten opkoop. Een inlander heeft graag geld in handen. Heeft hij nu een overschot van padi, dan kan hij dat brengen naar de loemboeng, waar hij aanneemt de padi vier jaar te laten liggen. Na verloop van een jaar kan hij een winst van 15 procent krijgen, zoodat hij na vier jaar 160 procent van het aangebrachte heeft ontvangen. De loemboeng leent de padi ook uit tegen een jaarlijksche betaling van 50 procent: het is een algemeen tarief op Java, dat bij padileening voor twee hoeveelheden er drie worden terugbetaald. Zoodra echter de loemboeng uit zijn eigen schuld aan den landheer is (gebouw en 100 picol padi werkkapitaal) wordt de rente van 50 op 40 en eindelijk op 30 procent gebracht.

Het loemboengwezen op de P. G.-landen is geheel geschoeid op de leest van dergelijke gouvernements instellingen. Indertijd bestond op deze landen een landbouw-credietbank voor matige geldleeningen tegen 12 procent 's jaars, maar toen te Buitenzorg een afdeulingsbank werd opgericht, werd het bedrijf der eigen bank ingekrompen en thans dient zij alleen tot hulp aan diegenen, wier bezit ongenoegzaam is tot het geven van een waarborg zooals de Buitenzorgsche bank dien vergt.

Ondanks loemboengs en bank is er op de P. G.-landen evenzeer als overal elders toch wel woeker van de opgezetenen onder elkaar (10 procent per maand) en het is zelfs niet geheel tegen te gaan, dat lieden van buiten onder de Pondok-Gedehers woekeren. Want in geldzaken is het overgroote deel der inlandsche bevolking in Indië uiterst zwak en onverstandig.

Hoe weinig economischen zin zij heeft, bleek ook toen op de P.G.-landen een inlandsche handelsmaatschappij werd gevormd. Ingebracht werd een kalkbranderij, bezit van een opgezetene, en een groote toko werd opgezet, waaruit een honderdtal kleine warongs alles konden betrekken. De toko werd dichtbij de spoorweghalte gezet, zoodat het vervoer van flinke voorraden daarheen weinig kostte. Wie maar wilde, kon aandeelhouder worden; de aandelen waren klein en werden inderdaad door velen genomen. Maar de menschen begrepen van het vennootschappelijke niets. Velen dachten dat een aandeel recht gaf op koopen zonder te betalen. Spoedig zagen de meesten liever een paar zilverlingen in hun hand dan een bewijs van aandeel ergens in hun huisje opgeborgen en zoo kwam het meerendeel der aandelen in het bezit van één man. De toko op aandelen moest worden geliquideerd, de kalkbranderij kwam aan den vroegeren eigenaar terug en bij de inlevering der aandelen werd ten slotte 126 procent uitgekeerd.

Op de P.G.-landen zijn op kosten der eigenaren twee desascholen gebouwd, waarvan er ééne nagenoeg niet werd bezocht omdat er in de nabijheid in gouvernementsland een schooltje stond. Op de andere school werken twee onderwijzers, van wie er een zijn tractement ontvangt uit het schoolgeld (25 cent per maand) en de andere van de eigenaren. Een goed geregeld en goed genoten eenvoudig onderwijs kan de inlandsche jeugd er best gebruiken: het zal de jongeren misschien hoeden voor de dwaasheden der vaders en sterken tegen de lagen en listen van anderen.

De politie wordt door het land zelf bekostigd; zij berust bij het inlandsch bestuur, dat bestaat uit 2 tjamats, 3 onder-tjamats en 40 loerah's (kamponghoofden), allen door het land aangesteld en voor hun bemoeienis met de landszaken ondergeschikt aan den beheerder; voor politiezaken staan zij onder bevel van het hoofd van plaatselijk bestuur te Buitenzorg. De criminaliteit is op de P.G.-landen gering, veediefstal zeldzaam, maar kleine diefstal is er wel veelvuldig. De bevolking is bepaald godsdienstig, er zijn meer dan 200 hadji's, met de moraliteit in de desa staat het gunstig. Van de veertig desa's hebben er zich twaalf aangesloten bij de Sarikat Islam; de leden betalen één gulden bij aanvang en verder 10 cent per maand, maar bekomen van hun vereeniging .... niets. Het beheer van het land heeft indertijd de beweging laten gaan, maar de propaganda is reeds lang verflauwd.

De desa's zien er over het algemeen goed uit, sommige zijn netter, andere minder. Veel hangt daarbij af van het inlandsch bestuur, waarop het beheer nooit genoeg toezicht kan houden. Op de erven zouden meer vruchtboomen kunnen worden geplant. De veestapel der bevolking telt ongeveer 3000 karbouwen en 500 paarden; vroeger hadden ook de eigenaren der P.G.-landen een veestapel, waaruit wel werd verkocht aan de opgezetenen, maar aangezien de bevolking even buiten het land vee genoeg kan betrekken, is de veestapel der landerij opgeheven.

Het Europeesch personeel bestaat uit 12 man, van wie de meerderheid zich bezig houdt met de „eigen cultures”. Daarover thans nog een enkel woord.

De koffiecultuur bestaat uit een ouderen aanplant van Liberia en een jongeren van Robusta, samen ongeveer 350 baoe. De kina beslaat omstreeks 300 baoe. Een nieuwe cultuur is die der Hevea-rubber, welke gedeeltelijk een tusschenplanting heeft van Robustakoffie. Zoodra de Hevea's tapbaar zijn, zal de Robusta worden weggenomen. De rubbercultuur zal dus als jongste in de komende jaren vrij wat gelegenheid tot arbeid aan de bevolking bieden. Zij heeft echter het meeste belang bij de theecultuur, die ook voor de P. G.-landen de voornaamste is en de grootste inkomsten levert.

Het belang der bevolking op de P. G.-landen bij de theecultuur bestaat in arbeid in tuin en fabriek en in levering van zoogenaamde kampongthee. De tuinen liggen tamelijk verspreid over het land, zoodat de bevolking van alle gedeelten er werk kan vinden. Het behaalde loon per dag is over het algemeen niet hoog, omdat zoowel de mannen als de vrouwen er niets voor voelen, hun werkdag in gestadigen arbeid door te brengen. In den middag voeren zij nagenoeg niets uit, tenzij het gebeurt om de taak, die bij vlug doorwerken vóór den middag gereed zou zijn geweest, alsnog te voltooien. Ook mogen de ijverigen niet worden te na gesproken, die in den middag op hun sawah werken na den ochtend in de theetuinen te zijn geweest. De sorteervrouwen komen 's ochtends vroeg in de fabriek en gaan vaak niet heen vóór vier uur 's middags; dan hebben zij 20 tot 25 cent verdiend. Hadden zij de gezelligheid wat minder betracht, zij zouden om elf of twaalf uur zijn gereed geweest. De normale betaling op en rond de P.G.-landen is voor sorteervrouwen een halve cent per pond droge fabrieksthee.

Het beheer heeft belang bij het geregeld opkomen der arbeiders, maar het laat zich verstaan dat in den tijd van den padi-oogst de menschen op hun eigen veld zijn en onmiddellijk daarna deelnemen aan tal van feestjes, die na den padisnit schering en inslag zijn. Dan twinkelt wekenlang de gamelan in de desa en 's avonds is er dans of tooneel. De vroolijke Soendaneesche bevolking vergeet alles, behalve de vreugd; jong en oud vermeit zich in het feest van heden en maakt plan voor het feest van morgen. Sieraden worden gekocht of teruggekocht en de kleurigste kleeding blinkt in de feesthal. Wie zal de aanstekelijke vroolijkheid misgunnen aan het onbezorgd volkje, dat zoo lijdelijk is in den tijd van zijn nood, zoo opgeruimd in zijn gewone en sobere dagen? Wat bekreunt zich de luchthartige Soendanees om de zorgen van den theefabrikant, die hem tegen twee derden van den gewonen prijs rijst levert, indien hij niet minder dan 26 dagen van de maand op het werk komt? Zelfs de premie van 3 cent per dag voor trouwe opkomst gedurende het heele jaar prikkelt hem niet zoo, dat hij er een paar genoegelijke uren in de kampong voor prijsgeeft. Ja, de betaling van zijn heerdienst door de theeonderneming aan de administratie der landszaken, als een extra-belooning voor 26 dagen opkomst in één maand, bindt hem niet aan tuin of fabriek. Het is niet gemakkelijk een lagen loonstandaard wat op te voeren, indien dergelijke opvattingen van ouds bestaan en bovendien een reden van bestaan vinden in de economische gesteldheid van heel het volk.

Op de P.G.-landen bestaat al jaren lang evenals in enkele theecentra in de Preanger de gewoonte, dat de bevolking thee plant op erven en in tuintjes, waarvoor zij zaad ontving van Europeesche ondernemingen en waarvan zij den oogst levert aan die ondernemingen. Tjitjoeroeg is zoo'n centrum in de nabijheid der P.G.-landen en daar vooral zijn pogingen van gouvernementswege gedaan om de inlandsche theecultuur als een zelfstandig bedrijf te doen slagen. Jarenlang heeft een landbouwleeraar zijn voorlichting en raad ten beste gegeven, demonstratievelden moesten de voorbeelden zijn en inlandsche opzichters leerden aan de bevolking snoei en andere behandeling.

Het is hier niet de plaats voor een beschouwing over de inlandsche theecultuur, waarover veelal terecht de staf wordt gebroken. Immers was het product dier cultuur vaak minderwaardig

en bedreigde den goeden naam der Java-thee. Vooral werd daarvoor gevreesd, toen in coöperatie een inlandsche theefabriek bij Tjitjoeroeg werd opgericht. De coöperatie mocht spoedig geen coöperatie meer heeten en, wanneer de vraag niet groot is en geen hooge prijzen worden besteed, heeft het fabriekje weinig te doen. Niet dat fabriekje, doch de opkoopende Europeesche thee-ondernemingen houden de inlandsche theecultuur in stand, gelijkterwijs zij die ook in het leven hebben geroepen. En nu kunnen er door de Europeesche ondernemingen verscheidene klachten worden aangeheven: dat de bevolking haar aanplantingen slecht verzorgt, dat haar cultuur diefstallen in de hand werkt, dat zij door nalatigheid de ziekten in het gewas laat verergeren en vermeerderen, dat zij zich schuldig maakt aan roofpluk en bedriegelijke dingen doet om méér voor haar blad te bekomen dan recht is; men kan met een verordening in de hand de schuldige inlanders trachten te achterhalen en te straffen, — maar wie achterhaalt den schuldigen administrateur eener Europeesche onderneming, zoo hij te werk gaat bij zijn opkoop zonder eenige omzichtigheid, slechts rekenend met zijn eigen oogenblikkelijk voordeel?

Het beheer der P.G.-landen heeft ten behoeve van inlandsche theecultuur gronden en plantmateriaal aan de opgezetenen verstrekt op voorwaarde, dat de kampongthee dan ook aan de thee-onderneming van het land zou worden geleverd. Daartoe verplichten kon het beheer de menschen niet en zoo is het dan ook gebeurd, dat Pondok-Gedehers hun product verkochten buiten het land: in 1913 werd bijv. slechts 124 duizend pond verkregen. Een middel om de menschen daarvan af te houden, was de bedreiging, dat tuinhuur zou worden geheven van hen, die hun blad buitenaf leverden. Wat het beheer wilde weren, was voornamelijk de verschijning van opkoopters, die dikwijls een kwaden invloed oefenen. Na 1913 verminderde de levering buitenaf zeer en ook kocht het land zelf geen kampongthee meer van buiten. In 1914 werd van de bevolking gekocht 181000 pond, 211000 pond in 1915, in 1916 ongeveer evenveel. Men houdt zich zooveel mogelijk aan één prijs, namelijk 4 cent per pond nat blad, een matigen prijs, die echter hoog wordt zoodra de markt voor kampongthee daalt. In 1917 is het voorgekomen, dat een onderneming in de buurt dagelijks duizenden ponden kocht tegen één cent per pond, maar ook toen handhaafde de P.G.-onderneming haar prijs.

De opkoop bedraagt op de P.G.-landen ongeveer één vijfde van den gezamenlijken oogst. En dat één vijfde wordt niet afzonderlijk bereid tot marktwaar, doch met het theeblad der eigen onderneming vermengd. Klachten over de hoedanigheid der marktthee zijn uitgebleven, zoodat mag worden aangenomen, dat het land evenzeer voordeel heeft bij de inlandsche teelt als de bevolking zelf. Het is de gelukkige verbinding van beider belang.

Erkend zij, dat het beheer der P.G.-landen in het voornaamste deel van zijn bedrijf hetzelfde streven vertoont, dat als een vaste draad loopt door het verleden der bezitting: de vereeniging van het belang der bevolking met dat der eigenaren, terwijl de gelegenheid van het land die vereeniging begunstigt.

Tjiomas.

Wie Buitenzorg in zuidelijke richting verlaat, bevindt zich onmiddellijk op het landgoed Tjiomas, dat zich in peervorm uitstrekt op de hellingen van den Salak en van dien dichtbegroeiden vulkaan zijn bebouwbaren bodem heeft gekregen. Tjiomas is een bezitting van waarde met zijn 10292 baoe's, waarvan maar ruim een tiende gedeelte niet voor landbouw in aanmerking komt. Dat gedeelte zal het eenmaal wellicht terug zien gaan naar het Gouvernement, dat de onontginbare gedeelten van particuliere landerijen, hoog tegen den Salak en den Gedeh op, wenscht terug te koopen ten einde een waarborg te hebben dat op den duur geen klimatologische en hydrologische belangen worden verwaarloosd.

Het land wordt doorstroomd door de Tji Apoes, bijrivier van de Tji Doerian, en verder door een aantal kleinere rivieren, waaruit voornamelijk het bevoeiingswater voor de padivelden wordt verkregen. Uit een bron in het noordoostelijk deel, Tji Boerial geheeten, wordt nog een oppervlakte bevoeid van ongeveer 500 baoe, terwijl uit de welbekende bron Kota Batoe een complex van 100 baoe van water wordt voorzien. Over heel Tjiomas wordt het bevoeiingswater gebracht door ongemetselde en dus vrij gebrekkige leidingen.

Tji Boerial heeft een minimum capaciteit van 500 liter per seconde en er is sprake van, dat zij zal worden overgedaan ten behoeve van de Bataviasche waterleiding, in welk geval de zooeven genoemde

500 baoe zullen ophouden sawah te zijn. Desgelijks is de bron Kota Batoe voor een derde gedeelte aan de gemeente Buitenzorg overgedaan ten behoeve van de Buitenzorgsche drinkwaterleiding. Voor velen zal het een geruststelling zijn te weten, dat het zwembassin in het zoo gezochte lommerrijke oord van Kota Batoe kan blijven bestaan. Het spreekt van zelf, dat de bezitsrechten der opgezetenen moeten worden afgekocht, indien door verkoop van bronnen bevoeiing van een uitgestrektheid grond ophoudt te bestaan. Hetgeen de eigenaren — Tjiomas is een familiebezit in aandeelen tot een gezamenlijk bedrag van 1.200.000 gulden — na afstand van bronnen voor zich behouden, kan uitnemend voor verschillende landsbelangen worden aangewend.

Uit een ouder verleden van Tjiomas valt niets mee te deelen, omdat de gegevens daarvoor niet voorhanden zijn, waarschijnlijk niet eens meer bestaan. Wel zijn nog bij velen bekend de troebelen op het land in het jaar 1886, waarover ook heel wat pennen in beweging zijn geweest. Men kan er over lezen in het boek van De Munnick: „Mijn ambtelijk verleden”, in 1912 verschenen, maar toch blijft mogelijk, dat niet alles omtrent de geboorte en het verloop dier woelige dagen wordt geweten.

Gelijk op zoovele particuliere landerijen zijn ook op Tjiomas verschillende cultures beoefend en na korteren of langeren tijd losgelaten. De teelt van koffie is er lang geweest en eerst ongeveer tien jaar geleden nagenoeg geheel verdwenen. Muskaatnoot was al eerder prijsgegeven. Verdwenen is ook de ficus elastica. De kinacultuur hield op, omdat in de ver weg gelegen tuinen het werkvolk al te bezwaarlijk werd verkregen. Op Tjiomas is vroeger ook suikerriet geplant ter verstreking van bibit, welke de eigenaar toen ter tijd kon gebruiken op zijn suikerfabriek in het Tjirebonsche. Het aan regen zoo rijke klimaat heeft echter de teelt van suikerriet niet bevorderd en zoo moest zij ten slotte worden opgegeven. Toen de koffieteelt ongeveer dertig jaar geleden teekenen van zwakheid en verderf vertoonde, werd zij in eenige tuinen vervangen door theecultuur, welke thans met die van padi de hoofdbron van bestaan des lands vormt.

De padivelden beslaan 4296 baoe, de theetuinen 836, enkele tientallen baeos dragen nog koffie en coca, terwijl door herbevoeding met albizzia 308 baoe zijn ingenomen.

Tjiomas is in vergelijking met tal van andere particuliere lande-

rijen dicht bevolkt; men telde er in het begin van dit jaar 25618 zielen, het vrouwelijk geslacht is een weinig overwegend. Welk een verschil met anderhalve eeuw geleden, toen deze streken nagenoeg onbewoond waren!

Er zijn verschillende gegevens, welke er op wijzen, dat de bevolking op dit land tegenwoordig vrij gelukkig is en welvarend; men behoeft het uiterlijk van mensch en dorp niet uitsluitend tot maatstaf te nemen om daartoe te besluiten. Grond en klimaat betoonen op Tjiomas een byzonder gelukkige samenwerking, waardoor de vruchtbaarheid wordt bepaald. Daarbij is niet zoozeer te denken aan de hoeveelheden van oogst als wel aan de hoedanigheden: Tjiomas brengt uitstekende padi voort, waarvan een groot gedeelte rijst geeft voor den uitvoer, en eveneens een gewilde thee.

Hoe gelukkig het land van nature moge wezen, het heeft echter alle zorg noodig voor de instandhouding eener goede gesteldheid. Er is een tijd geweest, waarin de Europeesche ondernemers over het algemeen te weinig zorg hadden voor het behoud van de bouwkruijn en aan bemesting en maatregelen tegen afspoeling niet werd gedacht. Uitputting van den bodem is in vele streken een vrij algemeen verschijnsel geweest, waarvan de gevolgen nog altijd worden gedragen. Tjiomas ontkomt daaraan niet, maar in de laatste jaren is de hand dubbel aan het werk tot herstel geslagen. Afgeboerde gronden werden door bemesting in beteren staat gebracht en afspoeling wordt tegengegaan door aanleg van terrassen en afvoergoten en door begroeiing met groene bemesters.

Een groot kwaad bedreigde de rijstgronden door voortdurende beplanting met padi, doordat noch braakligging noch wisselbouw voorkwam. Op verscheidene landen in zuid-Batavia paste men een stelsel toe, waarbij in vijf jaren zes padioogsten werden verkregen. Het stelsel werd als nadeelig losgelaten. Op Tjiomas was het beheer nog verder gegaan door den eenen aanplant zeer spoedig op zijn voorganger te doen volgen, wat den grond op een te zware proef stelde en tevens verwarring schiep in de regeling der tjoekee. Met een dergelijke uitbuiting van den bodem is al eenige jaren geleden gebroken en men stelt zich tevreden met een enkelen padi-oogst per jaar, gevolgd door een beplanting met de bekende tweede gewassen.

De sawahbezitters zijn tjoekee verschuldigd d. w. z. het vijfde deel van hun oogst, maar de heffing geschiedt in den vorm van „con-

tingent", zoodat dus vooraf een schatting heeft plaats gehad welke naar genoeg van beide partijen, landheer en opgezetene, uitviel. In gevallen van meeningsverschil omtrent de hoeveelheid, wordt de echte vorm van tjoekee toegepast door op het veld zelf van elke vijf bossen padi er een te doen kiezen voor den landheer. Van tweede gewassen wordt geen tjoekee gevorderd, tenzij zij worden verbouwd niet nà, doch in de plaats van padi.

Voorts is op Tjiomas ook tuinhuur verschuldigd, bestaande in vaste bedragen voor de vruchtboomen op de erven; voor een klapperboom is 25 cent per jaar te betalen, voor andere vruchtboomen 10 cent. Aan vruchtenteelt wordt hier veel gedaan, zoodat de tuinhuur wel beteekenis heeft. Zijn nu de erven in de kampons behoorlijk gescheiden door hagen, dan is van elken boom aanstonds te zeggen wiens bezit hij is, maar waar die afscheiding ontbreekt weten de menschen het zoogenaamd zelf niet.

Van vischteelt op de sawah wordt geen tjoekee geheven. In het algemeen zal elke landheer afzien van de hem bij het reglement toegestane heffingen, indien de opbrengst gering is. Wat zal de landheer doen met enkele vischjes, die hem op zijn kantoor worden gebracht en zal hij kunnen nagaan of het aantal wezenlijk het juiste vijfde vormt? Zoo ook bij tweede gewassen. Wat is voor hem de beteekenis van een kleine hoeveelheid boontjes of maïs, die de moeite en kosten van inzamelen en verkoopen niet loont?

Grondhuur wordt alleen geheven van de Chineezers op het land; het zijn handelaars, slechts dertien in het geheel, en het bedrag is 1 tot 4 gulden per maand naar gelang van de oppervlakte.

Eindelijk de heerendienst, afkoopbaar met of liever vervangbaar door een betaling van 20 cent per keer (één dag per week). Wie voor een maand tegelijk afkoopt, betaalt in stede van 80 slechts 60 cent. De afkoop is algemeen; er zijn er ook die uitkomen om te werken, maar het komt voor, dat zoo'n opgezetene, wanneer hij van oordeel is dat de gevraagde arbeid wat zwaar is, 20 cent neerlegt.

De inkomsten der bevolking vloeien in hoofdzaak voort uit de opbrengst der sawah's en uit die der tuinen. Het sawahbezit is gemiddeld nog niet één baoe per opgezetene; er zijn er wel duizend, die maar een klein gedeelte van een baoe hebben, terwijl het grootste grondbezit op Tjiomas slechts 6 baoe is. Er zijn maar drie bezitters van 6 baoe. Deze verdeeldheid wijst uit, dat zich op

geenerlei wijze, ook niet door woeker en andere slechte practijken, een eenigszins groot grondbezit heeft kunnen ontwikkelen.

De grond is opgemeten, elks bezit is dus bekend. Uit de opbrengst van 20 duizend picol droge padi aan tjoekee blijkt, dat de geheele padi-oogst is te stellen op ongeveer 100 duizend picol, waaruit is op te maken dat per baoe nagenoeg 25 picol wordt verkregen, niet méér dus dan een gemiddelde, dat op Java zeer veelvuldig is. Maar de hoedanigheid der padi is zeer goed en derhalve is zij goed verkoopbaar. De opgezetenen van Tjiomas verkoopen echter niet veel padi, omdat zij hun oogst voor eigen gebruik bewaren; het is een gevolg van de verdeeldheid en de geringheid van het grondbezit. Verbetering van het gewas heeft plaats door selectie en door zaadverstreking bij wijze van voorschot ter vereffening bij den oogst.

De nabijheid van Buitenzorg heeft een gunstigen invloed op de waarde der erven. Geregeld brengen de menschen van Tjiomas hun vruchten daar ter markt en zij slijten er ook hun groenten, op de sawah na den padi-oogst gekweekt. De pasar te Buitenzorg is voor de naastbij gelegen landerijen ten aanzien van den tuinbouw van groot gewicht en omgekeerd heeft de gemeente Buitenzorg van de kweekerij op de landerijen een aanzienlijk voordeel: de opbrengst der pasarloodsen is de grootste onder de posten der gemeentelijke instellingen.

De bevolking heeft voorts inkomsten door het beoefenen van eenig ambacht te Buitenzorg; er zijn er die hun brood verdienen met kar en paard; anderen werken op de thee-onderneming van het land. De loonstandaard is er voor een man 25 tot 30 cent per dag.

Het bezit van vee is vrij aanzienlijk: 1420 karbouwen en 230 paarden, verder geiten, schapen en kippen, weinig koeien.

De nabijheid van Buitenzorg maakt credietverstreking gemakkelijk, zoodat het land zelf daarin niet behoeft te voorzien. Bij de afdeelingsbank worden onder genoegzamen waarborg bedragen geleend voor den aankoop van karbouwen, voertuigen en voor bouw van woningen. Een groot bedrag is bijv. 120 gulden, een klein is 25 gulden. Maar op Tjiomas is een eigenaardige wijze van geldverschaffing opgemerkt, waarbij de inlandsche gemeente zich zelf helpt. Een opgezetene van Tjiomas heeft vooral door verkoop van vruchten te Buitenzorg altijd eenig geld in handen. Heeft nu iemand een grooter bedrag noodig, zegge 50 gulden, dan

geeft hij een feest. De gastheer weet op hoeveel bezoekers hij kan rekenen en ook hoeveel elks bijdrage zal zijn. Naar die berekening richt hij zijn feest in. Nu komen de bezoekers en dragen hun betaling af, wetend dat de gastheer, indien zij later eens een feest aanrichten, hetzelfde bedrag zal offeren. Zoo helpen de Tjiomassers zich en elkaar aan geld zonder rente te betalen; het is een aardige vorm van geldverstrekking, onvolmaakt als alles in deze wereld. Elders op Java komt het voor, dat aanzienlijke kamponglieden, zoo zij geld behoeven, een feest op touw zetten en uit bijdragen in natura en in geld een voordeel slaan. Maar een dergelijke onafgesprokene onderlinge geldverstrekking als rondom Buitenzorg gebruikelijk is heb ik nog nergens opgemerkt. Gewoonlijk vereenigt men het zoo te noemen economische feest met een feest bij huwelijk of besnijdenis in de familie. Het komt voor dat de feestgever zich misrekent in de opkomst en dan zijn kosten niet genoeg te boven komt, maar meestal zijn de schattingen juist. Het gebruik is stellig een factor, die den woeker helpt weren. Inderdaad wordt van woeker in den kampong weinig gemerkt; was hij er, men zou wel meer overschrijving van sawahbezit zien, welke thans heel weinig voorkomt op Tjiomas.

Wat doet het land met zijn tjoekee-padi? Het verkoopt die bij inschrijving te Batavia. Gewoonlijk zijn de inschrijvers Chineezers, daar zij den rijsthandel grootendeels in handen hebben. Zij, aan wie de padi wordt gegund, bekomen het gebruik van de rijstpellerij van Tjiomas, echter onder uitvoering door personeel van het land zelf. Slechts enkele jaren geleden is het, dat de pellerij geheel werd vernieuwd en ingericht op een grooter bedrijf dan het land zelf haar kan verschaffen. Er moet derhalve zijn gerekend op een zekeren opkoop van padi van de bevolking van Tjiomas zelf en misschien op vermaling voor rekening van anderen. Gelijk reeds gezegd, de opgezetenzen van Tjiomas beschikken niet over veel padi, wanneer zij voor eigen gebruik een genoegzame hoeveelheid opleggen. Wat er kan worden opgekocht, bedraagt in een normaal jaar niet meer dan 3 tot 4 duizend picol en komt gewoonlijk in handen van Chineezers, die aan de opgezetenzen met voor hen (Chineezers) gunstig gevolg voorschotten hebben kunnen verstrekken. Nu er vrije beweging is voor ieder op de particuliere landerijen, zijn dergelijke lieden niet meer te weren.

Wanneer de pellerij voor eigen bedrijf wil opkopen, zal zij het alleen dan doen, indien de marktprijs een voordeel verzekert. Een mooie prijs met inbegrip van maalgeld is bijv. 4,25 gulden per picol, een lage is 3,40 gulden.

De producten der pellerij zijn rijst No. 1, waarvan 56 procent geschikt is voor uitvoer, rijst No. 2, zemelen (dedek) als veevoeder en fijngebroken rijst, eveneens voor veevoeder geschikt.

De thee-onderneming van Tjiomas beslaat ruim 800 baoe, waarvan de oudste tuinen omstreeks 30 jaren oud zijn. De gemiddelde hoogte is 600 meter, er valt op Tjiomas jaarlijks 5 tot 6 meter regen, de tuinen vormen een aaneengesloten geheel. Over het algemeen kan worden gezegd, dat de oudste tuinen de minste opbrengst geven; de geringste is 300 tot 400 pond droog per baoe en per jaar, de hoogste 1300 tot 1400 pond. In de thee-tuinen vooral is als ongunstige omstandigheid merkbaar, dat de bodem door uitbarstingen van den Salak zeer veel steenen bevat, die den groei van een gewas in vele gevallen belemmeren en bovenal een krachtige grondbewerking bemoeilijken. De jongste tuinen zijn 7 jaar oud, voor uitbreiding van den aanplant is nagenoeg geen grond meer beschikbaar.

De fabriek ontvangt haar beweegkracht door het water van de Tjiapoes; tot dat doel is een klein ravijn afgedamd, waarheen het rivierwater als naar een vergaarbak wordt geleid om er vervolgens door een pijpleiding uit te worden overgebracht naar de fabriek.

De bepaald welgestelde opgezetenen komen noch in de tuinen, noch in de fabriek arbeiden, maar zij, die zoo goed als geen grond hebben en de jongeren komen wel uit voor het onderhoud der tuinen en voor werk in de fabriek. Pluksters zijn er altijd genoeg. In de tuinen wordt taakloon berekend, gemiddeld 30 cent per dag, in de fabriek ontvangen volwassenen 9 tot 10 gulden per maand. Als een premie op het geregeld uitkomen in de tuinen wordt aan heerendienstplichtigen de maandelijksche afkoop van 60 cent terugbetaald, indien zij 25 dagen in de maand zijn komen werken.

Er loopt van Buitenzorg een verharde weg, ruim 18 K.M. lang, door het oostelijk en zuidelijk deel van Tjiomas, een weg, die

uitnemend wordt onderhouden en voor het land van groot belang is. Des te meer valt te betreuren, dat het westelijk en het noordelijk deel van het land een dergelijken weg ten eenenmale mist. Tjiomas heeft buiten de genoemde 18 kilometer geen wegen; slechts kampongwegjes en paden, welke alleen te voet en te paard kunnen worden begaan, geleiden naar binnen en naar west en noord. Dat is geen gewenschte toestand uit een oogpunt van verkeer en van toezicht. Juist op een particulier bezit moeten alle deelen spoedig zijn te bereiken. De aanraking met de bevolking behoort ook in dagen van rust en voorspoed gemakkelijk en geregeld te zijn.

Ten behoeve der administratie is het land in een aantal districten verdeeld. De kampongs hebben een bestuur bestaande uit een kampongmandoer met zijn wakil of assistent en een amil of priester. Het kamponghoofd is tevens politiemann en wordt door het land bezoldigd. De politie van alle kampongs samen staat onder een tjamat, die door twee assistenten wordt bijgestaan, en het geheel staat onder de bevelen van den assistent-resident van Buitenzorg. De tjamat beschikt over een aantal oppassers, die zoo noodig de kamponghoofden bijstaan in de bewaring van orde en rust.

In het noordwesten heeft het land een eigen school met twee onderwijzers en 50 tot 60 kinderen, een gering aantal. Die geringheid is toe te schrijven aan de nabijheid van Buitenzorg, waar verscheidene Tjiomas-kinderen ter school gaan. Aan te bevelen zou zijn de bouw van een schooltje in het midden des lands, omdat thans vele kinderen, hooger op de hellingen van den Salak wonend, van onderwijs zijn verstoken wegens den grooten afstand. Er is een regeling in uitzicht, door de inspectie van het inlandsch onderwijs ontworpen en bestemd om ook op andere particuliere landerijen te werken, waarbij het schoolgeld benevens de bijdrage van het land aan het Gouvernement wordt afgedragen en waaruit de onderwijzers worden betaald. Is er aan het eind van het jaar een overschot, dan kan daaruit een gratificatie aan het onderwijzend personeel worden gegund.

Ten slotte mag worden erkend, dat Tjiomas zich tegenwoordig verheugt in een staat van bloei en dat daarin in de eerste plaats de bevolking deelt om de redenen, welke hierboven werden uiteengezet. Men kan slechts wenschen, dat die staat gehandhaafd blijft;

tot welker handhaving wij een waarborg meenen te zien vooreerst in de uitbreiding van de wegen. Vervolgens zou van de in uitzicht zijnde volkstelling op Java gebruik kunnen worden gemaakt om er op aan te sluiten een eigen registratie, districtsgewijs, van alle grondbezit, geboorte, sterfte en verder van alles wat voor een volkomen kennis van het land nuttig kan zijn.

Dramaga.

Niet omvangrijk, doch door een krachtig en kundig beheer zeer ontwikkeld is het particulier land Dramaga (ook wel Dermaga), zich uitstrekkend noordwestelijk van Buitenzorg, grenzend in het zuiden aan Tjiomas, in het westen aan het land Tjampea en in het noorden aan het land Semplak. Het beslaat een oppervlakte van 3774 baoe op de laagste hellingen van den Salak; de hoogte is vrij algemeen 220 meter.

Al meer dan een eeuw is Dramaga het bezit van de familie Van Motman en het werd steeds door een lid der familie beheerd. Een volledig overzicht van den weg, waarlangs het beheer is gegaan, is niet te geven, omdat de gegevens daarvoor niet in genoegzame hoeveelheid bestaan. Eenige personalia omtrent de familie zijn te vinden in dr. De Haan's „Priangan" en in de gedrukten, welke in dat boek ter plaatse worden genoemd; voorts kan men omtrent de familieleden eenige data vinden in de begraafplaats der Van Motmans, gelegen op het naburig land Djamboe, waar verzorging en onderhoud gewagen van piëteit in vroegere en latere jaren.

Naast de teelt van padi en andere gewassen door de bevolking op het door haar bezeten gedeelte van het land heeft de eigenaar al vroeg eigen landbouw gehad en wel van Java-koffie en suikerriet. Omstreeks 1860 werd door den grootvader van den huidige beheerder een suikeronderneming gedreven, maar zij ging als al haar zusters in west-Java ten gronde. Onvermeld blijve echter niet, dat die onderneming in haar eerste jaar reeds zoodanige winsten afwierp, dat de kosten der fabriek werden terug gewonnen. Tien jaren lang werd het riet op dezelfde akkers geplant, omdat de eigenaar het nu eenmaal niet anders wilde, en daarvan was het gevolg, dat het riet gestadig achteruit ging.

Na de suiker kwam het verbouwen van Chineesche thee, welke er langer in stand bleef dan elders. Want eerst in 1904 is zij vervangen door Assam-thee. De vader van den tegenwoordigen beheerder begon al in 1906 met de cultuur van Hevea-rubber en toen zij alle hoop gaf op slagen, werd de intusschen door ziekten zoozeer verzwakte Liberia-koffie in 1908 geheel aan kant gedaan. Ook ficuselastica werd toen geplant, maar de tegenwoordige beheerder heeft haar in 1910 opgegeven. Zoo zijn er dan nu de eigen cultures van rubber en thee, maar de thee is in hoeveelheid en hoedanigheid sterk achteruit gaande, omdat de Hevea-boomen, in de theetuinen geplant, reeds lang alle zonlicht aan de struiken ontnemen. Men laat de thee slechts staan voor wat ze is en wat zij oplevert: Dramaga is tegenwoordig rijstland en rubberland.

Het rijstland beslaat 2 duizend bae, de rubbertuinen 700 bae; er is nog een klein complex pepertuinen. De rijstlanden zijn geheel sawah, waarvoor de bevoeiing wordt verkregen uit de Tjiapoës, de Tji Herang, de Tji Sindangbarang en verder kleinere rivieren door middel van ongemetselde leidingen.

De bevolking bedraagt 17514, waarvan 8398 mannen, 9116 vrouwen; er zijn maar enkele Europeanen en 105 Chineezen. Er is dus geen sprake van, dat elke inlander één bae sawah bezit. Integendeel zijn er zeer velen, die geen rijstakker hebben en het meerendeel heeft maar een gedeelte van een bae. Er zijn er die twee tot vijf bae bezitten, één is er die zelfs 20 bae heeft. Maar ook hier moet worden gerekend met de erven of tuintjes, waarin groenten en vruchten worden geteeld. De sawah's zijn alle opgemeten en elks bezit daarvan staat vast; met de opmeting van de rest is thans een landmeter bezig. Overschrijving van grondbezit heeft plaats wegens verkoop en vererving, maar de landheer eischt uitdrukkelijk, dat in geval van verkoop alles richtig in zijn werk is gegaan. De veelvormige knoeimanieren der inlandsche gemeente worden dus zooveel mogelijk tegengegaan. De prijs, dien de opgezetenen onder elkaar voor een bae sawah bepalen, drukken zij uit in een bedrag per bos (11 kattie) tjoekee. Wanneer derhalve bepaald wordt 2,50 gulden per bos tjoekee, dan wil dat zeggen, dat iemand die 30 picol padi oogst van zijn akker, groot één bae, en daarvan aan tjoekee 6 picol (= 55 bos) betaalt, dien akker verkoopt voor 137,50 gulden. Er is een tijd geweest, dat een bae sawah zooveel gold, maar tegenwoordig wordt voor één

baoe sawah 300 tot 400 gulden betaald. Indien de landheer van een stuk grond de bezitsrechten afkoopt, betaalt hij vrij wat meer dan dat bedrag.

De opbrengst per bae was in normale jaren ongeveer 30 picol per bae, maar helaas was ook de bevolking van Dramaga allengs overgegaan tot een paditeelt, waarbij den grond geen rust meer werd gegund. Het voorbeeld van een vroeger beheer op Tjiomas werkt op de bevolking van naburige landen en men ont kwam er dan ook niet aan uitputting van den bodem en als gevolg daarvan zeer geringe oogsten. Door schade wijzer geworden, is men in de jongste jaren teruggekeerd tot het degelijker stelsel, waarbij maar één padi-oogst per jaar wordt verkregen, gevolgd door een oogst van een ander gewas.

Er is op Dramaga weinig gedaan tot verbetering der paditeelt. Het gewone middel is zaadselectie, maar de beheerder is zeer sceptisch gestemd omtrent een selectie, waarbij soorten en individuen nauwkeurig moeten worden uiteen gehouden, welke wordt bewerkstelligd door inlanders. Zaadverstrekking in voorschot leidt vaak tot lastige administratie. Op Dramaga zal een andere weg worden ingeslagen tot bereiking van een hooger ontwikkelden rijstbouw: men wil er desa-landbouwonderwijs brengen en daartoe schooltjes openen.

Het ontstaan van dat plan hangt samen met de ondervinding, welke op Dramaga werd opgedaan met het gewone desa-onderwijs. Er is een school, welke geheel voor rekening van den landheer werd opgericht en wordt onderhouden; geen gouvernementssteun in welken vorm ook en geen andere gouvernementsbemoeienis dan het toezicht van den schoolopziener. Begonnen werd met 70 leerlingen, thans zijn er 35. Het is een verloop, dat zich vrij algemeen voordoet en zijn redenen moet hebben. Een dier redenen is, dat de bevolking nog niet doordrongen is van het nut der instelling. Wel treffend is het in onzen tijd, waarin zoo vaak klachten worden aangeheven over het ijdel nietsdoen van inlandsche jongelui, die onderwijs hebben genoten, dat op Dramaga ouders hun vrees hebben uitgesproken, als zouden hun jongens den zin voor landbouw verliezen door een verblijf van eenige jaren op de school.

Uit die vrees valt geenszins af te leiden, dat inderdaad reeds de desaschool een dergelijken invloed zou oefenen, maar de uit-

spraak dier ouderen blijft merkwaardig. Op Dramaga zal dan waarschijnlijk desa-landbouwonderwijs worden ingericht zoodanig, dat veldarbeid een ruime plaats inneemt en dat de oogst daarvan komt ten bate der leerlingen.

Op Dramaga's bevolking rust de plicht der tjoekee en der heerendiensten. Tjoekee, in contingentvorm geheven, wordt betaald van den padi-oogst, maar niet van tweede gewassen en niet van de vischteelt. Op het verbouwen van padi is de landheer zeer gesteld en een vervanging der padi door een of meer tweede gewassen zou hij tegenwerken. Maar wanneer die vervanging een geldige reden heeft, zou aan tjoekee een bedrag worden gevergd, dat nabij komt het bedrag der padi-tjoekee.

Met den heerdienst is Dramaga al jaren lang zeer matig geweest door instelle van de bij reglement toegestane 52 dagen slechts 30 dagen te vorderen. Vooral na de invoering van het nieuwe reglement is de afkoop regel geworden; men koopt af voor 1,25 gulden in 3 maanden. Tuinhuur wordt niet geheven, schoon de opbrengst van vele tuinen lang niet gering is; grondhuur betalen alleen de Chineezen naar gelang van omvang en ligging hunner gronden.

De tjoekee-padi wordt in eigen pellerij verwerkt tot rijst van vier soorten, maar wordt niet op de groote markt verkocht, alhoewel de hoedanigheid uitmuntend is. De hoeveelheid is op dit kleinere land veel minder dan op een aantal andere en de gemalen rijst kan zonder omslag plaatselijk van de hand worden gedaan. Zelfs wordt nog wel padi van de bevolking opgekocht door Dramaga tegen een prijs, die een kleine winst toelaat, eigenlijk alleen omdat de landheer er op gesteld is, steeds een voorraad voedingsmiddelen in zijn pakhuis te hebben. Chineesche opkooopers van buiten kunnen hier al heel weinig van hun gading vinden, maar het is wel eigenaardig, dat een der op Dramaga gevestigde Chineezen een vrij gebrekkige pellerij heeft en daarvoor padi weet op te koopen, echter meerendeels van buiten.

Onder de bestaansmiddelen der bevolking is naast de opbrengst van padiveld en tuin te rekenen het vervaardigen van de zoogenaamde Buitenzorgsche matten van kiraj, den moerasplant die ook atap levert tot dakbedekking. De uitvoer der matten is vrij aanzienlijk en daarvan heeft het karrenvervoer weer veel profijt. Want zelfs naar Batavia

heeft het vervoer plaats per kar en paard en niet per spoor. Dat op den eersten oogopslag vreemd verschijnsel vindt zijn oorzaak hierin, dat het goedkoop is geheel per kar te vervoeren dan de matten eerst naar het station te brengen, daar oplaadkosten te betalen, vervolgens spoorvracht, aflaadkosten en ten slotte weer karrevracht. Gelijk gezegd, het karrenvervoer levert velen een winst, maar er is deze schaduwzijde aan, dat op de onmisbare rustplaatsen, uitbuingingen van den weg Buitenzorg-Batavia, broedplaatsen ontstaan van veeziekte.

Vele opgezetenen van Dramaga hebben paarden en sado's, waarvan er wel minstens 70 op het land aanwezig zijn, die te Buitenzorg vrachtjes zoeken en vinden. Een groote stapel van karbouwen is er niet; het gebruik is, dat men tegen den ploegtijd karbouwen koopt en ze daarna weer van de hand doet, een gebruik dat stellig niet strookt met een goede economie en zijn oorsprong vindt in den immer aanwezigen trek naar gereed geld. Een inkomst van beteekenis sluit zich op het bezit van vee aan: de levering van mest. Het beheer van Dramaga is al een reeks van jaren gesteld op het gebruik van stalmest in de tuinen en koopt daarom gestadig op hetgeen er beschikbaar is. Er is een jaar geweest, waarin de aankoop van stalmest niet minder dan 36 duizend gulden bedroeg. Na den val der koffie werd de aankoop minder, maar tegenwoordig neemt hij weer toe ter wille van de rubbertuinen. Kunstmest wordt op Dramaga niet gebruikt.

Een steeds aanwezige bron van inkomst is de arbeid in tuin en op etablissement. Ook zij, die een lapje grond bezitten, komen wel werken. Wellicht is die tamelijk uitgesproken zin voor werken toe te schrijven aan het „baowan”-stelsel, waarvoor velen een voorkeur hebben, elders als „borrongan” welbekend: iemand neemt aan een zekeren arbeid te verrichten en op een bepaald tijdstip gereed te hebben; de arbeider kan dan zelf uitmaken welke tijden en met welke hulp hij wil werken.

Men kan niet zeggen dat er één loonstandaard is, omdat de arbeid in de nabijheid van Buitenzorg duurder is dan in het westelijk deel van het land. Een dagloon in het westen is voor een koelie 25 cent, werktijd 6 uur; bij Buitenzorg bedraagt het gemeenlijk 35 cent. Het verschil laat zich uit de ligging van Dramaga volkomen verklaren. Zooveel mogelijk wordt in taakwerk gearbeid, individueel, en dan kan een goed werkman wel 75 cent per dag verdienen.

De fabriekslui hebben vaste maandloonen tusschen 8 en 20 gulden. De tappers der rubber zijn van 6 tot 10 uur in de tuinen en vervolgens wordt van elk afzonderlijk de latex gecoaguleerd en tweemaal door de crêpemachine gehaald, waarna het gewicht wordt bepaald. De betaling is 14 cent per K. G. nat. De meesten brengen 2 kilo, zoodat zij dan tusschen 6 en 1 uur 28 cent verdienen en nog een premie van 2 gld. genieten per maand voor goed tappen d. w. z. zonder aanmerkelijke belediging van boomen. De tapsters hebben hetzelfde loon.

Het tuinonderhoud gebeurt door vaste werklui, die daarvoor ontvangen 5 gulden per tuin. Mogelijk is het, dat één man twee of drie tuinen onderhoudt.

De algemeene indruk in de desa's — er zijn er tien — is die van eenvoud. De menschen zien er vrij zindelijk en net uit, de huisjes evenzoo, maar niet valt te ontkennen dat, gerekend naar de welvaart, de woningen degelijker mochten zijn. Dwang kan er niet op worden uitgeoefend, er kan hoogstens aanmoediging zijn, maar in de manier van wonen is een inlandsche bevolking vooral in het binnenland behoudzuchtig. De beheerder is nu bezig een modelkampong te bouwen op grond en op kosten van het land, bestaande uit heel eenvoudige huisjes met steenen vloer, dubbele bilik-wanden gewit en geteerd, een pannendak, alles zooveel mogelijk rattenvrij. Die huisjes zijn bestemd om vrij van huur in bruikleen te worden gegeven aan vaste arbeiders in tuin of fabriek en aan ouden van dagen.

In die richting is het beheer nu werkzaam tot verheffing der bevolking. Op verschillende punten zijn drinkwaterputten geboord, waardoor het water er overvloedig is. De algemeene toestand is gunstig, diefstal en criminaliteit van anderen aard zijn gering. De landheer houdt voortdurend voeling met de bevolking, echter niet door persoonlijke bemoeiing onmiddellijk, doch door een tusschenpersoon. Elke desa heeft een hoofd, den kampongmandoe, die wordt bijgestaan door een assistent en enkele petjalangs d. w. z. menschen, die vrijgesteld zijn van heerendienst en de rol vervullen van oppasser. Het desahoofd wordt bezoldigd met 18 gulden 'smaands en geniet procenten van de heerendienstgelden. Het land heeft een tjamat als algemeen inlandsch hoofd, bijgestaan door twee assistenten; de tjamat heeft 70 gulden benevens procenten, de assistenten elk 30 gulden met procenten.

Credietverstrekking had vroeger plaats door het land zelf in geld, terug te betalen in padi; de verstrekking ging het bedrag der te verwachten tjoekee niet te boven. Maar met de terugbetaling vlotte het niet. Er kwam nog deze knoeierij bij, dat menschen, om meer dan het hun toekomend crediet te bemachtigen, quitanties kwamen vertoonen van anderen, afgegeven voor de reeds binnengebrachte tjoekee-padi. Zij deden het voorkomen of het hun eigen quitanties waren, een bedrog dat zonder al te wijdoopig toezicht niet kon worden ontdekt. Zulke leeners gaven soms weer van het ontvangen bedrag in leen aan derden, kregen dat geld niet altijd terug en het geheel werd een onnoemelijke warwinkel zooals alleen kan ontstaan bij inlandsch beheer.

De verstrekking van crediet op die wijze moest worden gestaakt en sedert konden de menschen zich wenden tot de afdeelingbank te Buitenzorg. De groote leeningen, daar door Dramagaliëden aangegaan, bewegen zich tusschen 100 en 200 gulden, de kleine zijn van 25 gulden. Het geven van feesten om geld in handen te krijgen is op Dramaga even gebruikelijk als op Tjiomas.

Woeker vindt nog wel plaats. Er zijn altijd menschen, die met hun leeningen bij de afdeelingbank niet terecht kunnen en langs duistere paden hun wensch in vervulling zoeken te brengen. Omgekeerd zijn er overal, in gouvernementsland en op particuliere landerijen, liëden die gretig gebruiken de domheid, de verlegenheid van den desaman en hem met een oogenblikkelijke hulp geleiden op het hellend vlak naar de volkomen bezitloosheid. De woekeraar is een parasiet gelijkerwijs ook de procureur er een is. Deze slechte advocaat prikkelt de menschen tot procederen en met wat bedriegelijken schijn van recht laten ook anderen dan desalieden zich wel verlokken. Hoe ver de bedrogene kan gaan in zijn stijfhoofdigheid heeft een inlander van Dramaga bewezen, die zich diets heeft laten maken, dat hij de rechtmatige eigenaar is van het heele land en die zich met zijn eischen niet slechts herhaaldelijk tot de overheid heeft gewend, doch ook zijn heele hebben en houden heeft verdaan aan looze pogingen, met looze hulp van anderen ondernomen ter verwerving van een vermeend recht.

Over Dramaga loopt in diagonaal een hoofdweg over een lengte van 9 kilometer, waarop enkele korte zijwegen uitloopen, geschikt voor groot verkeer. Deze weg, die verder westwaarts gaat

over andere particuliere landerijen en over de landen Bolang en Djasinga verbinding geeft met zuid-Bantam, is in beheer gekomen van den gewestelijken raad van Batavia. Niet tot voordeel van het-verkeer, want de eenmaal zoo bruikbare weg werd op ergerlijke wijze verwaarloosd. De locale raden, voor wie het onderhoud der wegen hoofdzaak moest zijn, zijn over het algemeen bijzonder ongelukkig geweest in de vervulling van die taak. Dramaga moest zoo ver gaan, dat het aanbod het beheer over den weg terug te nemen op eigen kosten. Het aanbod is niet aanvaard, doch de weg is thans vrij goed in orde gebracht.

Een wegenstel is er op Dramaga niet, wel leiden paden naar de verschillende hoeken. Het beheer ziet de noodzakelijkheid van uitbreiding der hoofdwegen wel in, maar het is niet gemakkelijk de benoodigde ruimte vrij te krijgen voor den aanleg.

Dramaga heeft geen bosch meer, maar het beschikt wel over genoeg brandhout. De bevolking sprokkelt voor haar behoefte aan brandhout en koopt bovendien van buiten, omdat het sprokkelen niet genoeg oplevert.

Van bijzondere beteekenis is de rubberteelt op Dramaga, omdat de daarbij gevolgde manier geheel afwijkt van de gangbare op Java. De Hevea-tuinen geven hier dan ook een gansch anderen indruk dan elders: zij zijn veel meer bosch met tamelijk hoog geboomte, aan welks voet de oude theestruiken nog staan. Rubber-tuinen op Dramaga bieden een fraaien aanblik. Het plantverband der Hevea's was eerst 12 bij 24 voet en is later geworden 6 bij 24 voet, een nauw plantverband, dat volgens den wensch des ondernemers geen zonneschijn toelaat op den bodem. De ondernemer heeft opgemerkt, dat de boomen aan de randen der tuinen, die veel ruimte hebben en waar de zonneschijn wel doordringt, veelal worden aangetast door kanker en andere kwalen en dat zij slechte producenten zijn.

Het tuinonderhoud bestaat uit schoon wieden. Tegen afspoeling is een verdeling in vakken met lage aarden omwalling (petaks met galangans), waarop Japansch gras. Nu zou men verwachten dat er na regens waterplassen blijven in die vakken. Dat is evenwel niet het geval, omdat er tusschen elke twee rijen goten zijn van 2,5 voet diepte en door een geregelde flinke omwerking de grond los wordt gehouden. Minstens eenmaal per jaar heeft bemes-

ting plaats met stalmest. De boomen worden opgesnoeid tot 24 voet en zij worden tot een hoogte van 2,4 meter ontdaan van hun kurkbast, dus tot even boven de hoogste tapsnee, opdat de daartoe aangewezen mandoers gemakkelijk de voorkomende ziekten kunnen ontdekken. Getapt wordt met twee linksche sneden over een kwart van den boom.

De ondernemer is vooralsnog niet van plan zijn bijzondere methode prijs te geven, omdat de behaalde gevolgen zeer bevreemdend zijn. Op 400 baoe met een aanplant van Dec. 1906 werd in 1911 verkregen 9000 kilogram droge rubber, 63000 K. G. in 1912, 131860 K.G. in 1913, 157647 K.G. in 1914 en in 1915 niet minder dan 194911 K.G. In 1916 kwamen bovendien 160 baoe jonge tuinen in tap, die toen ongeveer 10000 K.G. leverden; de geheele opbrengst bedroeg in dat jaar 230086 K. G. De tuinen vormen vrijwel een aaneengesloten geheel.

Voor de bereiding wordt geen mengbak bezigtigd en de afwerking ook niet zeer verzorgd. Toch is bij een onderzoek te Delft de elasticiteit van Dramaga-rubber groot gebleken en beproeving hier te lande wees vrijwel op gelijkvormigheid.

Waar in onzen tijd zoozeer gestreefd wordt naar kennis van de gedraging der boomen onder allerlei omstandigheden en naar den invloed daarvan op de winning der latex, verdient de Dramagamethode zeker de aandacht.

De vroegere suikerfabriek biedt voor alle bereiding een uitmuntende ruimte. Eenvoud en netheid zijn ook hier de kenmerken, elke machine is volkomen naar den eisch beschermd. In de werkplaats worden de emmers en koppen voor de latex vervaardigd, de tapmessen eveneens.

Dramaga, verkeerend onder de gelukkige omstandigheid dat het beheer er geheel onafhankelijk is, geeft in alles blijk van een intensieve ontwikkeling, berustend op kennis van zaken en goeden wil.

Wanneer hier een overzicht werd gegeven van den toestand en het beheer op een drietal particuliere landerijen en de slotsom mag worden getrokken dat er, bij al wat te wenschen overblijft, reden is tot groote tevredenheid, dan wil dat niet zeggen, dat er niet nog méér landerijen zijn te vinden, waar de belangen der bevolking naar behooren worden in acht genomen en zelfs bevorderd. Het

doel was alleen met enkele voorbeelden aan te toonen, dat het particulier landbezit, hoezeer het geacht kan worden uit den tijd te zijn, nog wel kan slagen bij een gezonde opvatting omtrent de vereeniging der belangen van eigenaar en bevolking.

Dat welslagen is afhankelijk van verscheidene factoren, gezonde opvatting alléén is niet genoegzaam. Reeds werd gewezen op het verschil tusschen landerijen met rijstbouw alleen en die, waar de eigenaar ook eigen ondernemingen heeft. Eenige ruimte van beurs is mede een factor van belang. Waar men geheel afhankelijk is van de inkomsten uit tjoeké en heerendienst, zal de mildheid zich niet zoo gereedelijk mengen in de heffing. Toch is dat zeer gewenscht, vooral in jaren van kleinen oogst. Op landerijen met eigen ondernemingen kan het zich voordoen, dat de eigenaar zijn ondernemingen uitbreidt of versterkt met gelden, die hij ontleent aan de opbrengst der heffingen. Dat is volkomen zijn recht. Maar het is evenzeer een weg, waarlangs hij kans heeft te geraken tot een ongewenschte strengheid. Gelukkig het land, waar de eigenaar iets kan laten vallen van zijn recht en waar de middelen aanwezig zijn om te werken op een hooger plan dan dat van instandhouding en winsttrekking, namelijk tot ontwikkeling van het grondgebied en tot verheffing der bevolking.

Arbeiden op dat hoogere plan wordt trouwens geheel geboden door een welbegrepen eigenbelang der landeigenaren. Niet dat een overdadige vrees voor spoedige onteigening door het Gouvernement hen behoeft te drijven, doch de tijd zelf gebiedt, dat men bij het beheer van een particulier land andere beginselen naleeft dan twintig jaar geleden. Onze eeuw heeft ook daar nieuwe nooden en nieuwe eischen gebracht.

Een goed beheer is onmogelijk zonder het vertrouwen en de medewerking der bevolking zelf en wat baten de beste bedoelingen, zoo zij niet worden geloofd en — kan het zijn — ook begrepen door de goede elementen onder de opgezetenen? Is het gevaar niet juist in onzen tijd groot, dat zij, het vertrouwen in hun ware leiders en verzorgers missend, het oor leenen aan opwekkende stemmen van verdacht allooi? De ware leider en verzorger op een particulier land is en behoort te zijn de landheer of zijn vertegenwoordiger. Van hém, en niet van bestuurswege of van inlandsche vereenigingen, kome raad en daad. De landheer is het, die zijn land behoort te kennen als geen ander en wien liefde voor zijn bezitting moge geleiden tot het denken en gevoelen van het volk.

Wie kon tien jaar geleden vermoeden, dat een inlandsche vereeniging op plaatsen als Buitenzorg en Batavia, in het hart dus van de streek met particulier landbezit, openbare vergaderingen zou houden waar ook de toestand op de landerijen zou worden besproken? Zulke vergaderingen zijn geen gevaar, want de overheid zorgt wel dat men er binnen zekere perken blijft. Maar niemand weet, hoe en waar, niet in het openbaar, dezelfde stof wordt behandeld. Waar zaad wordt gestrooid, kan kwaad zaad voorkomen. Ook op dien wijden en vruchtbaren akker, die het begrip der bevolking heet, wordt de invloed van het kwade zaad vernietigd door een zorgzame bewerking. Wie anders dan de landheer kan haar voor zijn rekening nemen?

Mildheid in het beheer sluit niet een heilzame strengheid uit. De milde landheer leeft mee met het volk, zet op touw wat het noodig heeft om vooruit te komen, beschermt het tegen booze invloeden, geeft voorbeeld en raad en nimmer zal hij het aan zijn lot overlaten na het binnenhalen van het hem toekomend recht. Maar het bewustzijn van de verplichtheid aan den landheer moet in het volk blijven, het mag niet verzwakken door een beheer dat zonder tekst en uitleg en misschien zonder geldige reden wat over zijn kant laat gaan uit loutere goedigheid. Een inlandsche bevolking zou dat misverstaan en het ook van haar kant minder nauw nemen; zij zou achteloos worden omtrent haar verplichtingen. Méér dan van een goedigheid, die wat over den kant laat gaan omdat toch de rubber of de thee hoofdzaak is en het meest in het laadje brengt, valt te verwachten van strengheid en vasten wil, die de hand doen houden aan de gestelde rechten en plichten. Het plichtsgevoel tegenover den landheer mag vooral in onzen tijd niet verflauwen. Niet uit zwakheid, doch uit zijn kracht spruite de mildheid van den landheer.

Voor de *leiding van elk bedrijf, van elke onderneming zijn zekere eigenschappen van karakter noodig en evenzeer kennis en ervaring. Het beheer van een particulier land eischt stellig die eigenschappen, die kennis en ervaring. Het is niet voldoende een goed administrateur voor thee- of rubberonderneming te zijn om tevens de landszaken van een particulier land te beheren. Dat beheer stelt andere eischen. De omgang met de bevolking op een particulier land, de uitvoering van het wettelijk recht, de onmisbare strengheid naast de even onmisbare en wel gegronde mildheid

vragen aan den beheerder een beleid, dat geoefend is in de leerschool der practijk. Waar het beheer der zoogenaamde landszaken wordt beschouwd als een noodzakelijk kwaad, tegenover het welslagen van eigen ondernemingen als een hooggeschat goed, daar ligt in onze dagen een kiem voor groote moeilijkheden, een kiem die zeer levensvatbaar is. Het zijn niet de landbouw-ondernemingen op een particulier land, waarover de landheer of diens vertegenwoordiger struikelt, doch het zijn de landszaken. Vertrouwdheid met het reglement en zijn practijk, vertrouwdheid vooral met de ware gesteldheid van het volk kan hem voorlichten op zijn inderdaad moeilijken weg.

Het behoeft geen betoog, hoe onverantwoordelijk het is de administratie van een particulier land in handen te leggen van menschen, die daarmee nimmer een behoorlijke bemoeienis hadden, alleen omdat zij wel vertrouwd zijn met een of andere cultuur.

Het beheer van een particulier land is wel te leeren mits men er belangstelling voor heeft. En het is een schoone taak, welke vervulling zelfvoldoening in zich bergt, het wel en wee van een bevolking van duizenden zoo van nabij te dienen. Een schoone taak, waaruit tevens winst ontkiemt.

Belangstelling, die prikkelt tot onderzoek en leering, maar daarnaast die verstandige liefde tot het inlandsch volk, waaruit kracht wordt geput om ondanks vele teleurstellingen voort te gaan op den weg zijner maatschappelijke en geestelijke verheffing, zijn de voorwaarden voor een richtig en weldadig beheer van een particulier land.

De Indische Technische Hoogeschool

Door verschillende telegrammen werd hier eenige maanden geleden bekend, dat van particuliere zijde in Nederland gelden waren bijeengebracht, tot een zoodanig bedrag, dat de totstandkoming van een soort polytechnische school op Java — of het een technische hoogeschool in optima forma zou zijn, bleek niet duidelijk — verzekerd kon geacht worden.

Meer preciese gegevens werden bij mijn weten in Indië niet publiek bekend. Eerst de *Locomotief* van 14 Augustus bracht wat meer stelligheid omtrent de plannen met een verslag van een „plechtigheid” waarbij het comité officieel de deputatie „Indië Weerbaar” van zijn voornemen op de hoogte meende te moeten stellen. Wellicht is het aan deze onbekendheid van wat in Holland uitgedroefd werd toe te schrijven, dat tot dusverre de Indische dagbladpers over het algemeen betrekkelijk weinig blijk van publieke belangstelling voor deze zaak toonde. ¹⁾ Toch zijn het de hier aanwezige intellectueelen en belanghebbenden, die hierin leiding moeten geven. Zij zijn het vooral, die kunnen weten wat noodig is. Al zal ook hier blijken, kenmerk inhaerent aan ieder onderwijsvraagstuk, dat de tot oordeelen bevoegden het onderling weinig eens zijn, toch, of juist daarom, is een openbare gedachtenwisseling op dit punt zeer gewenscht. Du choc des idées jaillit la vérité. Maar het wordt hoog tijd, dat deze waarheid aan den dag treedt, wil zij nog nuttig effect sorteeren. Immers wanneer eenmaal de plannen zich in meer vastomlijnde vormen hebben gekristalliseerd, dan is het gevaar groot, dat al het verder gepraat mosterd na den maaltijd is. De heer van Aalst, voorzitter van het Comité, deelde in de voorgenoemde vergadering mede, dat men zich

---

¹⁾ Juist voor het ter perse gaan van dit artikel verschijnt in *De Taak* No. 5 een korte beschouwing over dit onderwerp van vrijwel gelijke strekking.

vooraf van de instemming van de regeering verzekerd had. Het is slechts in de hoop, dat deze instemming alleen een algemeene strekking had en nog niet een uitgewerkt plan het departement van Koloniën verliet, — de zending van Baron van Asbeck naar Indië is hiervoor een aanwijzing, — dat getracht wordt met dit schijven de in sociale zaken meelevende Indische belanghebbenden op te wekken zich nader uit te spreken. Nu wordt in een IIe Kamerverslag, zonder nadere fundatie, neergeschreven dat in Indië „meer en meer (wordt) erkend, dat zoodanige instelling (T.H.) niet gemist kan worden”. Waar is hier die groeiende erkenning gebleken buiten de kringen die onder ethiek en democratie verstaan het loshameren van gelden uit de vrek-kige schatkist ten bate van de Inlandsche bevolking, zonder om waar-borgen te malen dat deze gelden nuttig aangewend zullen worden?

Het is toch een te vreemde loop van zaken, dat Indië zich door Nederlandsche particulieren, en de instellingen die achter hen staan, een T.H. in den schoot laat werpen, zonder dat hier krachtig is meegearbeid om deze te boetseeren tot nuttig instrument ter voorziening in de gebleken behoeften.

Twee dingen zijn vooral opmerkelijk, namelijk, dat het Comité niet in Indië maar in Nederiand werd opgericht, en dat überhaupt een particulier Comité tot stand kwam, de Regeering zich hier de leiding liet ontnemen, ondanks de door haar instemming getoonde erkenning van de behoefte aan voorziening, voorziening welke op dit terrein toch wel algemeen als regeeringstaak erkend wordt. Uit de waarde welke het Comité blijkbaar hechtte aan de medewerking van de regeering valt te concludeeren, dat nu gestreefd wordt naar een particuliere school met subsidie. Al zou dit niet de eerste inconsequentie ten opzichte van openbaar technisch onderwijs in Indië zijn, de meest wenschelijke wijze van uitbouw en bekroning van het technische onderwijsstelsel is dit zeker niet.

Beide factoren staan overigens in nauw verband. Nu Indië, waar immers een ieder wat democratisch aangestreken heet en overheids-exploitatie een steeds grooter plaats onder de zon opeischt, zich de leiding liet afsnoepen, was het waarschijnlijk, dat groot kapitalistische moederlandsche lichamen een ietwat andere koers zouden kiezen.

Onder dankbare erkenning van het werk van de mannen, die de zaak nu na eenige looze Indische proefbalonnetjes ernstig aan het rollen wisten te brengen, zij eenige critiek geoorloofd, critiek

welke onder reserve gegeven wordt, daar de berichten te onvolledig zijn om hier scherp te kunnen beoordeelen hoe de zaken staan en wat men in Holland precies zich denkt.

Men behoeft niet direct geheel te vertrouwen op een veelzijdig industrieel Java in naasten toekomst, men kan veel af te dingen hebben op de meening van hen die het groot-kapitalisme in zijn meest ontwikkelde vormen op Java hooien groeien, en toch een open oog behouden voor de voorwaarden van een hogere technische bloei in ons Indië. Is daarom de oprichting van een technische *hoogeschool* noodzakelijk of zelfs maar wenschelijk? Want het is nu toch na lange onzekerheid omtrent de gradueele plaats van de beoogde nieuwe instelling duidelijk, dat een *hoogeschool* gewenscht wordt. De doopnaam „Koninklijk Instituut voor Hooger Onderwijs in Nederlandsch-Indië” laat daaromtrent geen verderen twijfel. Wel wordt vermeld „met het oog op het verkrijgen van een voldoende aantal leerlingen, denken wij voorloopig de aanneming van leerlingen zoodanig te regelen, dat zij, die met goed gevolg een M.U.L.O.-school hebben afgeloopen, tot de inrichting worden toegelaten. Maar direct daarop volgt de verklaring „Het onderwijs aan de school zelve zal dan zoodanig zijn in te richten, dat naast het vakonderwijs ook nog algemeen vormend onderwijs gegeven wordt voor zoover de M.U.L.O.-school hierin niet op voldoende wijze voorzag”. Dus wordt het aan de M.U.L.O. te kort komende H.B.S. onderwijs, de kopschool, ook op het Instituut gegeven tot de nieuwe Indische tweedeelige M.S. gevormd zal zijn. In den aanvang en middelbaar en hooger, in nabije toekomst enkel hooger onderwijs. Geheel duidelijk was de redenaar op dit punt niet. Hij sprak van latere aansluiting aan de door de regeering binnenkort op te richten „vervolgsscholen”, zonder dat blijkt of daarmee de bovenbouw van de I.M.S. dan wel de schakelklasse genoemd in paragraaf 21 van het regeeringscommissierapport bedoeld wordt; het eerste blijkt het meest waarschijnlijk.

Het is het eenvoudigst te verzekeren, dat zoodra particuliere maatschappijen zoodanig de leemte aan hooger technisch onderwijs in Indië voelen, dat deze voorziening daarin finantieel mogelijk maken, de behoefte aan dergelijk onderwijs ontwijfelbaar is gebleken en verdere discussie overbodig maakt. Voor het onderhavige geval is daartegen op te merken, dat gezien het groot aantal millioenen, dat een goede *hoogeschool* en voor oprichting en

voor exploitatie eischt — een bedrag waarvan menig enthousiast zich te weinig rekenschap geeft — gezien de groote belangstelling van het Comité voor den steun van de regeering, het nog niet zoo zeker is, dat inderdaad het particuliere geld voor een goed uitgeruste Hoogeschool reeds aanwezig is. Verder, dat wanneer eens de resultaten van adviesvraging aan Indische belangstellenden in zake een vervolgcursus voor de bestaande technische scholen werden openbaar gemaakt, deze wellicht de voorstanders van hooger technisch onderwijs, en hen die meenen Indië in een vloek en een zucht uit een achterstand van tientallen jaren te kunnen ophalen, heerlijk zouden ontnuchteren. Men vergeet te veel, dat wanneer men de ongetwijfeld gedurende langen tijd schandelijk verwaarloosde sterk ondervoede patient, nu na tot inkeer en berouw gekomen te zijn plotseling volpropt met heerlijkheden, een bedenkelijke indigestie, afgezien van de kapitaalverspilling, het gevolg moet zijn.

Uitgaande van het axioma dat, wanneer hooger technisch onderwijs in Indië gegeven moet worden, dit gouvernements-onderwijs dient te zijn, al was de verwaarloozing door de regeering van een ander deel van haar onderwijsstaak, het meisjes-onderwijs, reeds eerder aanleiding tot ingrijpen van particulier initiatief, rest de vraag of plaatsing van een Indische T. H. naast de Delftsche noodig is.

In het algemeen zal het voor een klein land als Nederland aanbeveling verdienen, vooral uit kostenooqpunt, de haarden van hooger onderwijs te centraliseeren. Het te groote aantal universiteiten Amsterdam-Utrecht-Leiden-Groningen kan behoudens verklaring op historische gronden, moeilijk verdediging vinden. Ons hooger technisch onderwijs bleef echter tot dusver gecentraliseerd in één instelling, ondanks de onverwacht snelle uitbreiding welke het leerlingtal in de laatste 10 tot 20 jaren nam. Men vindt in Delft colleges in de eerste leerjaren voor een leger van studenten, daarbij een algeheel gemis van persoonlijke aanraking tusschen docent en student, welke wel bij velen twijfel zullen hebben doen ontstaan of de grens van elasticiteit niet was overschreden en hier niet een teveel aan centralisatie op te merken valt. Nu echter Indië jaar in jaar uit meer en meer ingenieurs opeischte kwam een andere factor pleiten voor een scheiding en wel een tusschen moederland en koloniën. Tallooze Indische ouders dienen nu hun zonen, dochteren nog in beperkte mate, ver weg te zenden met belangrijk hogere kosten en grootere moreele gevaren. Op dit laatste punt

verkeeren Indische jongelui, ook reeds in hun vroegere ontwikkelingsjaren, vaak in ongunstige omstandigheden. Zonder over cijfers te beschikken meen ik zonder kans op ernstigen tegenspraak te kunnen beweren, dat het percentage Indische studenten, dat in de eerste Delftsche jaren hopeloos afzakt, belangrijk grooter is dan dat van hun nabij moeders pappot gebleven Hollandsche collega's, voor wie mislukken door tijdig ingrijpen van de ouders vaak voorkomen kan worden.

Maar is het aantal oud H. B. S. 'ers, dat gemiddeld ieder jaar naar Holland oversteekt, voldoende groot om daarvoor de oprichting van een Indische T. H. te rechtvaardigen? Het valt sterk te betwijfelen. En dan, met een oprichting van een Indische T. H. brengt men geen scheiding in Hollandsche en Indische ingenieurs. Velen, die in Indië hun jeugd doorbrachten en nu ook daar hun graad zouden behalen, zullen wellicht hun loopbaan als ingenieur elders willen zoeken; al blijft het natuurlijk voor een goed deel waar, dat tegenwoordig abiturienten afkomstig van een Indische H.B.S., voor een goed deel in Indische betrekkingen terugkeeren.

In dit verband doet het eenigszins eigenaardig aan dat men in onze volksvertegenwoordiging juist voor irrigatie en mijnbouw „onberekenbaar nut” van Indisch hooger onderwijs verwachtte. Het is niet tegen te spreken dat wanneer men Inlandsche studenten voor de hier aanwezige gebieden van werkzaamheid opleidt, men deze hier grootendeels zal kunnen bieden. Maar juist voor de studie van mijningenieur en technoloog zullen zeer belangrijke kosten voor studiemateriaal en laboratoria noodig zijn. Nu eenmaal een mijnbouwkundige afdeling te Delft bestaat is er veel tegen en weinig voor overbrenging naar Indië te zeggen, en studie voor mijningenieur zoowel in Indië als in Nederland zal aan beide het noodige levenssap onthouden. Men bedenke dat nog in 1917, hoewel men zou verwachten dat de Delftsche T. H. zoo langzamerhand zich geconsolideerd heeft, een bedrag van 4.5 millioen voor nieuwe scheikundige laboratoria moest uitgetrokken worden.

Het is nog al evident, dat men zich voorloopig tot de studie van civiel en werktuigkundig-, uit te breiden met bouwkundigen electrotechnisch ingenieur zou hebben te beperken. Eveneens, dat het te kort aan ingenieurs, waarover men als algemeen verschijnsel klaagt, zich vrijwel uitsluitend voordoet in de te laag betaalde staatsbetrekkingen en buitenlanders hier niet behoefden

te komen wanneer het gouvernement wat beter in den zak tastte.

Aan de stijgende vraag naar ingenieurs in Indië zou door de Indische studenten uitsluitend, nog langen tijd zeer onvolledig voldaan kunnen worden. Men behoeft hiervoor slechts vast te stellen, dat ongeveer 20 à 25 % van de Delftsche ingenieurs in Indië werkzaam zijn en dit cijfer te plaatsen tegenover het geringe percentage, dat met Indische diplomas zich voor het eerste studiejaar aanmeldt.

Bovendien laten we dan nog in het midden of de vraag naar ingenieurs voor Indië alleen op zich zelf een Hoogeschool, dus met $\frac{1}{5}$ à $\frac{1}{4}$ van het aantal leerlingen der Delftsche T. H., economisch wenschelijk zou maken,

Men kan hiertegen aanvoeren, dat niet zoozeer economische als sociale motieven voor een Indische T.H. pleiten. Nu mislukken van het klein aantal Javaansche studenten, dat in Holland de ingenieurs-titel tracht te verkrijgen, een erbarmelijk hoog percentage. Voor deze enkelingen, dit zal worden toegegeven, kan men geen universiteit bouwen, maar een Indische T.H. zou de poort openen, waardoor forsche stoeten naar hooger technisch weten dorstende Indiërs zouden toestroomden. Geeft de dokter djawaschool te Batavia blijken van een dergelijke in breede lagen gevoelde behoefte naar hooger onderwijs, willen wij vragen? Zijn het niet uitsluitend de weinige enkelingen, die al zeer weinig een weerspiegeling geven van wat in de massa, ook de massa der beschaafden, leeft, die hier het onderwijs volgen. En, nog daargelaten het klein aantal leerlingen, dat deze school met een diploma verlaat, is niet het bestaan van dwangonderwijs met internaat, zoo hemelsbreed verschillend van ons vrij universitair onderwijs, dat hier voor een klein aantal menschen overigens bevredigende resultaten doet verwerven? Het zijn en zullen de zwakke karaktereigenschappen van den doorsnee-Javaan blijven, welke hem in het bijzonder bij hooger onderwijs terdege dwars zullen zitten. Ook al blijft de Javaansche aspirantingenieur hier in Indië, dan zullen toch de ouders als regel daar geen verderen steun kunnen geven, nu de zoon hun ontgroeit, uitgroeit boven de totaal voor aanpassing nog ongeschikte inlandsche samenleving. Een Indische Technische Hoogeschool zou een echt schooltje, een hoogere kostschool met aan alle zijden Europeesche bevoogders, je reinste couveuse worden. Maar niet alleen het feit, dat de N.I.A.S. dit jaar slechts 5 artsen afleverde is leerzaam voor de Indisch-Hoogeronderwijs-enthousi-

asten. In het bijzonder maant dit voorbeeld tot voorzichtigheid, wanneer men daarbij bedenkt, dat het volle onderwijs al die negen jaren met inbegrip van het internaat volmaakt kosteloos gegeven wordt. Het derven van de inkomsten uit beroep is blijkbaar reeds een voldoende bezwaar, om de kosten van een kortere opleiding, 4 jaren, van een Europeesche ambachtschool als de K.W.S. te Batavia en K.E.S. te Soerabaja te verkiezen.

Nu neemt de N.I.A.S. nog genoegen met de algemeene vorming van de M.U.L.O.-school en plaatst daarboven zes technische jaren. Het Hollandsche Comité voor een T.H. wenscht evenwel binnenkort aan te sluiten aan de middelbare vervolgschool, gelijkwaardige opleiding van een 5 jarige H.B.S. en daarboven een ongehoemd aantal technische jaren.

Ook is het niet zonder bedenking, dat in het tegenwoordig technisch weinig ontwikkeld stadium van de Indische maatschappij men hier bij voorkeur ingenieurs zou kweeken, die niet eens wat meer van de wereld gezien hebben en niet dan uit boeken eenige Ahnung hebben van een groot walswerk, een reuzenbedrijf van een der speciaal-machinefabrieken, Europeesche havenbouw en wat al niet meer. Afgestudeerden merken reeds, dat het in Indië vrij moeilijk is op de hoogte van hun tijd te blijven. Veelzijdig leerrijke excursies zijn zelden te maken. Indische jongelieden, in Indië ingenieur geworden, moeten noodzakelijk de ruimte van blik missen, welke juist den gestudeerde onderscheidt, of althans vaker kan onderscheiden van den niet algemeen-onderlegde.

Ook voor een T. H. kan in hoofdzaak ingestemd worden met het oordeel van de aanpassend middelbaar onderwijscommissie: „Voor de stichting en instandhouding van eene universiteit in den waren zin des woords is vóór alles noodig, dat in het land zelf kan worden beschikt over een reservoir van geestelijke krachten; die onmisbare ondergrond ontbreekt voorshands in Indië en zal eerst langzamerhand kunnen ontstaan, wanneer een voldoende aantal, uit de bevolking zelve voortgekomen, wetenschappelijke mannen zal zijn opgestaan, de wetenschappelijke staf eener Nederlandsch-Indische Hoogeschool kan worden gevormd”.

Wanneer eenmaal Indië zooveel aspirant-ingenieurs voortbrengt, dat dit aantal een eigen T. H. noodig maakt, dan ook zal daaraan waarschijnlijk hand in hand zijn gegaan een industriele, verkeers- en stad-ontwikkeling welke ook de Indische omgeving een voldoende

veelzijdig milieu maakte om volledige ontwikkeling buiten de engere studie te verzekeren.

Toch is het duidelijk, dat dit slechts een kwestie van tijd is, en die toestand binnen niet te veel tientallen van jaren werkelijkheid zal zijn. Wie den snellen groei van de laatste tien jaren eenigszins oplettend volgde, zal aan vlugge, belangrijke wijziging van de maatschappelijke behoeften niet moeilijk gelooven. Dit rijk van millioenen zielen met een bevolking, waarin drang naar hoogere cultuurontwikkeling, naar het zich eigen maken van Europeesche techniek, begint te leven, moet noodzakelijk binnen afzienbaren tijd voor zich een compleet stelsel van onderwijsinrichtingen opeischen om dit kunnen binnen haar macht te brengen.

Maar nu zou een technische hoogeschool, welke dan ook noodzakelijk kwalitatief even goed als Delft uitgerust zou moeten worden, een ontijdig geborene blijken.

Tot aankweeking van de behoefte naar technisch hooger onderwijs onder de Inlandsche bevolking kunnen voorloopig met onvergelykbaar geringere kosten aan kinderen van Indische ouders, welke geen vijfjarige opleiding in Holland kunnen bekostigen, studiebeurzen uitgereikt worden. Toelagen op belangrijk ruimer schaal dan in Nederland door particuliere fondsen worden verleend, daar deze gelden allerminst als liefdadigheid, maar als een vervulling op andere wijze van den plicht tot verschaffing van onderwijsgelegenheid door den staat, zijn op te vatten. Wanneer men rekent, dan men voor ieder Indische Hoogleeraar wel zeker niet minder dan *f* 1000.— à *f* 1.500.— per maand zal betalen dan kunnen alleen voor dit klein deel van de Indische exploitatiekosten reeds een 10 tot 15 studenten op staatskosten naar Holland gezonden worden.

Is dus voorloopig de eisch van een Indische Technische Hoogeschool af te wijzen, toch dient ook m. i. de status quo niet gehandhaafd te worden. Het is in principe een onzuivere toestand, dat voor de leidende betrekkingen in de technische wereld de krachten steeds geïmporteerd moeten worden en dan tegen hoge bezoldigingen en kostbare verlofsbepalingen, maar het is voorloopig een noodzakelijk kwaad. Een kwaad, dat niet van boven af aan, maar van beneden uit geleidelijk moet weggenomen worden.

Tot nu toe komen uit de Inlandsche bevolking nog vrij zelden

de technici als opzichter, hoofdopzichter, bouwkundige, eerste machinist en dergelijke meer direct onder de ingenieurs werkende groepen voor. Ook deze moeten nog in belangrijke mate geïmporteerd worden, voor een ander deel voorzien de Indo-Europeanen, meer algemeen de Indische Europeanen, hierin.

Bij de spoorwegen moesten opzichters vaak in belangrijke aantallen uitgezonden worden om het tekort aan aanbod in Indië zelf te dekken. Maar men hinkte hierbij op twee gedachten. Men wilde hier niet de hoge salarissen betalen als voor betrekkingen, waarin uitsluitend uitgezonden dienen. Men nam daardoor vaak genoeg met mindere Europeesche krachten; toch op salarissen welke hooger waren dan van de in Indië aangenomen beginnelingen. Het gevolg was verloop en ontevredenheid onder het in Indië geworven Europeesch personeel, dat juist door bekendheid met taal, volk en werkgewoonten vaak bruikbaar was dan de nieuwbakken Hollandsche collega's.

Deze tweeledige aanvulling van de tusschenrangen kon dus moeilijk volgehouden worden. De aanvulling van het tekort moest uit de Inlandsche bevolkingsgroepen komen. Eén voor één gingen dan ook S.S. en de verschillende particuliere maatschappijen over tot openstelling van de opzichtersrangen voor Inlanders. Deze maatregelen zijn bij de particuliere maatschappijen nog te kort van kracht om bij haar de uitwerking te kunnen beoordeelen. Bij de B.O.W. daarentegen leveren talrijke Inlandsche opzichters het bewijs, dat voor de bij de lagere school aansluitende ambachtscholen, als de K.W.S., K.E.S., onlangs vermeerderd met de Djocjasche zuster, de Inlander rijp begint te worden en deze scholen voor de Indiërs in een wezenlijke behoefte voorzien. Wanneer men b.v. het verslag van de K.W.S. opslaat dan blijkt hoe, verheugnisvol feit, het aantal afgestudeerde Inlanders in de paar laatste jaren snel klom.

Maar ook blijkt daaruit, dat de groei van de Inlandsche wereld tot dezen sport nog in vollen gang is. Rijpheid voor een volgend stadium van ontwikkeling wordt hiermee wat onwaarschijnlijk.

Juist voor de Indiërs is, eerder dan aan tuiteligen voortbouw opwaarts, te denken aan versterking van het fundament.

Meer dan de technische hogeschool verdient de Inlandsche ambachtschool aandacht. Het gemis van een voldoende contingent bekwame ambachtslieden voor bouw-en machinebedrijven wordt scherp gevoeld. Tot dusver gebruikt nog menig gemakzuchtig jongeling

zijn diploma om zoo spoedig mogelijk een teekenaarsbaantje te bekomen en behouden. De inlander met eenige ontwikkeling voelt zich nu eenmaal nog niet bij voorkeur tót techniek aangetrokken. Hij kleeft liever aan de kantoorkruk, dan een werktuig te moeten hanteeren en met vuile handen of jassen vol olievlekken rond te loopen; ook al kan dit werk hem op den duur een eind verder vooruitbrengen dan zijn trekpen.

Daarentegen maken de meer van aanpakken wetende oudleerlingen van de Inlandsche ambachtscholen, als die te Batavia, Semarang en Keboemen, gebruik van het nijpend tekort aan goed algemeen onderlegde opzichters om zich zoo mogelijk een onderopzichtersbaantje te verwerven en in een enkel geval na langeren practischen leertijd aangevuld door wat zelfstudie, in de hoogere opzichtersrangen op te klimmen. Zoo geven deze scholen, aansluitend aan de Inlandsche IIe klasse scholen, gelegenheid aan kinderen uit een lager milieu, waarvoor de ouders niet langer schoolgaan kunnen bekostigen, om betrekkelijk spoedig geld in te brengen, na toch de grondslagen te hebben ontvangen die een betrekkelijk goede toekomst mogelijk maken.

Het door bijzondere omstandigheden geringe percentage der leerlingen, dat werkelijk een ambacht zal uitoefenen brengt nu het gevaar mee, dat men deze scholen van ambachtschool voor den kleinen man, de onmisbare trap van het technisch onderwijs, gaat opblazen tot technische scholen in den geest van de Europeesche, als de Koningin Wilhelmina School, met dit voornaamste verschil, dat op de eerste de inlandsche taal voertaal is, op de laatste het Nederlandsch. Er bestaat nog steeds een hardnekkig volgehouden streven van een kleine minderheid om ieder voortgezet onderwijs met de Inlandsche talen als voertaal te geven; voor hen die het bijna algemeen gebrek aan instemming van de Inlandsche leiders met dit streven en den drang onder de Inlanders naar kennis van het Nederlandsch, opmerkten, kan deze kwestie moeilijk meer een praktisch vraagpunt zijn.

Uitsluitend zij, die voortbouwen op principieele gronden, zich abstraheeren van de werkelijkheid, zien niet in, dat zij in hun doordravende ijver een onmisbare schakel overslaan, dat juist door het Nederlandsch de maatschappij moet opgewerkt worden tot het stadium waarin zij dit verder zal kunnen op zij schuiven. Het Nederlandsch heeft hier een tragische taak te vervullen; eens zal het heeten „de Moor heeft zijn plicht gedaan, de Moor kan gaan”.

Hoe dit ook zij, in geen geval mag de taalstrijd het inzicht vertroebelen dat beide graden van technisch onderwijs, dat aansluitend op de desaschool, even als dat aansluitend op volledig lager onderwijs, onmisbaar is. Voorziening in de lagere technische krachten voor skilled labour is even noodig als een degelijke opzichterstand.

Eerst wanneer deze fundamenteën van het technisch onderwijs volkomen voor den Indiër tot hun recht komen —, en daaraan ontbreekt nog veel, de Hollandsch-Inlandsche-School is eerst sinds 1907 langzaam aan ontstaan en was de voornaamste sleutel voor den Inlander tot de Europeesche technische scholen, — eerst dan is met reden vrucht voor hen bij hooger en uitbouw te verwachten.

Men moet de, den Inlander van nature te zwak meegegeven begeren naar dieper technisch inzicht van onder op in het volk versterken.

Ondanks aanwezige voorbeelden, als ingenieuze bamboebrugconstructies, welke het tegendeel schijnen te bewijzen, staat immers ontegenzeggelijk het constructief instinct bij den doorsnee-Javaan momenteel laag. Bij de eenigszins ontwikkelden overheerscht, als meermalen bij Oostersche volkeren, al spoedig het decoratief element boven het constructieve zoodanig, dat ook het eerste, uit gebrek aan inzicht in de leidende constructieve grondlijnen, noodzakelijk aesthetisch gebrekkig wordt.

Eerst door systematische doordrenking met technische kennis, te beginnen in breedte meer elementaire grondlagen, zal de ontvankelijkheid voor techniek, welke een volk als het Japansche zoo sterk bleek te bezitten, in het Javaansche volk aangekweekt kunnen worden.

Zonder algemeen technisch kunnen in alle vormen, het aderstelsel waardoor de wetenschappelijke veroveringen praktisch nuttig aan de maatschappij worden toegevoerd, kan geen land het tot eenig zelfstandig bestaan brengen.

Zij die een emancipatie van Indië wenschen op de wijze waarop een Australië en Canada zich niet onder, maar naast het moederland stelden, zullen in het bijzonder aan het technisch onderwijs voor den Indiër een ruime plaats moeten toemeten. Wordt dan ook nu hooger technisch onderwijs, evenzoo een polytechnicum, dat een soort tweede-rangs-ingenieurs aflevert, voor beide bevolkingsgroepen, praematuur geacht, wordt bovendien gemeend dat met het bestaande technisch onderwijs voor den Indiër op het oogenblik vrijwel volstaan kan worden, voor den

Indischen Europeaan dient daarentegen nu reeds de mogelijkheid geopend te worden, verdergaand, middelbaar technisch onderwijs te verkrijgen. Niet wil hiermee gezegd zijn, dat de Inlanders van deze middelbaar technische school zijn uit te sluiten maar dat te verwachten is, dat voorloopig voornamelijk de niet-Indiër deze school zal volgen en alleen zijn getalsterkte de oprichting een succes zal kunnen doen zijn. De Inlandsche en Chineesche bevolking zal dan geleidelijk in deze school groeien op gelijke wijze als dit voor de lagere Europeesche technische scholen geschiedt.

Beschouwingen over de meer of mindere doelmatigheid van het algemeene lagere, M.U.L.O. en middelbaar onderwijs vallen buiten ons bestek en competentie. Hier is het slechts taak de gewenschte aansluiting aan te geven van het technisch onderwijs, rekening houdende met de vermoedelijke resultaten van het commissie-rapport inzake voorbereidend hooger onderwijs.

Het is dan duidelijk, dat die ouders, welke voor hun kinderen een hoogere opleiding tot ingenieur wenschen, deze voorloopig de H.B.S. zullen doen blijven volgen; daarentegen zij, die geen aansluiting hebben te zoeken met universitair onderwijs in Nederland, beter doen de, voor de in Indië blijvenden veel ballast te verwerken gevende, H.B.S. te vermijden, en via de Europeesche lagere scholen zonder Fransch, dan wel de Hollandsch-Inlandsche of Hollandsch-Chineesche scholen hun kinderen te zenden naar de M.U.L.O. met de eventueele vervolgschool.

Dat de middelbare technische school aan de driejarige M.U.L.O. school heeft aan te sluiten en niet b.v. speciaal het overgangsexamen van een 2e of 3e klasse der H.B.S. naar de hoogere klasse als certificaat voor toelating op de M.T.S. heeft te dienen, behoeft geen nader betoog, daar het doel is Indische jongens voor de Indische maatschappij te vormen.

Waar het Koninklijk Instituut slechts bij gebrek aan beter voorloopig op de M.U.L.O. wil aansluiten en dit, daar hooger onderwijs zijn doel is, de kopschool zoo noode ontbeert, dat op het K.I. zelf voorloopig deze leergang gegeven zal worden, lijkt het beter juist met liefde de M.U.L.O. als volwassen basis van een nieuwe technische school uit te roepen en tot nader order de kopschool te laten zwemmen.

Het Koninklijk Instituut acht zoo laag een doel niet, loopt daarbij de kans zijn doel, dat toch eveneens een evenwichtige ontwik-

keling van de Indiërs tot de Europeesche cultuur heeft te omvatten, voorbij te schieten.

Ook al zou een hogeschool in meer nabije toekomst noodig blijken dan nu waarschijnlijk voorkomt, ook dān is en blijft allereerst voor een gezonde evolutie een middelbaar technische school noodig, ook al was de ontwikkelingsgang in Nederland door bijzondere factoren wat anders. Niet heeft de technische hogeschool te groeien uit de middelbare school in dien zin dat de middelbare school zelf daarmee uitgeleefd zal zijn. Neen, de M.T.S. zal een technische middenstand kweken van een dermate degelijke in het bijzonder practische ontwikkeling, dat hieruit vooral mettertijd zij zullen voortkomen die den noodigen aanleg voor hooger onderwijs zullen hebben. Wanneer dan inderdaad de vervolgschool zal bestaan, zooals deze door de onderwijscommissie is ontworpen, dan zal dit hooger onderwijs zooals de leiders van het K. I. praktisch beoogen niet aan de H.B.S. maar aan deze tweedeelige Indische H.B.S. hebben aan te sluiten. Van minder praktisch inzicht schijnt te getuigen het feit, dat men zich nu tracht te verrekken aan een streven naar hooger onderwijs, ondanks de gelukkige omstandigheid voor een meer bescheiden pogen, dat juist de M.U.L.O. school een bestaand afgerond geheel biedt, waarop onmiddellijk aansluiting van technisch middelbaar onderwijs als aangewezen is.

Bovenal heeft de Indische maatschappij behoefte aan praktische goed onderlegde werkers, niet aan geleerden. De lange leertijd, die voorbereiding voor, en hooger onderwijs zelf meebrengt, zal tenzij minvermogenden ruime studiebeurzen krijgen aan velen de hoogere opleiding onthouden, zonder dat, bij gebrek aan middelbaar onderwijs, met wat minder uitgekomen kan worden.

Het gevaar ook van een middelbare technische school blijft steeds dat men — vooral de docenten — het zwaartepunt te veel zoekt in theoretische kennis en te weinig mannen vormt direct geschikt voor de praktijk. Deze fout wordt zelfs aan onze Delftsche onderwijsinrichting, waar men de docenten toch in zooveel ruimer mate hun neiging tot boekenstudie kan laten uitvieren, lang niet volkomen omzeild. De geringe praktische voorafgaande werkzaamheid van menig hoogleeraar en de noodzakelijkheid voor de wiskundevakken knappe koppen te benoemen, die vrijwel nimmer met techniek, in aanraking kwamen of zich daartoe aangetrokken gevoelen, is hieraan niet vreemd.

De Delftsche abiturienten merken het te vaak tot hun verwondering en beschaming, na hun eerste intrede in de praktijk, hoe bij hun studie nuttige wenken voor de uitvoering van werken in gedrang zijn gekomen door constructie berekening en wellicht een te veel aan constructie bekendmaking. Zij zien zich eenigermate het slachtoffer geworden van een streven dat er toe leidt „de eischen van de maatschappij achter te stellen bij die van de school, en min of meer het toch evidente feit uit het oog te verliezen, dat de laatste er is ter wille van de eerste”. Kan men voor onze ingenieurs meenen dat het te kort aan parate praktische bruikbaarheid na eenige jaren wel in orde komt, de studie beter niet nog langer gemaakt wordt, daar aan theorie niet te bekorten valt en het zaak is de studenten zoo spoedig mogelijk in de praktijk te zenden, voor de middelbare school dient de vorming van goed onderlegde uitvoerders hoofdzaak te blijven. Hier heeft men steeds op zijn hoede te zijn tegen de neiging van het onderwijzend personeel ieder afzonderlijk zijn vak meer volkomen te willen doceeren, het peil op te voeren tot een verkapte 2e rang hogeschool.

Op de M.T.S. is niet toe te laten dat vele uren wiskunde en mechanica wordt gegeven zonder dat de leerlingen haast ieder oogenblik het nut van deze kennis door toepassing op praktische voorbeelden gedemonstreerd wordt. Steeds weer moet duidelijk blijven voorstaan, dat voor hen de theorie er niet is ter wille van de wetenschap maar uitsluitend als hulpmiddel.

Voor het M. T. S.-onderwijs is minder voornaam hoe men ijzeren gewapend beton constructies berekent, wel belangrijk is hoe men deze bruggen en kappen monteert, de betonbewapening stelt en bekist. Vooraan blijven staan de bekendheid met de eischen van uitvoering en onderhoud.

De eenvoudige bekendmaking met constructies bij naam, zooals dit handboeken vol te Delft geschiedt is voor den practicus eerst in de laatste plaats noodig. Na de voorgenoemde punten is voor hen het aankweeken van constructief inzicht, waardoor hij spoedig de gedachtenlijn van ter uitvoering verkregen grootere ontwerpen kan volgen en tot haar recht kan doen komen, dan wel meer eenvoudige ontwerpen zelfstandig kan vormen, onontbeerlijk. Daarvoor zijn noodzakelijk docenten, die niet een serie constructies uitgevoerd in allerlei landen op het bord teekenen of van een wandteekening doen kennen met eenige min of meer uitvoerige toelichtingen om-

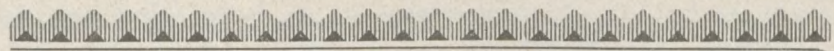

trent de gevallen waarin het voorwerp en hoe dit bruikbaar is, integendeel, het vormen van constructief gevoel, dat den weg ook in die gevallen doet vinden die niet in een boekje opgelost staan, eischt leerkrachten, die uit de elementaire deelen geleidelijk voor hun gehoor de constructie ontwikkelen die zich zoodanig in den gedachtengang van den vroegeren ontwerper hebben ingeleefd, dat zij als het ware opnieuw aanschouwlijk ontwerpen.

Wat uitvoeriger werd bij den aard van een M. T. S. stilgestaan, want het woord alleen kan tot misverstand aanleiding geven. Het was in het bijzonder het doel van dit schrijven, er op te wijzen, dat wat Indië nu en voor het eerstvolgend ontwikkelingsstadium noodig heeft, niet is een technische hoogeschool, maar een school van het begin tot het eind gericht op de praktijk. Men geve er uitsluitend, buiten de ambachtscursussen, praktische theorie van de praktijk. Zoo kweekt men menschen voor het daadwerkelijk leven op breeden grondslag met een gezond eenvoudig theoretisch ferment.

Wie wat critisch in de Indische technische wereld heeft rondgekeken moet tot de slotsom gekomen zijn, dat het daar in de eerste plaats mangelt aan een voldoende talrijken degelijken technischen middenstand.

Semarang.

Iets over de delging der Indische leeningen

door

J. A. DE WAAL.

De derde Indische leening zal al wel uitgegeven zijn, wanneer dit geschrift den lezer bereikt. De geringheid van het op te nemen bedrag — 50 millioen — en de groote buitengewone uitgaven, die men zich heeft voorgenomen, doen vermoeden dat ook deze leening niet lang op haar opvolgster zal behoeven te wachten. Nu de verwarde economische verhoudingen een verdubbeld oppassen noodzakelijk maken, is het zaak ook hier uit te zien, dat deze nieuwe lasten niet zóó op de schouders worden genomen, dat de vooruitgang er onnoodig door wordt belemmerd.

Een van de kwade gevolgen van den oorlog zal zonder twijfel zijn een verhooging van den rentestand; waarschijnlijk een niet geringe (Irving Fisher voorspelt tot 7 %) en tevens een langdurige. Zelfs de eerste-rangs-papieren zullen daarvan niet uitgezonderd zijn. Er breekt dus na het herstel van economisch normale toestanden een buitengewoon slechte tijd aan voor staatsleeningen. Daar komt nog bij dat er nooit zooveel staatspapieren op de effectenmarkt geweest zijn als tegenwoordig; dat er paardemiddelen zijn aangewend om de groote leeningen volteekend te krijgen, zoodat men geen profeet behoeft te zijn om bij den belegger oververzadiging te voorspellen.

Wanneer Indië dus na het herstel van regelmatige toestanden een leening moet sluiten, loopt het veel kans of bot te vangen of te moeten leenen op zeer bezwarende voorwaarden — iets waartoe men ten onzent wel niet te vinden zal zijn.

De beteekenis van deze belemmering van den vooruitgang is moeilijk te onderschatten. Is reeds in 't algemeen voor een kolonie — een wordend land — zulk een periode veel erger dan voor een streek die een ontwikkelingshoogte heeft bereikt waarop men

desnoods kan uitrusten, voor Indië zou die gedwongen stilstand onduldbaar zijn.

Krachtige toeneming van de welvaart — dat is 't, wat op het oogenblik alle andere verlangens overschaduwet. Welke desiderata men ook verwezenlijkt wil zien, overal klinkt het onverbiddeijk eerst goede financiën, dan pas goede politiek.

Het is bekend, dat ons voorgelacht hier op financieel gebied niet bepaald een vooruitziende staatkunde heeft gevoerd en hoe de uitgaven, die de welvaart krachtig zouden hebben bevorderd, of achterwege werden gelaten, of eerst laat werden gedaan. Deze achterstand kan niet anders dan geleidelijk ingehaald worden, maar dan moet ook de voortzetting van de welvaart-politiek gewaarborgd zijn, zelfs al kan van het aangewezen middel — geldleeningen — maar een spaarzaam gebruik gemaakt worden.

De toevoer wordt ons dus waarschijnlijk — optimisme zou hier misplaatst zijn — afgesneden; wat ligt meer voor de hand dan dat men zich afvraagt, of het niet mogelijk is een afvoerkraan — al is het maar gedeeltelijk — dicht te draaien? Daarvoor komt het eerst in aanmerking de met den verstopten toevoer corresponderende afvoerkraan: die der schulddelging. Er gaat aardig wat door weg: nog altijd een sommetje van de in 1883 door het Rijk opgenomen leening, waarvan Indië 45 miljoen kreeg; daarvoor betalen wij aan het moederland jaarlijks f 220.000. — plus de bespaarde rente — voor 1917 is het bedrag bijna 430 mille — dan f 1.070.00. — (1 $\frac{0}{100}$ bespaarde rente) van de 55 miljoensleening van het voor Indië in 1898; verder 2 $\frac{1}{2}$ miljoen van de eerste Indische leening (62 $\frac{1}{2}$ miljoen in 1915) en 2 miljoen van de tweede; tezamen bijna 6 miljoen! Als het dan tenminste bij dat bedrag nog bleef: maar volgens 't courantenbericht zal men er bij de komende leening weer 1 $\frac{1}{4}$ miljoen aan toevoegen. Moet men zich opnieuw het juk gaan verzwaren en het tempo van den vooruitgang langzamer maken, of zou men beter doen bij volgende leeningen geen delgingsverplichting op zich te nemen? Op het eerste gezicht lijkt dit het beste: de nadeelen van het dwangdelgingsstelsel vallen in onze omstandigheden — krappe financiën en groote toekomstmogelijkheden — al te zeer in het oog. Dwangdelging, niet uit werkelijke overschotten betaald, maakt nieuwe leeningen noodig, dikwijls op nadeeliger voorwaarden dan de oorspronkelijke. Hiervoor behoeft men niet eens naar

de vele voorbeelden bij de schrijvers ¹⁾ te zoeken: betaalt Indië niet reeds geld terug dat uitstond tegen 3 0/0, terwijl de nieuwste leeningen tegen 5 0/0 zijn opgenomen, en het weldra, zooals gezegd, zelfs tegen dien rentevoet niet meer mogelijk zal zijn geld op te nemen?

Dat het doen van de — toch al zoo laat begonnen — productieve uitgaven door de delging wordt belemmerd, weet men hier maar al te wel, voorts dat er geld het land uitgaat, dat de voortbrenging vergrooten kon, zonder den minsten waarborg dat het erin terug zal keeren. De mogelijkheid van ongunstige uitwerking op den rentevoet hier ligt voor de hand; crises zullen aldus worden verzwaaard; is de betalingsbalans voor Indië nadeelig, dan zullen de gevolgen daarvan nog verergerd worden door de delging.

Bovendien komt dwangdelging neer op het vastleggen van een bedrag uit de heffingen tot afbetaling; per slot van rekening kan men — al worden geen bepaalde heffingen aangewezen — toch de vraag aldus stellen: is de delging het onder de gegeven omstandigheden waard, dat daarvoor geheven wordt? Heeft men een gezond belastingstelsel in een welvarend land, dan komt delgen neer op het wat verder aandraaien van de belastingschroef en zou het nalaten daarvan onverantwoordelijk zijn; is daarentegen het belastingstelsel nog niet op zuiveren grondslag gevestigd, en een groot deel van het land economisch achterlijk, terwijl de delging medewerkt om het bevruchtend kapitaal naar het buitenland te brengen, dan kunnen productie en vooruitgang ernstig door haar worden geschaad; het kan zijn, dat het voortbestaan van de schuld dan een veel minder kwaad is dan het onttrekken van het aflossingsbedrag, waardoor men op den duur misschien — ter bestrijding van onvermijdelijke uitgaven — er toe komt de heffingen nog gebrekiger te maken, terwijl daar de benadeeling van de productie de anders te verwachten toeneming van belastingobjecten uitblijft. Hier komt nog bij, dat, wanneer men in een weinig ont-

---

¹⁾ Uit de kwestie: vrije- of dwangdelging? werd hier alleen aangestipt wat onvermijdelijk scheen. Zij is in de vele handboeken over financiewetenschap te vinden; voor dit opstel werd gebruik gemaakt van Wagner, *Traité de la science des Finances*, Le Credit Public, vertaling van Hallier, en van Pierson, *Leerboek der Staathuishoudkunde*, voorts van eenige speciale geschriften: Aleva, *Delging van Staatsschuld* (1915); *Staatsschuldentilgung und Staatsbankerott*, door Körner; *Staatsschuldentilgung in den grösseren Eur. und Deutschen Staaten*, door Schwarz; *Ueber die Tilgung von Staatsschulden*, door Zorn; *Hervorming der Staatsbegrooting*, door van Gijn in de „Economist” (1912).

wikkeld land belastingen heft, die, hoe gering ook in opbrengst, gevoelig drukken op sommige deelen van de bevolking, het niet tactisch is een vrij aanzienlijk deel van de middelen te besteden voor onzichtbare doeleinden, waardoor de waarneembare tegenprestatie van den staat geringer schijnt dan zij zijn kon. Eerst wanneer die tegenprestatie (als zoodanig beschouwd van het standpunt van den belastingbetaler) een voldoende hoogtepunt heeft bereikt is het oogeblik voor flinke aflossing gekomen.

Velen zullen misschien beschouwingen als deze te zwartgallig vinden, daarbij denkende aan herhaalde uitingen over den gunstigen financiëlen toestand van Indië, de — over het algemeen geruststellende — begrotingen, den op vele plaatsen zichtbaren vooruitgang. Economische opbloei is echter alleen dan bevredigend, wanneer hij in staat stelt zoowel oude, onvoldane als nieuw opgekomen behoeften 't hoofd te bieden. Oude, onvoldane behoeften! De verdedigingsbeweging heeft er een zoo scherp op den voorgrond gesteld, dat wel bij ieder de gedachte moet zijn opgekomen dat, een gunstig uitziende begroting alleen verkregen wordt door wezenlijke behoeften geheel of gedeeltelijk te negeeren. Niet alleen de militaire dienstdiensten hebben zich te beklagen: in zoovele andere gevallen werd het noodige nagelaten of zeer laat verricht, tengevolge waarvan weer moeilijkheden ondervonden worden of dreigen.

Veel te weinig heeft men zich om dit verborgen tekort bekommerd. Bevreemdend is dat niet — een „belangen-spiegel” missen wij hier en het is dus een onbegonnen werk, een overzicht te krijgen van al die behoeften, welke onvervuld bleven, al was vervulling een eisch van juist beleid.

Iedere staatsbegroting, van welk land ook, heeft eenige overeenkomst met een uitdeelingslijst in een faillissement. Elk belang heeft zijn vordering; de regeering doet niets anders dan de ingediende eischen verifieeren als ze juist zijn, bepalen welke den voorrang hebben en aan de overige het percentage uitkeeren, dat de boedel oplevert. Waar het *schuldeischers* betreft die hunne vorderingen niet laten verifieeren, kan men als koopman de schouders ophalen. Maar de staatsman kan het belang, dat zich niet aandient, *niet* verwaarloozen zonder den staat te benadeelen. Dit is het, wat men nu op groote schaal hier ondervindt. Tegen deze kwaal helpt geen ander middel dan het *kennen* en het zoo spoedig mogelijk inhalen van den achterstand.

Het is duidelijk, dat onder deze omstandigheden enkel sprake

kan zijn van z.g. „financieele” delging, zonder dat *wezenlijke* aflossing (uit echte overschotten) heeft plaats gevonden; dus van een Danaïdenwerk, dat feitelijk daarop neerkomt, dat men oude schulden afbetaalt maar intusschen nieuwe maakt.

Toch zijn voor de financieele delging krachtige argumenten aangevoerd.

Wellicht het bekendste argument — daar het geschikt is om op het publiek den meesten indruk te maken — is dat het nageslacht niet belast mag worden met uitgaven waarvan het niet meer de vruchten plukt: m. a. w. het voor eenig werk opgenomen bedrag moet afbetaald zijn, wanneer het werk waardeloos is geworden of vernieuwing behoeft. De billijkheid van dit beginsel is niet te weerleggen; wél kan men met vrucht betwisten, dat dwangdelging in den vorm van jaarlijksche afbetaling van zeker bedrag daartoe altijd de juiste weg is.

Gesteld dat men 50 millioen leent voor spoorwegen op Sumatra en de duur van die werken op 25 jaren geschat wordt, dan zou men zich volgens bovengenoemd beginsel verplichten jaarlijks 2 millioen te delgen. Aldus geschiedt: alleen door den spoorweg echter kan de streek niet tot volle ontwikkeling komen.

Daartoe blijkt bijv. een irrigatiewerk noodig dat 30 millioen zal kosten. Een tweede leening tot dat bedrag moet dan plaats hebben; de duur van het werk wordt geschat op 30 jaar; men lost per jaar 1 millioen af. Het budget wordt dus voor langen tijd met 3 millioen voor aflossing belast, waarbij nog een langzaam minderend bedrag van 4 millioen komt voor de rente. Langen tijd zal men dekking moeten zoeken voor een bedrag grooter dan de $4\frac{1}{2}$ millioen welke de eerste leening het eerste jaar aan rente en aflossing kostte. Dit is dan ook de reden waarom men in de werkelijkheid hoogstwaarschijnlijk de tweede leening achterwege zou laten — en daarmede het welvaartbrengende werk. In zulke gevallen wordt natuurlijk een vergrooting van het volksvermogen gederfd; niet zelden zal het Land op den duur veel meer inkomsten missen dan noodig zouden zijn geweest om de rente van de (niet afgeloste) leening te betalen, met de onderhouds- en herstellingskosten van het werk erbij. Ten slotte is in zoo'n geval het nageslacht feitelijk *armer* gebleven dan het zijn kon, indien de dwangdelging niet — schijnbaar in het belang van dat nageslacht — machinaal was doorgevoerd in den vorm van afbetaling.

Besteedt men daarentegen het aflossingsbedrag der eerste leening, 2 miljoen per jaar (waarvoor de dekkingsmiddelen reeds gevonden zijn) aan het irrigatiewerk, dan heeft men tenminste zekerheid, dat dit na 15 jaar zal zijn voltooid. De afbetaling der eerste leening begint eerst daarna, welk nadeel echter ruim wordt vergoed doordat de streek tot volle ontwikkeling kan komen, waarvan ook de fiscus voordeel trekt.

Delging door afbetaling is niet de eenige manier om verarming van den staat te voorkomen. Het doel dat eigenlijk beoogd wordt is: het scheppen van een betere verhouding tusschen activa en passiva; 't spreekt vanzelf dat dit niet altijd behoeft te geschieden door de passiva te verminderen, maar ook kan gebeuren door de activa te vermeerderen. Brengen de omstandigheden mede dat eene vergrooting der activa beter uitkomt, dan is dus een vermindering van de passiva af te keuren.

Vergrooting van de activa kan plaats hebben door uitbreiding van het staats- en volksvermogen; in dit opzicht kan hiertusschen nauwelijks een scheiding worden gemaakt, daar 't volksvermogen als bron van heffingen een stuk staatsvermogen uitmaakt.

Hoe grooter deze gezamenlijke vermogens worden, op hoe kleiner percentage daarvan de staatsschuld — al wordt zij niet verminderd — beslag legt, en hoe meer haar druk wordt verlicht. Het is waar, dat men niet alle soorten leeningen met deze toegewendheid beschouwt. Deficitleeningen — met ander doel aangegaan dan om een tekort te dekken — moeten zoo gauw mogelijk verdwijnen; aldus wordt vrij algemeen aangenomen. Leeningen voor direct of indirect productieve doeleinden daarentegen behoeven ook bij een degelijk beheer niet terstond gedelgd te worden. Het zijn geen schulden in den gewonen zin, maar beleggingen van de natie, die daarvoor als 't ware een winstuitkeering ontvangt, hetzij van fiscalen aard, hetzij in den vorm van verbetering van levensvoorwaarden.

De Indische leeningen zijn naar den *vorm* deficitleeningen — de nieuwe zal dat waarschijnlijk weer zijn —; volgens den *considerans* van de leeningwetten zijn zij gesloten ter consolideering van de vlottende schuld. In werkelijkheid kunnen zij als uitgegeven voor productieve doeleinden worden aangemerkt, omdat in de aan de leeningen voorafgaande jaren een veel grooter bedrag aan productieve uitgaven werd besteed dan de som van genoemde schulden.

Een ander argument aangevoerd door degenen die financieele delging willen, ook al zijn geen overschotten te wachten, is dat zij onvermijdelijk zou zijn ter handhaving van een goed koerspeil van de uitstaande schuldbrieven en om voordeelige voorwaarden te kunnen bedingen bij het uitgeven van nieuwe leeningen.

Voor administraties, die om de een of andere reden het wantrouwen van den belegger hebben opgewekt, is dit zonder voorbehoud juist: het is misschien de eenige wijze, waarop zij de gunst van het publiek kunnen terugwinnen. Nog onlangs kon men waarnemen welk een goeden indruk het maakte dat Japan, dat door groote militaire uitgaven bij betrekkelijk geringe draagkracht de verdenking had opgewekt een avontuurlijke politiek te willen voeren, groote bedragen aan staatsschuld delgde. Ook kan het zijn dat aflossing noodzakelijk is, omdat de leening eigenlijk tegen te lage rente is uitgegeven, zoodat de kans om het volle bedrag door uitloting terug te krijgen een deel van de waarde van het effect uitmaakt.

Geschiedt de delging van dergelijke laagrentende papieren door inkoop, dan kan zij evenmin ongestraft worden nagelaten, daar de delging kunstmatig de vraag verhoogt; blijven de steunkoopeu achterwege, dan is het met de gunstige noteering gedaan. Een andere hefboom van de koersen van vele staatsleeningen is het feit, dat sommige instellingen en personen bij de belegging harer gelden op staatspapieren zijn aangewezen; omgekeerd is de tegen lage rente emitteerende staat ook genoopt, elke nieuwe leening voor een goed deel bij die instellingen en personen onder te brengen. De staat moet dan zorgen, alvorens een nieuwe leening uit te geven, daar lucht gemaakt te hebben.

Bij de Indische leeningen heeft men echter dergelijke kunstmiddelen niet aangewend, zoodat deze ook geen motief voor delging kunnen opleveren. De aflossing ervan geschiedt door uitloting, zoodat geen rechtstreeksche invloed op den koers kan worden uitgeoefend. Daar deze schuldbrieven meestal boven pari staan, is de uitloting voor den bezitter een nadeel. Het achterwege laten der delging zou 't aanbod van de papieren misschien *kunnen* vergrooten en aldus de koersen eenigszins kunnen drukken ¹⁾ maar daartegenover

¹⁾ Een beter middel hiertegen dan dwangdelging is: aan de regeering de mogelijkheid te laten, ingeval van scherpe daling groote steunkoopeu te doen. In dit geval ondergaat men weliswaar de nadeelen der delging, maar krijgt eenige compensatie door den lagen koers.

staat dat een nieuwe leening dit gevaar in veel grooter mate teweeg zou brengen.

Verder vindt men het standpunt verdedigd dat, ongeacht welk voordeel de gemeenschap van de leeningen trekt, het immoreel zou zijn niet af te lossen, omdat de afbetaling ten slotte de eenige afdoende waarborg is dat de schuldeischer zijn geld terugkrijgt (Schwarz). Bij eerste beschouwing is dit argument juist; met den besten wil kan geen staat ter wereld waarborgen, dat hij altijd en onder alle omstandigheden solvent zal zijn. Is het om die reden immoreel de staatsschulden niet voortdurend af te lossen? Had deze aflossing tengevolge, dat de staat in afzienbaren tijd vrij kon zijn van schulden, dan zou men over een bevestiging kunnen denken. Over dit ideaal kan men ten opzichte van andere landen denken zooals men wil, voor Indië is het onmogelijk bij een plichtmatige wijze van regeeren, althans voor zéér langen tijd. Wanneer de staat dus door een onheil buiten staat was aan zijne verplichtingen te voldoen, dan zouden er altijd schuldeischers zijn, die daarvan het slachtoffer waren: zoo niet die der oude, dan toch die van de nieuwe leeningen. En bovendien wordt over 't hoofd gezien, dat die schuldeischers niet alleen crediteuren van, maar ook belanghebbenden bij den staat zijn, en dat hunne belangen als zoodanig volstrekt niet altijd het best gediend zijn door afbetaling.

Men denke zich bijv. een ramp als de laatste Zuiderzee-overstrooming, maar van nog grooter omvang. Gesteld, dat die te voorkomen was geweest door indijking, welke echter alleen door een aanzienlijke leening tot stand kon worden gebracht, maar dat de regeering zulk een werk naliet, omdat zij de schatkist reeds te veel bezwaard achtte door de aflossing van vroegere leeningen. Zal men nu den bezitter van overstroomde landerijen kunnen troosten door te zeggen: Weliswaar zijn uw hoeven verwoest, maar ge hebt indertijd toch het geld, dat ge den staat geleend hadt, terugontvangen?

Het belang als staatsburger van den schuldeischer vordert in de eerste plaats algemeene welvaartsvermeerdering, vooruitgang, verbetering van levensvoorwaarden, steviger maken van de gemeenschap; waarvan hij lid is.

Er is echter nog een argument van de voorstanders van de dwangdelging, waartegen weinig is in te brengen. Vrije delging uit werkelijke overschotten, hoe mooi in theorie ook, is practisch

een onding. Laat men het voor aflossing bestemde bedrag los, dan zal 't als een druppel op een gloeiende plaat verdwijnen, zonder dat het staats- of volksvermogen is vooruitgegaan: dit beteekent dus dat de staat is verarmd. Dit verschijnsel is gemakkelijk te verklaren door de bovengenoemde vergelijking van de begroting met een uitdeelingslijst. Is er een grootere som beschikbaar, dan zullen alle diensttakken uitkeering van een hooger percentage hunner vorderingen eischen en in den regel verkrijgen. Mogelijk zullen daardoor die diensttakken beter functioneeren, maar een verbetering van de verhouding tusschen activa en passiva heeft daardoor niet plaats; zelfs wordt deze op den duur slechter, omdat nieuwe leeningen niet kunnen uitblijven, waartegenover men verzuimd heeft een tegenwicht te stellen.

Natuurlijk heeft men reeds lang beproefd, tusschen de klippen van vrije- en dwangdelging door te zeilen. Een niet onbevredigende oplossing is gevonden door de z.g. „delging door verrekening”. Het beginsel van dwangdelging is hierbij gehandhaafd; jaarlijks wordt een vaste som daarvoor uitgetrokken. De regeering is echter bevoegd, dit bedrag niet uit te betalen, maar in mindering te brengen van een toegestane nieuwe leening, welke dus slechts uitgegeven wordt tot het resterende bedrag. Oogenschijnlijk is het 't zelfde of men bijv. 1 miljoen opnieuw leent of 1 miljoen, voor aflossing bestemd, aanwendt voor uitgaven, waarvoor men anders zou leenen. In werkelijkheid is dit niet zoo. Ook al was een regeering er toe te vinden telkens opnieuw het omslachtige staatsmechanisme in beweging te brengen om een leening te verkrijgen (dankbaar werk is dit allerminst!) het zou toch — verscheidene deskundigen en ten onzent ook Mr. van Gijn memoreeren dit — een grooter kwaad voor de koers van de schuld zijn, telkens opnieuw te leenen, dan het inkoop en uitloten voor delging achterwege te laten. Dat delgen dikwijls ook door 't veroorzaken van meer bezwarende nieuwe leeningen duurder uitkomt, dan het delgingsgeld zelf productief aan te wenden, volgt reeds uit het boven behandelde. De toepassing van dit stelsel zou echter niet zóó moeten gebeuren, dat alleen dán de delgingssom zou kunnen worden aangehouden en verrekend, als er een leening uitgegeven werd. Doel is: een regelmatige, vast gewaarborgde vooruitgang, waarvoor ieder jaar de delgingssommen dienen te worden aangewend. Dit zou op de volgende wijze kunnen worden bereikt.

Bij de wet wordt een lijst vastgesteld van werken en andere rechtstreeks of zijdelings productieve doeleinden, die ter bevordering van welvaart en vooruitgang noodzakelijk worden geacht, waarin niet alleen de oogenblikkelijke uitvoerbare, maar ook de later aan de beurt komende worden opgenomen. Ten behoeve van die werken wordt een leening aangenomen, waarvan echter geen uitgifte plaats heeft, en een fonds ingesteld.

Aangenomen, dat de eerstvolgende, *werkelijk* uit te geven leening ter consolideering van vlottende schuld 80 millioen bedraagt en de delgingsom bepaald wordt op 2 millioen per jaar, dan zal het laatste bedrag jaarlijks vloeien in het fonds voor productieve werken. Op dezelfde wijze gaat men te werk bij eventueele volgende leeningen. Ten opzichte van het nog af te lossen bedrag van de twee (waarschijnlijk bij 't afdrukken reeds drie) bestaande leeningen zou niet op dezelfde wijze kunnen worden te werk gegaan wegens de gedane delgingsbelofte, tenzij met instemming van den schuldeischer. Zoolang die papieren niet beneden pari staan, zal de schuldeischer meestal wel gaarne zijn geld opnieuw ter beschikking van het Land stellen, wanneer men hem dit tenminste niet lastig maakt door administratieve omslag. Zoo zou kunnen worden bepaald dat de houder van een uitgeloten schuldbrief vanzelf een nieuw effect ontvangt, tenzij hij uitdrukkelijk uitbetaling vordert.

Daarmede is men nog niet klaar: het zou op deze wijze toch niet onmogelijk zijn om langs een omweg feitelijk het delgingsbedrag voor improductieve doeleinden te besteden, n. l. door de uitgaven, die men, ingeval men de aflossing uitbetaald had, zou besteed hebben voor productieve doeleinden, nu anders aan te wenden. Om te voorkomen, zou het bedrag van die laatste uitgaven evenzeer in het fonds voor productieve werken ¹⁾ moeten worden gestort. Voorloopig zou men kunnen volstaan met een schatting van dit bedrag; op den duur dient het echter op vaste beginselen te berusten. Een aantal landsinkomsten zou geleidelijk voor storting in het fonds zijn te bestemmen; dit dient dan tevens als middel om de gezondmaking van het financieel beleid te helpen voltooien. Het is bekend, dat tal van Landsinkomsten maar tijdelijk vloeien en op

---

¹⁾ Gemakshalve wordt verder alleen van „productieve werken” gesproken, waaronder ook te begrijpen zijn de andere productieve doeleinden, voor welke 't fonds wordt aangewend.

een — meestal niet met zekerheid te bepalen — tijdstip zullen ophouden. Bij een degelijk beheer mogen deze ontvangsten niet worden gebruikt voor altijd terugkeerende behoeften, doch moeten dienen om nieuwe bronnen van blijvende ontvangsten te vinden of de bestaande te vergrooten. Later wordt hier nog aan toegevoegd een percentage van de door of middels de tot stand gebrachte werken verkregen inkomsten. Al deze kranen zullen natuurlijk op den duur de kuip vullen: wat over den rand loopt wordt aangewend tot delging door afbetaling.

Behalve de waarborg, dat de delging niet geschiedt ten koste van den vooruitgang, heeft dit plan nog andere voordeelen. Wordt de lijst van productieve doeleinden zonder terughouding opgesteld, dan geeft die op zichzelf reeds een overzicht van het belangrijkste deel van het verborgen tekort, dat nu aan niemand bekend is, zoodat alle oordeelvellingen over den financieelen toestand op het oogenblik gebrekkig moeten zijn. Een onjuiste gunstige meening hierover kan tengevolge hebben, dat radicale middelen tot verbetering niet bijtijds worden terhandgenomen. Maar het grootste voordeel is, dat de welvaartbrengende werken niet elk jaar opnieuw bedreigd worden door het „blauwe potlood” dat de begrooting kloppend maakt. Ten aanzien van de Nederlandsche begrooting zelfs merkt Mr. van Gijn op dat de besnoeiing bijna altijd geldt uitgaven van werken of inrichtingen, die onderhanden zijn, wat steeds een onzuinige methode blijkt te wezen.

Volgens een ingenieur, die hier te lande een werk van de bovenbedoelde soort uitvoerde, duurde de bouw van dit werk ruim 5 jaren vooral tengevolge van bezuinigingsmaatregelen en kostte plm. $10\frac{1}{2}$ ton, terwijl het bij normale werkwijze in 2 jaren zou zijn tot stand gebracht en 8 ton zou hebben gekost. De schaderekening beliep in dit geval niet alleen $2\frac{1}{2}$ ton, maar ook 3 jaren derving van de inkomsten welke van de door 't werk verhoogde voortbrenging te wachten waren. Wilden deskundigen dergelijke gevallen publiceeren, dan zou het waarschijnlijk een uit vele blijken. In de toekomst moet dit kwaad nog verergeren, omdat de jaarlijks terugkeerende behoeften in veel sterkere mate dreigen te zullen stijgen dan de gewone ontvangsten.

Deze groote voordeelen zijn belangrijk genoeg om het nadeel van het fonds — onverminderde rentelast — in de schaduw te stellen; een nadeel trouwens dat zelfs uit een louter fiscaal oogpunt

veel van zijn gewicht verliest, wanneer men bedenkt, dat het verminderen van die uitgaaf toch een plotselinge verhooging ervan in de hand werkt.

Een zwak punt hierbij schijnt — tenminste op het eerste gezicht — dat de verwachtingen betreffende dit fonds vooral gegrond zijn op de toeneming van het staats- en volksvermogen.

Teleurstelling is niet onmogelijk; wordt het land in een oorlog gewikkeld, dan zal de vermeerdering van volksvermogen uitblijven; evenmin valt dan op financieele resultaten van de productieve werken te rekenen.

Grooter uitgaaf voor onverminderde rente — derving van verwachte inkomsten daar nog bij — is dat niet te veel voor een staat in tijd van beproeving?

Bij deze redeneering verliest men echter uit het oog dat de bedoelde werken niet alleen beschouwd moeten worden als middelen om de schatkist te vullen, maar voor een goed deel ook uit een verdedigingsoogpunt van ontzaglijk nut kunnen zijn. Niet alleen met de spoorwegen is dit het geval: ook met de irrigatiewerken en met sommige mijnen. Gebrek aan voedsel en verscheidene andere stoffen zou, zelfs indien wij door machtigen steun er militair niet slecht voorstonden, de taak van leger en vloot nog veel meer verzwaren dan men nu ten opzichte van de oorlogvoerenden in Europa kan waarnemen. De denkelijk betrekkelijk geringe verzwaring der oorlogskosten wordt dus gewettigd door verbeterde oorlogskansen.

Bovendien mag gerust ten voordeele van het fonds in de weegschaal worden geworpen, dat veel krachtiger steun van de bevolking verwacht kan worden, wanneer er op groote schaal ook voor den eenvoudige zichtbare maatregelen ter bevordering van de welvaart genomen zijn.

Een nadeel van het fonds is echter, speciaal in het geval waarin men hier te lande verkeert, dat het zoo langen tijd de deur sluit voor de regeering om gebruik te maken van een belangrijk deel van de vermeerdering der ontvangsten. Daarom schijnt het ook niet gewenscht, aanstonds alle ontvangsten in het fonds te storten, die er eigenlijk in hooren, maar zal men zich tevreden dienen te stellen met een geleidelijke opvoering van de inkomsten van het fonds, terwijl men intusschen de gelegenheid openlaat, naar nieuwe dekkingsmiddelen te zoeken. De gelegenheid alleen zou evenwel

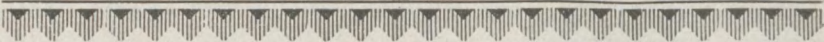
niet voldoende zijn. Voor dergelijk initiatiefwerk is onze staats-machine weinig geschikt.

Hierin verbetering te brengen lijkt niet al te bezwaarlijk. Noodig is slechts dat een orgaan in 't leven wordt geroepen, los van de administratie, tenminste van de daarin gebruikelijke werkwijze. Men voorziet het van alle mogelijke gegevens en bevrijdt het van bijwerk. Fijngevoelig als een wichelroede zal het moeten reageeren op elke nog ongebruikte inkomstenbron. 't Aanboren zelve, zal het aan de administratie overlaten, waaraan het zijn vondst zoo ver mogelijk uitgewerkt overlevert.

Zonder zich verder over de resultaten te bekommeren gaat het verder aan 't exploreeren, totdat alle mogelijkheden van 't geheele terrein zijn verkend. De administratie krijgt dan een overzicht van ontwerp-middelen; aan haar het oordeel wat daarvan op een bepaald tijdstip in praktijk gebracht moet worden onder het stimulerend toezicht van de daarvoor bestemde organen, die nu meer houvast zullen krijgen om te voorkomen, dat men op financieel gebied eenmaal een geschiedenis van gemiste kansen zal moeten schrijven.

Ten slotte nog een woord over de vraag: moet van het fonds geëischt worden, dat het gelden afzondert voor de vernieuwing der werken? Op het oogenblik valt nog niet te beoordeelen, wat beter zal uitkomen: delgen of „afschrijven”. Er is echter een goede kans, dat het eerste voordeeliger zal blijken, daar bij handhaving van normale toestanden het Indisch staatscrediet zich geleidelijk verbeteren zal en de tegenwoordige renteverhoogings-oorzaken zullen verdwijnen. Het reeds dadelijk na de voltooiing der werken opleggen van een afschrijvingsverplichting aan 't fonds, lijkt dus niet aan te bevelen; een dergelijke verplichting vast te stellen, ingaande vóór dat tijdstip is natuurlijk niet te vereenigen met het hoofddoel van het fonds: zoo spoedig mogelijk totstandbrengen van de productieve werken en het doen intreden van den daarvan te wachten vooruitgang.

Visserij in Nederlandsch-Indië

door

P. A. DE NIJS BIK.

In zijn praeadvies in publicatie No. 2 van de Vereeniging voor studiën van Koloniaal-Maatschappelijke vraagstukken, „Fabrieks-nijverheid in Ned.-Indië”, schrijft Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys o. m. het volgende over de:

Visserij.

Met uitzondering van enkele kusten bleef de visserij tot nu toe in deze gewesten zeer beperkt. De in de laatste jaren systematisch ingestelde onderzoekingen geven evenmin grond tot gunstige verwachtingen. Zelfs bestaat niet veel kans, dat aan de consumptie van visch voor de eigen bevolking op eenigszins bevredigende wijze door de inheemsche visserij mogelijk is te voldoen”.

Wij stellen ons voor den praeadviseur op den voet te volgen bij de bespreking van zijn voormelde uitspraken.

1. Wiens schuld is het, vragen wij, dat slechts op enkele kusten de visserij beoefend wordt en dan nog in zeer beperkte mate?

Heeft niet, vergissen wij ons niet in 1913, de toenmalige Wd. Chef van het Visserij-Station te Batavia, de heer E. A. A. Gobée, in een door ZEdG. uitgebracht rapport aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, naar aanleiding van zijn dienstreis naar Japan, de visserij in dat land beschreven en aangetoond dat die visserij daar door de Regeering werd aange-moedigd en gesteund door het geven van subsidie aan den reeder en/of visscher voor het aantal tonneninhoud van hun visschers-vaartuig en aantal bemanning.

Wat is hier in die richting gedaan, na het bekend worden in 1913 van de methode door onzen buurman gevolgd om de visserij tot bloei te brengen?

Niets, totaliter niets. Sedert die 4 jaren is men bezig proeven te nemen en onderzoekingen te doen. Van aanpakken, in den geest als in Japan, geen zweem.

Veilig mag worden aangenomen, dat de Japansche Regeering bij het verleenen van die subsidie rijpelijk gedacht heeft aan grootere inkomsten voor het Land, in den vorm van belasting op dat bedrijf, bij eene intensievere bevissing van de zee.

Het spreekt toch van zelf, dat de visschers, aangemoedigd door die subsidie, zullen overgaan tot het bouwen van grootere visschersvaartuigen met meer bemanning, waardoor zij in staat zijn op grootere afstanden te gaan visschen, ten einde de vischscholen op te zoeken en niet meer wachten tot die scholen de kust naderen zooals te voren het geval was in Japan en thans nog het geval is hier in Indië.

2. Indien men zich de moeite zou getroosten omtrent de verklaring dat de in de laatste jaren systematisch ingestelde onderzoekingen evenmin grond geven tot gunstige verwachtingen zijn licht op te steken bij den tegenwoordigen Chef van bovengenoemd Visscherij-Station te Batavia, Dr. A. L. J. Sunier, dan zou men tot andere en zeer verrassende inzichten komen.

Men zou dan hooren, dat de Java-Zee zeer rijk is aan plankton (vischvoedsel), waaruit men dan, met een klein beetje goeden wil, kan concludeeren, dat er ook veel visch in de Java-Zee moet zijn, die toch logisch gesproken dat plankton moet nazwemmen om zich te voeden.

Belangwekkend is ook de mededeeling van dien Chef, dat niet-tegenstaande de gebrekkige vangmethoden, in hoofdzaak wat betreft de vaartuigen, gedurende een groot deel van het jaar, bij millioenen ajang (een vischsoort voor de consumptie van groote beteekenis) wordt gevangen, een gewicht van ettelijke honderdduizenden KG. per maand vertegenwoordigende, nog niet gesproken van de andere soorten visch, die mede en gedurende bijna het geheele jaar gevangen worden.

Mede kan men in een van de rapporten van Dr. Sunier, iemand met een bij uitstek goeden kijk op en gezond oordeel over zaken, lezen, dat ten gevolge van de gebrekkige vaartuigen, de Java-Zee, gerekend vanaf Bantam tot aan de Kangean- en Sapoedi-Archipel, over haar geheele breedte slechts voor hoogstens $\frac{1}{4}$ gedeelte bevischt wordt, t. w. op enkele gedeelten voor een 30 tot 40 zee-

mijlen, op andere voor minderen afstand van den Javawal en voor een nog kleiner afstand van de Borneowal, met het gevolg dat nog $\frac{3}{4}$ gedeelte van die zee braak ligt.

De reden hiervan moet weer gezocht worden in de omstandigheid, dat de visschersvaartuigen hier te lande te klein en te onzwaardig zijn, zoodat de visschers zich niet op grooteren afstand uit de kust durven wagen om de scholen op te zoeken, die, tengevolge van de stroomingen, waardoor bovenbedoeld plankton her- en derwaarts wordt gevoerd, dat plankton ook nazwemmen en zich alzoo in die maanden, waarin bepaalde vischsoorten niet binnen den bovengenoemden afstand van de kust worden aangetroffen, op grooteren afstand van de wal bevinden.

Het schijnt niet ondienstig om hier in extenso over te nemen, hetgeen Dr. Sunier omtrent dit punt schreef in de *Javabode* van 8 September j.l., welk stuk eerst te mijner kennis kwam nadat het vorenstaande geschreven was en aldus luidt:

Gisteren kreeg ik in handen publicatie No. 2 van de Vereeniging voor studie van koloniaal-maatschappelijke vraagstukken, bestaande uit een praeadvies van Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys over het vraagstuk der fabrieksnijverheid in Nederlandsch-Indië. In dit praeadvies wordt op pag. 22 bij het bespreken van de middelen tot verhoogen van het maatschappelijk inkomen ook een enkel woord gewijd aan het visscherijbedrijf hier te lande.

Hoewel ik het met de zeer korte, maar pessimistische beschouwingen dienaangaande van den heer Van Reigersberg Versluys niet eens ben, wil ik mij wel wachten in het openbaar een voorbarig oordeel in deze uit te spreken.

Bovendien behooren directe bemoeienissen met het visscherij-bedrijf niet tot mijne werkzaamheden. Ik wil hier dan ook slechts bezwaar maken tegen de middelste van de drie zinnen, waarin Jhr. van Reigersberg Versluys het visscherijbedrijf bespreekt, welke zin luidt als volgt: „De in de laatste jaren systematisch ingestelde onderzoekingen geven evenmin grond tot gunstige verwachtingen”. Waar met deze onderzoekingen wel niet anders bedoeld kan zijn dan het biologische en hydrographische onderzoek van de Java-Zee, moet deze uitspraak op een misverstand berusten. Zooals ik weinige dagen geleden aantoonde in een bijeenkomst te Soerabaja van het technische personeel van de particuliere proefstations en ambtenaren van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel, kan men op grond, zoowel van de resultaten van het plankton-onderzoek van de Java-Zee, alsook van de theoretische overwegingen zoodanig niet met mathematische zekerheid bewijzen, dan toch in elk geval hoogstwaarschijnlijk maken, dat de Java-Zee, althans in de eerste vijf maanden van het jaar, met andere zeer productieve zeegebieden, zooals b.v. bepaalde deelen van de Noordzee, vergeleken mag worden.

In elk geval staat het als een paal boven water, dat de resultaten van ons onderzoek, die overigens binnenkort in druk zullen verschijnen, nooit als een

argument voor het aannemen van een relatief gering productievermogen van de Java-Zee kunnen dienen.

Bovendien moge in herinnering gebracht worden, hoe de gegevens, welke men aantreft in het rapport over de toepassing van Europeesche grondnetten in de wateren om Java en Madoera van den Luitenant ter zee 1e kl. W. C. A. Vink, dat in 1912 verscheen, toch ook eerder op een zekeren vischrijktom dan vischarmoede van het onderzochte gebied wijzen.

3. Alvorens in te gaan op de stelling, dat er niet veel kans bestaat, dat het mogelijk is aan de consumptie van visch voor de eigen bevolking op eenigszins bevredigende wijze door de inheemsche visscherij te voldoen, moeten wij eerst twee vragen stellen, n.l.:

Weet men hoeveel zielen Java en Madoera telt?

Weet men ook hoeveel visch van buiten ingevoerd wordt?

Dit zijn vragen, welke wellicht buiten beschouwing zijn gebleven bij de opmaking van het praeadvies, anders zou naar het ons voorkomt de stelling anders geluid hebben.

Java en Madoera hebben ruim 35 millioen inwoners.

Op Java en Madoera is, blijkens de jongste statistieken van den dienst der In- en Uitvoerrechten, plus-minus 33 millioen KG. visch van buiten ingevoerd; dit geeft plus-minus 1 KG. vischvoedsel per inwoner en per jaar. Zou men denken dat een mensch genoeg heeft aan 1 KG. vischvoedsel per jaar? Neen, niet waar? Waar moet dan het ontbrekende vandaan komen? Toch van eigen visscherij en dan nog op gebrekkige wijze.

Hoe zal het zijn als daar verandering in gebracht wordt op de wijze als in Japan, n.l. met subsidie? Wij denken dat geen invoer meer noodig zal zijn, maar dat men hier wel degelijk in eigen behoefte kan voorzien en misschien ook aan uitvoer kan denken. Voor gebrek aan visch, of voor het verminderen van den vischrijktom in de Java-Zee behoeft men voorshands niet te vreezen, indien men op de kaart nagaat hoe de ligging is van die zee ten opzichte van aangrenzende groote zeeën.

Wat toch kan men uit die ligging als vaststaand concludeeren? Dat de Java-Zee door de daarin voorkomende verschillende moessonstroomingen steeds verschen aanvoer van visch krijgt in het Westen door de Straten Banka, Billiton en Karimata van de Zuid-Chineesche-Zee en door de Straat Soenda van den Indischen Oceaan, in het Oosten door de Straat Makassar van de Noorde-

lijke Zeeën en de Moluksche Zee en door de Straten Bali, Lombok, enz. uit den Indischen Oceaan.

Van een te groote diepte der Java-Zee kan evenmin gesproken worden, daar de grootste diepte in die zee is 40 vaam en de Inlandsche visschers thans reeds op zoo'n diepte visschen (in het Oostelijk gedeelte van de Java-Zee).

Het bezwaar is hier dus in hoofdzaak te zoeken in de soort der thans gebezigde vaartuigen, die te klein en te onzeewaardig zijn om op grootere afstanden te visschen en langer uit te blijven, daar zij geen bergruimte hebben om de vangsten behoorlijk aanboord reeds in te maken.

Het ontbreken van die bergruimte is hier niet alleen de reden, het niet mogen medenemen van het goedkoope zout naar zee is wel de hoofdreden dat de visschers hun vangst direct aan den wal moeten brengen willen zij er eenig bruikbaar product van maken voor de dagelijksche markt.

Men is hierover reeds in 1913 aan het onderhandelen geweest, maar tot heden ten dage is dit vraagstuk blijven rusten. Het waarom zal wel steeds een duistere zaak blijven. Zou men in die richting dan niet b.v. 1 jaar een proef kunnen nemen? Indien dan gebleken is dat de visschers het medegekregen goedkoope zout voor andere doeleinden bezigen dan waarvoor zij het hebben medegekregen (verkoopen voor de consumptie) dan kan men nog tijdig die vrijgeveige bepaling intrekken. Hieromtrent kan Dr. Sunier ons vele waardevolle gegevens geven aan de hand van hierover gevoerde correspondenties naar aanleiding van ZEdG. onderzoek op de eilanden beoosten Madoera naar den achteruitgang van de visscherij en vischindustrie aldaar.

Niet alleen van achteruitgang, maar zelfs van verval van de visschersdorpen op die eilanden kan hier gesproken worden en de oorzaak is de bepaling dat met de invoering van het zoutmonopolie aldaar gepaard ging een verbod tot invoer en verkoop van goedkoop zout afkomstig van Makassar, dat door de bewoners dier dorpen, hoofdzakelijk bestaande uit visschers en/of zouters, gebezigd wordt voor de vischindustrie, waarmede zij een goede winst maakten op de markten op Madoera en Java (Soerabaja tot Besoeki). Deze toestanden zijn als met een tooverslag veranderd na de invoering van het zoutmonopolie aldaar en zijn en dorpen en bevolking in verval en in armoede gedompeld.

Men heeft getracht deze ongewenschte gevolgen te ontgaan, maar hoe? Op eene wijze die ons, — men veroorlove ons de uitdrukking — het woord „lapmiddelen” in de pen geeft.

Ziet hier de pleister op die wond gelegd.

Men is begonnen op enkele plaatsen aan de Noordkust van Java en Madoera en op genoemde eilanden, zoogenaamde goedkoope zoutloodsen op te richten, met daaraan verbonden inzoutingsetablissemanten, maar met voor de visschers zeer belemmerende bepalingen, t. w. dat zij het in die loods gekochte zout, bestemd voor de inzouting niet buiten die etablissementen moeten brengen, m. a. w. dat de visschers en/of zouters hun visch in die loods moeten brengen, ze daar moet inzouten en verder behandelen tot het product geheel klaar is voor de consumptie.

Welke belemmering zit daaraan vast? zou men kunnen vragen. Wel, deze, dat de visschers en/of zouters genoodzaakt zijn hun product nog enkele dagen na de inzouting in de loods te behandelen, hetzij het te drogen of van versch pekels te voorzien, met het gevolg, dat zij al dien tijd, dien zij noodig hebben om hun product marktklaar te maken, niet ter vischvangst kunnen gaan. Indien het hun vergund wordt hun visch thuis in te zouten, met in die loods gekocht zout, dan zou thuis de vrouw telkens naar de te drogen gelegde visch kunnen omkijken. Om die vrouw nu te noodzaken elken dag naar de loods te gaan is ook een bezwaar, daar zij dan haar huishouding, hoe weinig beteekenend ook, moet verwaarloozen, nog niet gesproken van de soms bestaande noodzaak om palen af te leggen om bij het etablissement te komen. Het gevolg is dus dat de visschers maar het duurder zout gebruiken, om thuis hun product te behandelen, Maar op welk een manier!

Er wordt dan, om de productie toch een weinig loonend te maken, te weinig zout gebruikt, zoodat de productie slecht en minderwaardig is. De slechte toestand van het product wordt dan weer den visscher aangewreven, maar de hoofdoorzaak verliest men uit het oog.

Zietdaar den huidige toestand van de visscherij en de nevenbedrijven.

Maakt hier een eind aan. Geeft voor proef gedurende 1 jaar het goedkoope zout voor de inzouting aan de visschers mee, hetzij aanboord hetzij naar huis en men zal ondervinden dat er veel

meer productie op de markt zal komen. Geeft ook, in navolging van onzen buurman Japan, subsidie aan de visschers.

Een visscherij en daaraan verbonden een industrie voor visch-producties. heeft hier wel degelijk reden van bestaan, maar de Regeering moet hier met krachtige hand ingrijpen door een dergelijke onderneming of ondernemingen te subsidieeren, voor slechts een bepaalden tijd, t.w. tot het gebleken is dat die onderneming op eigen wieken kan drijven, of totdat de niet-levensvatbaarheid van eene dergelijke onderneming overtuigend aan het licht is getreden.

Dit betoog heeft geenszins de bedoeling den Praeadviseur hard te vallen over zijn gegeven praeadvies, doch alleen om een steentje bij te dragen om het voor geheel Nederlandsch-Indië van zoo eminent belang zijnd vraagstuk der vischvoorziening tot oplossing te brengen.

De Javasuiker-Vereeniging

door

E. HELFFERICH.

Sneller dan iemand het gedacht heeft, kwam de kentering in de javasuikermarkt. Reeds aan het einde van het bewogen haussejaar 1916 was eene flauwte ingetreden. Er stond geen wind meer in de zeilen. Engeland had den „korteren afstand” gekozen en was in Cuba ter markte gegaan. De afschepingen van Java in de laatste 4 maanden van 1916 waren echter nog groot, ze bedroegen rond 700.000 tons waarvan bijna de helft naar Groot-Britanië. Maar verdere vraag bleef uit. Wel waren zoowat 14.000.000 picols van den 1917-oogst vooruit verkocht, doch voor het kleinste gedeelte naar het buitenland, voor het grootste deel aan locale speculanten, hetgeen in plaats van een steun een gevaar voor de markt beteekende. Een verder gevaar lag in de nog niet afgescheepte rest van de 1916-oogst, die in het begin van 1917 naar schatting 6.000.000 picols bedroeg.

In lustelooze stemming begon het nieuwe jaar. Einde Januari verklaarde Duitschland de onbeperkte U-bootoorlog. Engeland trof tegenmaatregelen. Uit de wederzijdsche oorlogshandelingen resulteerde als van zelf de terugslag voor de Neutralen. Ned. Indië werd de weg naar het westen verlegd, de tonnage verminderde, de vrachten stegen en voor Engeland, de voornaamste afnemer van javasuiker in den oorlogstijd, kwamen in het vervolg voor de inkoop ook andere gezichtspunten in aanmerking dan slechts de prijs in het productieland.

De consequenties van deze ontwikkeling werden niet onmiddellijk overzien. Het laatst in Holland. Daar zwom men in het geluk van het zegenrijk jaar 1916 en verloor bij het aanschouwen der veeltallige winstcijfers van het passatum de oogmaat voor de werkelijkheid van het heden. Toen reeds zeer zorgwekkende be-

richten van Indië naar Holland gekabeld werden, probeerde men daar nog met alle kracht mooi weer te maken; men beriep zich op de gunstige positie van suiker op de wereldmarkt; op de mindere opbrengst in Cuba en werkte à qui mieux mieux met den maatstaf des vredes in den crisis-tijd van den oorlog.

De natuurlijke gang der gebeurtenissen werd daardoor niet tegengehouden. De zwakke dispositie van de javasuikermarkt — oude voorraden, onzekere koopers, ontbrekende vraag — openbaarde zich maar al te spoedig. De in 1917 te verwachten overrijke oogst werd voor de markt in plaats van een zegen een vloek. Geruischloos, op glijdende skala, zonder dat groote zaken werden afgedaan, daalden de prijzen. Eene uitgesproken lusteloosheid, die slechts tijdelijk en kortstondig door een opflikkerende hoop onderbroken werd, kenteeekent de periode van den aanvang des jaars tot heden.

De prijsverloop op de javasuikermarkt was als volgt: (prijzen per picol)

	Supérieur	No. 16 en hooger
Hoogste prijs in 1916	Fl. $15\frac{3}{4}$	Fl. 14.—
Einde December 1916	„ $15\frac{1}{4}$	„ $13\frac{3}{4}$
Januari 1917	„ $14.—/14\frac{1}{4}$	„ —.—
Februari „	„ $14.—/13\frac{7}{8}$	„ $12\frac{1}{2}/12\frac{3}{4}$
Maart „	„ $13\frac{3}{4}/14\frac{1}{4}$	„ $12.—/12\frac{8}{4}$
April „	„ $14.—/13\frac{1}{2}$	„ $12\frac{1}{4}/12.—$
Mei „	„ $13\frac{1}{4}/12\frac{1}{2}$	„ $11\frac{1}{2}/10\frac{3}{8}$
Juni „	„ $11\frac{1}{2}/10\frac{1}{2}$	„ $10\frac{1}{2}/9.—$
Juli „	„ $11.—/11\frac{8}{4}$	„ $9.—/10.—$
Augustus „	„ $11\frac{1}{2}/11\frac{5}{8}$	„ $9\frac{1}{2}/9\frac{3}{4}$
September „ (eerste helft)	„ $11\frac{1}{2}/11\frac{3}{4}$	„ $9\frac{1}{2}/—.—$

Van den hoogsten stand in 1916 tot op den tot nu toe laagsten stand in 1917 heeft suiker ongeveer een derde van zijn waarde ingeboet.

Bij het begin der nieuwe campagne — in Mei van dit jaar — bleek, dat een aantal koopers op Java, meestal chineesche, moeilijkheden maakten, respectievelijk buiten staat waren de gekochte suiker op te nemen. De onderhandelingen tusschen verkoopers — hoofdzakelijk cultuurbanken — en koopers bewogen zich, zooals gewoonlijk in dergelijke gevallen, tusschen zacht en hard, tusschen manen en dreigen. In weerwil van vele conferenties kwam eene uniforme regeling niet tot stand.

Wel werd in speciale gevallen de zaak zoo beredderd, dat de verkoopende cultuurbank den koper voorschot op de suiker verleende en wel tot volle marktwaarde of daarboven, en zich voor het verschil tusschen marktwaarde en verkoops prijs valide zekerheid of langdurige accepten liet geven; of dat de koper „default” verklaarde en tegen betaling van eene éénmalige vergoeding, welke het prijsverschil niet altijd geheel vereffende, van den koop afkwam; slechts in zeer enkele gevallen werden koopers door verkoopers geëxecuteerd. In alle drie gevallen was echter het eindresultaat hetzelfde: de suiker viel, in het vervolg, den verkoopers, d. w. z. de cultuurbanken en de door haar vertegenwoordigde producenten, tot last.

De taak der producenten en hunne vertegenwoordigers was nu, de nog hangende geschillen in onderlinge overeenstemming te regelen, de prijsdaling op de javasuikermarkt door eene energieke daad tot staan te brengen en duidelijk blijk te geven, dat de suiker uit zwakke in sterke handen was overgegaan. Dit effect kon slechts door een tezamengaan der suikerproducenten bereikt worden en deze samenwerking had begin Augustus de oprichting der *Javasuiker-Vereeniging* te Semarang tot resultaat.

Ontegenzeggelijk heeft de oprichting der Javasuiker-Vereeniging eene verdere prijsdaling voorkomen. Zonder haar ingrijpen zou de suikerprijs op Java misschien weer in den nadir van het jaar 1914 geland zijn. Uit den weg geruimd is echter het gevaar voor eene verdere baisse in geen deele. De verdere ontwikkeling zal, behalve van omstandigheden buitenaf, zeer van de inzichten en de leiding der Javasuiker-Vereeniging afhangen.

Uit de statuten der Javasuiker-Vereeniging halen we, wat het doel, de samenstelling en het stemrecht betreft, het navolgende aan:

- Doel: 1. De vereeniging heeft ten doel de behartiging van de belangen harer leden, voor zoover die betrokken zijn bij den verkoop van en den handel in op Java geproduceerde suiker en bij de afwikkeling van daarop betrekking hebbende transacties.
2. Zij tracht dit doel te bereiken door alle wettige en gepaste middelen.
3. Zij kan zich belasten met den verkoop van suiker.
- Leden. 1. De vereeniging bestaat uit een onbepaald aantal leden.
2. Leden kunnen zijn natuurlijke of rechtspersonen, eigenaren of exploitanten van één of meer suikerfabrieken op Java, of

andere belanghebbenden bij den handel in- of verkoop van Javasuiker.

Stemrecht. 2. Het stemrecht in de algemeene vergadering wordt door de leden in dier voege uitgeoefend, dat ieder lid, indien het een lidproducent betreft, één stem uitbrengt voor elke 1000 (duizend) picols suiker (ongeacht kleur of qualiteit) welke geproduceerd werden door de aan dat lid in eigendom toebehoorende of door hem geëxploiteerd wordende fabriek of fabrieken op Java, doch met uitzondering van de suiker die op 30 Juni 1917 afgerekend was. Andere leden dan ledenproducenten hebben het recht op één stem voor elke 1000 picols Javasuiker (ongeacht kleur of qualiteit) waarvan zij op het tijdstip van toetreding tot de vereeniging houders zijn.

Uitgezonderd de Handelsvereeniging Amsterdam behooren alle cultuurbanken tot de Javasuiker-Vereeniging.

De Javasuiker-Vereeniging is in hoofdzaak eene verkoopsyndicaat. De oprichting van eene organisatie voor den verkoop van javasuiker, waarvoor, zoover wij weten, het eerst in dit tijdschrift (Koloniale Studiën No. 3), gepleit is geworden, is als een heuglijke vooruitgang te beschouwen.

Weliswaar komt ze iets ontijdig. De Javasuiker-Vereeniging is niet door sterkte maar door zwakte geboren, ze is geen kind van den lust maar van de zorgen. Reeds in den status nascendi stond ze tegenover moeilijke omstandigheden en begeeft zich jong en van ervaring ontbloot in een strijd, welks beslechting de beproefde kracht van een oud en doorkneed koopman vereischt. Het handelt zich nu niet meer daarom, in den ouden stijl suiker tegen commissieloon aan den meestbiedende te verkoopen, maar het gaat nu om de distributie van geheele javaoogsten onder de moeilijkste omstandigheden. Bij de bezetting der leiding van de Javasuiker-Vereeniging is dan ook het gebrek aan eene autoriteit duidelijk gebleken, een gebrek, dat zeker niet in het minst moet worden toegeschreven aan het feit, dat de javasuikerexport sedert tientallen van jaren bijna uitsluitend in handen van niet-hollandsche firma's ligt.

De eischen, die aan de leiding der Javasuiker-Vereeniging gesteld worden, zijn buitengewoon groot. Aan den eenen kant wordt de leiding wel verlicht doordat de Javasuiker-Vereeniging zelf niets met de financiering van de door haar te verkoopen suiker te maken heeft, ook loopt ze geenerlei financieel risico, ze kan

dus haar volle kracht op den verkoop concentreeren; maar aan den anderen kant verwachten natuurlijk de aan de Javasuiker-Vereeniging aangesloten producenten, dat de Javasuiker-Vereeniging de suiker tot hooge prijzen realiseert en het is aan te nemen, dat in dit opzicht aan de leiding bepaalde richtsnoeren voorgeschreven zijn en dat ze aan zekere prijslimite gebonden is, zoodat ze slechts beperkte vrijheid van handelen heeft. Ook is haar niet toegestaan een invloed op de productie, b.v. door eventueele beperking der productie, uit te oefenen.

De Javasuiker-Vereeniging is netto netto voor de taak gesteld, de javasuikeroogsten, zooals ze zijn, tot hooge (waarschijnlijk door de leden te bestemmen) prijzen van de hand te doen.

De vervulling van haar taak zag ze vooreerst daarin, den verkooplust op Java tegen te gaan. Dit is haar voorloopig gelukt. Ofschoon de Javasuiker-Vereeniging geen monopolie bezit, zoo zal ze toch naar schatting 60 — 70 % der javasuikerproductie controleeren en ze heeft door terughouding, wat den verkoop betreft, en door regeling der noodlijdende verkooptransacties zeker een sterk stabiliseerenden invloed op de javamarkt uitgeoefend. Men zegt, dat de Javasuiker-Vereeniging eerst een waarde van Fl. 12 en later Fl. 11½ per picol voor superieure suiker als prijsbasis aangenomen zou hebben en dat ze ter handhaving van deze prijsbasis ook tot interventieaankopen is overgegaan. Zooals het altijd het geval is bij eene dergelijke prijspolitiek van een groote groep, hebben de „outsiders”, daarvan geprofiteerd; ze waren in staat hun suiker tot deze prijzen van de hand te doen, terwijl een grooter aanbod der Javasuiker-Vereeniging op dezelfde prijsbasis de markt direct tot wankelen zou gebracht hebben. Deze voor de Javasuiker-Vereeniging ongelukkige omstandigheid zal ook, als in de verkoopswijze geen verandering gebracht wordt, verder blijven bestaan.

Hoe juist de eerste handeling der Javasuiker-Vereeniging ook moge zijn om in de eerste plaats structuur en orde in den chaos der javasuikermarkt te brengen en naar buiten vastberadenheid te toonen, zoo zal het toch in het vervolg een verkeerde politiek blijken, wanneer de Javasuiker-Vereeniging zich tot een soort suikercorner ontwikkelen wilde. Een corner in een wereldstapelartikel als suiker is een hopeloos beginnen. Javasuiker, daarbij nog tot den tegenwoordigen betrekkelijk hoogen prijsstand, is bijzonder

slecht voor eene dergelijke onderneming geëigend. Beperkte opslagmogelijkheid en gebrek aan een afhankelijk afzetgebied zijn notorische zwakheden. Het karakteristieke van den javasuikerexport ligt juist in de heele klaviatuur van afzetgebieden van Noorwegen tot Australië waar javasuiker in voortdurende scherpe mededinging haar plaats te veroveren tracht. De succesvolle mededinging wordt echter onmogelijk, als men zich buiten de werkelijke conjunctuur stelt en zich eigenzinnig op een hoogen prijs capricieert. Javasuiker is niet sterk genoeg om ook maar één van hare vele afzetgebieden willekeurige prijzen te kunnen octrooieeren.

De taak der Javasuiker-Vereeniging ligt niet daarin, maximaal-prijzen voor javasuiker vast te stellen en den export ter bereiking van dit doel tegen te werken. Zulk een speculatieve tendens zou voor de, bij haar aangesloten leden licht noodlottig kunnen worden. De taak der Javasuiker-Vereeniging berust veelmeer daarin, onafhankelijk en onbeïnvloed van alle vroegere suikertransacties en -zonden en van de, uit eene mogelijke verdere prijsdaling voor de leden voortspruitende consequenties, den loopenden afzet van den javasuikeroogst tot eenigszins loonende prijzen (tegenover de zelfkosten) te verzekeren. Deze taak is nu reeds buitengewoon zwaar.

De Javasuiker-Vereeniging echter sluit de elementen ter oplossing in zich; ze vereenigt producenten en grootkapitaal en ze heeft door het kapitaal weer goede betrekkingen tot de hollandsche scheepvaart. In deze drie elementen ligt de sterkte der Javasuiker-Vereeniging die haar tezamen met de macht, welke ze als groot verkoopsyndicaat vertegenwoordigt, van ieder ander afzonderlijke groep onderscheidt.

Weliswaar zal de Javasuiker-Vereeniging om haar doel te bereiken met menig oude gewoonte moeten breken. Voor haar in hare geëxponeerde stelling is het onvoorwaardelijk noodig, zich niet in de vensters te laten zien. Het hier op Java tot nu toe gevolgd systeem van bekendmaking van alle suikertransacties strookt in het geheel niet met de belangen van de Javasuiker-Vereeniging. De transacties moeten, tenminste zoover ze de Javasuiker-Vereeniging zelf betreffen, geheim blijven, tenzij de Javasuiker-Vereeniging in sommige gevallen er een bepaald belang bij heeft dat ze bekend worden. Het moet het beroepsgeheim der Javasuiker-Vereeniging zijn, hoeveel, waarvoor en waarheen verkocht is. Deze wetenschap alleen is een machtsfactor. De Javasuiker-Vereeniging

moet verder met alle, daarvoor in aanmerking komende, markten en productiegebieden in nauwe aanraking zijn, ze moet, wat Java en voornamelijk de bij haar aangesloten producenten betreft, een nauwkeurig à jour-overzicht hebben over de grootte der onverkochte voorraden, de opslagmogelijkheid, de financieele kracht der „holders”; verder over den omvang der door de banken op suiker verleende voorschotten, over de speculatieve positie van den handel, over den toestand van de vrachtenmarkt en over de grootte van den aanstaanden oogst. Slechts als de Javasuiker-Vereeniging op deze manier voortdurend op haar qui-vive is en zuiver boekhoudt is eene gelukkige disponeering van het groote, haar toevertrouwd suikerquantum mogelijk.

Productenzaken zijn heden ten dage niet meer uitsluitend een prijsvraag, maar dikwijls ook een vraag van financiering. Achter de javasuiker-industrie en ergo ook achter de Javasuiker-Vereeniging staat het hollandsch grootkapitaal. Voor de Javasuiker-Vereeniging moest het daarom ook mogelijk zijn—en daarin ligt een deel van haar taak—indien noodig hare bemiddeling te verleen en ter financiering van suikerverkoop en naar het buitenland en daardoor den aftrek van suiker te vergemakkelijken. Dergelijke financieele transacties zijn een typisch verschijnsel van den oorlogstijd en ze zijn speciaal, wat javasuiker aanbelangt, herhaaldelijk met goed gevolg geëffectueerd geworden.

De weliswaar indirecte relaties der Javasuiker-Vereeniging met de hollandsche scheepvaart, brengen haar tegenover het zoo gewichtig scheepvaartvraagstuk in eene gunstige positie. De export hangt tegenwoordig in de eerste plaats van de mogelijkheid tot afscheep af. Is de Javasuiker-Vereeniging in staat, zich telkens voldoende scheepsruimte te verzekeren, dan kan ze in stede van de, tot nu toe gebruikelijke locoaanbiedingen, kost-en-vracht-offerten maken en daardoor het vertier eventueel zelfs door directe afdoeningen met de verbruikslanden, bevorderen. De vraag staat evenwel open, of althans voldoende scheepsruimte voor het vervoer van de javasuikeroogst voorhanden is en of deze scheepsruimte op eene rationeele en rechtvaardige wijze benut wordt. Maar in ieder geval is de toestand tegenwoordig zoo, dat voor de verscheping van suiker meer dan ooit *hollandsche* tonnage in aanmerking komt en van deze omstandigheid kan de Javasuiker-Vereeniging, die vitale interessen van het, met de hollandsche

scheepvaart gelieerd kapitaal voorstaat, profiteeren. Eene vergaande bevoorrechtiging der Javasuiker-Vereeniging door hollandsche reederijen zou echter schade aan de niet door gelijke kapitalistische interessen beschermde exportproducten van Ned. Indië berokkenen, eene benadeeling, die in het algemeen belang niet geoorloofd zou zijn.

De Javasuiker-Vereeniging is, zoo te zeggen, door hare geboorte reeds in een bevoorrechten staat gesteld. Wordt de pact tusschen productie, kapitaal en scheepvaart gesloten en toont de leiding der Javasuiker-Vereeniging voor haar taak berekend te zijn, zoo is deze Vereeniging, beter dan iemand anders, in staat den afzet van de javasuiker te verzekeren, indien dit althans een ding der mogelijkheid is.

De omvang en de moeilijkheid van deze opgave worden duidelijk als we de positie op de javasuikermarkt beschouwen.

De javasuikeroogsten bedroegen:

1913	23.623.000	picols
1914	22.655.000	"
1915	21.178.000	"
1916	26.408.000	"

De oogst van het loopend jaar, 1917, wordt op 29.000.000 picols geschat en beteekent een recordoogst.

De cijfers van den suikerexport van Java in de jaren 1913/17, per einde Augustus en per einde van ieder jaar, zijn in de hier volgende tabel weergegeven.

Suiker-Export van Java in Tons à 1016 kg.

	Holland	Engel.	Van- couver en Frisco	Singa- pore	China	Hong- kong	Japan	Br. Ind.	Austr.	Siam	Frank- rijk	België	Suez	Pt. Said	Noorw.	Italië	
1913																	
Jan.-Aug.	80	200	5700	65000	17600	115000	178600	322000	14200	500	—	—	—	—	—	—	719480
Sept.-Decbr.	40	—	—	26700	28000	99000	98400	287000	—	—	—	—	—	—	—	—	594140
Totaal	120	200	5700	91700	45600	214600	272000	609000	14200	500	—	—	—	—	—	—	1253620
1914																	
Jan.-Aug.	30	8600	—	65700	21500	88900	48500	160300	5800	2700	7500	900	6400	5700	—	—	422530
Sept.-Decbr.	—	542500	—	16400	6500	47800	60700	151500	3400	1240	6900	—	—	49000	—	—	885940
Totaal	30	551100	—	82100	28000	136700	109200	311800	9200	3940	14400	900	6400	54700	—	—	1308470
1915																	
Jan.-Aug.	370	173000	—	35800	13200	100300	33600	232800	16200	6500	49400	—	6600	20200	—	—	687670
Sept.-Decbr.	40	47100	—	11500	9300	81600	21800	218400	29700	4200	23400	—	13200	20100	—	—	480340
Totaal	410	220100	—	47300	22500	181600	55400	451200	45900	10700	72800	—	19800	40300	—	—	1168010
1916																	
Jan.-Aug.	7500	232500	6000	39300	6300	94300	31000	223300	4100	5300	19000	—	2700	5300	9100	13200	698900
Sept.-Decbr.	24100	324000	—	21100	1800	47800	18800	172100	1500	6000	45700	—	9100	12800	2700	7600	694900
Totaal	31600	556500	6000	60400	7900	142100	49800	395400	5600	11300	64700	—	11800	18100	11800	20800	1393800
1917																	
Jan.-Aug.	—	115621	10	74112	2360	9640	25770	169826	20749	15225	10800	—	6027	12197	4853	—	548190

Uit dit overzicht blijkt duidelijk de variatie der afzetgebieden, het beweeglijk karakter van den javasuikerelexport, de bestendige en gedeeltelijk abrupte wisselingen van de naar de verschillende verbruikslanden geëxporteerde hoeveelheden. Java moet naar alle hemelstreken actief zijn, wil het zijn oogst geheel en al met voordeel afzetten.

De tegenwoordige toestand is nu als volgt:

De oogst van dit jaar bedraagt circa 29.000.000 picols
daarbij rest ex 1916-oogst per 1 Jan.

1917 circa	6.000.000	„
	<u>35.000.000</u>	picols
verbruik in Indië en speling.....	3.000.000	„
Voor export in 1917 disponibel	32.000.000	picols
Verscheept Jan./Aug. 1917 circa ...	9.000.000	„ (550.000 tons)
<i>Blijft nog te exporteeren</i>	<u>23.000.000</u>	picols.

Er blijft dus na den 31sten Augustus van dit jaar meer dan de geheele oogst van vroegere jaren voor den export disponibel!

Vergelijken we den export van dit jaar afzonderlijk met die der beide vorige jaren, dan krijgen we het volgende beeld: (quantiteit in tons)

	1917	1916	1915
Januari.....	49.245	23.475	63.325
Februari	49.154	44.860	32.531
Maart	54.982	56.982	28.828
April.....	38.887	30.710	21.383
Mei	56.533	22.334	3.432
Juni	79.508	110.009	80.305
Juli	100.054	220.817	262.853
Augustus.....	120.541	194.850	188.029
Totaal	<u>549.004</u>	<u>704.037</u>	<u>680.686</u>

De gezamenlijke export Jan./Aug. in 1917 blijft bij den export in 1916 en 1915 niet al te veel ten achter. Beduidend ongunstiger wordt intusschen de verhouding wanneer men den gezamenlijken export volgens de seizoenen splitst. Men krijgt dan:

	1917	1916	1915
Januari/Mei.....	248.901	178.361	149.499
Juni/Augustus....	300.103	525.676	531.187

In de eerste 5 maanden, in het stille seizoen (off-season), 1917 is meer en in de volgende 3 maanden (seizoenmaanden) zeer belangrijk minder dan in de 2 vorige jaren afgescheept geworden. De export in Juni/Augustus bedraagt slechts omstreeks 57 % van den export in den zelfden tijd van de 2 vorige jaren. Deze toestand zal zeker ook, gezien de scheepvaartmoeilijkheden, voor de overige 4 seizoenmaanden — September/December — 1917 blijven bestaan en de export in September/December van dit jaar zou dan, zelfs als men voor de berekening de hooge exportcijfers van 1916 voor deze periode ten grondslag legt, hoogstens 400.000 tons of rond 6.600.000 picols bedragen. Aangenomen dat, als bovenstaand uitgelegd, na einde Augustus 1917 nog 23.000.000 picols voor den export ter dispositie staan, zou dit beduiden, dat de onverscheepte voorraad van suiker op Java einde 1917 16.400.000 picols zoude bedragen.

De voorgaande berekening is, hoewel ze op ervaringscijfers berust en den oogenblikkelijken toestand van de scheepvaart in acht neemt, theorie. De export kan door bijkomende omstandigheden grooter worden, hij kan ook kleiner uitvallen. Het laatste te verhinderen en den export naar mogelijkheid te bevorderen is de voor de hand liggende taak der Javasuiker-Vereeniging. Van groote beteekenis is, of Engeland, dat, zooals de hierboven aangegeven cijfers aantoonen, in 1917 tot nu toe veel minder dan in de vroegere jaren opgenomen heeft, zich weer tot Java zal wenden en de benoodigde tonnage zelf zal bezorgen. Toch zal de Javasuiker-Vereeniging goed doen niet vast daarop te rekenen maar te trachten door middel van de in het Oosten voorhanden handelsvloot de suikerengagementen op Java naar mogelijkheid te reduceeren. Want met 16.000.000 picols suiker in het nieuwe jaar te treden, daarmede een nieuwen grooten suikeroogst tegemoet te gaan, kan een last zijn die te zwaar wordt.

Harmonische samenwerking tusschen producenten, financiers en reeders en groote koopmansschap zijn noodig om de reuzentransactie, zooals de verkoop van den javasuikeroogst van dit jaar zich voordoet, onder de moeilijkste omstandigheden af te wikkelen.

Op de schouders van de jonge Javasuiker-Vereeniging ligt de geheele zwaarte der verantwoordelijkheid.

KRONIEK.

FINANCIEEL-ECONOMISCHE KRONIEK.

Maatregelen der Duitsche Regeering ten bate der Handelsvloot. Amerikaansche en Engelsche couranten van einde Juli en begin Augustus bevatten details der „Schiffahrtsvorlage“, door de Duitsche Regeering bij den Rijksdag op 22 Juli l.l. ingediend. Het is niet van belang ontbloomt hier iets over de verstrekkende maatregelen mede te deelen, welke in het wetsvoorstel, belichaamd zijn, aangezien zij sterk op een nationaal scheepvaart-monopolie lijken: Men kan ze beschouwen als een stap in de richting van staats-socialisme, dat nu eenmaal het teeken des tijds schijnt te zijn.

Alvorens op deze details nader integaan zij, kort aangestipt, dat reeds vroeger gedurende den oorlog verstrekkende bepalingen wet zijn geworden, waarmede de staatscontrôle op de Duitsche scheepvaart beoogd werd. Hieronder zijn te noemen: contrôle van scheepsaangelegenheden van October 1915, waarbij samen met de wet van Februari 1916, krachtens besluit van den Bondsraad de verkoop verboden wordt van Duitsche schepen of van op Duitsche werven gebouwde schepen, zoodat het sluiten van vracht-contracten met buitenlanders. De wet van Juli 1916 behelsde een verbod om goederen tusschen vreemde havens met Duitsche schepen te vervoeren. De wet van December 1916 stelde den verkoop van aandelen van Duitsche scheepvaartmaatschappijen strafbaar, en de wet van 5 Juli 1917 verklaart dat alle charter-parties en vracht-contracten, die op Duitsche schepen loopen, en die met sluiting van den vrede wederom van kracht zouden worden, als geroyeerd zijn te beschouwen, behoudens uitzonderingen, waarvoor toestemming van den Kanselier noodig is.

Wat nu de bovengenoemde wetsvoorstellen betreft, ten doel hebbende den steun der Duitsche scheepvaart na den oorlog, zoo gaan deze veel verder dan de begin Juli bij den Rijksdag ingediende voorloopige ontwerpen, waarmede een bedrag van Mark 300,000,000.— gemoeid was. Het nieuwe project brengt volgens schatting van deskundigen eene uitgave mede van pl. m. 1½ tot 2 Milliarden Mark. In het wetontwerp wordt erop gewezen, hoe van de pl.m. 5' millioenen tons bedragen hebbende scheepsruimte sedert eind Juli 1914 omstreeks 3 millioenen verloren zijn gegaan, doordat de schepen of in de handen van den vijand zijn gevallen, of vernietigd dan wel in neutrale havens opgelegd zijn zonder dat er zekerheid bestaat, dat deze wederom voor eigen gebruik terug verkregen zullen worden en wel met het oog op verdere politieke gebeurtenissen. Het ontwerp geeft openlijk toe, dat de Duitsche scheepvaartindustrie tengevolge van de geleden verliezen in eene kritieke positie verkeert, terwijl zij verder, in plaats van te kunnen profiteeren van de hooge vrachten, geweldige kosten voor onderhoud der opgelegde

schepen heeft moeten dragen. Derhalve is de Regeering van meening, dat eene herleving van de Duitsche scheepvaart na den oorlog slechts met hulp van Regeeringswege zal zijn tot stand te brengen.

Aan den anderen kant vrijwaart zich de Regeering ervoor eenig beginsel te erkennen, volgens hetwelk verliezen, door den oorlog geleden, door het Rijk vergoed zouden moeten worden. De definitieve regeling van dat vraagstuk, zegt het wetsontwerp, hangt af van het door den oorlog te bereiken succes en van de mogelijkheid voor de Regeering om op vreemde mogendheden de geleden verliezen te verhalen. De bedoeling is dan ook niet om eenig particulier of particuliere instelling, die tengevolge van den oorlog geldelijke verliezen heeft geleden, bijtestaan, maar de Regeering wenscht bijtijds maatregelen te nemen, teneinde de nationale scheepvaart op haar vroegeren voet te herstellen, zoodra de vrede gesloten zal zijn. Het daarvoor gekozen middel is: het toestaan van Rijkswegen van geldleeningen aan reeders, die tengevolge van den oorlog schepen hebben verloren en hun verlies wenschen te herstellen, zij het door aanbouw van nieuwe schepen, door aankoop van schepen in het buitenland of door reparatie van beschadigde schepen.

Deze voorschotten zullen in termijnen worden verstrekt: het bedrag ervan varieert naar gelang van den tijd, binnen welken de nieuwe schepen na herstel van den vrede in de vaart zullen worden gebracht. Als basis geldt de waarde van elk schip op 31 Juli 1914, en aangezien deze te ver beneden de hedendaagsche waarde van schepen ligt, wordt boven deze waarde alsnog een bedrag geleend, varieerende tusschen 20 en 80 % boven de waarde in vreedetijd. Voor schepen, welke binnen één tot drie jaar na den vrede in de vaart worden gebracht, wordt 60 tot 80 % boven de vredeswaarde toegestaan, binnen 4 tot 6 jaar 40 tot 60 %, 7 tot 9 jaar 20 tot 40 %.

Daarentegen moeten de reeders of reederijen aan den Staat alle vorderingen op assurantie maatschappijen of vreemde Regeeringen afstaan. Indien een schip, dat als verloren beschouwd wordt en voor welks voorvanging verschotten worden toegestaan, terug wordt verkregen, moet de eigenaar het aanvaarden en de ontvangen voorschotten plus 5 % rente aan den Staat terug betalen. Het verhuren van de schepen of sluiten van charterparties wordt verboden en met gevangenisstraf zoonede met hooge geldstraffen bedreigd.

Voor het onderhoud van de in neutrale havens opgelegde schepen wordt aan de eigenaren van Regeeringswege een subsidie toegestaan, terwijl de persoonlijke verliezen van de manschappen eveneens vergoed zullen worden volgens een schaal varieerende van Mark 2500 voor kapiteins van groote schepen tot Mark 250 voor hutbedienden. Deze maatregel heeft ten doel de voor de Duitsche scheepvaart zoo onmisbare bemanning eenigzins te gemoeit te komen.

Dit alles bewijst, van hoe groot belang het ook voor Indië is het scheepvaartvraagstuk, zooals het zich speciaal voor de indische belangen voordoet, geen oogenblik uit het oog te verliezen. Hoe langer men aarzelt, hoe moeilijker de oplossing wordt. Het wordt tijd, dat de Regeeringen het als haar fundamentele plicht beschouwen de oplossing van het scheepvaartvraagstuk, welke de krachten van het particulier initiatief te boven gaat, zelf ter hand te nemen en den Gordiaanschen knoop door te hakken.

LANDBOUWKRONIEK.

De Scheepvaartmoeilijkheden en de thee. Verschenen is Circulaire No. 601 van de vereeniging „Thee Expert Bureau”, gedateerd 18 October. Daarin worden voor den theeaafschep de volgende cijfers gegeven (in halve kilo's) voor onzen theeuitvoer:

Tijdvak: September 1916	10.923.730	halve Kg.
„ September 1917	5.570.000	„ „
„ Jan. - Aug. 1917	49.596.000	„ „
„ Jan. - Sept. 1917	55.166.000	„ „
„ „ „ 1916	69.556.814	„ „
„ „ „ 1915	68.141.872	„ „
„ „ „ 1914	51.608.098	„ „
„ „ „ 1913	42.451.814	„ „
„ „ „ 1912	41.489.790	„ „

Wij zien in verband met de scheepvaartmoeilijkheden den uitvoer over de eerste 9 maanden des jaars, welke van 1912 af geregeld tot in 1915 steeg, in 1916 vrijwel stationnair blijven, dit jaar belangrijk verminderen. Dit is van te meer betekenis, wanneer men er bij bedenkt, dat de produceerende oppervlakte voortdurend toeneemt. Volgens de gegevens uit het „Verslag omtrent handel, nijverheid en landbouw” van de afdeeling Handel en Nijverheid bij het Landbouwdepartement over 1915 was een uitbreiding van den theeaanplant in de jaren 1909—1912 rond 8000 bouw per jaar; van deze aanplantingen beginnen de jongste dit jaar te produceeren, terwijl voor de andere de productie telkenjare toeneemt. Wanneer de afscheep thans niet zooveel moeilijkheden opleverde, zou men waarschijnlijk eenige stijging in de boven aangehaalde cijfers zien, al schijnt het weder in den afgelopen Oostmoesson op de opbrengst van den pluk geen gunstigen invloed te hebben gehad.

Van onze uitvoer in September ging weer verreweg het grootste deel naar Amerika en Canada; van het totaal van 5.570.000 halve kilo's nl. 4.526.000 h. Kg. Naar Nederland en Engeland werd niets afgescheept.

Voor Sumatra blijven de cijfers een stijging vertoonen.

Deze cijfers waren:	1916	1917	
Augustus	26.530	158.596	halve Kg.
September	215.180	253.476	„ „
Jan. - Sept.	1.628.948	2.035.230	„ „

Bij de snelle uitbreiding, welke de theecultuur in de laatste jaren op Sumatra heeft ondergaan, schijnt het de vraag, of deze stijging in den uitvoer gelijken tred houdt met de stijging in de productie.

De sterke vermindering in den uitvoer van Javathee, bij een toenemende productie, moet toenemende voorraden hier ten gevolge hebben. Zoo goed als alle andere takken van het landbouwbedrijf hier te lande, heeft ook de theecultuur te lijden onder de afscheepmoeilijkheden.

BOEKBESPREKING.

Weekblad voor Indië. Celebes-nummer.

De Redactie heeft de goede gedachte gehad een reeks bijzondere nummers aan de Buitenbezittingen te wijden; de reeks wordt geopend met een Celebes-nummer. De Gouverneur Frijling vertelt er in van de snelle ontwikkeling, welke op het eiland in de laatste 10 jaren is waar te nemen, en geeft enkele treffende cijfers daarover. „Het lijdt geen twijfel, of Celebes behoort tot een onzer kostbaarste bezittingen”, zoo luidt zijn conclusie. Andere bijdragen behandelen Centraal-Zuid-West-Celebes en de hoofdstad.

Deze poging om meer belangstelling voor onze Buitenbezittingen te wekken valt zeker toe te juichen. Zij kan er toe medewerken, dat de aandacht van Java uit zich ook op deze groote onontgonnen gebieden, rijk aan grootsche mogelijkheden, richt.

Gr.

Leerboek der geschiedenis van Nederlandsch Oost-Indië, door A. J. Eykman en F. W. Stapel. Ie Deel. 1917.

Dit werkje is bestemd voor de leerlingen van H. B. S. en Mulo-scholen; het eerste deeltje behandelt op eenvoudige, duidelijke wijze de gebeurtenissen tot 31 December 1799, op welken datum de Oost-Indische Compagnie ophield te bestaan.

De schrijvers verklaren in hun woord voorop, steeds voor oogen te hebben gehad, dat de kultuurgeschiedenis van meer belang te achten is dan een opsomming van krijgsbedrijven. Zij hebben aan de oorlogsrelazen dan o. a. ook enkele economische data toegevoegd, maar toch lijkt dit werkje heel sterk op de gewone historische compendia der oude school. Ongetwijfeld heeft de krijgstechniek als in alle koloniale geschiedenissen ook in de onze een belangrijke plaats ingenomen. Maar het staat den historicus toch vrij, uit die geschiedenis naar voren te brengen wat gerekend kan worden tot de levenwekkende elementen voor de beschaving van het heden en de toekomst; in het verleden op te zoeken hetgeen ook voor het geestelijke leven van latere tijden van diepere waarde is en daarop sterk licht te laten vallen. Vooral dringt de eisch eener meer bezielende en geestelijk verrijkende behandeling der historische stof zich op waar het gaat om het onderwijs van de Indische jeugd, die vaak voor een zeer groot gedeelte haar geestelijke impulsen van de school moet ontvangen.

Zou het b.v. niet mogelijk zijn geweest, tusschen het altijd vrij dorre feitenverloop eenige hoofdstukken in te lasschen, die een cultuur-beeld schetsten van den Hollander der „gouden eeuw“, kind van het rusteloze en toekomstrijke Europa der renaissance en der reformatie; die de toestanden en de ideeënwereld beschreven, waarop de uitzwermende Westerlingen stootten in het verre Oosten; die het organische verband deden bewust worden tusschen de Indische gebeurtenissen en de algemeene beweging der wereldgeschiedenis? De cultuurfactor had in dergelijke waar uitgewerkte capita selecta beter kunnen uitkomen, en deze zouden ook de waarde van het werkje als leesboek hebben verhoogd.

De bijgevoegde kaartjes illustreeren goed de geleidelijke machtsuitbreiding der Compagnie; de uitvoering is echter wel wat primitief.

C. S.

Ontvangen boeken:

Wetten en verordeningen van Ned.-Indië. Uitgave Hekmeyer en Corporaal, no. 27. Verordeningen automobielen en rijwielen, bewerkt door Mr. F. C. Hekmeyer. 1917.

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING

Aan leden en begunstigers werd de volgende circulaire verzonden.

WelEd.Geb. Heeren.

Ondergeteekenden hebben de eer, U mede te deelen, dat op 24 en 25 November a.s., resp. des avonds om 6 en des ochtends om 9 uur, in het gebouw der Maçonnieke Loge aan den Vrijmetselaarsweg te Weltevreden een Congres van onze Vereeniging plaats zal hebben.

De bijeenkomst op Zaterdag 24 November zal worden gewijd aan bespreking van het, door Jhr. J. C. van Reigersberg Versluys uitgebrachte prae-advies over bevordering van den groei der fabrieksnijverheid in Ned. Indië, terwijl op 25 November het prae-advies van den heer D. F. S. Mulder over het terugbrengen van de particuliere landerijen tot het Staatsdomein object van discussie vormen zal.

Zal dit Congres naar wensch slagen, zoo is het zeer veel waard, dat een aantal personen zich, na, voorzoover mogelijk, deugdelijke voorbereiding, met de prae-adviseurs in debat begeeft.

Na afloop van het Congres zal, op 25 November, om 9 uur n.m., een Congresdiner plaats hebben in de bovenzaal van Maison Versteeg, Noordwijk, Weltevreden. Dingenen, die hieraan wenschen deel te nemen, wordt verzocht, daarvan op uiterlijk 20 November mededeeling te doen aan den Heer N. J. Spijkman, Secretaris der Redactie van „Koloniale Studiën“, Hotel des Indes, Weltevreden.

Een goede opkomst ten Congresse is, in het belang onzer Vereeniging, zeer gewenscht.

Desgewenscht zullen nadere inlichtingen gaarne door de Heeren N. J. Spijkman en D. M. G. Koch (Parkweg 36, Buitenzorg) worden verstrekt.

Aangezien der Redactie gebleken is, dat in de Programma's der Politieke Partijen zooals gepubliceerd in het extra Politiek Nummer, sedert dien nog eenige wijzigingen zijn gekomen, is zij voornemens deze in een Errata te herstellen.

Bij de inhoudsopgave van het Aug. nummer werd abusievelijk vergeten te vermelden, een artikel van den Heer S. Ritsema van Eck getiteld: „'s Lands Plantentuin en het Departement van Landbouw c.a."; een fout waarvoor de Redactie bij dezen haar leedwezen betuigt.

De ZUIVERE kunstmatige geluid-
weergave wordt slechts verkregen met

HIS MASTER'S VOICE SPREEKMACHINES EN PLATEN

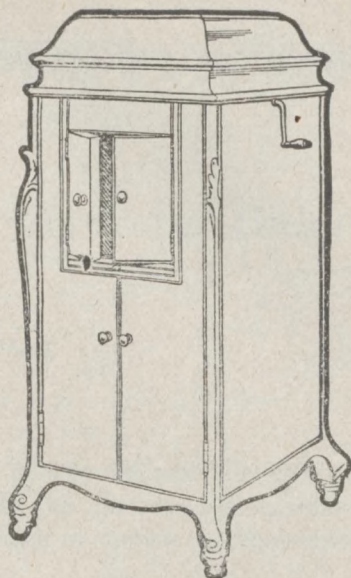
NEVENSTAAND MODEL IS DE
SPREEKMACHINE BIJ UITNEMENDHEID

CATALOG op aanvraag gratis verkrijgbaar
bij

N. V. GRAMOPHONE MIJ.

„HASSELBACH”

WELTEVREDEN.

MODEL No. 13
met ingebouwde hoorn en platenkast.

Albrecht & Co., Weltevreden

Electrische Drukkerij
Zincografische inrichting
Kantoorboekbinderij

Geheel modern ingerichte werkplaatsen

Wij leveren drukwerk op elk gebied, van
het eenvoudigste tot het meest luxieuse.

Speciaal: Illustratie- en kleurenwerk,
Waardepapieren, Drukwerk voor den Handel.

Nog ééns: Staats- of Particulier Bedrijf?

door

J. ADMIRAAL.

Het is niet altijd mogelijk om in alles en met alles het juiste tijdstip te kiezen. Er zijn machten en factoren die nu eenmaal buiten onze contrôle liggen en welker invloeden niet gemakkelijk zijn te élimineeren.

Zoo ging het met mijne bijdrage in Koloniale Studiën No. 7 over bovenstaand onderwerp. Ik kon bij het schrijven daarvan nog niet beschikken over het ontwerp der Indische 'Begrooting voor 1918 en dit Staatsstuk toen nog niet raadplegen. Nu ik er intusschen de beschikking over verkreeg, gevoel ik mij, vooral jegens de Federatie van Drukkerspatroons, verplicht nog eenige nadere beschouwingen te geven.

Voor dat ik verder ga moet ik in de eerste plaats eene onwillekeurige fout herstellen, n.l. dat voor het *Algemeen Beheer* der Landsdrukkerij aan 14 personen in 1916 f 27531.94 zou zijn betaald geworden. Dit cijfer nu betreft alleen de *Salarissen*, doch er is in den vorm van *Loonen* ook nog eene som van f 3750.38 uitgegeven en dus in totaal f 31282.32. Vergeleken met f 37340.— voor 12 personen bij het particuliere bedrijf blijkt dit laatste toch nog in het voordeel te zijn.

Verder werd mij van verschillende geachte zijden de opmerking gemaakt als zouden mijne verschillende vergelijkingen hierom niet juist zijn, omdat ik het door mij ook beheerde couranten-bedrijf in de door mij aangehaalde omzetcijfers zoowel als van de aanschaffingskosten van nieuw materieel zou hebben begrepen. Dit zou inderdaad zeer oneerlijk zijn geweest, omdat ik dan de gelijkwaardigheid der vergeleken factoren absoluut uit het oog zou

hebben verloren. Men stelle zich echter gerust! Mijn cijfers zijn geen andere dan die van het gewone drukkerij-bedrijf. Zou ik die van de courant er bij hebben inbegrepen, dan ware de vergelijking nog belangrijk vernietigender voor het Staatsbedrijf uitgevallen, vooral ten aanzien van zoowel de aanschaffingen als van den inventaris.

Nemen wij b.v. bij het courantenbedrijf de verhouding der waarde van den inventaris, *het* gereedschap, op ult. 1916 (na afschrijving) tot den omzet van hetzelfde jaar, dan zien wij dat deze factoren tot elkander staan als 100: 2324. Vindt men deze voorstelling der zaak wellicht te geflatteerd en wil men de volle aanschaffingswaarde van datzelfde gereedschap vergeleken zien, welnu, dan wordt die verhouding toch nog 100: 1463.

Met 2 dubbele, practisch gelijkstaande aan 4 snelpersen (enkele) werden bij het courantenbedrijf in 1916 geleverd 9.866.892 vellen aan *beide* zijden bedrukt.

(Zie op bladz. 5 de productie aan *velen* van 29 snelpersen en 4 degelpersen bij de Landsdrukkerij).

Met deze cijfers voor oogen moest ik wel een zeer geldige reden hebben om het courantenbedrijf buiten mijn bespreking te houden. De factoren zijn inderdaad *te* ongelijkwaardig.

Ik vermeld ze ook nu nog slechts voor de aardigheid, maar men kan er toch ook uit zien welk rendement uit een zeker gereedschap *kan* worden verkregen. Bij het gewone particuliere drukkerij-bedrijf was het hoogste rendement (na afschrijving) 100: 506 toch ook niet onaardig. Bij de Landsdrukkerij kwam het, ook na afschrijving, niet hooger dan 100: 188.

Nu zich toch deze gelegenheid voordoet achtte ik het noodig om hierop alsnog het juiste licht te doen vallen en ga ik thans over tot de bespreking van de volgende toelichting op de Indische Begrooting voor 1918.

Toen *eenige* jaren geleden, in verband met de *aanzienlijke vermeerdering* der werkzaamheden van de Landsdrukkerij het plan tot uitbreiding dier instelling werd opgevat, werd aan dat plan, met uitzondering van de noodzakelijke aanschaffing van *eenige machinerieën*, vooralsnog geen uitvoering gegeven, doch eene Commissie tot overweging eener hervorming van de Landsdrukkerij in het leven geroepen, aan welke Commissie o. m. de taak werd opgelegd om na te gaan, of kan worden volstaan met uitbreiding van de bestaande inrichting dan wel of het bouwen van eene geheele nieuwe inrichting noodig is.

In haar ter zake uitgebracht rapport komt de Commissie tot de *conclusie*

dat, om aan de *steeds toenemende uitbreiding van de werkzaamheden* der Landsdrukkerij ook in de toekomst het hoofd te kunnen bieden, *verdubbeling* van het *productie-vermogen* *dier inrichting noodzakelijk is*, waartoe een geheel nieuw complex van gebouwen gelegen aan of nabij den spoorweg, ware op te richten.

De totale kosten voor aankoop van het daartoe benodigde terrein, den bouw van eene nieuwe inrichting, enz. worden geraamd op f 380.000, waarvan in 1918 een bedrag van f 90.000 noodig wordt geraamd.

Ik heb mij veroorloofd enkele bewoordingen in deze toelichting te cursiveeren.

Wat verstaat men onder *eenige jaren*? Ik zou zeggen: meer dan twee! Doch al bedoelde men ook hiermede twee jaren dan nog lijkt het mij dat het jaar 1915 buiten beschouwing moet blijven, vermits toch de bedrijfsresultaten van dit jaar, met die van 1916 het eenige uitgangspunt ter beoordeeling, bij het samenstellen der begrooting voor 1918 nauwelijks één jaar bekend konden zijn. Één jaar staat toch niet gelijk met *eenige jaren*!

Als men toch in de toelichting spreekt van *eenige jaren*, dan kan er dus slechts sprake zijn van 1914 en/of vorige jaren, en dan ziet men uit de, ten gerieve van den lezer, hieronder nog eens afgedrukte vergelijkingen, hoever het inderdaad met die *aanzienlijke vermeerdering* van de werkzaamheden der Landsdrukkerij is toegegaan. Het is bijna niet aan te nemen dat het jaar 1912 ook onder die *eenige jaren* is begrepen. Eene daling van 5,7 0/0 is toch zeker met die *aanzienlijke vermeerdering* eenigszins in tegenspraak, zou ik zoo zeggen.

Vergelijking Omzetten.

Jaar	Landsdrukkerij	Stijging	Daling	Particulier	Stijging
1911	f 547986.97	—	—	f 121835.82	—
1912	„ 514010.48	—	5.7 0/0	„ 214609.40	76.1 0/0
1913	„ 584907.01 $\frac{1}{2}$	6.8 %	—	„ 291977.72	139.6 „
1914	„ 578291.30 $\frac{1}{2}$	5.7 „	—	„ 323499.65	165.5 „
1915	„ 677425.27 $\frac{1}{2}$	23.7 „	—	„ 339130.10	178.3 „
1916	„ 618648.04	13.- „	—	„ 360351.26	196.- „

Neemt men het jaar 1904 als basis dan zijn de stijgingen in beide bedrijven procentsgewijze:

	Landsdrukkerij	Particulier
1905	0.8	8.7
1906	0.6	1.9

1907	9.6	9.2
1908	18.-	27.9
1909	32.2	45.2
1910	40.5	50.8
1911	51.-	86.5
1912	41.6	228.7
1913	61.2	347.1
1914	59.2	395.4
1915	86.6	419.3
1916	70.4	451.8

De berekeningen voor de jaren 1905/1910 zijn voor de Landsdrukkerij ontleend aan de Grafische voorstelling van dit bedrijf.

Verhouding Inventaris tot Omzet in % na 1910

Jaar	Invent.	Landsdr.	¹⁾ %	stijging %	Invent.	Part.	¹⁾ %	stijging %
1910	f 289578.41	—			f 44676.88			
1911	„ 326986.03	$\frac{1}{2}$	167		„ 55082.37	221.2	—	
1912	„ 320074.22	$\frac{1}{2}$	160.6	6.4	„ 52000.—	412.7	191.5	
1913	„ 320049.58		182.8	15.8	„ 57900.—	504.2	283.-	
1914	„ 363408.35		159.1	7.9	„ 66500.—	486.4	265.4	
1915	„ 364504.41		186	19.-	„ 67020.27	506.-	284.8	
1916	„ 329491.21		188	21.-	„ 74800.—	481.7	260.5	

Het cijfer der omzetten vinde men op bladz. 3.

Deze drie verschillende opgaven dekken elkander volkomen voor wat betreft de conclusie welke uit de bedrijfsresultaten kan worden getrokken, n.l. dat het met die *aanzienlijke vermeerdering* voor *eenige jaren* nog zoo'n vaart niet heeft geloopt, dat zelfs in 1915 met de hoogere stijging ook nog niet van eene *aanzienlijke vermeerdering* sprake heeft kunnen zijn en dat trouwens 1916 heeft bewezen dat er van die *vermeerdering* zoo goed als niets is gekomen.

Het was dan ook zeer verstandig dat vooralsnog van eene uitbreiding der landsdrukkerij werd afgezien, met uitzondering evenwel van de noodzakelijke aanschaffing van *eenige* machinerieën. Ik wilde alleen maar opmerken dat voor *eenige jaren* d.i. in 1914 die *eenige* machinerieën c.a. reeds f 178.558.22 hebben gekost en dat toen, volgens het verslag 1916, het voor een bedrag van

¹⁾ Waarde der inventarissen zonder gebouwen.

f 44.348.38 in 1915 ontvangen materieel reeds op de *Buchra*-tentoonstelling te Leipzig in 1914 en dus voor *eenige jaren* was besteld.

Nu komt, volgens de toelichting, de Commissie tot overweging eener hervorming van de Landsdrukkerij tot de *conclusie* dat, om aan de *steeds toenemende uitbreiding van de werkzaamheden* dezer inrichting het hoofd te kunnen bieden, het *productie-vermogen* moet worden *verdubbeld*.

Het is hier niet de vraag hoe deze commissie tot hare *conclusie* is gekomen, maar wel mag worden gevraagd: Heeft zij, die hare *conclusie* in 1917 nam, ook vastgesteld hoezeer dit *productie-vermogen* reeds *was* vergroot, en, nu zij in de gelegenheid is geweest om kennis te nemen van hetgeen in een particulier bedrijf, met minder gehalte aan hulpmiddelen, *kón* worden verkregen, zelfs t/m 1916 dat vermogen feitelijk bijna reeds was verdrievoudigd! Hoe echter dit enorme productie-vermogen is aangewend moge blijken uit de onderstaande opgave van de werkelijk bereikte productie, ontleend aan de grafieken der Landsdrukkerij:

	<i>aantal vellen</i>	<i>stijging</i>	<i>aantal M. papier sans fin</i>	<i>Stijging.</i>
1911	12.000.000	—	9.200.000	—
1912	12.300.000	+ 2.5 %	9.300.000	+ 1.1 %
1913	11.600.000	— 3.3 %	12.800.000	+ 39.1 %
1914	12.000.000	—	12.600.000	+ 37.- %
1915	14.000.000	+ 16.6 %	13.600.000	+ 47.8 %
1916	13.000.000	+ 8.3 %	12.000.000	+ 30.3 %

Het aantal afdrukken kan natuurlijk slechts een relatieven indruk geven. De stijgingen zijn evenwel voor 1912 1.8, voor 1913 12.3, voor 1914 11.8, voor 1915 54.5 en voor 1916 31.8 %. Zij dekken de vorige opgaven ook weder volkomen. Met een relatieven indruk bedoel ik te doen uitkomen, dat het slechts aankomt op de afmetingen dier afdrukken vergeleken met die van het gebezigde papier.

De omzet in vellen was voor *eenige jaren* t/m 1914 niet eens gestegen en is in 1916 niet verder vooruit dan met 8.3 %, tegen eene vermeerdering van het aantal snelpersen met 26 % en dat der zelfinleg-apparaten met 80 %. De productie van het rotatie-bedrijf (Papier sans fin) steeg voor *eenige jaren* t/m 1914 met 37 % om in 1916 weder te dalen tot 30.3 %. In mijn vorige beschouwing noemde ik vier rotatie-persen. Dit moet zijn vijf. In 1914 kwam er een bij en dus werd het *vermogen* van dit bedrijf ook

verhoogd met 25 $\frac{0}{0}$. In elk geval heeft dit bedrijf „het hem gedaan”. Alle andere uitbreidingen bijna niets. Het aantal *afdrukken* was voor *eenige jaren* t/m 1914 nog maar gestegen met 11,8 $\frac{0}{0}$.

De uitgaven voor het Rotatie-bedrijf hebben nà 1911 t/m 1916, voor zoover uit de verslagen kan blijken, slechts bedragen

<i>f</i> 34930.32 $\frac{1}{2}$	T.w. 1912 Vernikkelinrichting	<i>f</i> 367.01
	1913 Stereotypie	„ 3551.91
	1914 „	„ 915.20
	Motor freesaparaat	„ 129.29
	id. Rotatiepers	„ 1240.28
	Rotatiepers	„ 17447.20 $\frac{1}{2}$
	1916 Diversen	„ 1279.43
		<i>f</i> 34930.32 $\frac{1}{2}$

De zichtbare resultaten hiervan bedroegen in 1915 eene stijging van 47.8 $\frac{0}{0}$, in 1916 van 30.3 $\frac{0}{0}$.

Voor de overige aanschaffingen ter waarde van *f* 233.883.85 $\frac{1}{2}$ minus *f* 34.931.32 $\frac{1}{2}$ of dus van *f* 198.953,53 was het hoogste resultaat eene stijging van 16.6 $\frac{0}{0}$ om in 1916 te eindigen met slechts 8.3 $\frac{0}{0}$.

Het is voor den outsider zeer moeilijk om na te gaan of, zou ja hoeveel zetsel van de zetmachines naar de Rotatiepersen gaat. Vergis ik mij niet al te zeer, en eene foto in een der verslagen kan bijna de overtuiging hiertoe schenken, dan wordt gedrukt op de Rotatiemachines uitsluitend staat- en tabelwerk en bedienen de zetmachines zoo goed als uitsluitend de gewone snelpersen.

Wat heeft dus de aanschaffing van al dat andere niet voor het rotatie-bedrijf bestemde materieel nu uitgewerkt? Let op dat tot en met Juni 1916 met een en hetzelfde prijs-tarief werd gewerkt, doch dat ook en afgescheiden hiervan al mijne vergelijkingen zijn gemaakt in $\frac{0}{0}$. Men make zijne conclusie zelf!

Ik wil hieraan nog eene vergelijking toevoegen, n.l. die van het *Drukwerk in behandeling*, voor zeker deel ook gerust te noemen: achterstand!

Jaar.	Landsdrukkerij	$\frac{0}{0}$ van omzet	Particulier	$\frac{0}{0}$ van omzet
1911	<i>f</i> 11576.61	2.1	<i>f</i> 2394,84	1.9
1912	„ 35464,85	6.9	„ 2968.—	1.4
1913	„ 26230.93	4.5	„ 1309.62	0.45

1914	f	35797.67	6.2	f	6891.95	2.1
1915	"	11044.67	1.6	"	5457.48	1.6
1916	"	84700.69	13.7	"	7648.20	2.1

In 1915 is er dus bij de Landsdrukkerij een belangrijke *clean up* geweest, die niet weinig invloed zal hebben gehad op het betere productie-cijfer van dat jaar. Voor zulk een *clean up* in 1917 is er in de 13.7 % van 1916 een zeer belangrijk object. Als nu de particuliere drukkerijen maar een beetje helpen dan is er allicht kans dat er einde van dit jaar weer een schoone lei komt.

Naar het schijnt bestaat het voornemen om ook de Landsdrukkerij naar Bandoeng te verplaatsen. Aan het personeel is ten minste de vraag gesteld of het tegen verhuizing daarheen ook bezwaar had. Dit bezwaar hadden de menschen natuurlijk niet. Het is er even duur wonen, zoo niet duurder dan te Batavia, maar het klimaat is er allicht beter. Ze hebben gelijk! Maar hoe is dit voornemen te rijmen met eene uitgaaf voor *eenige jaren*, in 1912, van f 160.753.59 voor gebouwen en zelfs in 1916 van f 3309.66¹/₂ voor W.C.-inrichting, uitgaven voor inrichtingen van blijvenden aard.

In de toelichting staat verder (als conclusie der Commissie?) dat voor de *verdubbeling* der capaciteit een geheel nieuw complex gebouwen *ware* op te richten. „Ware”. In al haar vaagheid schijnt dit de juiste term te zijn om zonder eenigen twijfel duidelijk te maken dat het *moet*, dat men niet kan wachten, geen dag en geen uur. Dit is dan de m.i. wel wat slappe uitdrukking waarmede de conclusie eindigt om te komen tot eene uitgaaf in 1918 van f 90.000.— en nog eens f 290.000.— in volgende jaren. En, als deze dislocatie doorgaat, met alle daaraan verbonden stagnatie, dan zullen de particuliere drukkers goedig mogen bijspringen om de gaten te vullen door die stagnatie ontstaan. Zij zullen natuurlijk bijspringen en ons Gouvernement niet in den steek laten. Maar weet men wel welk eene vertraging de verhuizing van een groot bedrijf meesleept. Men kan dit van mij vernemen. Ik heb het tweemaal medegemaakt.

De totale kosten voor aankoop van terrein, den bouw van eene nieuwe inrichting, enz. worden geraamd op f 380 mille. Het is nu maar de groote vraag wat men verstaat onder *enz.*

Ik wilde nog even wijzen op het afwijzend antwoord der Regeering op het rekest der Drukkerspatroons: „vermits uit het

„onderzoek niet is gebleken, dat het particuliere drukkersbedrijf „door eene uitbreiding van de Landsdrukkerij op zoodanige wijze „zal worden geschaad, dat uit dien hoofde daarvan zou behoeven „te worden afgezien”.

De Commissie t.o.d.h. der Landsdrukkerij komt volgens de toelichting der Begrooting tot de conclusie, dat „het productie-vermogen dier inrichting moet worden verdubbeld,” en afgaande op deze conclusie wordt in de begrooting voor 1918 niet minder dan f 90/m. noodig geraamd als eersten termijn van eene som van f 380/m. voor den bouw eener nieuwe inrichting, enz. De vergelijking met een particulier bedrijf wijst uit dat het productie-vermogen reeds sedert 1915 meer dan verdubbeld is, maar dat er niet uitgehaald wordt wat er in zit, zelfs dat ondanks dit grootere vermogen, de productie zelve (niet alleen in geld maar ook in vellen, papier sans fin, en aantal afdrukken en dus over de geheele linie) in 1916 belangrijk daalde. Bij het opmaken der begrooting had men dit bij nauwkeurige beschouwing ook kunnen weten.

Het is nu nog mogelijk dat de minder goede resultaten zouden moeten worden toegeschreven aan de inrichting van de tegenwoordige gebouwen, dat b.v. de indeeling niet voldoet. Ik heb deze altijd van bevoegde zijde hooren roemen. En het wil mij dan ook voorkomen dat, mocht dit vermoeden juist zijn, de beschikbare ruimte eene betere indeeling best toelaat. Maar al ware het ook dat het productie-vermogen. d.w.z. de geringe resultaten van de enorme aanschaffingen, met de indeeling verband zoude houden, dan lijkt het mij toch onverklaarbaar dat het verschil in productie met eene particuliere instelling zóó enorm heeft kunnen zijn, als ik heb vermeend te kunnen aantoonen. De vraag is nu maar of er wellicht ook andere redenen kunnen zijn dan werden naar voren gebracht n.l. of van de beschikbare middelen het gebruik is gemaakt dat bij eene intensieve werkwijze mogelijk is.

Batavia, 3 November 1917.

De Zoutregie

door

W. VAN BRAAM.

In eene vroegere aflevering van dit tijdschrift werden de korte geschiedenis van den zoutaanmaak der bevolking op Madoera, zijne tegenwoordige organisatie en de daarbij voorkomende economische vraagstukken behandeld. Het andere onderdeel nl. Vervoer en Verkoop, feitelijk het doel waarvoor gewerkt wordt door aanmaak en briketteering, is echter van meer algemeene beteekenis. Zijn bij den aanmaak de belangen van slechts een deel der bevolking van Madoera gemoeid, bij den Verkoop gaat het om die van de geheele bevolking van het monopoliegebied. Daarom komen de daarmede samenhangende vraagstukken zeker een nadere beschouwing waard voor.

Alhoewel voor de verklaring van heden dikwijls het verleden zal moeten worden aangehaald, ligt het toch niet in de bedoeling op te treden als geschiedschrijver.

In de eerste plaats houde ons dan bezig de lijst, waarin de Regie is gevat.

De Organisatie.

Ten tijde van de Oost-Indische Compagnie werd het zoutmiddel in zijn geheel verpacht. Bij de opheffing bleef deze stand van zaken gehandhaafd, totdat Raffles tijdens het Engelsche tusschenbestuur met paragraaf 7 van zijne proclamatie van 15 October 1813 een einde maakte aan dit tot groote misbruiken aanleiding gevende stelsel. De z. g. „salt farms” werden vervangen door aanmaak in vrijen arbeid ten behoeve van het Gouvernement, dat ook zelf de distributie op zich nam.

Het monopoliebeginsel werd bij de ordonnantie in *Stbl.* 1882 No. 73 nogmaals, en nu meer omschreven, vastgelegd; de uitvoe-

ring van den verkoop in Regie steunt echter nog geheel op de genoemde proclamatie. In de publicatie van 22 November 1813 werd de organisatie geregeld.

Aan het hoofd van den dienst stelde Raffles een superintendent; Java en Madoera, het toenmalige monopolie-gebied, werd in drie deelen verdeeld, elk onder een agent.

De verschillende aanmaakplaatsen waren over het geheele gebied verdeeld, zoodat de zorg hiervoor mede werd opgedragen aan de agenten.

In 1818 werd uit een oogpunt van bezuiniging deze organisatie buiten werking gesteld en de zorg voor het zoutmiddel aan de residenten, ieder voor zijn gewest, opgedragen; een half jaar later werd de hoofdleiding in handen gegeven aan de Hoofddirectie en Raden van Financiën.

In 1819 ontstond een verschrikkelijke zoutnood, die met opoffering van veel geld moest worden bestreden. Alhoewel een der adviseurs der Regeering de oorzaak meende te moeten zoeken in een persoonlijke fout, was toch de meer algemeene opinie, dat te ver doorgevoerde decentralisatie de schuld had en het slot was, dat men terugkeerde tot het stelsel van Raffles en eene directie van het zout onder toezicht van Financiën schiep (1822).

Het beheer werd gereorganiseerd en spoedig was de wagen weer in het rechte spoor. Commissarissen Generaal meenden in 1826 dan ook die organisatie wel weer te kunnen missen en herstelden den toestand van 1818—1822.

In 1832 werd nog verder gedecentraliseerd en de hoofdleiding, die bij 's Lands producten en civiele magazijnen berustte, verdeeld in een voor „den aanmaak” bij de Directie der producten en een voor „den verkoop” bij de Directie der middelen.

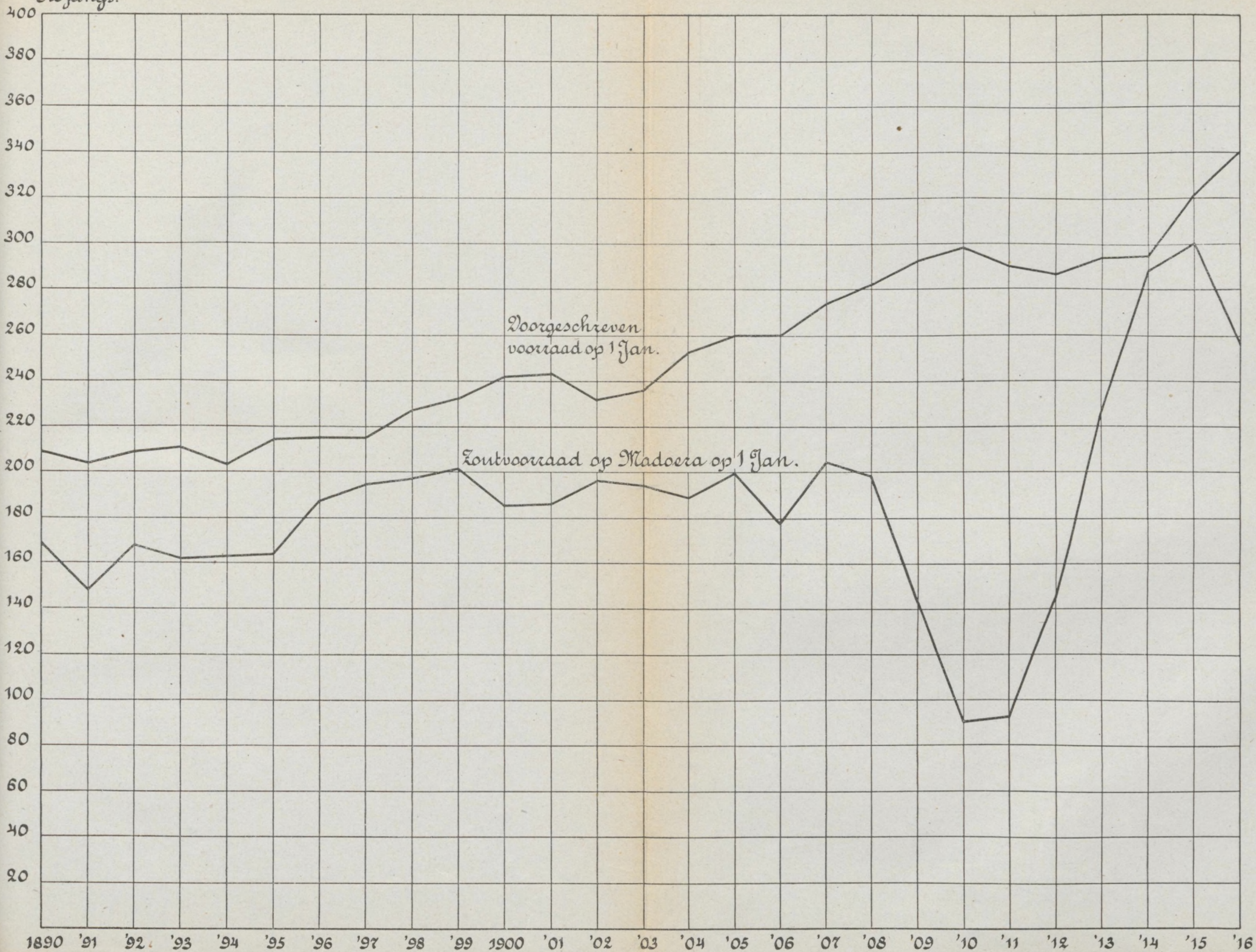
Deze splitsing leidde tot eindelooze verwarring, herhaaldelijk werden, echter vergeefsche, pogingen aangewend tenminste die splitsing weer te doen verdwijnen, maar andermaal was een zoutnood noodig om verandering in het beheer te brengen.

Ernstiger dan te voren, duurde deze nood feitelijk van 1859 tot 1865 en kwam men er zelfs toe gouden draagpenningen uit te reiken met het opschrift: Voor verdiensten bij den zoutaanmaak van 1862.

Onder den druk van de gebeurtenissen werd de leiding van de twee onderdeelen weer vereenigd onder het nieuwe departement van O. E. en N.

1000-tallen
Kojangs.

De departementen van algemeen bestuur zijn echter door hunne inrichting niet geschikt voor beheer in engeren zin, terwijl buitendien het gezag later weer meer gedecentraliseerd werd in de residenten; wanneer dan ook van tijd tot tijd de resident van Madoera niet gewaarschuwd had voor te geringe voorraden, was reeds eerder wederom een zoutnood uitgebroken. Deze gewestelijke bestuurder mist echter het overzicht van het geheel, zoodat het dan ook niet aan die functionarissen kan worden geweten, dat in 1909 weer zoutgebrek dreigde.

Evenmin mag men echter den departementchef hierover hard vallen. Hij toch heeft zoo velerlei zaken te behartigen, dat het beheer van het zoutmiddel, waarbij een innig verband bestaat tusschen den aanmaak en de steeds stijgende consumptie, een afzonderlijk persoon eischt.

Dit blijkt o. a. uit het feit, dat de toenmalige directeur van O. E. en N., de heer van der Kemp, die een uitgebreide studie maakte van al wat er in de vorige eeuw in de archieven werd verzameld betreffende het zout; die blijkens zijn handboek zeer onder den indruk was van de ernstige gevolgen van het zoutgebrek in 1859 en latere jaren en die tijdens een bezoek aan Madoera zeer nadrukkelijk het verband tusschen productie en verbruik voelde en in het licht stelde, in 1892 van zijn departement een voorstel laat uitgaan om de jaarlijksche productie te stellen op *hoogstens* 48.000 kojangs per jaar, terwijl het verbruik dat getal reeds naderde en er aan den voorraad van minstens 4 jaar verbruik, in 1876 voorgeschreven om automatisch tegen gebrek te waken, volgens nevenstaande grafiek reeds ± 50.000 kojang, of $1/9$, ontbrak. De fout lag dan ook niet aan personen maar aan het stelsel.

Kort na de oprichting van het departement van Gouvernementsbedrijven in 1908, waarbij het zout werd ondergebracht, werd begonnen met het besluit van 1892 in te trekken en verder bepaald, dat de departementchef *elk jaar naar gelang van de behoefte* de productie zou vast stellen.

Deze eerste stap in de goede richting werd daarop door een tweede gevolgd. Niet alleen gaf de aanmaak zorg, ook bij het onderdeel „vervoer en verkoop” werden moeilijkheden ondervonden en kwamen vragen voor den dag, die niet alleen administratief op te lossen waren. Men achtte de tijd gekomen voor het zoutmiddel afzonderlijk personeel in dienst te stellen. Voorloopig als

proef en om meer gegevens te verzamelen voor de meest wensche-lijke encadreering, werd een inspecteur benoemd. In 1915 werd de dienst der Zoutregie definitief ingesteld.

Het in 1909 reeds dreigende zoutgebrek kon door die maatregelen helaas niet meer voorkomen worden en voor de derde maal in één eeuw moest weer zout uit den vreemde worden aangevoerd. Alhoewel de daarvoor noodige maatregelen door verbeterde gemeenschapsmiddelen niet zoo moeilijk waren te nemen als voorheen, kostte het toch eene belangrijke inspanning en zeer veel geld.

Met den in 1915 ingestelden dienst der Regie was de centrale organisatie van 1818 en 1822 hersteld. De verdere ontwikkeling gaat in dezelfde richting als voorheen. Er vormen zich op het oogenblik 4 afdelingen n.l. 3 voor Java en Madoera en 1 voor de Buitenbezittingen. Is dat doel bereikt, dan hebben we weer geheel de oude beproefde organisatie.

In de afdelingen zal een nauw verband gelegd worden tusschen het vervoer en den verkoop, en deze niet, als tot nog toe, eigenlijk geheel van elkaar afzonderlijk worden behandeld. Het vervoer, waarvan de kosten een post van beteekenis vormen op de exploitatierekening n.l. 2 miljoen gulden, werd reeds ten deele in eigen beheer genomen, waardoor belangrijke besparingen werden verkregen. Het is toch duidelijk, dat waar de consumptie van het zout tamelijk regelmatig plaats heeft, ook de aanvulling van de voorraden regelmatig kan geschieden, wat de meest economische wijze van werken is. Met aannemers was dit niet te bereiken. Geleidelijk wordt op den ingeslagen weg voortgegaan.

Het zal dan tevens mogelijk worden meer dan tot nog toe aandacht te wijden aan de economische zijde van de regie. Door meerdere kennis van de vele steeds andere plaatselijke toestanden zullen de statistische gegevens beter kunnen worden gebruikt en een meer juist inzicht worden verkregen op verschillende punten, waar tot nog toe eigenlijk maar een beetje vaag is geredeneerd en waar toch meerdere kennis van veel belang is.

We zullen later beter gelegenheid hebben om over die zijde der regie te spreken.

Uit het voorgaande blijkt wel, dat er ook in Indië kan worden gezegd: „Er is niets nieuws onder de zon”. Ook nu weer is de organisatie nauwelijks hersteld of er klinken al stemmen, om maar

weer terug te gaan op den gevolgden weg. Deze keer is bezuiniging niet de reden.

In zijn artikel: „Bestuursverkaveling” heeft de Heer A. C. de Jongh o.a. reeds weer een deeling van het centrale beheer der Regie voorgestaan (*Koloniale Studien* van Maart 1917). Hij wil die onderdeelen brengen onder het departement, waartoe elk naar zijn aard behoort en wel de briketteering bij het departement van Mijnbouw en Nijverheid, het vervoer bij dat van Verkeer en den verkoop bij Financien. Blijkbaar werd de aanmaak over het hoofd gezien. Naar den aard van dit onderdeel zal het volgens de redeneering van den schrijver moeten worden ondergebracht bij het departement van Landbouw.

Betoog heeft de noodzakelijkheid dezer splitsing volgens den Heer de Jongh niet noodig; ze spreekt van zelf.

Bij de verschillende gelegenheden, dat terug gevallen werd in de oude fout, is er steeds climax geweest. Bij de opheffing der organisatie in 1818 werd het beheer toch nog bij één orgaan gelaten, bij die van 1822 waren het er reeds twee, de heer de Jongh stelt nu voor 3 of eigenlijk 4 departementen. Het groote voordeel daaraan verbonden is wel, dat de zaak dan een beetje vlugger spaak zal loopen, gezien de eenigszins stroeve samenwerking van de departementen onderling, door den schrijver naar voren gebracht in een ander gedeelte van zijn betoog, waar dit noodig was voor zijne redeneering.

Merkwaardig is het, dat bij het voorstaan van die splitsing één element niet wordt genoemd, dat hij ook alweer ter andere plaatse zoo scherp stelt, nl. de noodzakelijkheid om het middel ondergeschikt te maken aan het doel. Het doel is hier verkoop, alle andere deelen zijn daaraan ondergeschikt en het beheer van het eene moet de andere onder zich hebben, anders krijgt men weer als vroeger: gedeelde verantwoordelijkheid.

Waar ten slotte het geheel bij wordt ondergebracht is vrij onverschillig, er is iets voor te zeggen het bij het departement van B.B. te brengen, omdat het zoutmiddel bij den aanmaak en den verkoop zou nauw samenhangt met den economischen toestand der bevolking.

Prijzen- en Maatpolitiek.

Het verloop van de prijzen in de vorige eeuw was in het kort als volgt:

In 1828 was de prijs voor een maatpikol zout *f* 6.— koper; in enkele plaatsen aan Java's Zuidkust werd *f* 5.— gevraagd. Dit verschil had den feitelijk onwettigen aanmaak aan die kust tot oorzaak. Men meende door gebrek aan voldoende middelen om dat kwaad tegen te gaan het te kunnen bestrijden door een concurrerende prijs van het gouvèrnementszout.

In 1836 stelde de Indische Regeering eene verhooging tot *f* 8.— en *f* 7.— voor, terwijl ter tegemoetkoming aan die verhooging eene vermeerdering van het aantal verkoopplaatsen in het oog werd gevat. Na lange correspondentie keurde het Opperbestuur in 1840 de verhooging goed, maar meende, dat de vermeerdering van verkoopgelegenheid niet noodig was.

In 1851 werd de zoutprijs op *f* 8.— en *f* 7.— zilver gebracht, wat eene verhooging beteekende met 20 $\frac{1}{10}$. Ze werd gemotiveerd door de afschaffing der zwaar op het zout drukkende bazarpachten en de vermeerdering van het aantal pakhuizen met 46.

Deze keer had de Indische Regeering gehandeld onder nadere goedkeuring van de Moederlandsche. Daar was men echter in die jaren van eene andere meening dan voorheen. De uitbreiding van het aantal pakhuizen werd wel goedgekeurd, de prijsverhooging niet. In 1855 werd de prijs weer teruggebracht op *f* 6:80 en *f* 5:100. Met het oog op den verkoop bij 1/32 pikol werd de prijs in 1859 gesteld op *f* 6,72 en *f* 5,92.

De aanmaak langs de zuidkust verdween langzamerhand; het duurde echter nog tot 1894, voordat het prijsverschil werd opgeheven en men overal *f* 6,72 betaalde.

In de Buitenbezittingen zijn hieren daar andere prijzen geldende geweest; dit was echter van weinig beteekenis. Uit het voorgaande blijkt, dat geen verschil wordt gemaakt tusschen de plaatsen, waar wordt verkocht. Men past dus hierbij dezelfde beginselen toe als bij de directe belastingen. Wel werd in de vorige eeuw dit beginsel meermalen aangetast en zelfs een proef genomen met hogere prijzen naar mate de zelfkosten grooter werden, maar resultaat heeft dit nooit opgeleverd.

De nu volgende prijsverandering — daar zooals nader zal blijken, niet gesproken mag worden van prijsverhooging — vond plaats bij de invoering van het briketstelsel en hangt dus nauw samen met de maatpolitiek, die is gevolgd.

Het losse zout werd voorheen steeds bij de maat verhandeld, oorspronkelijk alleen in pikolmaten, later tot 1/32ste toe.

De maten zijn cilindervormig, de grootste soorten voorzien van een op den bodem steunenden ijzeren brug. Zij worden afgestroken door strijkers van mesvormige gedaante. Voor de wijze van vulling zijn nauwkeurige voorschriften gegeven teneinde knoeierij tegen te gaan. Deze voorzorg heeft echter nooit doel getroffen. Is een inhoudsmaat voor grofkorrelig zout, waarvan de kristallen gemakkelijk vergruizen en waardoor de inhoud zelfs bij de meest nauwkeurige meting nooit dezelfde is in gewicht, op zich zelf reeds minder doelmatig, de gemakkelijke wijze van knoeien maakt haar nog verwerpelijker. De bevolking werd dan ook in groote mate te kort gedaan en het pakhuispersoneel verrijkte zich ten koste van die bevolking. Voorts moest bij het smeltbare artikel spillage worden toegekend. Ook dit is steeds een bron van knoeierij geweest. Er zijn weinig verkoopers geweest, die niet steeds ongeveer het maximum van de toegestane spillage veradministreerden.

Voortdurend is er dan ook strijd geweest tusschen de bestuursambtenaren, die opkwamen voor de bevolking, en de directie van het monopolie, die geen kans zag de verkeerde toestanden op te heffen. Vele aanschrijvingen der regeering wezen op de plicht om niet te knoeien, maar dat alles hielp weinig. Voor sommige ambtenaren werd het een soort sport het personeel te betrappen, maar zelden gelukte dit en bijna nooit zoodanig, dat eene veroordeeling kon volgen.

Toen dan ook in de tachtiger jaren in deze gewesten een ambtenaar kwam voor de regeling van het ijkwezen, werd hem al spoedig een onderzoek opgedragen naar het meten van zout, de voorkomende spillages en verder alles wat daaraan vast zat. Naar aanleiding van het daarbij bevondene, besloot men een proef te nemen met het wegen. Waar die zeer zeker deskundige ambtenaar o.a. constateerde, dat een geoefend meter zonder dat de aandachtige toeschouwer het bemerkte tot 10 % verschil in den inhoud van een pikolmaat kon brengen, was het meten wel veroordeeld.

Met het toen nog minder gemakkelijke toezicht op de gewichten en weegwerktuigen meende men niet verder te kunnen gaan dan het wegen in te voeren op de drie hoofdplaatsen van Java en enkele in de residentie Batavia gelegen kleinere plaatsen (1890).

Met de weegproef werd nog een andere zaak gewijzigd; nl. de kleinste maat, waarbij de bevolking zout kon koopen werd op

1 Kg. gebracht, d.i. voor 12 cent, tegen 21 cent bij de maat. Daardoor meende men, dat reeds een deel der bevolking verlost zoude worden van de tweede hand, die weer het zout duurder maakte.

De knoeierijen heeft men ook bij het wegen niet kunnen tegen gaan. De bevolking dezer gewesten moet wel zeer krachtig tegen afzetterijen beschermd worden. Zelf doet zij door indolentie of vrees voor den europeeschen pakhuismeester weinig om het gouvernement te steunen in diens streven om haar daarvoor te bewaren.

Het doel, dat bij de invoering der weging voorzat, was den toenmaligen controleur van het binnenlandsch bestuur te Djombang, H. B. E. Schmalhausen, aanleiding, zijne denkbeelden: hoe het zout zou moeten worden gesleten, in eene nota uiteen te zetten. Hij stelde voor, het in dichtgesoldeerde bussen van 1 Kg. gewicht af te leveren en op zeer vele plaatsen gelegenheid te geven tot inkoop. Op die wijze was knoeierij onmogelijk en zou tusschenhandel zeer worden beperkt, waardoor de winst van de tweede hand niet zoo zwaar zou drukken.

Dit denkbeeld vond bij de Regeering ingang. Zij meende echter, dat de onderdeelen van het plan nader moesten worden uitgewerkt door daartoe bevoegde personen en schreef daarom een prijsvraag uit voor het meest doelmatige verpakkingsmiddel.

Bekroond werd het antwoord, waarbij werd voorgesteld het zout in briketvorm te persen en in een soort lederet karton te vervoeren.

In 1899 werd te Kalianget, de havenplaats van Soemenep op Madoera, een proeffabriek gebouwd en de eerste proef genomen in de afdeeling van dien naam. Deze proef viel zoo goed uit, dat ze werd uitgebreid over de residenties Besoeki en Pasoeroean. Het zout wordt zonder eenige toevoeging in persen geperst onder een druk van 45 atmosferen, daarna gedroogd in heete luchtovens en verpakt met 20 briketten tegelijk in een pakket van 20 katti. Elke briket weegt dus één katti (0.618 Kg). De briket is van boven voorzien van een ingeperst kruis, waarover ze in 4 gelijke deelen kan worden verdeeld.

De prijs van een briket werd gesteld op 8 cent, die van een kwart briket op 2, zoodat de kleinste hoeveelheid, die kan worden gekocht, is voor 2 cent.

Met die prijsbepaling van f 8 de pikol beoogde men eene verhooging, omdat de regeering van oordeel was, het briketteeren,

waardoor de bevolking goedkooper zout kreeg, wel door haar mocht worden betaald.

Dit uitgangspunt was in zoovere foutief, dat de nieuwe prijs in werkelijkheid geen prijsverhooging beteekende. Het gemiddelde gewicht van een pikolmaat los zout werd vroeger bevonden ongeveer 56 Kg. te zijn, terwijl een pikol briketzout 61.76 Kg. weegt. Verder heeft los zout ongeveer een gehalte van 12 % water en het briketzout niet meer dan 2 %; neemt men dit alles in aanmerking, dan ziet men dat de bevolking meer gewicht aan NaCl heeft gekregen, voor hetzelfde geld, bij briketzout dan bij los zout. Wel verre van eene verhooging in prijs te zijn blijkt de prijs van f 8 per pikol briketzout *eene prijsverlaging* te zijn geweest.

De prijs, dien de inlander ten slotte voor zijn zout betaalt, hangt, behalve van den prijs, dien het Gouvernement in rekening brengt, nog af van het aantal gelegenheden tot verkoop. Zijn deze weinig in aantal, dan zal een uitgebreide tusschenhandel noodzakelijk zijn waardoor de prijs onvermijdelijk stijgt; zijn ze veel in aantal, dan zal het omgekeerde het geval zijn. Opmerkelijk is het, dat die verhooging in de tweede hand door vele bestuursambtenaren, die opkwamen voor de bevolking, veel ernstiger werd en wordt geacht dan eene prijsverhooging aan het pakhuis. Binnen zekere grenzen achtten zij verhooging van den zoutprijs van geen enkel practisch belang, mits deze maar gepaard gaat met vergrooting van het aantal verkoopgelegenheden.

Ook Schmalhausen had aan zijn denkbeeld eene groote uitbreiding van het aantal debietplaatsen verbonden en het is zeker wel door het volgen van deze gedragslijn, dat het briketstelsel zoo de volle sympathie had van het Bestuur.

Toen in 1902 besloten werd, dit stelsel over het geheele monopoliegebied uit te breiden, werd daaraan tevens vastgeknoopt een zeer aanzienlijke uitbreiding van het aantal verkoopplaatsen, om — zoo drukte de directeur van O. E. en N. Mr. Abendanon, zich in eene circulaire uit — tegemoet te komen aan de prijsverhooging tot op f 8 per pikol.

Waar hiervoor reeds werd aangetoond, dat er integendeel eene prijsverlaging heeft plaats gevonden, is die nog grooter geworden door de uitbreiding van het aantal der pakhuizen.

Hoever zou men gaan met die uitbreiding? Van een stelsel was tot dien nooit sprake geweest. De oprichting van een pakhuis

hing geheel af van het volhardingsvermogen en den invloed van den bestuursambtenaar, die dit voorstelde. Bij de invoering van het briketstelsel werd nu een systeem toegepast, en wel de oprichting van verkoopplaatsen op alle hoofdplaatsen van districten en onderdistricten.

De geestelijke vader van dit stelsel stelde zich voor, dat hiermede nu in eens alle tusschenhandel zou verdwijnen en in de veronderstelling van het geknoei van die tweede hand, daarmede een groot kwaad weggenomen zou zijn. Elke inlander zou zijn zout aan de officieele verkoopplaats koopen, er waren er zoovele en de minimum hoeveelheden, die gekocht konden worden, waren laaggesteld. De toename van het debiet, dat toch vermeerderd zou worden met de hoeveelheden, die bij het losse zout aan den wettigen verkoop werden onttrokken, zou ruimschoots opwegen tegen de meerdere kosten van de briketteering en het grooter aantal debietplaatsen.

Over het briketstelsel is een hevige strijd gestreden en helaas is die strijd voor een deel overgebracht in de massa van het volk, waardoor weder een keer meer het wantrouwen in de goede bedoelingen der regeering werd versterkt.

Welke fouten dit stelsel ook mogen aankleven, één ding staat vast, de verbruiker kan, ook in de tweede hand gemakkelijk controleren of hij voldoende waar voor zijn geld krijgt, terwijl door de groote differentieering tot in kwart katties de concurrentie in den tusschenhandel feitelijk onbeperkt is.

Zij, die van oordeel waren, dat de massa nog beschermd moest worden, achtten de eventueel meerdere kosten goed besteed; de tegenstanders meenden, dat die meerdere kosten, die toch ten slotte door de algemeene middelen moesten worden gedragen, niet verantwoord waren. In het algemeen werden de eersten gevonden bij hen, die van nabij getuige waren van de afmetingen, die het geknoei met los zout had aangenomen, waardoor niet alleen de bevolking werd benadeeld maar ook een element van groote corruptie werd geschapen. De tegenstanders bezagen de zaak meer theoretisch en van achter de schrijftafel. Beide partijen maakten in hun strijd uitteraard gretig gebruik van de zwakke punten in de redeneering hunner tegenstanders en waar de voorstanders zich minder dan de tegenpartij konden beroepen op cijfers en feiten en de laatste in den aanvang de moeilijkheden, die nu eenmaal elke nieuwe zaak in haar beginstadium moet doorloopen, mede op

hare zijde vond was haar positie vooral op papier zeer sterk. Wij beschouwen het als een zegen voor de bevolking, dat ten slotte de voorstanders de zaak gewonnen hebben en in 1916 het briketstelsel met veel verkoopplaatsen in het geheele monopoliegebied is doorgevoerd.

Het verloop der geschiedenis is in het kort het volgende.

Toen de rapporten van de in 1899 in de afdeeling Soemenep genomen proef zeer gunstig luidden, drong de in 1900 opgetreden directeur van O. E. en N., Mr. Abendanon, aan op een spoedige doorvoering van het stelsel over het geheele monopoliegebied.

Met groote snelheid werd de invoering doorgezet en met zeer veel energie getracht alle bezwaren te overwinnen.

Het ambtelijk leven van den gezaghebbende is in Indië gewoonlijk kort, zoodat als van zelf de drang ontstaat iets wat men goed acht met groote snelheid door te zetten en de moeilijkheden, die nu eenmaal elke nieuwe zaak meebrengt, wel eens met een machtswoord worden weggeredeneerd. De reactie, die immer bestaat, krijgt daardoor een schijnbaar werkelijken grondslag en is in staat te vertragen, zoo niet te vernietigen. Feitelijk zou men bij elke nieuwe onderneming moeten nagaan of de aangewezen leider voldoende tijd heeft haar door de kinderziekten heen te helpen en zoo neen, haar niet entameeren. Ook die leider zal dit op straffe van verlies van naam bij zich zelf moeten onderzoeken en anders liever terugtreden.

De moeilijkheden bij de briketteering ondervonden werden in niet geringe mate verhoogd door de snelheid, waarmee een nog niet geheel gereed bedrijf zich moest aanpassen aan eene herhaalde verdubbeling. Ze werden niet met geduld overwonnen, maar zonder dat ze zelfs op haar waarde waren onderzocht eenvoudig weggeredeneerd. Midden in het regiebedrijf werd een stuk gewijzigd zonder dat de onderdeelen gelegenheid hadden zich bij die gewijzigde toestanden aan te passen.

Wel reisde Mr. Abendanon zelf een enkele keer over Java of liet een van het fabriekspersoneel reizen, maar de daarbij opgedane ervaring was incidenteel. De ontkenning van, of liever de geheele onbekendheid met het verband der onderdeelen vergrootte de moeilijkheden.

Het aftreden van dezen directeur bracht dan ook eene plotselinge aanzienlijke vertraging mede.

Onder aanvoering van de groote geldelijke offers, die het briketstelsel, zooals dit was doorgevoerd in de Oostelijke gewesten van Java, meebracht, werd in 1905 de uitbreiding van het aantal debietplaatsen eveneens stop gezet en opgehangen aan den kapstok van een onderzoek naar de tweedehandsprijzen in de gewesten met weinig verkoopgelegenheden en die met veel, om daaruit te kunnen nagaan in hoeverre die vermoede verhooging van uitgaven wel gewettigd was. De na genoemd jaar nog tot stand gebrachte uitbreiding geschiedde slechts bij de bestaande loszoutpakhuizen. Niet alleen heeft deze maatregel veel wantrouwen gewekt, maar de reactie werd er beduidend door gesterkt. Die oude loszoutpakhuismeesters waren weinig ingenomen met het nieuwe stelsel en zij zijn het dan ook geweest, die steeds weer nieuwe wegen vonden tot knoeierij. In de Oostelijke residenties, waar alle beheerders nieuw waren, kwamen weinig klachten voor en was men ook niet zoo ingenieus met het uitvinden van allerlei middelen om te knoeien. Het wantrouwen ontstond doordat naar aanleiding van hiervoor genoemde circulaire van Mr. Abendanon, dat het aantal debietplaatsen zou worden uitgebreid om tegemoet te komen aan de (vermeende) verhooging van prijs, op alle vergaderingen van inlandsche ambtenaren van dit standpunt der regeering kond werd gedaan. Men achtte dus dat terugtreden een trouwbreuk en dit werd niet onder stoelen en banken gestoken.

Dat dit slechts als een tijdelijke maatregel was bedoeld, werd niemand medegedeeld.

Zooals reeds vermeld, moest eerst het onderzoek naar de tweede-handsprijzen worden ingesteld. Ook hierbij heeft de geschiedenis ons niets geleerd. Reeds in 1894 schreef van der Kemp naar aanleiding van een zoodanig vroeger ingesteld onderzoek: „Voor de zooveelste maal werd een onderzoek ingesteld naar de tweede-handsprijzen van zout, zonder resultaat echter”, en ook nu weer was het resultaat nihil. Aangezien zulk een onderzoek van langen duur is en ook het verwerken van de rapporten tijd kost, mag men dit toch weer vruchteloos onderzoek wel een kapstok noemen.

Ongelukkigwijze nam in de jaren 1909 en 1910 het verbruik van briketzout sterk toe, zoodat vóór verder kon worden gegaan de fabrieken moesten worden uitgebreid. Het gebrek in de voorraden grondstof kwam de bezwaren vergrooten, omdat daardoor

te jong zout moest worden verwerkt, wat weer de productie beperkte. Langzamerhand kwam men de moeilijkheden te boven. De pakhuizen werden doelmatiger ingericht, het fabrieksbedrijf verbeterd en het vermogen vergroot, zoodat na een stilstand van 1910 tot 1913 met kracht de verdere doorvoering van het nieuwe stelsel kon worden aangevat en in 1916 het geheele monopoliegebied bestreken,

Eén bezwaar van het briketzout werd eigenlijk nooit opgeheven, maar verdween van zelf.

In den aanvang werd allerwege opgemerkt, dat de bevolking liever het losse zout gebruikte dan het briketzout. In hoofdzaak werd dit toegeschreven aan de meer bittere smaak van het laatstgenoemde zout. Waar echter bij de briketteering niets wordt toegevoegd of afgenomen, noch eenige scheikundige verandering plaats heeft, meende men die bitterheid te moeten toeschrijven aan de gevolgen van het drogingsproces, waardoor, zoo dacht men, de bittere magnesiumzouten aan de oppervlakte van de briket zich verzamelden. De raad werd gegeven van de briket de buitenoppervlakte af te schrapen. Na eenigen tijd verdween de klacht van zelf.

Bij de verstrekking van Port-Said-zout, ten einde te voorzien in het gebrek in den voorraad, kwam echter diezelfde klacht weer te voorschijn en dit zout werd toch in losse staat gesleten, terwijl het van groote zuiverheid was.

Nader onderzoek deed ons toen het volgende opmerken.

Briketzout en dat van Port-Said heeft een grooter Na Cl. gehalte dan het oorspronkelijke Madoerazout, zoodat iemand, gewoon aan het laatste, teveel zout zal gebruiken, wanneer hij overgaat tot de twee eerstgenoemde soorten. De spijzen zullen dan eenigszins wrang of sterk smaken. Nu beteekent het maleische woord „paid”, behalve „bitter”, ook „sterk”, zoodat de geheele klacht zou neerkomen op de ongewoonte om van de nieuwe zoutsoort dadelijk een goede maat te nemen. Geheel in overeenstemming is daarmede het van zelf verdwijnen van de klacht.

De z.g. onwil van de bevolking om briketzout te gebruiken kan verder geheel op rekening van de speculatie en de tegenwerking, die het stelsel ondervond, worden geschoven.

Hoe weerloos de bevolking dezer gewesten staat tegenover dergelijke stroomingen, moge blijken uit het volgende.

In 1913 werd in Midden-Java het gerucht verspreid, dat het gouvernement ter gelegenheid van de onafhankelijkheidsfeesten oranjekleurig en buikpijnverwekkend zout zou verkoopen, wat tevens den leden der Sarikat Islam een onuitwisschbare S. I. op den rug zou branden. Dit werd grif geloofd en had een run op de pakhuizen en eene wilde prijsopdrijving op de passars tengevolge, waardoor de tweede hand grove winsten maakte. Een waakzaam bestuur greep in vóór de zaak van groote afmetingen werd.

Het laat zich denken, dat bij eene dergelijke bevolking de overgang naar een nieuw stelsel een welkome gelegenheid is voor speculaties. Toch bleek bij de invoering van het briketstelsel in Bantam en Batavia, dat er reeds vorderingen waren gemaakt. Toen bleven de speculeerende Chineezzen, die los zout hadden opgekocht om dit later met veel winst te slijten, wanneer het bij de gouvernementspakhuizen zou zijn uitverkocht, met hun voorraad zitten.

In Benkoelen had de controleur Julius uit eigen middelen eenige heerendienstplichtigen voorzien van briketzout. Ook hier hadden de chineezzen veel zout opgekocht, maar door de genomen maatregel was de bevolking bekend met het briketzout, zoodat ze niet meer toegankelijk was voor onzinnige praatjes en de speculanten met hun zout liet zitten.

De stilstand van 1910 tot 1913 werd benut om eene beslissing te erlangen in het nader te volgen verkoopsysteem.

Gebleken was reeds lang, dat er van een totale vernietiging van den tusschenhandel geen sprake was, al zou men het aantal verkoopgelegenheden oneindig groot maken, aangezien de inlanders om tal van redenen veelal liever bij de tweede hand koopen, dan aan het pakhuis. Op de groote passars, waar de debietplaats tusschen de inlandsche passarhandel is gelegen, koopen zelfs nog slechts weinigen hun zout rechtstreeks van het gouvernement. Het is trouwens een open vraag of het wel wenschelijk kan geacht worden dien handel te vernietigen.

Verder bleek, dat de groote differentieering in de verkrijgbare eenheden, de groote houdbaarheid van het zout en de gemakkelijke vervoerbaarheid de concurrentie zoo zwaar maken, dat die tweede hand slechts weinig winst kan nemen. Herhaaldelijk bleek, dat in op een betrekkelijk grooten afstand van een pakhuis gelegen plaatsen een pakket zout in stede van f 1.60 als aan de verkoop-

plaats, in de warong f 1.70 doet en de briket in stede van 8 cent 9. Neemt men daarbij in aanmerking de vervoerskosten, die de waronghouder moet betalen, en zijn risico, dan kan men waarlijk niet zeggen, dat hij een exorbitante winst maakt. Natuurlijk zijn er wel zeer moeilijk toegankelijke streken, waar de zoutprijs hooger komt, maar daar is de bevolking dan altijd gering in aantal.

Ook het stelsel om op elke districts- of onderdistrictshoofdplaats gelegenheid te geven tot zoutkoop had alleen maar het voordeel een stelsel te zijn, daar toch uit den aard der zaak de verdeeling dier plaatsen uit geheel andere motieven voortvloeit als die moeten gelden voor den zoutverkoop. Zoo vindt men op de hoofdplaats Soerabaja 7 verkoopplaatsen, alleen omdat er 7 dergelijke standplaatsen van inlandsche bestuursambtenaren zijn, terwijl, toch iedereen zal inzien, dat op een dergelijke plaats met een drietal verkoopgelegenheden van zout genoeg zou zijn te nemen, omdat de goede communicatiemiddelen opdrijving van de tweedehandsch zoutprijs zullen voorkomen.

Een eenigszins vreemd, maar bij nader inzien lang geen onverstandig motief voor de vestiging van een dergelijke gelegenheid, gaf in de Preanger een warongchinees, die zelf zout verkocht. Hij achtte een verkoopplaats wenschelijk, omdat daardoor een centrum van verkeer ontstond. Al zou hij als gevolg daarvan ook de winsten van den zoutverkoop verliezen; door meerderen omzet in andere richting meende hij dat verlies wel in te zullen halen.

Op grond van al deze overwegingen en ervaringen moet van zelf de vraag rijzen of het dan niet beter is de gouvernementverkoop te beperken tot enkele kustplaatsen om de detaillering over te laten aan de particulieren. Bij dezelfde nettoinkomsten zou dan de zoutprijs verminderd kunnen worden.

Ook dit denkbeeld is niet nieuw en reeds meermalen ter sprake gebracht, ja zelfs in het midden der vorige eeuw als proef wel eens in een deel van het regiegebied ingevoerd. De proef is niet geslaagd en tegen het denkbeeld zelf werden steeds overwegende bezwaren ingebracht.

Men oordeelde toch, dat bij doorvoering niet de zekerheid bestond, dat overal het noodzakelijke zout te krijgen zou zijn en dat de Staat, die dit middel monopoliseerde, daarvoor toch in de eerste plaats moest zorgen. Men meende zelfs te moeten waar-

schuwen voor de kans van onlusten, die uit zulk eene gebeurlijkheid konden voortvloeien.

Tegenwoordig zijn de communiatiemiddelen sterk uitgebreid, maar toch worden door de kenners der bevolking, zoo als ons uit vele besprekingen met ervaren bestuursambtenaren bleek, nog steeds dezelfde bezwaren tegen dat denkbeeld gekoesterd. Verlaging van prijs is niet noodig, ja zelfs verhooging zou geen kwaad kunnen, wanneer maar veel gelegenheid tot koop wordt gegeven.

Hoe weerloos de bevolking dezer gewesten nog staat tegenover handige speculanten, bleek reeds tevoren.

Leerrijk moet voor ons zijn wat de ervaring leerde op dit terrein in andere landen, die, alhoewel toch zeker reeds verder op het gebied van algemeene ontwikkeling dan Ned.-Indië, toch nog achter staan bij de meer westersche.

In de laatste jaren der vorige eeuw was in Oost-Gallicië en de Bukowina de zouthandel in handen van particulieren. Het monopoliezout werd op enkele plaatsen aan die particulieren door het Gouvernement verstrekt.

Dit bleek tot gevolg te hebben eene prijsopdrijving tot soms wel 24 cent per K. G. De Regeering heeft daar toen verschillende pakhuizen opgericht, waardoor de prijs daalde. Het aantal dier verkoopplaatsen en hare ligging werd zoodanig gekozen, dat nergens de tweede hands prijs hooger werd dan 11 cent per K.G.

Naar het voorkomt mag men wel aannemen, dat de toestanden in de genoemde landen in vergelijking met hier prijs-opdrijving zeker meer tegenwerken en deze ervaring zal tot groote voorzichtigheid stemmen.

Ten slotte werd beslist, dat hier overal waar de belangen der bevolking dit noodig maken zonder in onevenredig hooge kosten te vervallen verkoopgelegenheden zullen worden opgericht. Steeds zal dus moeten worden nagegaan of de voor een verkoopgelegenheid uit de algemeene middelen te brengen offers opwegen tegen de voordeelen die een deel der bevolking daaruit trekt.

Bij de beoordeeling van de wenschelijkheid van vestiging eener verkoopplaats moet dus worden nagegaan.

1. Hoe groot de bevolking is, die door de stichting zal worden bevoordeeld;

2. Hoe groot het voordeel is per hoofd in dat geval en

3. Hoe groot de vermeerdering van onkosten bij die stichting zal zijn.

Met inachtneming van de geografische gesteldheid van de betrokken landstreek is de eerste vraag gemakkelijk te beantwoorden.

De tweede vindt hare beantwoording in den prijs, dien de bevolking nu betaalt voor haar zout. Het onderzoek daarnaar moet met beleid geschieden en zich niet bepalen tot het navragen van enkelen. Het zoutverkoopen moet op de passars bespied worden.

De derde vraag is weer zeer eenvoudig te beantwoorden, vooral nu in de laatste jaren het vervoer bijna geheel in eigen beheer wordt uitgevoerd en men dus dadelijk de vervoerskosten kan opgeven.

Een bepaald gemakkelijk te volgen stelsel is dit alles niet en kans op een te subjectief oordeel is er steeds, maar wanneer de beslissing in overleg met het Bestuur wordt genomen, mag men verwachten, dat de belangen der bevolking voldoende worden gediend zonder dat nochtans aan de schatkist onnoodig hooge eischen worden gesteld.

Op deze wijze kwam de vaststelling van het aantal verkoopplaatsen in 1912 in de Vorstenlanden tot stand en later de vermeerdering dier aantallen in de residenties Batavia, Bantam, Westerafdeeling van Borneo, Zuider- en Oosterafdeeling van dat eiland, Palembang, Benkoelen, de Lampongsche districten en, in den aanvang van dit jaar, de Preanger Regentschappen. De daarvoor noodige besprekingen tusschen Bestuur en Zoutregie verliepen steeds vlot. Was er een enkele maal op een punt verschil, dan werden van beide zijden de argumenten te berde gebracht en de beslissing viel tot wederzijdsch genoegen. Op deze wijze werd voorkomen, dat alleen op een zonder eenig argument gegeven meening moest worden gehandeld, en mogelijk gemaakt dat men zich behoorlijk rekenschap geeft van het hoe en het waarom.

Deze ervaring wordt hier vermeld, omdat zoo dikwijls reeds bij voorbaat wordt aangenomen, dat de leiding der Regie alleen oog heeft voor de eischen van het bedrijf en niet tevens de belangen der bevolking behartigt, wat toch ook haar plicht is. Een dergelijke vooropgezette meening maakt soms de samenwerking geheel onnoodig moeilijk.

Dat echter die leiding het tevens hare plicht rekent zich te verzetten tegen uitgaven eenvoudig op eene meening, als gezag geuit,

kan haar naar het voorkomt evenmin verweten worden als verzet tegen bestending van verkoopplaatsen, waarvan de uiterst geringe omzet het bewijs heeft geleverd, dat ze voor de bevolking van geen nut is en waardoor de kosten onevenredig verhoogd worden, alleen omdat men bv. vindt dat de beheerder (districtsschrijver) de emolumenten van den zoutverkoop zoo goed kan gebruiken.

Overigens komt het wel voor, dat het Bestuur meer fiskaal is dan de leiding der Regie.

Ten slotte eenige cijfers.

In 1885 waren er op Java en Madoera, uitgezonderd de Vorstenlanden, 157 pakhuizen; op het oogenblik is dit getal 603, waarbij in aanmerking moet worden genomen, dat uitbreiding in Semarang, Kedoe, Banjoemas en Pekalongan nog in behandeling is en vertraagd werd door de tijdsomstandigheden. In de Vorstenlanden, waar in 1914 het monopolie werd ingevoerd, is het getal verkoopplaatsen 65, in de Buitenbezittingen 82.

Waar nu binnenkort het beheer van de Regie, zoowel de verkoop als het vervoer, in eigen handen is en het getal verkoopplaatsen over het geheele gebied is verspreid, komt die organisatie zeer geschikt voor om, wanneer mocht worden overgegaan tot een ander monopolie van verbruiksartikelen, met de exploitatie daarvan te worden belast. Men is daarbij in staat de onkosten dier exploitatie dadelijk zeer nauwkeurig aan te geven.

We komen nu tot de meer belangwekkende zijde van het zoutmonopolie nl.

De economische zijde.

De zoutregie beoogt de heffing van eene indirecte belasting op een noodzakelijke levensbehoefte en waar het Nederlandsche volk in de laatste vijftig jaren over het algemeen is opgevoegd in de meening dat elke indirecte belasting en zeker die op eerste levensbehoeften uit den booze is, kan het geen verwondering wekken, dat de zoutregie door de meeste bestuursambtenaren verderfelijk wordt geacht.

Daarbij komt dan nog de omstandigheid, dat het hier geldt een eilandenrijk, waar de zeekust zoo overvloedig gelegenheid geeft om het zout te winnen. Getheoretiseerd is er over die zijde van het vraagstuk dan ook meer dan genoeg en nog steeds kan men

tirades hierover aantreffen in de brieven, vooral wanneer daarmede beoogd wordt een concessie te bedingen, bv. het oprichten van meer debietplaatsen.

Zonder ons in deze aangelegenheid op een of ander standpunt te willen stellen, wordt het toch wel raadzaam geacht ook eenige andere zijden te belichten.

In de eerste plaats vergeten zij, die indirecte belastingen veroorzaken, meestal omdat deze niet naar de draagkracht zijn te regelen, dat directe belastingen voor eene bevolking met weinig contant geld het groote nadeel bezitten van ineens of in weinig termijnen te vervallen. Verder kan men bij indirecte belasting de tering naar de nering zetten, wat voor velen eenige bekoring uitoefent, terwijl ten slotte door het toenemen der behoeften van den Staat ten spijt van alle theorie wel overgegaan moet worden tot indirecte belastingen, of verhooging der bestaande, wat men dan eene technische verbetering van het tarief noemt. Wij vermeenen dan ook, dat in de latere jaren het aantal tegenstanders van die soort belastingen belangrijk is verminderd.

Zij, die de belasting op de eerste levensbehoefte „zout” verketteren, zien voorbij, dat in bijna alle landen dat juist een artikel van belasting uitmaakt, in West-Europa in den vorm van accijns, meer naar het Oosten in den vorm van monopolie al of niet met Regie.

Accijns zou in Indië niet wel mogelijk zijn, terwijl de uitvoering in monopolie nog geen hoog belastingbedrag mee hoeft te brengen. De belasting per hoofd van de bevolking is hier dan ook niet belangrijk, nl. ongeveer 22 cent per jaar. Stelt men daar bv. tegenover de hoogte van den accijns in Frankrijk nl. 333 % van de waarde, waardoor eene belasting per hoofd en per jaar van 60 cent wordt opgebracht, dan maakt Indië nog lang geen kwaad figuur.

Het is trouwens nog een open vraag of het overgroot deel der bevolking voor haar zout niet veel meer zou moeten betalen, wanneer alleen invoerrecht of accijns tot een matige hoogte werd geheven, terwijl de zekerheid der voorziening in ieder geval heel wat minder zou zijn dan nu het geval is.

Ten slotte kan worden verklaard, dat de handhaving van het monopolie in deze gewesten niet fiskaal mag worden genoemd.

In de andere landen, waar zout belast is, mag zelfs geen zout water geschept worden zonder accijns te betalen.

Ook in het tegengaan van de ontduiking van het monopolie wordt met veel consideratie gewerkt.

Het zoutmonopolie weerstond dan ook met glans alle aanvallen, waaronder zeer ernstige, in de laatste eeuw op haar gedaan.

De weinig fiskale doorvoering van het monopolie blijkt wel uit den grooten invloed, die de onwettige zoutwinning op de resultaten heeft.

Van der Kemp is van meening, dat het voor de politie—en dan genomen als geheel, dus ook de leiders inbegrepen—geen aangename taak is het monopolie te handhaven tegen overtreders. Het zou hier geen smokkelaars en dieven in den engeren zin gelden, maar veelal het armste deel van het volk, dat door onwettige winning en verkoop een weinig tracht te verdienen. Hij voegde daar nog bij, dat het pakhuis verre was en de tweede hand het zout zeer duur maakte.

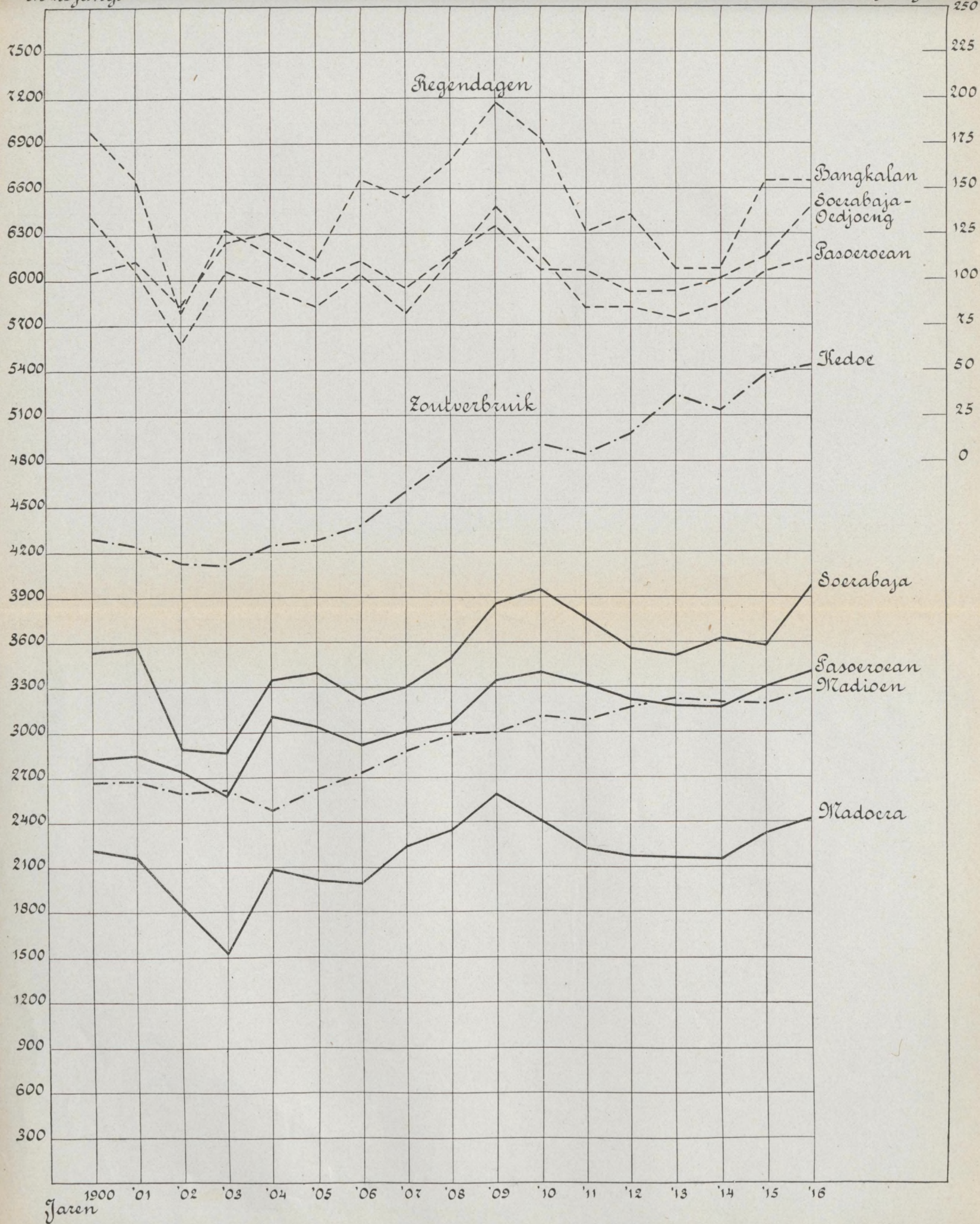
Het spreekt wel van zelf, dat de regeering zich daarbij niet kan neerleggen en vele malen gingen dan ook van haar aanschrijvingen uit, aansporende tot meerdere waakzaamheid. Hoe ook de meening der autoriteiten mocht zijn over het al of niet wenschelijke van het monopolie, dit bestond nu eenmaal en moest gehandhaafd worden. Het zal echter duidelijk zijn, dat die meening toch altijd van invloed zal blijven.

Bescherming van het monopolie is niet alleen plicht uit eerbied voor de wet, maar ook omdat anders het nadeel aan de schatkist toegebracht van zeer groote beteekenis wordt. Dat het alleen het armste deel der bevolking zou aangaan kan ook niet juist zijn, daarvoor is het verschil tusschen opbrengst in droge en natte jaren, waarbij de onwettige winning in regenjaren gering zal zijn, te groot.

Teneinde den nauwen samenhang aan te toonen tusschen het zoutverbruik en het meer of minder droog zijn der Oostmoessons en daardoor kleinere of grootere gelegenheid tot aanmaak van onwettig zout, gaf het *Koloniaal Verslag* van 1894 reeds een sprekende grafiek. Nog duidelijker komt ons voor die samenhang te blijken uit nevenstaande voorstelling.

Het verbruik van zout over de jaren 1900 tot en met 1916 werd voor eenige residenties in eene lijn uitgezet. Om zooveel mogelijk vergelijkbare maten te verkrijgen werd alles in één maat omgerekend en aldus los en verpakt zout vergelijkbaar gemaakt.

Nu werden in tegenstelling van genoemd *Koloniaal Verslag* niet de verbruiken van het geheele monopoliegebied genomen, maar die van eenige residenties, waar de onwettige winning van grooten omvang is en van eenige, waar de gelegenheid daartoe maar gering is.

Voor de eerste werden genomen Pasoeroean, Soerabaja en Madoera, voor de tweede soort Madioen en Kedoe.

Als maat voor de meer of mindere regenachtigheid van den drogen moesson werden de lijnen afgezet van het aantal regendagen op eenige plaatsen aan de kust der eerstgenoemde gewesten. Wel is die maat niet absoluut juist, maar zij kwam ons onder de bestaande meteorologische gegevens de meest juiste voor.

De grafiek geeft ons nu te zien, dat de vermindering in het zoutverbruik in de eerste drie gewesten tamelijk wel overeenkomt met de vermindering van het aantal regendagen, terwijl de zoutlijn voor de laatste twee residenties vrijwel regelmatig oploopt.

Alhoewel er blijkbaar nog andere factoren het verloop der lijnen beïnvloeden, waarover later, mag naar het voorkomt wel aangenomen worden, dat de grootste invloed wordt uitgeoefend door den onwettigen aanmaak. Tevens mag worden aangenomen, dat die invloed van zoodanigen omvang is, dat niet meer gesproken kan worden van enkele zeer armen, die met den clandestienen aanmaak enkele passarcenten trachten te verdienen, zooals Van der Kemp het, wel mooi, maar naar onze meening, minder juist, uitdrukt.

Ook van andere zijde werden meermalen en dan zeer directe bewijzen vermeld van het tegendeel. Zoo deelde ons een bestuursambtenaar mede, dat aan de noordkust van Pasoeroean en Oost-Soerabaja de daar bestaande vischvijvers eigenlijk niet meer waren dan clandestiene zoutpannen en dat daar meermalen hoeveelheden van meerdere pikols zout werden aangehaald, terwijl die vijvers met een goed geregelde watervoorziening gemakkelijk voor hun eigenlijk doel rendabel zijn te maken.

Wanneer men ten slotte nagaat, dat het zoutverbruik in de residentie Soerabaja in 1916 in vergelijking met dat in 1915, wat nog niet eens een droog jaar was, met 12 % steeg, terwijl de gemiddelde stijging zeker niet meer is dan 2 %, dan zal men toch wel overtuigd zijn, dat de handhaving van het monopolie niet bijzonder fiscaal kan worden genoemd. Stelt men de gemiddelde

toename op 2 $\frac{0}{10}$, dan zou dus 10 $\frac{0}{10}$ of ongeveer 350 kojang clandestien zijn aangemaakt, wat aan de algemeene middelen een geraamd verlies heeft berokkend van minstens netto f 60.000, alleen voor Soerabaja.

Eveneens is eenig inzicht in de mate van het kwaad te verkrijgen, wanneer men de zoutverbruikcijfers per hoofd en per jaar met elkaar vergelijkt. Voor 1905, het laatste jaar waarvan bevolkingscijfers bekend zijn, waren bedoelde getallen:

Madoera	2.26 K.G.,
Soerabaja	2.34 „
Pasoeroean	2.52 „
Madioen	3.28 „ en
Kedoe	3.08 „

De monopolie-ordonnantie zelf is reeds niet volledig. Zij stelt alleen strafbaar het aanmaken, vervoeren en bezit van niet uit gouvernementalsbewaarplaatsen verkregen zout, maar niet de poging daartoe. Daardoor zal het iedereen mogelijk zijn om ongestraft hooggradige loog in bezit te hebben of die te vervoeren. De minste verdamping zal daar echter zout uit doen winnen, zoodat het al heel gemakkelijk is op die wijze de wet te ontduiken. In alle landen, waar het zout belast is, is dan ook zout water van welk gehalte ook aan toezicht en belasting onderworpen.

Dan is er nog de tanah padèg of zoute aarde. Oorspronkelijk verstond men daaronder het zilte zeezand, dat aan de stranden op de waterlijn werd opgeschept en waarmee wel visch werd ingezouten. Deze aarde bevat dan ongeveer 14 $\frac{0}{10}$ zout. Het begrip is echter nergens bepaald, zoodat het volgens de mededeeling van bestuursambtenaren wel voorkomt, dat men eenvoudig het zout met wat aarde mengt en het dan tanah padèg noemt.

Veelal wordt tanah padèg met zout over één kam geschoren en dan het bezit of vervoer gestraft, maar feitelijk acht men dat onwettig, zoodat gewetensvolle rechters (houders van de politierol) meermalen de meening van het departement inwonnen, dat dan moest antwoorden, dat het straffen onwettig was. Het laat zich dan ook wel denken, dat eveneens meermalen van bestuurszijde pogingen werden in het werk gesteld om een verbod onder de strafbepalingen op te nemen, omdat, zoo redeneerden zij, het onbillijk was deze feitelijk tegen den geest van het monopolie strijdende handelwijze ongestraft te moeten laten. Men oordeelde die bevoor-

deeling van enkelen onrechtvaardig en niet juist. De afwezigheid van geldzorgen in de staatshuishouding en de weinige sympathie voor het zoutmonopolie deden daar echter steeds van afzien.

Is vermoedelijk de onwettige aanmaak van den grootsten invloed op het zoutverbruik, er zijn uit den aard der zaak meerdere oorzaken, die de zoutlijn eene gebrokene doen zijn. Om maar één voorbeeld te noemen: het gebruik van mais, dat toeneemt bij minder goede rijstooogsten en in sommige gedeelten van het jaar, heeft invloed op het zoutverbruik, doordat dit voedsel met minder zout wordt genuttigd dan rijst. Men schat de verhouding als van 2:3. Voorts is de meerdere of mindere welvaart van invloed.

Het meerdere of minder zoutverbruik per hoofd en per jaar naar gelang van de welvaart is steeds een onderwerp van dikwijls diepgaande beschouwingen geweest en gaf dan meermalen aanleiding tot eene heftige kritiek op het regeeringsbeleid.

Voorzoover bekend werd voor het eerst eene beschouwing dienaangaande gepubliceerd door Dr. Bosch, gewezen chef van den geneeskundigen dienst in Indië, die in de vijftiger jaren der vorige eeuw in eene brochure de Regeering scherp aanviel over de groote verarming der bevolking van Java, die zou blijken uit het verminderde zoutverbruik p.h. en p.j. De Minister verdedigde zich daartegen in de zitting der Staten-Generaal van 28 September 1857, door op grond van door hem aangevoerde cijfers betreffende den rijstbouw die verarming te ontkennen. Dr. Bosch handhaafde zijne beschuldiging door er op te wijzen, dat het zoutverbruik van 8.81 pond in 1846 was gedaald tot 6.98 pond in 1854, terwijl het over de geheele wereld geldende cijfer voor het in minimum noodige zou zijn 14 pond.

De strijd ging nog eenigen tijd door, totdat Dr. Bosch ten slotte betoogde, dat de zoutprijs van geen invloed is, omdat niettegenstaande deze in 1840 met 25 % werd verhoogd, het verbruik van 1840 tot 1855 steeg met 22 %. Buitendien waren in dien tijd de landrente en de bazaarpachten verhoogd. Dit argument wordt in het bijzonder hier naar voren gebracht; we zullen het straks nader beschouwen.

De in zoutzaken van dien tijd zoo bekende de Waal onderwierp de cijfers van Dr. Bosch aan eene uitgebreide critiek, toonde aan, dat ze niet juist waren en stelde daar eene andere berekening voor in de plaats, waarbij hij tot uitkomst verkreeg een verbruik van 7.7

pond van 1843 — 1846 en van 6,9 van 1858 — 1861. Al zijn ze niet zoo ongunstig als de cijfers van Dr. Bosch, toch acht de schrijver ze niet gunstig. Er wordt echter door hem geen acht geslagen op den invloed, dien het in 1859 ingetreden zoutgebrek op het verbruik moet hebben gehad. De Waal meende verder, dat de prijs wel degelijk een drukkenden invloed uitoefent, en alhoewel hij de zwakheid van het uitgangspunt, de bevolkingscijfers, erkende en daarom geen omlijnde gevolgtrekkingen meende te mogen maken, is toch zijn eenigszins vaag uitgesproken oordeel, dat het verbruik zal moeten toenemen, wanneer de prijs verlaagd wordt. Waar hij als resultaat van een eigen onderzoek het zoutverbruik der huisbedienden te Buitenzorg op 25 pond meende te mogen stellen, voorspelt hij van eene prijsvermindering een dergelijke toename van het verbruik, dat ten slotte de netto opbrengst niet zal verschillen van die van voorheen.

We ontwaren hier dus twee meeningen, waarvan één het zoutverbruik als welvaartaanwijzer wil zien gebruikt, de andere meer als welvaartsmaat, Dr. Bosch zegt: de prijs doet er niet toe, maar door geringere welvaart zal de bevolking minder eten en daardoor minder zout behoeven; de Waal meent, dat de prijs te hoog is en de inlander daardoor minder zout koopt dan hij noodig heeft. De eerste meening wordt tegenwoordig nog algemeen door de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur gedeeld. Meestal drukken zij zich eenigszins anders uit door verhooging van het debiet te verklaren uit het grooter getal feesten, dat werd gegeven als gevolg van groote oogsten of van andere oorzaken van grooter inkomsten.

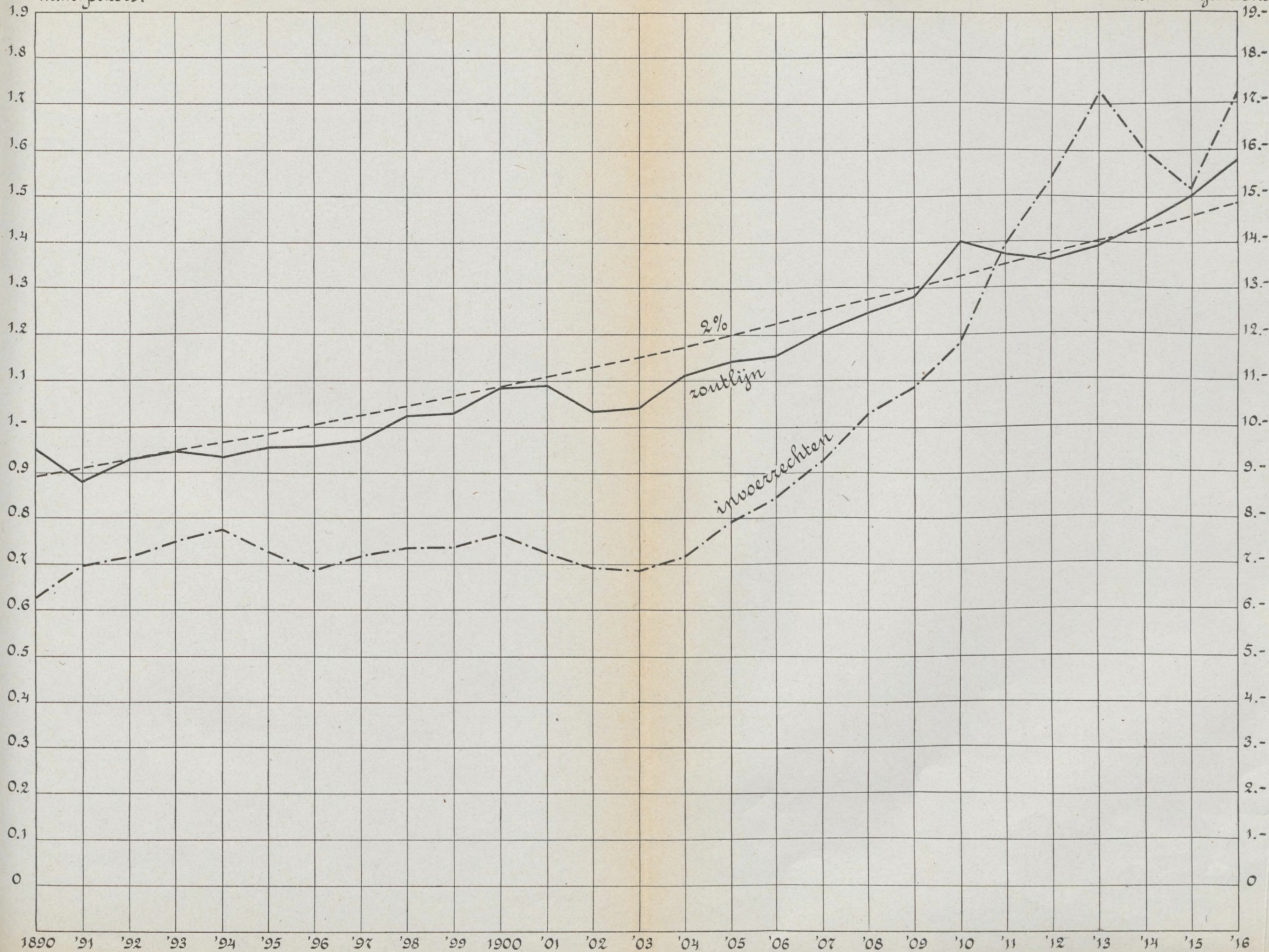
Het zal wel geen uitgebreid betoog behoeven van hoeveel gewicht het moet worden geacht, indien in dit verschil van meening een afdoende uitspraak kan worden gedaan. Alhoewel de cijfers van beiden met het oog op de onnauwkeurigheid der grondslagen niet veel vertrouwen verdienen, zal het duidelijk zijn, dat indien de Waal in zijne bewering het bij het rechte eind zou hebben, de prijs van het zout onverwijld lager gesteld zou moeten worden, en dit te eerder, omdat door het grootere verbruik de Staat ten slotte geen nadeel zou lijden.

We hebben dan ook getracht meer licht op dit vraagpunt te werpen en al zal ten slotte blijken, dat het vraagstuk ook nu nog niet op vaststaande gronden kan worden opgelost zoo vleien

Zoutverbruik
in m.m. pikols.

Invoerrecht
in m.m. guldens.

wij ons toch dat de gevolgde methode ons nader tot het doel zal brengen en een richting zal aangeven, waarin ten slotte de geheele oplossing te vinden zal zijn.

Daartoe werd in nevenstaande grafiek de zoutlijn uitgezet van af 1890 tot en met 1916 voor Java en Madoera, uitgezonderd de Vorstenlanden. Deze waren niet bruikbaar, omdat daar pas in 1914 het monopolie werd ingevoerd, terwijl de Buitenbezittingen buiten rekening werden gelaten, omdat de loop der bevolking in die streken nog niet als normaal kan worden beschouwd.

Op de Y-as werd het zoutverbruik afgezet, terwijl de X het aantal jaren aangeeft.

Om de onregelmatigheden uit te schakelen werd een lijn getrokken, die de gemiddelde stijging aangeeft. Die lijn zal tot formule hebben: $y = a(1 + b)^x$ wanneer a voorstelt het zoutverbruik bij den aanvang der lijn en b de gemiddelde stijging per jaar. Op verschillende punten werd b uitgerekend en ongeveer 0.02 bevonden. Daaruit volgt dat de gemiddelde stijging van de zoutlijn is 2 0/0. Is die stijging nu uitsluitend een gevolg van de bevolkingstoename of komt ze ten deele voort uit een toename van het verbruik p. h. en p. j.? Om een antwoord op die vraag te kunnen geven worde nagegaan de bevolkingstoename. Hierbij stuiten we dadelijk op de moeilijkheid, dat de daartoe noodige cijfers van regeeringswege reeds eenigszins in diskrediet zijn gebracht. De tot 1905 plaats gehad hebbende z. g. 5 - jaarlijksche telling heeft men nl. in eene betere willen omzetten. Door omstandigheden is dit blijkbaar tot nog toe niet mogelijk gebleken, zoodat men na genoemd jaar over in het geheel geen cijfers beschikt en de daarvoor gegevene blijkbaar niet zoo heel nauwkeurig zijn. Voor ons doel zijn ze echter zeker voldoende. Uit de in de *Koloniale Verslagen* gegeven bevolkingscijfers in de onder beschouwing zijnde periode werden de volgende bevolkingstoenames berekend:

van 1891 — 1892	eene toename van	0.63	0/0,
van 1891 — 1895	„ „ „	1.65	0/0,
van 1891 — 1900	„ „ „	1.7	0/0 en
van 1891 — 1905	„ „ „	1.69	0/0.

Het eerstgenoemde tijdvak is blijkbaar te kort en daarom niet bruikbaar.

In Deel III van de uitkomsten van het mindere-welvaart-onderzoek (slotbeschouwingen, eerste deel) komt de schrijver op grond van

een artikel van H. C. Kerkamp in de *Economist* van 1908 tweede deel „Hoe Java's bevolking toeneemt" tot de slotsom, dat de vermeerdering voor dit eiland het meest waarschijnlijk op 1.7 % gesteld moet worden.

Prof. Wolf kwam in eene rede tot eene verdubbeling der bevolking in 31 à 32 jaar, wat eene jaarlijksche toename geeft van 2%. (*Javabode* van 20 April 1917). Een grondslag voor dit cijfer werd niet aangegeven.

In de gegeven omstandigheden komt 1.7% dan ook het meest waarschijnlijk voor.

Wordt aangenomen een stijging van het totale zoutverbruik van 2% tegen een stijging van de bevolking met 1.7%, zoo volgt daaruit, dat het zoutverbruik p.h. en p.j. is gestegen. Wel is die stijging zeer gering geweest, maar ze was er en de vraag moet gesteld worden: waaruit is ze voortgekomen?

Is ze toevallig en komt ze voort uit eene neiging der bevolking van Java om in haar zoutverbruik meer het normale type te naderen, of is ze een gevolg van grootere welvaart, waardoor de inlander in staat werd gesteld aan zijne behoefte aan zout, die hij tot voor korten tijd niet volledig kon bevredigen door den te hoogen prijs, beter te voldoen?

Om hierop antwoord te kunnen geven werd er gezocht naar een aanwijzer van de mate van welvaart. De opbrengst der directe belastingen kan daarvoor niet dienen, aangezien deze met de meerdere of mindere welvaart weinig rekening houden. Het beste kwamen ons daartoe voor de invoerrechten, al is daarin nog een deel begrepen, dat op rekening komt van de Europeanen.

In verhouding tot het groote getal Inlanders is die invloed echter maar gering.

In de voorstelling van het zoutverbruik werd daarom de lijn der voor Java en Madoera ontvangen invoerrechten geteekend en nu ontwaren we, dat die lijn over de jaren 1890 tot en met 1905 vrijwel evenwijdig loopt met de zoutlijn, maar dat na dit jaar de lijn der invoerrechten een veel grootere stijging vertoont. De jaren '14 en '15 zijn blijkbaar abnormaal. De toen ingetreden scherpe daling kan niet beschouwd worden als een aanwijzing, dat de welvaart in gelijke mate daalde. In die jaren werd er blijkbaar wel veel minder ingevoerd dan in voorafgaande, maar de opbrengsten der producten zijn zeker niet geringer geweest.

Als welvaart-aanwijzer is de lijn in die jaren niet bruikbaar.

Daaruit moet, naar het voorkomt, volgen, dat de welvaart wel *eenigen* invloed heeft op het zoutverbruik, doch slechts een zeer geringen, niet meer dan voor rekening kan worden gebracht van de uitingen van het meerdere levensgenot (feesten en meer maaltijden per dag), waartoe die grootere welvaart in staat stelt. Zoo spoedig die grens is bereikt, neemt bij verdere verhooging van het inkomen het zoutverbruik niet meer toe. *Ook al kan de man dan meer zout koopen, hij doet het niet, omdat hij er blijkbaar geen behoefte toe gevoelt.*

Zoolang de economische kracht der bevolking nog zoo gering blijft en zoo gevoelig reageert op elken invloed, dat deze dadelijk merkbaar is in de eerste levensuitingen, zal het zoutverbruik een welvaartsindex kunnen zijn. Komt men daar boven, dan verliest die aanwijzing hare gevoeligheid.

Aanvaardt men het resultaat van deze bewijsvoering, dan is tevens uitgemaakt, dat prijsvermindering van het zout rechtstreeks over zal gaan op de netto-opbrengst. Wel zal de prijsvermindering de bevolking ten goede komen door lagere zoutbelasting, al zal die vermindering nauw merkbaar zijn door de geringe totaal-som, *maar het zoutverbruik zal niet vermeerderen.*

Een der drie alternatief gestelde vragen is daarmee beantwoord.

Dat de opgemerkte stijging toevallig is, kan waar zijn, maar het komt ons meer waarschijnlijk voor, dat er een drang bestaat om het in vergelijking met de meeste andere streken hier te lande zeer lage zoutverbruik omhoog te doen gaan.

Reeds in de dagen van den hiervoren vermelden strijd van Dr. Bosch, wees iemand op het feit, dat er volken bestaan, die hunne behoefte aan NaCl niet voldoen door die stof afzonderlijk toe te voegen aan hunne spijzen, maar door het eten van veel zouthoudende kruiden. In het algemeen meenen wij, dat wordt aangenomen, dat vleeschetenden meer behoefte hebben aan eene toevoeging van zout, dan zij, die meer plantaardig voedsel tot zich nemen, en nu kan men wel zeggen, dat de inlandsche bevolking over het algemeen tot het laatste type behoort. Wel bestaat er, als wij ons niet vergissen, eene vermeerdering van vleeschgebruik, waardoor de langzame stijging van het zoutverbruik dan gereedelijk zou zijn te verklaren.

Omtrent de cijfers van het zoutverbruik in ander landen levert ons Buschman in *Das Salz* o. a. de volgende gegevens.

Finland in 1902	0.74	Kg.
Rusland „ „	13	Kg.
Duitschland in 1905	7.8	Kg.
Oostenrijk-Hongarije in 1906	8.7	Kg.
Engeland in 1900	10	Kg.
Frankrijk in 1901	8.6	Kg.
Italië in 1905	6.61	Kg.
Turkije in 1899	9	Kg.
China ruwe raming	3.54	Kg.
Britsch Indië in 1903	4.63-4.98	Kg. en
Zuid-Afrika	3.2	Kg.

Dit zijn eenige grepen uit de vele cijfers, die genoemde schrijver geeft. Enkele zijn met inbegrip van industriezout en zout voor andere doeleinden, zoodat daarvoor de gegeven cijfers te hoog zijn. Als theoretisch benoodigd geeft hij zonder eenig verder bewijs 6.5 Kg.

Op blz. 134 gaven we eenige cijfers voor het verbruik hier op Java. Die voor Madioen en Kedoe mogen wel als tijpen worden aangenomen, de anderen zijn om de reeds vermelde redenen niet voor dit doel bruikbaar. Wanneer we nu als gemiddeld verbruik p.h. en p.j. aannemen 3.2 Kg., zullen we zeker niet te hoog zijn. Uit de gegeven lijst blijkt, dat Finland daar ver onder staat, Zuid-Afrika gelijk is en China en Britsch-Indië iets meer aangeven.

Zondere nadere bewijsvoering gaat het dus niet aan om, als tot nu toe geschiedde, aan te nemen, dat de inlandsche bevolking minder zout gebruikt dan zij voor haar gezondheid noodig heeft.

Zooals reeds werd vermeld is het voorgaande niet voor meer uitgegeven dan eene poging om met het bestaande materiaal eenig meerder licht te doen schijnen op de vraagstukken, die aan de zoutcijfers zijn verbonden. Het zal niet het minst gewichtige en zeker niet het minst aangename deel van den jongen dienst zijn om op die punten meer licht te doen vallen.

Nog eene aangelegenheid van economische beteekenis is die der verstrekking van zout voor nijverheidsdoeleinden.

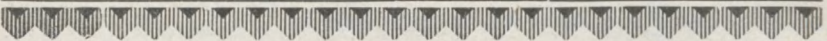
Oorspronkelijk vastgesteld toen er nog weinig behoefte aan bestond en men feitelijk in het duister tastte omtrent de zelfkosten van het zout, is de nu geldende regeling zeer bezwarend voor de nijverheid en geeft ze aan de andere zijde niet voldoende waarborgen, dat de belangem van het monopolie worden beschermd.

De behandeling dezer zaak is in deze gewesten moeilijker dan in Europa, waar men gewoonlijk een uitgebreid corps ambtenaren van de accijnzen over het land verdeeld vindt.

Ten slotte nog een enkel woord over het monopoliegebied zelf. Reeds sinds een lange reeks van jaren strekt het zich uit over Java, Madoera, Borneo, Banka en, voorzoover Sumatra betreft: de residenties Palembang, Lampongsche districten, Benkoelen en Sumatra's Westkust, terwijl het zonder regie werkt in Tapanoeli, Sumatra's Oostkust en Djambi. In 1914 werden de Vorstenlanden bij dit gebied getrokken. Is het wel billijk dat het overige deel van den Archipel niet bijdraagt aan de zoutbelasting?

De Coprahandel in verband met het voortduren van den oorlog.

door

B. STREEFLAND.

Toen in Januari van dit jaar, door het Bestuur der vereeniging voor Studie van Koloniaal Maatschappelijke vraagstukken, eene enquête gehouden werd over de Schepenvorderingswet heb ik in mijn antwoord daarop — pag. 157 der publicatie No. 1 van voornoemde vereeniging — als mijne meening te kennen gegeven, dat een voortduren van den oorlog, tegen het einde van het jaar eene sterke daling der copraprijzen ten gevolge zou hebben.

Daar reeds nù de verwachte daling is ingetreden, acht ik het niet van algemeen belang ontbloot hieraan eenige beschouwingen vast te knopen.

In het begin van dit jaar koesterden velen de hoop dat de vrede in den loop van het jaar zou worden gesloten in verband waarmee eene copraspeculatie op vrij groote schaal op touw werd gezet. Ten gevolge daarvan zijn thans op alle havenplaatsen zeer groote hoeveelheden opgeslagen, waarvan niet met zekerheid te zeggen is, wanneer zij verscheept kunnen worden.

Het feit dat groote quantum's copra met een te groot vochtgehalte werden opgeschuurd, maakt dat op den duur de qualiteit sterk verminderen zal, om nog niet te spreken van de omstandigheid, dat een groot percentage vleesch wordt geconsumeerd door de bekende kleine torretjes die een grootere of kleinere verwoesting zullen aanrichten naarmate de graad van vochtigheid op het moment van „stapelen”, hooger of lager was.

Behalve deze nadeelige gevolgen valt na een langdurig opschuren van onvoldoend droge copra, een zekere verzuring der olie te constateeren.

In weerwil evenwel van deze, niet te onderschatten nadeelen, zouden speculanten toch zeer bevredigende winsten kunnen boeken indien de copra binnen afzienbaren tijd haar weg naar de consumptielanden kon vinden.

Doch daar momenteel de kansen op een spoedigen vrede al zeer gering zijn en de scheepvaartmoeilijkheden bij den dag grooter worden, is verreweg het grootste gedeelte der voorraden voorbestemd om m. i. nog minstens 1 à 1 1/2 jaar bewaard te blijven, waardoor de z. g. „aanvreting” door torretjes, zeer bedenkelijke afmetingen zal aannemen, om niet te spreken van de qualiteitsvermindering.

Het groote gebrek aan goedangruimte, dat pas in den loop van het volgende jaar zijn culminatiepunt zal hebben bereikt, zal een beletsel worden voor copra-speculanten om den opkoop ongelimiteerd voort te zetten waardoor de averagequaliteit te verbeteren zou zijn. Bovendien zal het zeer de vraag zijn, of bankinstellingen bereid zullen zijn, beleeningen op zoo'n groote schaal aan te gaan waar toch het oorlogsgevaar geenszins denkbeeldig genoemd mag worden.

Ten slotte acht ik de hypothese als zouden wij onmiddellijk na het sluiten van den vrede de beschikking krijgen over enorme scheepsruimten misleidend en gevaarlijk.

Copraexporteurs en speculanten zullen, met de weinig hoopvolle vooruitzichten den opkoop zoo niet geheel stop zetten dan toch zeer zeker belangrijk moeten verminderen. De gevolgen van dezen sterk afnemenden afzet komen ten nadeele van den inlandschen producent.

In verband met het groot economisch belang dat hiermee gemoeid is, zullen we nagaan in welke mate de copra-producent op Java en de buitenbezittingen getroffen zal worden bij een eventueel stopzetten van den coprahandel door evengenoemde exporteurs en speculanten en welke maatregelen getroffen kunnen worden om hem tegemoet te komen en het hem mogelijk te maken in zijn levensonderhoud te blijven voorzien, waarmee toch ongetwijfeld een groot politiek belang gediend zal worden.—

De jongste enquête die gehouden werd ter bepaling van de juiste copra-productie in Ned. Indië, wees uit, dat deze voor

Java en Madoera momenteel bedraagt ongeveer 350.000 tons en voor de buitenbezittingen $\pm$ 175.000 tons. Deze cijfers zullen eenige verwondering baren daar zij tot nu toe niet bekend gemaakt werden en eene oogenschijnlijk ongewone verhouding te zien geven tusschen *productie* en *export*.—

De gemiddelde export van *Java* bedroeg ongeveer 50 à 60.000 ton. Gedurende de laatste jaren valt een sterke vermindering te constateeren.— De Oliefabrieken namen gedurende 1916 ongeveer 20.000 ton op, welk cijfer voor 1917 op ruim 40.000 ton kan worden gesteld, terwijl voor 1918 op eene verwerking van minstens 75.000 ton mag worden gerekend.

Tegenover de geleidelijke vermindering van den export staat een sterke verbruikstoename van de olieindustrie zoodat de producent op *Java* geen nadeel zal ondervinden.— Trouwens waar uit vorenstaande cijfers blijkt, dat de inlandsche consumptie zelve op *Java* toch reeds ongeveer 275000 tons 's jaars beliep tegenover een export van 50 à 60.000 ton, daar zou een exportvermindering van 20 à 30.000 ton geen noemenswaardigen invloed op het economische leven uitoefenen, daar, bij een geleidelijken overgang, dit quantum slechts een betrekkelijk geringe toename van de consumptie (nog geen 10%) zou veroorzaken.—

Moeilijker worden de omstandigheden, zoodra de olieindustrie gedwongen zal worden haar bedrijf, bij gebrek aan scheepsruimte voor het vervoer van haar olie, stop te zetten. Daar echter voorloopig de kans op stagnatie in het verkeer *Java*-Amerika niet zoo heel groot mag heeten en de fabrikanten voorzorgsmaatregelen treffen ten einde na een *algeheele* stopzetting van het scheepvaartverkeer toch nog een jaar te kunnen doorwerken, vertrouw ik, dat de inlandsche copra-producent op *Java* den crisistijd vrijwel ongehinderd zal kunnen doormaken.—

Voor de *Buitenbezittingen* ziet het er minder rooskleurig uit, daar de consumptie door de bevolking zelve zeer belangrijk minder is dan die op *Java* en slechts een paar kleine fabrieken zich met de fabrikatie van olie bezig houden, De voorraden te Makassar en Padang zijn reeds buitengewoon groot en zullen noodgedwongen, in de naaste toekomst onrustbarende afmetingen aannemen.

Wel is waar—en dit geldt ook voor *Java*—kunnen van tijd tot tijd kleine partijen naar Amerika verscheept worden, doch deze hoeveelheden staan in een zóó ongunstige verhouding tot de voor-

raden, dat daarmee ternauwernood rekening gehouden mag worden.

Ik acht de mogelijkheid geenszins uitgesloten, dat de voorraden op de buitenbezittingen in den loop van het volgend jaar tot een totaal van circa 200.000 ton zullen stijgen, en dat deze omstandigheid verstrekkende gevolgen zal hebben, indien men zich niet tijdig rekenschap geeft van den toestand en maatregelen treft, die der bevolking ten goede zullen komen.

Verwacht ik voor Java om vorengenoemde redenen geen onrustbarende prijsdaling, op de buitenbezittingen zullen de prijzen ongetwijfeld een ongekend laag niveau bereiken daar producenten op een betrekkelijk kleine markt zijn aangewezen en het voor het gering aantal te machtig zal worden zulke buitengewone quanta op te nemen.

Voor de berging van 200.000 ton copra is een goedangoppervlakte van ongeveer 80 à 100.000 M² noodig, terwijl genoemde hoeveelheid een bedrag van ongeveer 30.000.000 gulden vertegenwoordigt.

Van de oorlogsconjunctuur gedurende het volgende jaar zal afhangen of de handel bereid, respectievelijk in staat zal zijn, den copra-producent tegemoet te komen, doch waar de huidige prospecten zeer weinig vertrouwen in de naaste toekomst doen stellen, moeten wij thans het moment gekomen achten om afdoende maatregelen te treffen.

In de allereerste plaats is hiervoor noodig, dat uitsluitend gezond rijp product ter markt worde gebracht, waartoe de hulp en steun van de hooge Regeering worde ingeroepen, die de bevolking wijze op het groote belang dat voor haar hierin gelegen is.

De handel zal goed doen van stonde af aan inferieur product radicaal te weigeren.

Een tweede vereischte is, dat het product absoluut droog—om zoo te zeggen glashard—worde opgeschuurd.

Wordt aan beide eischen voldaan, dan kan het aldus verkregen product zonder eenig bezwaar voor kwaliteitsvermindering, gedurende een jaar worden opgeslagen.

Als derde en vierde eisch behooren tijdig zoowel het goedangvraagstuk als de wijze van financieren, tot een oplossing gebracht te worden.

Ik stel me voor, dat eene bespreking op de voornaamste afscheepplaatsen in de Buitenbezittingen van den handel met den chef van de afdeeling Nijverheid en Handel van het Departement van Landbouw tot eene bevredigende oplossing zal kunnen leiden.

Waar het hier betreft eene quaestie van economisch-politieke beteekenis, heb ik gemeend het algemeen belang te dienen, door vorenstaande onder de aandacht van belanghebbenden te brengen.

Bandoeng 27 October 1917,

De Vertegenwoordiging der Inlanders

door

Dr. RADJIMAN.

Nu binnenkort de Volksraad zijne intrede zal doen in de geschiedenis van Nederlandsch-Indië, is het niet van belang ontbloot, na te gaan welken invloed dit lichaam kan hebben voor de ontwikkeling van de Inlandsche bevolking. Dit opstel beoogt geenszins, het geheele vraagstuk in zijn vollen omvang na te gaan; doch slechts het aanstippen van eenige hoofdpunten.

Allereerst doet zich de vraag voor, welk karakter aan het nieuw ingestelde college moet worden toegekend. Zooals bekend, is tijdens de beraadslagingen in de Tweede Kamer de oorspronkelijke uiterst neutrale naam „Koloniale Raad” veranderd in „Volksraad”.

Uit deze opzettelijke omdooping kunnen wij besluiten, dat de wetgever, welke ook aanvankelijk zijne bedoeling moge geweest zijn, ten slotte aan alle bevolkingsgroepen dezer gewesten eene vertegenwoordiging heeft willen schenken.

Eene eigenlijke vertegenwoordiging in Westerschen zin zal de Volksraad, althans in de eerste jaren, niet genoemd kunnen worden. Weliswaar wordt in de considerans van de instellingswet gesproken van een „vertegenwoordigend lichaam”, doch in de overweging van de hiermee samenhangende wet tot wijziging der Indische comptabiliteitswet, wordt de Volksraad genoemd een lichaam met vertegenwoordigend karakter.

Geeft het op deze wijze ingesteld onderzoek ons dus een negatief resultaat, uit de geschiedenis en den inhoud zelf der wet blijkt, dat de taak van den Volksraad voorloopig blijft van zuiver raadgevenden aard.

Op de samenstelling van het nieuwe college zal door de Europeesche bevolking een geringe, door de Inlandsche bevolking geen invloed kunnen worden uitgeoefend. Doch al mocht ook spoedig wetgevende arbeid aan den raad worden opgedragen en actief kiesrecht ook aan de Inlanders worden toegestaan, dan nog zou daarmee de democratie niet haar intrede doen in het Inlandsche politieke leven. Immers, wat wij alsnog in eene eventueele vertegenwoordiging van de Inlandsche wereld zullen missen, is de groepsvertegenwoordiging.

In den modernen staat groepeeren zich de individuen, naar gelang van hunne overeenkomstige beginselen, belangen en behoeften, tot partijen. In de vertegenwoordiging nu eischen deze partijen ieder voor zich het recht op, om hunne belangen aan de Regeering voor te dragen en in alle maatregelen gekend te worden. De Regeering is daardoor vanzelf genoodzaakt, bij de uitvoering harer beginselen de belangen van alle partijen en daarmee tevens die van alle individuen afzonderlijk in oogenschouw te nemen.

Dit democratisch karakter, zich uitende in het vormen van politieke partijen, is nog grootendeels vreemd aan het Indische volk.

Grootendeels—, niet geheel en al. Hoewel nog vaag, bespeurt men het opkomend zelfbewustzijn reeds aan het tot stand komen van verschillende Inlandsche vereenigingen. Dit toch is een onmiskenbaar blijk van de behoefte tot aaneensluiting voor een bepaald doel.

En het democratisch karakter toont zich hierin, dat in iedere vereeniging elk lid recht heeft van meespreken.

Mij schijnt het toe, alsof de eerste uitingen ervan een revolutionair karakter dragen. Althans de uitdrukkingen en woorden die sommige Inlanders op verschillende bijeenkomsten bezigden hebben bij mij den indruk gevestigd, dat het opponeeren uitging van de opvatting, als zou de Regeering heel andere belangen hebben dan het Indische volk, zoodat het volk eene onzijdige, ja zelfs een vijandige houding zou moeten aannemen in alles, wat de Regeering aangaat. Dit bleek o.a. in 1914 bij het uitbreken van den wereldoorlog, toen het Hoofdbestuur van Boedi-Oetomo eene vergadering belegde te Semarang en de andere Inlandsche vereenigingen uitnoodigde, afgevaardigden te zenden, met het doel om aanhankelijkheid te betuigen aan de Regeering. Door verschillende sprekers werd toen de opvatting uitgesproken, dat de moeilijkheden der Regeering het Indische volk niets aangingen.

Iets dergelijks kon men opmerken bij de besprekingen in de Vereeniging Boedi-Oetomo omtrent den Inlandschen militieplicht. Er werden toen klachten geuit, als zouden de leden van het Hoofdbestuur werktuigen zijn der Regeering. Intusschen dient in verband hiermede te worden opgemerkt, dat op de algemeene Bondsvergadering te Bandoeng de leider der vergadering uiteenzette, dat de belangen der Regeering wel degelijk dezelfde zijn als die van de Inlandsche bevolking.

Ook bij de bepreeking der actie van „Indë Weerbaar” op eene algemeene vergadering van de S. I. te Solo, kwam duidelijk de opvatting naar voren dat de belangen der Regeering uitsluitend zouden zijn die der Nederlanders.

Deze uitingen, waaraan men een revolutionair karakter niet kan ontzeggen, zijn psychologisch volkomen verklaarbaar, indien men in aanmerking neemt dat tot op het huidige oogenblik het Indische volk steeds is bestuurd volgens een autocratisch regeeringsstelsel. De Regeering achtte zich onfeilbaar en eischte van het volk absolute gehoorzaamheid, zonder dat het recht had van meespreken.

Daarbij kwam, dat de Nederlandsche regeering tusschen zich en de bevolking eene afscheiding had gesteld door het systeem, om het volk te laten besturen door zijn eigen hoofden, wier belangen vaak in strijd waren met die van den kleinen man. Zoo is het licht verklaarbaar, dat men hier te lande het bestaan aanneemt van twee groote groepsbelangen, die van de heerschers en die der overheerschten.

Kan dus aan de oppositie, zooals die in de voornaamste Inlandsche vereenigingen tot uiting is gekomen, een zeker revolutionair karakter niet ontzegd worden, het zich ontplooiën van dit vereenigingsleven is tegelijk een bewijs van ontwaken van het nationaal bewustzijn, dat wil zeggen: het streven om zijn eigen belangen te mogen bepleiten.

Dit bewustzijn is de eigenlijke oorzaak, dat men opponeert. Ten onrechte richt de oppositie zich echter tegen de Regeering. Ten onrechte, omdat juist de Regeering in de laatste jaren meerdere malen getracht heeft vrijheidsbegrippen in het Inlandsche milieu ingang te doen vinden.

Is echter deze oppositie op zichzelf ook niet gerechtvaardigd?

Als antwoord op deze vraag kan ik niet nalaten een aanhaling te doen uit een stuk van den Heer J. de Gruyter getiteld „De rassenkwesties in de tropen”.

In dit stuk heeft hij een deel van een hoofdstuk uit het werk van

Sydney Olivier „White Capital and Coloured Labour” vertaald t.w.:

„Het is een betreuenswaardig maar onbetwistbaar feit der ervaring, dat, als ge den gemiddelden mensch voor zijn eigen doeleinden het bevel geeft over de diensten van een ander mensch, hij er misbruik van zal maken.

Men kan deze daadzaak niet op zij schuiven met de bewering, dat onze landgenooten in de Koloniën even human zijn als wij-zelfen. Want voor het grootste deel is het beslist niet zoo, dat die lieden, die in de Koloniën als opzieners en bazen over Inlandsche arbeiders gebruikt worden, zoo human zijn als het gemiddelde van het Britsche sentiment dat veronderstelt en verlangt.

Dit is een moederlandsche illusie. Als klasse maken zij zeker geen aanspraak op een dergelijke eigenschap en vreezen eer de bechuldiging van jufferachtigheid en zwakheid. En in een pas geopend gebied is dit soort ruwe diamanten overwegend. . . . .

Zelfs in een democratische blanke gemeenschap, de Vereenigde Staten, is de houding van het kapitaal tot den arbeid, slechts bepaald door economische motieven, onmeedoogend.

Het zou dwaas zijn, te meenen dat een opziener van den arbeid van grooter bedachtzaamheid blijk zal geven, waar hij tegenover zwarten staat; integendeel, het gevaar van onmenschelijkheid is veel grooter, waar verschil van ras aanwezig is.

Want dit, op zijn best, verduistert den menschelijken zin voor sympathie; maar waar deze verduistering nog versterkt wordt door een positieve theorie van de minderwaardigheid van het andere ras, daar wordt de neiging, de tendens, tot verdrukking en de exploitatie enorm veel grooter.

Niet alleen tusschen meester en arbeider, ook tusschen arbeider en arbeider.

De mededinging tusschen den blanken en den zwarten arbeid heeft het kleurvooroordeel te hulp geroepen, zooals het opgeroepen is in de politiek.”

De Gruyters eigen woorden in hetzelfde stuk haal ik eveneens aan, welke hier van toepassing zijn: „Wij hebben in onzen Oost niet met negers te maken, inderdaad is de evolutie van den Javaan, die reeds eeuwen geleden een hoogstaand geestelijk leven bereikte, den Boro-Boedoer bouwde en in tal van kunsten uitmuntte, zooveel verder gevorderd, dan de gemiddelde neger, dat aard en positie der beide rassen hemelsbreed uiteenloopen.

Maar toch is er in de beschouwing van den Inlander door den meester, den overheerscher, den Europeaan, zooveel vooroordeel, dat in de verhouding tusschen den blanke en het negerras en tusschen den blanke en het Maleische ras, zich een groote mate van gelijkennis vertoont.

De gemiddelde Europeaan in Indië voelt zich superieur, zeer superieur aan den Inlander . . . . ."

Met zulke feiten voor oogen is het te begrijpen, dat bij de evolutie van het Javaansche volk, beïnvloed door vele omstandigheden, de wensch naar een betere positie zich doet gelden.

Actie veroorzaakt reactie en waar de actie van de Nederlandsche Compagnie in den vroegeren tijd gebaseerd was op haar eigen handelsbelangen en gericht was op het maken van zooveel mogelijk winst, zoodat als gevolg hiervan een verduistering van haar blik ten aanzien van de humaniteitsproblemen viel te constateeren, is het begrijpelijk dat bij de ontwaking van het bewustzijn van den onderdrukte, reactie niet uitblijft.

Op dit verschijnsel van actie en reactie moeten de Regeering en de Indische Maatschappij ter dege acht slaan. Mij dunkt dat de phase van elkaar begrijpen, reeds is ingetreden door het in het leven roepen van den Volksraad.

Een schemering van een betere verstandhouding tusschen overheerschers en overheerschten is daar en deze belangrijke strooming is teweeggebracht door mannen uit de heerschersklasse met een profetischen blik, die voelden, dat rasverschillen van oppervlakkigen aard en verre van oneindig en onverkomelijk zijn. Terecht schrijft Olivier:

„Maar dit gevoel van appreciatie, van gelijkheid, heeft zich op een heel ander gebied voltrokken, dan dat der economische belangen, en die man die met andere rassen in aanraking komt onder den prikkel van economische motieven, is zeer ongunstig voorbeschikt om ze te ontdekken, ..."

Dus andere motieven, dan de economische, hebben sommige Nederlanders zooals Multatuli, Van Deventer, Van Kol, bijvoorbeeld, genoopt met belangstelling en vreugde de ontwikkeling van de Inlanders te zien gebeuren, welke ontwikkeling, den menschelijken aard eigen, zich toch vroeg of laat voltrekken moet en niet te stuiten is.

Op de vraag naar welke richting deze ontwikkeling zich zal wenden, dient de Inlander terdege zijn aandacht te vestigen.

Het ontluikend zelfbewustzijn draagt in zich het besef van aanspraak op meerdere rechten, op meer vrijheid, woorden, wier beteekenis wij niet genoeg kunnen overdenken.

Om deze vrijheid van zelfstandig handelen, onafhankelijk van anderen, te begrijpen, is het goed dat wij in herinnering brengen de geschiedenis der Fransche revolutie en voor oogen houden de lessen, die bekende mannen ons geven.

De arbeidersstanden na de Fransche Revolutie, geheel vrijgelaten, vielen door onkunde en onervarenheid terug tot een geheel machteloze klasse, niet in staat hunne belangen te verdedigen, nu de besturende hand ontbrak. Zij moesten voor zich zelve zorgen en waren er niet rijp voor.

Van Eeden (*de Gids*, October 1907) zegt:

„Door het experiment ben ik tot de overtuiging gekomen, dat de stoffelijke bevrijding alleen kan voortkomen uit de geestelijke.”

Mr. 's Jacob schrijft in zijn Associatiepolitiek (*Koloniale Studiën*) na aanhaling van het rapport van du Bus aan den minister van Marine en Koloniën van Mei 1827:

„De vrijheid, de macht om onafhankelijk van anderen zelf zijn lot te bepalen, is geen goed, dat den mensch vanzelf aankomt doch dat door hem moet gewild worden en zich door hem toegeëigend uit kracht zijner levensopvatting. Bovendien moet zij ontgonnen en geëxploiteerd worden, wil zij een werkzame kracht worden.

In de Inlandsche Maatschappij, waarin de Commissarissen Generaal de vrijheid wilden invoeren, werd zij braak gelaten als woeste grond of alleen als roofbouw beoefend, bleef zij in elk geval werkeloos en waardeloos, omdat zij een vreemd instrument was in handen van den bezitter, wien zij was toevertrouwd en deze noch aanleg noch aandrang gevoelde, daarvan gebruik te maken.”

Men ziet, dat zijn feiten welke de Inlander niet over het hoofd mag zien.

Hiermede willen wij niet beweren, dat de tijden van 1827 gelijk zouden zijn aan de tegenwoordige, doch wij Inlanders, mogen niet voorbarig zijn door zelfoverschatting van onze eigen krachten. Wij moeten zorg dragen, dat het ontluikend verlangen naar vrijheid zich niet eenzijdig ontwikkelt.

Zoo toch zou een scherpe grens ontstaan tusschen overheerschers en overheerschten, een wanverhouding, welke in Indië

zeer remmend zou zijn voor den goeden gang van zaken in het algemeen.

Wij moeten bedenken, dat vooral en ten allen tijde het gezag gepaard moet gaan met meerderheid in geestelijke ontwikkeling, wil men komen tot eene harmonische ordening der maatschappij.

In de tegenwoordige phase van ommekeer in tal van zaken is leiding voor ons, Inlanders, noodzakelijk, om geleidelijk te komen tot eene meer democratische ingerichte samenleving, Zeer te betwijfelen is het dan ook, of het enten van socialistische ideeën op ons volk, dat tot dusverre steeds door eene autocratische regeering bestuurd werd, eene heilzame uitwerking zou hebben. De opneming van socialistische ideeën, het verwachten van alle heil door economische opheffing alleen, heeft in vele landen geleid tot een klassenstrijd, niet minder heftig dan een rassenstrijd.

Door bij de groote massa het geloof aan eene bestaande onderdrukking te doen postvatten, schept men als gevolg daarvan de mogelijkheid, ja de waarschijnlijkheid, van eene revolutionaire beweging tegen de Regeering, in welke men den onderdrukker meent te zien. En waartoe dit ten slotte leidt, leert ons de geschiedenis der Fransche omwenteling, waarin alle gematigde stroomingen achtereenvolgens plaats moesten ruimen voor de uiterste partijen, totdat ten slotte alle democratische beginselen door de militaire macht op den achtergrond gedrongen werden.

Geleidelijke opvoeding tot zelfstandig politiek leven kan het Inlandsche volk dus niet ontberen.

Zooals het kind op jeugdigden leeftijd zijn omgeving nabootst, dikwijls tot schade van zich zelf, doch bij het rijpen van zijn intellect, wanneer het inzicht heeft gekregen in zijn kunnen, eene bewuste keuze gaat doen uit de voorbeelden, die de omgeving oplevert, zoo moeten ook de leden der Inlandsche maatschappij eerst hun eigen kracht leeren onderzoeken. Voorbeelden moeten overwogen worden, voordat wij kunnen besluiten, of wij ze al of niet zullen volgen. En een eerste vereischte daartoe is het zich vormen van een inzicht in de kunst, met andere menschen van een ander ras in eene maatschappij samen te werken.

Hiermede wil niet gezegd worden, dat de aanleg van het Inlandsche volk tot hooger ontwikkeling geringer is, dan die van eenig ander volk, doch wij moeten niet voorbijzien, dat de Indische maatschappij groote verschillen vertoont met die in Westersche landen.

Ten zeerste moet dan ook betwijfeld worden, of de Nederlandsche partijverdeeling in de Inlandsche maatschappij nagevolgd kan worden. De beginselen dier partijen toch zijn aan de Inlandsche samenleving vreemd. Wanneer wij daarentegen de bestaande Inlandsche vereenigingen, die thans ieder reeds een vrij scherp omlijnd politiek program bezitten, doen strekken tot onderbouw van de toekomstige volksvertegenwoordiging, dan kunnen wij op deze wijze bij benadering krijgen eene vertegenwoordiging in hare zuivere beteekenis.

Toegegeven moet worden, dat in deze vereenigingen nog slechts een deel van het volk is opgenomen. Maar zelfs in de meest moderne staten zijn lang niet alle individuen kiesgerechtigd, zoodat wij voor Indië vooralsnog geene volmaking behoeven te verwachten.

Wel is waar, dat eene belangrijke bevolkingsgroep, die der handelaren, zich nog niet tot eene vereeniging heeft aaneengesloten; dit is m.i. echter slechts een kwestie van tijd.

Wij kunnen dus constateeren, dat de Inlander door het vormen van vereenigingen reeds heeft getoond de noodzakelijkheid in te zien van aaneensluiting ter behartiging van overeenkomstige belangen.

Daarmede heeft hij in ieder geval getoond, geen willoos instrument te zijn in handen van anderen. Dit schenkt ons goede hoop, dat in den a.s. Volksraad de kiem ligt voor eene volksvertegenwoordiging.

Laat echter van Inlandsche zijde geen zelfoverschatting getoond worden, opdat de goede betrekkingen tusschen de Nederlanders en Inlanders niet worden verstoord.

Haastige spoed is zelden goed.

De verandering van traditie geschiedt langzaam, nieuwe begrippen kunnen niet snel geabsorbeerd worden, vooral indien zij niet aansluiten bij de nog aanwezige oude ideeën.

De onhoudbare toestand, dien men kreeg in de Fransche Koloniën, toen de Regeering de Koloniën als een direct deel van het moederland beschouwde, en dus gelijke wetten gaf aan Frankrijk en hare Koloniën, moeten wij als een les voor oogen houden.

Ten slotte mag de vraag gesteld worden:

Zal het democratisch karakter der Westersche Staten in zijn geheel door het Inlandsche volk opgenomen kunnen worden? Zal vrijheid en gelijkheid mogelijk zijn in een maatschappij, waar de individuen zelve nog geen goed begrip hebben van vrijheid? Of

kunnen en mogen wij ons nederleggen bij de materialistische wereldbeschouwing van Marx?

Ik betwijfel het zeer. De materialistische wereldbeschouwing is nog te zeer in tegenstelling met de psyche van het Inlandsche volk, dan dat zij gemakkelijk opgenomen en verwerkt kan worden.

Dit in het kort uiteen te zetten, is niet doenlijk; een afzonderlijk artikel zou daartoe noodig zijn.

Laat ons echter niet trachten in de toekomst door te dringen maar den wensch uitspreken, dat de invloed der democratische beginselen, die hun intrede hebben gedaan in de Inlandsche samenleving, een heilzame moge zijn voor Indië, Nederland en de menschheid.

Een weldaad voor Bantam

door

Dr. R. BROERSMA.

Wie zou benoorden Rangkasbitoeng in het weinig welige landschap van noord-Bantam den trotschen opstand zoeken, die daar thans staat als een waarachtig zinnebeeld van den goeden wil van het Nederlandsch bestuur jegens de kinderen des lands? Toch staat het er, dat monumentale bouwwerk bij kampong Pamarajan aan den Tjioedjoeng, ongeveer tien kilometer ten noorden van Rangkasbitoeng, waaraan men in het eind van 1912 is begonnen en dat thans vrijwel gereed is.

Het is een eersteling in zijn soort, het grootste tevens op het gebied van bevlöeiing: een beweegbare waterkeering met negen pijlers en twee landhoofden, waartusschen zijn aangebracht tien Stoney-schuiven elk van twaalf meter breedte. Het heele werk is 120 meter lang en bijna 25 meter boven de bedding der rivier: een monument van het kunnen onzer ingenieurs bij den dienst der bevlöeiing, maar nog meer een monument van de opvatting, welke tegenwoordig de verzorging van het volksbelang beheerscht.

Het is verblijdend, dat dit werk Bantam geldt, het gewest waaraan het Nederlandsch beheer iets had goed te maken; verblijdend ook dat het ondernomen is in een tijdperk, waarin de rust door geen gewelddadig optreden werd verstoord. Het is te hopen, dat de beteekenis van dit werk, waardoor 44 duizend baoes padiveld (ruim 30 duizend hectaren) kunnen worden bevlöeid, ten volle zal worden begrepen en gewaardeerd door het aanzienlijk geslacht der hoofden en dat het daarvan de bevolking zal weten te door-

dringen in waardigen toon, dat wil zeggen zonder reclame, maar duidelijk en naar waarheid.

Het is niet tegen te spreken, dat voor Bantam een tijdperk is ingetreden van beterschap door de opkomst van een levendige particuliere landbouwnijverheid in midden- en zuid en thans door de verzekering der paditeelt in het noorden van het gewest. Bantam, waarover zooveel nog denken en spreken met een tikje wantrouwen, is het oude Bantam niet meer, waarop in de vorige eeuw door feiten en verschijnselen het Kaïns-tee-ken van het verzet werd gedrukt. Het tijdperk der beterschap is nog niet afgesloten, de economische versterking der bevolking blijft nog behoeven tal van maatregelen uit de milde hand van een ervaren bestuur. Schept er gezondheid en verkeer, gij die niet wilt dat Bantam nog weer een stiefkind zal schijnen onder de gewesten van Java! Baant er de wegen der welvaart en wegen tot de ontwikkeling van het verstand!

Staande voor het groote werk tot bevlœiing uit de Tjioedjoeng denken wij terug aan de tientallen van jaren, waarin ellende en onrust telkens weer juist die streek het meest hebben bezocht, waar straks het rivierwater de akkers zal bevlœien. Noodlottig werkte het bedrijf van zonen uit dien alouden adel, die de bevolking had beschouwd als een willig werktuig tot eigen voordeel en genot; noodlottig het woord der geestelijken, de helpers en deelgenooten van een heilloos gezag. Altijd als schapen geschoren, met taai geduld in zijn gezindheid vergiftigd, zelfs nu en dan opgehitst tot boosaardig verzet,—ziedaar Bantams volk tot nu een kwart eeuw geleden.

Maar hoezeer de redeneeringen van dweepzieke hadji's het volk hebben getroffen, hoezeer een jarenlange inblazing van troebele voorstellingen de armen van geest hebbe verbijsterd en aan het einde opgezweept tot den heiligen oorlog, daar is nog een andere kracht werkzaam geweest, zonder welker medewerking het verzet zich zelden openbaart in roekeloze daad, waarop bestraffing moet volgen. De Bantammers van dertig jaar geleden wisten zeer goed uit verhalen, sommigen ook bij aanschouwing en ondervinding, dat met de macht van het Gouvernement voor hen niet viel te spotten, Maar het was de kracht der wanhoop, der baloorigheid, waardoor de desaman niet meer acht sloeg op de gevolgen van een opstand.

Zóó door rampen getroffen, had hij niets meer te verliezen en onder het prevelen der gebeden wette hij den blinkenden klewang en gordde zich aan het witte kleet, waarin de Mohammedaan zich ten dienste van Allah en ten doode wijdt.

In 1879 had de veepest Bantams rijkdom aan karbouwen aangetast. Erger misschien dan de ziekte huisden onder het vee en zijn bezitters de lieden, door het Gouvernement in dienst genomen om de kwaal te bestrijden door opsporing en afmaking van zieke beesten. De bestrijding was zoo ingericht, de bestrijders waren zóó gestemd en aangelegd, dat de desaman voor hen de grootste vrees koesterde. Men moet het verschrikkelijk huishouden dier ruwe klanten, op eigen voordeel uitsluitend bedacht, lezen in Van Sandick's **Lief en Leed uit Bantam**, om te begrijpen welken indruk de bevolking moest bekomen van de verzorging harer belangen door dienaren van het Gouvernement.

Nauwelijks was deze ramp voorbij, of een nieuwe trad in, ditmaal het vee ontziende maar de menschen aantastend: een zware koorts-epidemie sleepte meer dan vijftig duizend menschen ten grave. In menige desa vond men geen beest meer, dat zich liet spannen voor den ploeg, en de mannen voor de bewerking der akkers waren weggerukt. Schaarschte van voedingsmiddel kon niet uitblijven. Wel verleende de Regeering ruime hulp, maar de honger had nu eenmaal gedreigd en nieuwen angst gebaard. Wat mocht het zijn, dat Bantam zooveel ramspoed oplegde?

Als eenig antwoord volgde in 1883 de geweldige uitbarsting van den Krakatau, waardoor een heele streek werd verwoest en duizenden menschenlevens werden vernietigd. Het regende milde giften, maar wijd had de kleine man het oor nu open voor de aansporing der drijvers, die den zichtbaren toorn des hemels tot hun bondgenoot namen. En eer nog vijf jaren waren verstreken, zetten de bekende gruwelen te Tjilegon — te vroeg om de uitgebreide plannen der heiligen te doen slagen — den opstand in.

Voor de tooneelen dier wreede verdwazing laten wij het doek zakken, maar wij wenschen uit de herinnering aan het verleden te leeren verstaan, dat het gemoed van den Bantammer gestadig werd verbitterd en dat er in hem geen plaats meer was voor die volgzzaamheid en vriendelijke gezindheid jegens de aangestelde leiders, die zoo vaak in Javaan en Soendanees zijn geloofd. Rust slechts en de arbeid des vredes konden terugroepen in het geteisterd volk

vertrouwen en ijver tot vooruitgang. En in dat licht willen wij het grootte bouwwerk zien, dat te Pamarajan staat opgericht in de bedding van de rivier, die haar vruchtbaar slib zal afstaan, en onder de zegenende zon, uitstralend op het wijde, wijde veld.

*
* *

Het denkbeeld eener bevoeiing voor noord-Bantam was niet nieuw, toen in 1896 een ingenieur te Serang werd geplaatst voor de noodzakelijke opnemingen. Reeds twintig jaar tevoren was overwogen aan de districten Serang, Kramatwatoe en Tjilegon een bevoeiing te geven uit de Tjipanas, maar om de hooge kosten was het bij de overweging gebleven.

Dat de bevolking moest worden geholpen, kwam na de rampjaren te sterker uit; en toen de Tjilegon-zaak voorbij was meende de resident wederom de bevoeiing bij de Regeering te moeten voorbrengen. aangezien daardoor een rustige arbeidzaamheid zou worden bevorderd en de geldelijke draagkracht vermeerderd. Nog zou toen van wege gebrek aan personeel de allereerste verrichting zijn uitgebleven, had niet de Tji Oedjoeng zelf een aanvang afgedwongen. De rivier was niet genoegzaam bedijkt, zoodat elk jaar overstrooming voorkwam en schade aanrichtte. Dat noopte tot een opdracht voor opnemingen door den dienst der B.O.W. tot bevoeiing en tot afvoer in noord-Bantam. In 1897 werden de assistent-resident van Anjer en de controleur van Serang benoemd tot rentabiliteitscommissie, welke commissie de vermoedelijke economische en geldelijke gevolgen berekende en daaromtrent in 1899 een rapport aan de Regeering uitbracht. Vijf jaar later was het voor-ontwerp gereed voor een bevoeiing van 34450 baoe, gelegen tusschen den postweg en de zee.

Dat alles gold noord-Bantam, van het zuiden was nagenoeg nooit sprake. Bantam is een der gewesten op Java met geringe bevolking en de Bantamsche bevolking woont grootendeels in midden en noord. Wat het zuiden betreft, de oostelijke helft telt een zeer matige bevolking langs de wegen zuidwaarts van Rangkasbitoeng, het zuidwesten is vrij eenzaam. In zuid-Bantam zijn desa's van 20 huizen, en wel 30 tot 40 loemboengs, waarin padi van 10 tot 20 jaar oud. Men bewaart, omdat er geen wegen zijn tot afvoer en verkoop nagenoeg onmogelijk is. Mocht er behoefte zijn aan transmigratie en zou het verlangen tot wezenlijke

verhuizing zich bij eenige honderden Javaansche gezinnen voordoen, dan zou zuid-Bantam stellig plaats bieden. Echter zouden die streken vooraf door een behoorlijke verbinding en door verzekering van afvoer en aanvoer van water geschikt moeten worden gemaakt. Aan de onderzoekers der Mindere Welvaart is dat indertijd niet ontgaan, maar, hoezeer het te betreuren is dat een groot deel van Bantam nog ledig is en woest, men kan geen Regeering verwijten dat zij nalaat ten koste van groote geldelijke en verstandelijke inspanning streken te openen waar geen of weinig bevolking is en waar vestiging van ondernemingen nog niet is te verwachten.

Met de teelt van voedingsgewassen staat het in noord-Bantam onzeker geschapen en die onzekerheid is er van ouds. De bevlœiing uit den Tji Oedjoeng raakt de afdeelingen Anjer en Serang. Zij kan zich ook uitstrekken over de particuliere landerijen Tjikandi Oedik en Tjikandi Ilir en over het tusschen het Sultanskanaal en de zee gelegen district Tanara. Maar Tanara zal waarschijnlijk water bekomen van de bevlœiing, welke binnenkort in Tangerang zal worden ondernomen, en de beide particuliere landerijen blijven er grootendeels buiten.

De bevolking in Serang en Anjer had wel bevlœiing, maar uiterst gebrekkig en ten deele. In Serang was 6145 baœ bevlœid, tegenover 16134 baœ waar men geheel afhankelijk was van den regen; in Anjer waren 2260 baœ bevlœikbaar, tegen 14404 afhankelijk van den regen. Tjikandi Oedik heeft een geringe bevlœiing uit moerassen en Tjikandi Ilir ziet alleen water op zijn velden door den bandjir en den regen. Tanara heeft een gebrekkige bevlœiing uit het Sultanskanaal. Er was reden te over om noord-Bantam te helpen. Immers kon de bevolking alleen aan de kleine rivieren water onttrekken en door leidingen aanvoeren, waardoor op andere dagen ook moest worden afgevoerd, maar aan den grooteren Tji Oedjoeng kon zij niet denken aangezien haar waterbouwkunde voor de daartoe benoodigde werken te kort schiet. Uit kleine rivieren als de Tji Bongor en de Tjipari, ontspringend op het Karang-gebergte, is bevlœiing bovendien onzeker, omdat het debiet volkomen afhankelijk is van den regenval op dit gebergte. Die onzekerheid laat zich in den oostmoesson pijnlijk gevoelen, wanneer een eenigszins langdurige droogte het planten van tweede gewassen vruchteloos dreigt te maken en het vee een tekort aan water krijgt.

Afwatering van de moerassige terreinen ontbreekt en in den westmoesson is er overstroming uit de kleine rivieren, die in den oostmoesson soms droog zijn. Bij zware regens kunnen de aanvoeleidingen niet genoeg afvoeren. Van dien toestand zijn misgewas en onbeplant blijven gevolgen en het Gouvernement moet dan wel een deel der landrente afschrijven.

Waar de bodem geschikt is voor landbouw, valt het dubbel te betreuren, indien een noodzakelijke irrigatie ontbreekt. Zoo werden jaren geleden in de afdeeling Anjer reeds gronden opgemerkt van groote vruchtbaarheid; men kon hier en daar driemaal in één jaar uien verbouwen. In Anjer heeft bovendien een gebrek aan werkkrachten zijn nadeeligen invloed doen gevoelen, zoodat de aanplant van padi er weinig toenam. Een geluk bij dit ongeluk was het, dat de rijsthandel er gering is, omdat de bevolking graag een hoeveelheid bewaart wanneer zij een overschot heeft. Verkoopen doet zij hoofdzakelijk voor de betaling der belasting en voorts om te sparen voor den Mekka-gang, waarvoor in Bantam steeds een voorliefde heeft bestaan. Gelijkerwijs uit de buurt van Pandeglang, de beste streek van het gewest misschien, vrij veel mannen van tijd tot tijd als koelie gaan werken te Batavia, zoo steken menschen uit Anjer wel over naar de Lampongs om er in de pepertuinen aardig geld te verdienen. Het getal Bantammers, dat jaarlijks enkele maanden in de Lampongs geld komt verdienen, is wel geschat op 30 duizend. Niet onmogelijk is het, dat de zin voor tijdelijke uitwijking, in Bantam ook vroeger wel opgemerkt, zal verminderen zoodra de bevoelieing een geregelden padibouw verzekert.

Voor de afdeeling Anjer is een bevoelieing uit het Danau-meer mogelijk geacht, maar omdat er met aanzienlijke geldelijke offers toch slechts een matige uitbreiding aan het sawah-oppervlak kon worden gegeven, heeft men er van afgezien.

De afdoende verbetering kon alleen worden verkregen uit den Tji Oedjoeng benoorden Rangkasbitoeng, dat op een hoogte ligt van ruim 21 meter en 25 kilometer van de kust ligt verwijderd. Nu nauwkeurige overweging werd Pamarajan, 9 meter boven zee, aangewezen tot punt voor de prise d'eau, waar dan een vaste stuwdam zou komen. In 1905 werd er geld voor toegestaan. Vier jaar later, nadat reeds de aanvangswerken waren ondernomen, werd het ontwerp gewijzigd; tevens werd onderzocht of ter wille

van de bevoeiing van Tjikandi Oedik en Ilir het stuwpeil kon worden verhoogd. In plaats van een vasten dam zou een beweegbare waterkeering komen in het belang van de oevergronden bovenstrooms.

Het gewijzigde plan begon, gelijk in den aanvang gezegd, in 1912 te worden uitgevoerd. Terwijl gewoonlijk bij bevoeiingswerken op Java een vaste dam wordt gebouwd met een paar spuisluizen om afzetting van slib voor de inlaatsluizen te voorkomen, werd te Pamarajan een beweegbare stuw gebouwd, waardoor het karakter van de rivier blijft behouden. De wijidte tusschen de sluishoofden werd aangenomen op 142,5 meter en daarin zijn tien openingen, elk 12 meter breed, waarin de Stoney-schuiven zijn aangebracht. Elke pijler is 2,5 meter onder den grond en is boven den grond 12 meter; de bovenpijlers zijn 10 meter hoog. Boven de kraanbruggen de bedieningsbrug voor de opwindwerken van de twaalf schuiven; tusschen de bovenpijlers zijn de tegengewichten der Stoney-schuiven aangebracht. In de jaarverslagen van den dienst der B. O. W. kan men verscheidene bijzonderheden vinden. Te Pamarajan staat het eerste werk van dien aard en zonder de kosten er door te verhoogen heeft men er een monumentaal aanzien aan gegeven.

Waar de voltooiing van dit groote werk ons voldoening geeft, mogen wij toch niet geheel de teleurstellingen uit het oog verliezen, waartoe plan en uitvoering, vooral zoo zij zich uitstrekken over een lange reeks van jaren, in sommige gevallen leiden en ook niet het teveel aan kosten, dat daardoor wordt veroorzaakt. Toen men enkele jaren geleden in Nederland bezig was het nut en de toenemende behoefte aan geologisch onderzoek te betoogen, werden de bevoeiingswerken in noord-Bantam als voorbeeld aangehaald. Over een lengte van 20 kilometer was in de vijf meter diepe leiding de bodem beginnen te werken, waardoor de zijwanden overal binnenwaarts werden gedrukt. De bodem moest derhalve steeds worden uitgediept en de wanden hersteld, een tegenvaller, die met andere tegenvallers de kosten van het werk enkele tonnen gouds boven de raming hebben gebracht (Verslagen der Geol. Sectie van het Geol. Mijnbouwk. Genootschap 1912, 1e dl.)

Die teleurstellingen zijn toegeschreven aan het nalaten van een geologisch onderzoek van den bodem vóór de arbeid werd aan-

gevangen. Misschien, waarschijnlijk zelfs terecht. Tegenwoordig wordt geen bevoeiingswerk van beteekenis meer aangevangen, wanneer niet een geologisch onderzoek heeft plaats gehad. Maar vijf tot tien jaar geleden waren werkelijke geologen in Indië niet voor het grijpen en ook de B.O.W. had daarvoor geen personeel.

Het blijft een vraag of elke financieele teleurstelling bij werken als die van noord-Bantam met een geologisch onderzoek is te ontgaan. Het onderzoek maakt den bodem niet gunstiger en in vele gevallen zal de allerdeskundigste wel niet kunnen zeggen in welke mate een ongunstige bodemtoestand zal invloed oefenen op arbeid en kosten. Men weet thans, dat de mergel- en veenbodem veel last zal opleveren bij den aanleg van leidingen op den rechteroever, men weet het door ondervinding en geologisch onderzoek. Maar is het nu ook uit te maken, welke kosten de onvermijdelijke teleurstellingen zullen meebrengen?

Links van de rivier zullen voortaan 32 duizend baœe bevoeibaar zijn, rechts 12 duizend. Op de oostzijde zal vooreerst gebied van Tjikandi Oedik bevoeibaar worden. Met den eigenaar van dat land zijn onderhandelingen gevoerd, waarbij onder meer een betaling van drie gulden per jaar en per baœ — er zouden ongeveer 2 duizend baœe van genieten — werd overwogen. De secundaire leidingen zouden dan door en op kosten van het Gouvernement worden aangelegd. De onderhandelingen hebben nog niet haar beslag gekregen, maar waarschijnlijk zullen zij slagen. Het spreekt van zelf, dat Tjikandi Oedik daardoor in waarde zal winnen en dat het Gouvernement, zoo het te eeniger tijd overgaat tot terugkoop, die hoogere waarde zal moeten betalen. Op den eersten blik lijkt het dus een dwaasheid het particuliere land te laten deelen in het voorrecht der bevoeiing. Maar er is nog een andere zijde aan de zaak: de bevolking van dat land zal daardoor in betere voorwaarden worden gebracht en de mogelijkheid bestaat, dat vooraf wordt overeengekomen de verhooging der waarde niet mee te rekenen wanneer de som tot terugkoop wordt vastgesteld.

Zal het ondernomen werk zijn rente opbrengen? Er is natuurlijk een berekening gemaakt, waarbij werden vergeleken de jaarlijksche opbrengst der landrente in vroegere jaren en hetgeen men er voortaan mag verwachten; als billijk is aangenomen een landrente van zes gulden per baœ. In 1904 kwam men bij de berekening

tot een rente van 2,8 procent, maar die berekening werd voor vrij onzeker gehouden. Mocht men door de bevoeiing een stijging ook van andere inkomsten aannemen, dan zou de rente 3,5 procent worden en, indien er zich suikernijverheid zou vestigen in het bevoeide gebied, dan zelfs 4,75 procent.

De bevoeiing zal haar waarde hebben ook buiten de rente, welke zij afwerpt, om. Maar het is niet alleen billijk doch ook raadzaam de bepaling der landrente zoodra mogelijk in overeenstemming te brengen met de verbetering van den landbouw. Geschenken op dat gebied werken verslappend op de bevolking, al blijft het waar dat bevoeiing een voorwerp moet zijn van staatszorg en geen bedrijf.

Op het welslagen van het bevoeiingswerk zullen verschillende factoren invloed oefenen, water en slib doen het niet alleen. De gesteldheid van den bodem spreekt een voornaam woord mede en aannemelijk is dat men over gegevens heeft beschikt, die er op wijzen dat die gesteldheid in noord-Bantam geen fiasco zal veroorzaken over een groote uitgestrektheid. Een andere voorwaarde is een redelijk en kundig beheer van het aangevoerde water. De vraagpunten daaromtrent, welke zich in den jongsten tijd hebben voorgedaan, mogen hier worden voorbijgegaan, om ten slotte te wijzen op hetgeen in noord-Bantam wordt gedaan tot verbetering van de paditeelt.

Het is een kwart eeuw geleden, dat de regent van Demak, schrijvend over cultuurproeven, verklaarde: „Zooals het reeds dikwerf is gezegd, de inlandsche boer weet nog het meest van de padicultuur, maar eigenlijk heeft dit niet veel te beduiden. Wat zij weten, is slechts wat de adat medebracht, maar aan het zoeken naar betere middelen om de opbrengst te verhoogen, daaraan doen zij niet; het is veel gemakkelijker maar de adat te volgen, al is die minder goed”. En een weinig verder schreef de regent: „mijn meening is, dat zoolang de door de Regeering gewenschte verbeteringen nog niet zijn tot stand gekomen, men niet moet uitscheiden daarop te werken”. Men kan die woorden aangehaald vinden in de „Beschouwingen aangaande de Volkswelvaart en het irrigatiewezen op Java” van Homan v.d. Heyde. Volhouden maar, luidde braaf het advies van dien regen-adviseur. Wat zou hij hebben gejuicht, indien hij het landbouwonderwijs in zijn volle werking had gezien!

Volhouden maar op dien weg der teleurstellingen, want een volk van zoovele millioenen, dat geen nijverheid en handel van beteekenis beoefent, moet zorgen voor een ruim voedingsgewas. Volhouden maar, al moeten de leerlingen der landbouwschooltjes in de desa's er met een oppas worden bijeengebracht. Volhouden maar tegen de hopeloze eigenwijsheid van het landbouwertje in, al blijft de gemiddelde opbrengst van zijn sawahcultuur hardnekkig dezelfde.

Terwijl de regent van Demak zijn advies zat te schrijven, vermeldde een andere adviseur over inlandschen landbouw, niemand minder dan Karel Frederik Holle (*Tijdschr. B. B.*, 1892) de uitkomst van proeven, door den regent van Serang genomen, waaruit bleek, dat „ijl genoeg uitzaaien niet alleen forscher plantgoed geeft, maar ook méér". En Holle knoopte er een betoog aan vast, dat nog op andere wijze dan door irrigatie verbetering is te brengen in de teelt van padi o. a. door goede bibit te gebruiken. Slechts door den inlandschen landbouw te verbeteren, zou de landrente kunnen stijgen zonder te drukken.

Ook Holle was dus voor: volhouden maar. En wij, die een kwart eeuw verder zijn, houden vol. In Bantam is pas een jaar geleden een landbouwleeraar geplaatst. Vóórdien zijn er, tien jaar geleden, demonstratievelden geweest, die aan het doel geenszins hebben beantwoord. De demonstratie werd voor kennisgeving aangenomen, zonder meer. Op Tjikandi Oedik zijn sedert December 1911 selectieproeven genomen volgens een overeenkomst van het departement van landbouw met den beheerder van het land, die elk jaar vijf duizend gulden zou geven, terwijl het departement steeds zijn voorlichting en steun zou verleenen.

De landbouwleeraar, gesteund door een inlandschen landbouwleeraar en enkele mantri's, is er nu ruim een jaar werkzaam en heeft de gevolgen van zijn arbeid nog niet geheel kunnen overzien. Onder die gevolgen zijn te onderscheiden: de uitkomsten van zijn proeven en maatregelen en, wat voornamer is maar ook verder verwijderd ligt, de invloed op de inlandsche teelt.

Het werk van den landbouwleeraar in het algemeen wordt bepaald door de practijk zijner omgeving, Moeten er ziekten en plagen worden bestreden, allicht zal hij de bestrijding krachtiger weten in te richten. Hij kan wenken geven omtrent de bewerking van den grond en omtrent de manier van planten. Zijn wenken

kunnen onmiddellijk van kracht worden, indien de inlandsche planter ze slechts wil volgen. Maar den landbouwleeraar wacht ook werk, waarmee, zelfs bij instemming der bevolking, niet fluks van wal kan worden gestoken, bijv. de invoering van nieuwe variëteiten.

De arbeid van den landbouwleeraar in Bantam bepaalt zich tot het noordelijk gedeelte, omdat een toeneming van gewas in het zuiden van Pandeglang en Lebak bij den reeds genoemden toestand niet dringend is. In noord-Bantam zijn groote uitgestrektheden arm aan plantenvoedsel. Gebleken is, dat de grond over het algemeen te weinig phosphor bevat en derhalve heeft men proeven genomen met een phosphor-bemesting. Een proef op 1,5 baoe slaagde uitnemend, want een oogst werd verkregen van 48 picol droge padi per baoe. Nu is het wel hachelijk de werking dier bemesting op zeer groote terreinen te bepalen naar de proef op een klein veld, maar men mag toch verwachten dat die bemesting veel goeds zal uitrichten. De naastbij wonende desalieden zien het wonder aan en willen van hun grond ook wel eens één gedeelte aan zoo'n proef onderwerpen. Gebeurt dat, dan begint er een resultaat te komen. En zoo zijn er al verscheidene aanvragen gedaan voor mest.

De inlander kan bij zijn afdeelingbank terecht om voorschot tot aankoop van mest, maar langs dien weg duurt het spoedig enkele weken eer hij over de meststof beschikt, omdat een leening gepaard moet gaan met inachtneming van zekere bepalingen. De man heeft echter aanstonds zijn mest noodig en daarom zal nu het departement van landbouw de meststof in eenige hoeveelheden beschikbaar houden en tegen den kostenden prijs verstrekken. Geheel onzeker is het, of de sawahbezitter, overtuigd van het nut der bemesting, wel jaarlijks een bedrag van bijv. 6 gulden per baoe zal over hebben voor de bemesting van zijn velden.

Intusschen worden de mestproeven voortgezet en vergelijkende proefjes worden genomen op kleine velden met mest van verschillende samenstelling. Ook voor de variëteiten zijn de proeven vergelijkend en er wordt voor gezorgd, dat zij onder gelijke omstandigheden verkeerden als de aanplantingen der bevolking. Voorts zijn er in gang vergelijkende proeven met cassave-soorten, met een in het wild voorkomenden vezelplant, met mais en katoensoorten. Bij Pandeglang is een toonveld aangelegd voor groententeelt.

Van dat alles kan de noord-Bantammer nut trekken, hij die tot dusverre schade ondervindt door mislukking van den oogst wanneer het weer hem niet gunstig is; — hij, die ook nog gebaat zou zijn met wat meer wegen; die voorts wel meer karbouwen zou kunnen gebruiken, daar hij ploegt met slechts één beest; die te weinig tweede gewassen verbouwt omdat het water niet toereikend is; die te weinig heeft ter verhandeling op de pasars, die er ook al te weinig zijn. . . .

Het beeld is mistroostig. Maar wij wenden den blik en zien op naar den stuw te Pamarajan en naar de toonvelden van den landbouwleeraar. De bevlœiing zal zelfs nut stichten als de landman er geen hand voor uitsteekt; de toonvelden hangen voor hun grooter welslagen af van zijn goeden wil en volharding. Ongetwijfeld zal er meer padi groeien in noord-Bantam, ook al blijft de uitkomst beneden het mogelijke. En het is een genoegdoening, te weten dat het Nederlandsch koloniaal beheer niet opziet tegen kostbaar werk, zelfs wanneer de rentabiliteit daarvan onvast of zwak is. De hulp wordt bewezen, de zorg getoond, de desaman heeft slechts te aanvaarden en toe te tasten. Wanneer over eenige jaren de innerlijke waarde van den Bantamschen landbouw blijkt niet te zijn verhoogd, dan zullen wij ons troosten met het hoogere cijfer der padi-opbrengst door uitbreiding van het aantal akkers en wij zullen wijzen op de nakoming van den staatsplicht. Zoolang het werk, dat al in 1876 werd noodig bevonden, niet was aangevangen, mocht in Bantam gelden het „volhouden maar”. Nu het echter voltooid is en gouvèrnementsvoorlichting zich mede opmaakt om den landbouw in Bantam op te voeren, mogen wij voor de oude aanmoediging de ooren sluiten en wachten de uitkomst van de wezenlijke weldaad. Zonder een voorbarige ontmoediging te uiten mogen wij intusschen ons indenken de mogelijkheid, dat de toeneming der welvaart achterblijft bij de verbetering der voorwaarden.

Maar onze wensch gaat in een andere richting: moge in noord-Bantam door toedoen van bevlœiing en voorlichting het cijfer der gemiddelde opbrengsten per baœ stijgen.

Juli 1917.

Staats- of Particulier Bedrijf

door

S. SNUIJF.

De Heer J. Admiraal had de attentie van zijn in de 7de aflevering van dit tijdschrift onder bovenstaanden titel opgenomen artikel een overdruk te zenden aan de leden van de thans ontbonden Commissie tot overweging eener hervorming van de Landsdrukkerij, in welke hoedanigheid ook mij een exemplaar werd aangeboden.

Het behoeft wel geen nadere toelichting, dat bedoeld opstel mijne bijzondere belangstelling trok, behandelende dit toch in hoofdzaak de geldelijke uitkomsten van een Gouvernements bedrijf, waarvan door mij als lid van voormelde Commissie een min of meer grondige studie is gemaakt.

Verrassend was dit artikel voor mij nochtans niet, daar de opvattingen en beschouwingen van den schrijver mij reeds bekend waren uit het door hem mede-onderteekend „gedocumenteerd rapport”, waarvan sprake is in de 3de alinea van het hier besproken geschrift, en aan de samenstelling waarvan de Heer Admiraal volgens eigen mededeeling „persoonlijk een zeer werkzaam aandeel (heeft) gehad”. In dat rapport was getracht aan te toonen, dat de „voorgenomen uitbreiding der Landsdrukkerij enorm nadeel „dreigde toe te brengen aan de particuliere nijverheid”.

Bij het verschijnen van dit in wijden kring verspreid geschrift, kon ik echter tot mijn spijt geen vrijheid vinden het in het openbaar te beoordeelen, zijnde destijds de voornoemde hervormingscommissie nog niet ontbonden.

Nu dit thans wel het geval is, meen ik het in hoofde genoemd opstel niet onbesproken te mogen laten, omdat het groote belang der door den schrijver ter sprake gebrachte aangelegenheid vordert, dat het publiek niet bij voortduring van één zijde wordt ingelicht,

en dit minder waar — zooals begrijpelijk is — niet ingewijden anders geneigd zullen zijn zonder nader eigen onderzoek te vertrouwen op de voorstelling van zaken gegeven door een man als de Heer Admiraal, van wien — als leider van een der grootste particuliere drukkerijen hier te lande — verwacht mag worden, dat hij ten deze in de eerste plaats tot oordeelen bevoegd is.

Te eer is eene bespreking van het onderhavige opstel gewenscht, omdat de Heer Admiraal zijn critiek op het Landsdrukkerij-bedrijf mede tracht dienstbaar te maken om te bewijzen, dat in het algemeen belang aan particuliere industrie de voorkeur moet worden gegeven boven staatsondernemingen.

Alvorens de juistheid van de door schrijver gegeven voorstelling van zaken in meer gedetailleerde beschouwing te nemen, zij opgemerkt, dat onderwerpelijk hoogstens zou zijn aangetoond, dat het Land door zijn drukwerken uit de particuliere inrichtingen te betrekken jaarlijks eenige besparing op de uitgaven zou verkrijgen. Die bezuiniging kan echter nimmer een zoodanig bedrag vertegenwoordigen — het is slechts een deel van den omzet van f 600.000. — dat daartegenover alle andere voordeelen van Staatsbedrijf eenvoudig buiten bespreking kunnen blijven. Ik noem bijvoorbeeld de bestaanszekerheid van 275 personen, waarvan ruim 70 Europeanen.

Mede valt niet uit het oog te verliezen, dat ook al zijn de beschouwingen van den Heer Admiraal juist, de uitkomst van de vergelijking van één enkele Staatsonderneming met één enkele particuliere inrichting geenszins als algemeene maatstaf kan worden aanvaard, omdat daarbij toevallige factoren een te grooten invloed kunnen uitoefenen, vooral waar het i.c. betreft eene onderneming van bescheiden omvang. De vervanging van den bedrijfsleider in een der beide inrichtingen zou bijvoorbeeld wellicht reeds oorzaak kunnen zijn, dat de balans naar de andere zijde zou overslaan, of wel zou dit misschien reeds kunnen worden bereikt door een eenvoudige verandering in het beheer der Staatsinrichting, zooals trouwens de Heer Admiraal zelf aanbeveelt aan het slot van zijn artikel: meerdere zelfstandigheid en hoogere bezoldiging van het leidend personeel. Ook is het geenszins zeker, dat eene vergelijking van de Landsdrukkerij met andere particuliere grafische werkplaatsen ook in het nadeel der Staatsinrichting zou moeten uitvallen.

Bij de bespreking van de vraag „Staats- of particulier bedrijf, mag voorts evenmin de aard der ondernemingen uit het oog worden verloren. Het komt mij voor, dat daarvoor in de eerste plaats ter sprake moeten worden gebracht die ondernemingen van nijverheid, die voorzien in de behoefte der gemeenschap, van het publiek, zooals het gemonopoliseerde bedrijf van de zoutaanmaak, de spoorwegondernemingen e.d. en pas in de tweede plaats bedrijven, die zooals onderwerpelijk uitsluitend werkzaam zijn voor de eigen behoefte van het Bestuur.

Ook al zet men de bedenking op zijde, dat in vaakbedoeld artikel twee bedrijven worden vergeleken, waarvan het eene door ieder belangstellende tot in kleinigheden kan worden nagegaan, terwijl van het andere slechts die — daarenboven niet controleerbare — gegevens beschikbaar zijn, die de beheerder wel wil verstrekken, dan volgt reeds uit het vorenstaande, dat het betoog van den Heer Admiraal niet kan worden aangemerkt als een bijdrage van eenig belang om het groote vraagstuk „Staats- of Particulier bedrijf" tot oplossing te brengen.

Te minder is dit het geval waar — zooals hieronder zal worden in het licht gesteld — de schrijver op niet onaanvechtbare wijze zijn cijfers groepeerd, ons de voornaamste gegevens voor de beoordeeling van de juistheid zijner vergelijkingen onthoudt, aan onbelangrijke verschijnselen te groote beteekenis toekent en omgekeerd, enz.

Ik zal mij bij het bewijs daarvan beperken tot die gegevens, die het artikel zelf, de verslagen van de Landsdrukkerij, en andere voor ieder toegankelijke publicatie's verschaffen. Ik moet daardoor tot mijn spijt enkele punten onbesproken laten, omdat daarvoor gebruik zou moeten gemaakt worden van wetenschap, die nog geen gemeen goed is. Voor het onderhavige doel is het echter ook niet noodig alles recht te zetten.

In de eerste plaats dient er de aandacht op te worden gevestigd, dat alleen door vergelijking van twee ongelijkwaardige grootheden de uitkomsten van het bedrijf gedurende het jaar 1916 op voor den schrijver onverklaarbare wijze zoozeer afwijken van die gedurende het voorafgaande jaar. Het moet erkend worden, dat eene vermindering van den omzet met 8.67 % gepaard met een achteruitgang van het batig saldo met niet minder dan 64 % oppervlak-

kig beschouwd een zeer vreemd verschijnsel moet worden genoemd.

Intusschen is — zooals door den Heer Admiraal zelf wordt vermeld — het omzetcijfer voor 1915 groot *f* 677425.27⁵ geheel gebaseerd op de berekening der drukwerken volgens het z. g. tarief van 1898 (G. B. van 27 Augustus 1898, No. 16, Stbl. No. 246), terwijl de waardebepaling van den omzet voor 1916 groot *f* 618648.04 wat betreft de productie voor het laatste halfjaar berust op de zelfkosten en slechts, wat betreft het eerste jaargedeelte, op evenvermeld tarief, waarmede steeds niet onbelangrijke bedrijfsoverschotten waren verkregen.

Het ligt dus voor de hand, dat voor eene bruikbare vergelijking deze cijfers eene correctie hadden moeten ondergaan. Het komt bijvoorbeeld zeer aannemelijk voor, dat in het tweede halfjaar van 1916 bij toepassing van het vervallen tarief een gelijk overschot zou zijn verkregen als gedurende de eerste zes maanden t. w. *f* 44737.51. In dat geval zou de omzet in 1916 hebben bedragen *f* 663385.55 met een batig saldo groot *f* 89475.02 tegen *f* 677425.27⁵ en *f* 123889.34 in 1915 of wel een vermindering in omzet van 2.2 % bij eene afneming van het saldo met 28 %.

Ook deze uitkomsten — ofschoon reeds minder onrustbarend dan schrijvers getallen — zijn voor niet-ingewijden niet aanstonds verklaarbaar.

Voor het goede inzicht in de onderwerpelijke aangelegenheid is het echter gewenscht niet steeds met percentages te werken, zooals de navolgende beschouwing in het licht stelt.

Terwijl de omzet nagenoeg hetzelfde is gebleven is het batig saldo gedaald van rond *f* 124000.— tot rond *f* 89500.— of wel met $\pm$ *f* 34500.—, uitgaande van bovenstaande onderstelling omtrent het vermoedelijke overschot in 1916 bij handhaving van het oude tarief. Dit tarief nu hield *geen* rekening met de niet te ontgane schommelingen in de bedrijfskosten, zoodat elke vermeerdering daarvan noodzakelijk *moet* leiden tot vermindering van het batig saldo, en het is dus de vraag of in het jaar 1916 zich onvermijdelijke omstandigheden hebben voorgedaan, die tot een dergelijke verhooging der productiekosten aanleiding konden geven.

Een zoodanige omstandigheid is, dat in 1916 ondanks de geringe wijzigingen in de sterkte van het werkliedenpersoneel — het aantal Europeesche zettters en drukkers verminderde met 1 evenals dat der Chineesche drukkers, terwijl het getal Inlandsche werklieden met

7 toenam — de uitgaven voor salarissen en loonen *moesten* stijgen in verband met de periodieke tractementsverhoogen. Dit verschijnsel zal de eerste jaren nog blijven aanhouden, daar de thans geldende tractementsregelingen immers eerst zijn ingevoerd bij Staatsblad van het jaar 1911 No. 126 voor het werkliedenpersoneel, bij Staatsblad van het volgende jaar No. 411 voor den technisch ambtenaar en bij Staatsblad van 1913 No. 168 voor den opziener en boekhouder.

Het zal dus nog meerdere jaren duren alvorens te dien opzichte een toestand van evenwicht is ingetreden, terwijl deze periode opnieuw verlengd wordt, indien de begrootingswetgever inderdaad zijn goedkeuring hecht aan de voorgestelde positieverbetering waarvan sprake is op blz. 122 van het gepubliceerd ontwerp der Indische begrooting voor 1918, en die alleen voor dat jaar naar raming *f* 14000 extra zal vorderen.

Intusschen blijkt uit de door den Heer Admiraal geraadpleegde verslagen der Landsdrukkerij over 1915 en 1916, dat ondanks de stabiliteit in de personeelsterkte in laatstgenoemd jaar *meer* is uitgegeven aan salarissen en loonen *f* 11.176.22, aan verlofs- en nonactiviteitstractementen *f* 2119.96, aan overtochtskosten *f* 1275.—, alsmede *f* 6895.21 voor de bijdrage van het bedrijf in den toekomstigen pensioenlast van ambtenaren. Een en ander bedraagt te zamen *f* 21466.39 stel rond *f* 21.500.— met welke som de bedrijfskosten *onafhankelijk van het beheer moesten stijgen*.

Er blijft dus te verklaren eene vermindering van rond *f* 34.500.— *f* 21.500. = *f* 13.000.— van het voordeelig saldo, overeenkomende met $10\frac{1}{2}\%$ in stede van het door den schrijver genoemd percentage van 64 %. Het is zeer wel mogelijk, dat door toepassing van het tarief van 1898 op het in de 2de helft van 1916 afgeleverd drukwerk dit verschil reeds zou verdwijnen en dan zou dus de omzet juist gelijk zijn gebleven.

In ieder geval is dit bedrag zoo klein, dat men zich daarover verder niet ongerust behoeft te maken.

Het vorenstaande illustreert hoe het mogelijk is, dat de bedrijfsoverschotten in de op volgende jaren in percentages uitgedrukt zulke enorme schommelingen kunnen vertoonen als door genoemden schrijver met verbazing geconstateerd. De invoering van elke positieverbetering, van de commercieele boekhouding, van de

zelfkostenberekening, het inwerking stellen van nieuwe machines, en al dergelijke maatregelen weerspiegelen zich daarin juist zoo sterk — niet zooals de Heer Admiraal het voorstelt ofschoon — doch juist omdat al dien tijd hetzelfde tarief werd toegepast.

Omtrent de *geldelijke uitkomsten* van het bedrijf zegt dit alles echter *niets*.

Voor een particuliere onderneming is daarvoor het batig saldo, de *winst* inderdaad maatgevend, voor de Staatsonderneming — die als onderwerpelijk uitsluitend heeft te voorzien in 's Lands eigen behoeften — heeft men alleen het oog te slaan op de *zelfkosten*, op welke kwestie hieronder nader zal worden teruggekomen.

Vertrouwd wordt met het vorenstaande te hebben in het licht gesteld, dat althans ten aanzien van de geldelijke zijde van het drukkerij-bedrijf niet zonder meer de volgens den Heer Admiraal voor de hand liggende conclusie kan worden onderschreven „dat „een vaste lijn in de exploitatie der besproken Gouvernements „instelling wordt gemist, in elk geval de verslagen over de jaren „1915 en 1916 ter zake weinig of geen opheldering verschaffen”.

Immers kon aan de hand van die verslagen worden aangetoond, dat de omzet in beide verslagperioden nagenoeg niet verschilt, terwijl uit diezelfde verslagen valt te lezen, dat in 1916 geen personeelsuitbreiding plaats had en geen nieuwe productie machines — slechts eenige hulpwerktuigen — werden in bedrijf gesteld.

Men zou op grond hiervan veeleer geneigd zijn te concluderen tot een zeer rustige exploitatie.

Intusschen is hiermede schijnbaar in strijd de evenzeer door den Heer Admiraal geconstateerde achteruitgang van het aantal verbruikte vellen papier met 7.14 0/0, van het aantal verwerkte meters papier sans fin met 11.76 0/0 en van het aantal vervaardigde afdrukken met 14.7 0/0.

Doch ook aan deze cijfers kan blijkens nadere toelichting de door den Heer Admiraal gegeven beteekenis niet worden toegekend.

Erkend moet worden, dat de verslagen die toelichting niet ten volle verschaffen, doch zooals uit het navolgende moge blijken, zou een zeer omvangrijke arbeid vereischt zijn om ook in dit opzicht tot volledigheid te geraken, zonder dat een daaraan evenredig nut zou worden verkregen.

De verslagen beantwoorden toch ruimschoots aan hun doel als de schommelingen voor deskundigen verklaarbaar en aannemelijk zijn, hetgeen onderwerpelijk het geval is, en daarom verwondert het te bemerken, dat een vakman als de Heer Admiraal geen poging heeft gedaan de hierbedoelde cijfers tot hun juiste waarde terug te brengen, doch meent te mogen volstaan met hunne vermelding en overigens veelbeteekend het stilzwijgen te kunnen bewaren.

Dat die cijfers op zich zelve niets zeggen volgt reeds hieruit, dat uit de vermelding van het totaal aantal verbruikte vellen papier niet blijkt van welk formaat dit papier was, dat het totaal aantal meters papier sans fin niets zegt omtrent de breedte, en dat de opsomming van de gemaakte afdrukken ons in het onzekere laat omtrent het bedrukt oppervlak, omtrent den aard van het drukwerk, omtrent de vraag welk deel der afdrukken eenzijdig en welk deel tweezijdig bewerkt is, of veel gelinieerd, geperforeerd en genummerd moest worden, enz.

Ook voor leeken in het drukkersbedrijf moet het na vorengaande toelichting duidelijk zijn, dat het zeer wel mogelijk is, dat voor het verwerken van een kleiner aantal vellen, c.q. meters papier en voor het afleveren van een kleiner aantal afdrukken, nochtans een grootere hoeveelheid arbeid en ook papier vereischt kan zijn.

In dit verband verdient het vermelding, dat luidens de vaakaangehaalde jaarverslagen in 1916 van het groote formaat vellen bekend als „imperiaal” ongeveer 80 $\frac{1}{10}$ meer werd verbruikt dan in 1915, terwijl in laatstgenoemd jaar daarentegen van het kleine formaat genaamd „schrijfpapier” ongeveer 40 pCt., meer werd verwerkt dan in het jaar 1916.

Ook is het voor den belangstellenden lezer niet onaardig te vernemen, dat de productie der zoogenaamde rotatiepersen niet moet worden beoordeeld naar het aantal bedrukte meters papier sans fin, doch uitsluitend naar het aantal afdrukken. Dergelijke machines maken toch per omwenteling één afdruk en snijden die tevens af, terwijl zij niet meer dan een maximum aantal omwentelingen per eenheid van tijd mogen maken. Indien een machine derhalve gedrukten moet afleveren van 50 cM. lengte, dan verbruikt zij in denzelfden tijd slechts de helft van de hoeveelheid papier die door een andere machine wordt bedrukt in vellen van 1 M. lengte. Hieruit ziet men hoe weinig een schommeling in het verbruik van 11.76 pCt., om het lijf kan hebben.

Zelfs in het eenvoudige geval, dat in twee opvolgende jaren volkomen dezelfde soorten van werk worden geleverd en dezelfde formaten papier verbruikt, doch in het tweede jaar alleen van alles bijvoorbeeld 10 of 20 % minder, wil dat nog niet zeggen dat door de geheele fabriek 10 of 20 % arbeid minder is geleverd. Verre van dien.

In dat theoretische geval toch zou het zetwerk volkomen hetzelfde zijn gebleven en evenveel arbeid moeten zijn verricht voor het zuiver instellen van het zetsel of de cliché's op de persen, hetgeen vooral voor kleine en middelmatige oplagen het voornaamste werk is, daar het hetzelfde is of men op de snelpers 500 of 5000 afdrukken maakt, dan wel 15000 of 150000 op de rotatiepers.

Om die schade in te halen zou dus niet 1/10 of 1/5 van het volle jaar noodig zijn, doch slechts een dergelijk deel van den tijd besteed aan het afdrukken der imprimés.

Ten einde den lezer eenig begrip te geven van den aan de Landsdrukkerij gepresteerden arbeid om in 1916 toch nog 145 miljoen afdrukken te kunnen vervaardigen, zij meegedeeld, dat volgens de leveranciers.:

- 1e. de oudste rotatiepersen mag loopen met een snelheid van 10000 omwentelingen per uur.
- 2e. de vier nieuwere rotatiepersen met 7000.
- 3e. de zeven nieuwste snelpersen met 2400.

Stellen wij dat de overige 22 snelpersen van ouder type 1500 slagen kunnen maken — hetgeen hoog is geschat — dan is het totale vermogen 80800 enkelvoudige afdrukken per uur. De geheele drukkerij zou dan onafgebroken 227 werkdagen gedurende acht uur daags op volle capaciteit hebben moeten loopen, terwijl slechts 73 dagen voor het toestellen beschikbaar zouden zijn geweest, hetgeen onvoldoende is. Inderdaad kon langer tijd aan dit werk besteed worden, omdat de rotatiepersen het papier aan beide zijden gelijktijdig kunnen bedrukken, en ook wel twee afdrukken gelijktijdig kunnen worden gemaakt, indien althans, het formaat van drukwerk en van papier zich daarvoor leenen.

Een en ander stelt tevens in het licht, dat alleen door buitengewoon groote oplagen van enkele gedrukten het mogelijk is geweest, dat in 1915 nog 25000000 afdrukken méér zijn gemaakt, doch slechts ten koste van bijzondere krachtsinspanning. Alleen de

12 vermelde machines zouden hiervoor nog 26 dagen extra op maximum snelheid hebben moeten draaien, daarbij het papier gelijktijdig van twee kanten bedrukkende.

Ik vlei mij met het vorenstaande te hebben in het licht gesteld, dat noch de schommelingen in de geldelijke uitkomsten van het bedrijf, noch die in de verwerkte hoeveelheden materialen van dien aard zijn, dat van een gemis aan een vaste lijn in de exploitatie der Landsdrukkerij sprake kan zijn, en voorts dat de jaarverslagen voor den deskundige voldoende gegevens bevatten om tot dat inzicht te kunnen geraken.

Thans stel ik mij voor nog eenige aandacht te wijden aan de door schrijver gegeven vergelijkingen van de uitkomsten van het Staatsbedrijf met die van de ten voorbeeld aangehaalde particuliere inrichting, daarbij vooropstellende, dat ik gaarne de daaromtrent verstrekte cijfers als juist wil aanvaarden.

Ook hier moet ik beginnen met de opmerking dat de Heer Admiraal zich verdiept heeft in de vergelijking van onvergelykbare grootheden, hetgeen wel het duidelijkste spreekt uit diens mededeelingen omtrent de grootte en de stijging van den omzet in verband met de outillage der beide fabrieken.

De opsomming van den inventaris toch toont ons, dat de besproken particuliere drukkerij maar matigjes is toegerust vergeleken bij haar gouvernementeele zuster, zelfs daarbij niet in de schaduw kan staan. Nochtans verhouden zich de omzetten in 1916 als *f* 360351.26 tot *f* 618648.05, waarbij ik buiten beschouwing laat de correctie die laatstgenoemd cijfer eigenlijk moest ondergaan en waarop hiervoor de aandacht was gevestigd.

Wil dat nu ook beteekenen, dat ter Landsdrukkerij — ondanks, dat zij schitterend geëquipeerd is — slechts 70 % meer arbeid wordt verricht dan bij de particulier? Immers dat toch is de hoofdzak. Zonder de beschikking te hebben over eenig meerdere gegevens kan *a priori* verklaard worden, dat dit gelukkig niet het geval is, omdat

- 1e. uit het opstel van den Heer Admiraal blijkt, dat in de particuliere inrichtingen beter en dus ook duurder papier wordt verwerkt, dan „waarmede het Gouvernement *als regel* genoeg neemt”;

- 2e. de particulier zijn papier duurder moet betalen o. a. wegens de hogere vrachten;
- 3e. de particuliere ondernemer toch wel winst zal moeten maken ook op zijn papier;
- 4e. gedurende den oorlog door de particuliere inrichtingen de verkoopprijzen van papier zijn verhoogd met 50 % à 100 % en in sommige gevallen zelfs met meer, terwijl de Landsdrukkerij zelfs nog in 1916 beschikken kon over papier dat reeds in 1914 was geëischt. Dat inderdaad de oorlog nog niet veel invloed kan hebben gehad op den prijs van het aldaar verwerkt papier, volgt reeds uit het feit dat terwijl in 1915 en 1916 de verwerkte hoeveelheden papier slechts weinig uiteenliepen de waarde van het in 1915 verwerkt — en dus reeds in 1913 uit Europa geëischt — materiaal f 191403.89⁵ bedroeg tegen f 194216.07 in 1916, waarbij wordt opgemerkt, dat in laatstgenoemde som ook is begrepen een zeker bedrag invoerrechten, die eerst sedert 1 Augustus van dat jaar verschuldigd zijn.

De hiervoor vermelde omstandigheden zijn oorzaak, dat van den omzet der particuliere drukkerij een naar rato veel grooter deel gerekend moet worden tot den eigenlijken „papierverkoop” dan bij de Landsdrukkerij, en dus een kleiner deel voor de bewerking. Voorts vertelt de Heer Admiraal niet hoeveel *winst* door den particulieren ondernemer is gemaakt, laat hij buiten bespreking den aard van het werk, vertelt niets omtrent de betaalde arbeidsloonen.

Ik vermoed, dat als de schrijver dit alles zou blootleggen, een geheel ander beeld zou worden verkregen.

Het eenige wat uit de overgelegde cijfers kan worden afgeleid is, dat de hogere leiding van den particulier heel wat duurder is dan van het Gouvernement, een verschijnsel, dat zich ook in andere takken van nijverheid voordoet.

Immers betaalt de particulier voor dat doel f 37340.— op een omzet van f 360351.26 tegen het Land f 27531.94 op f 618648.04 welke laatste cijfers eigenlijk eenigszins verhoogd moeten worden t.w. het eerste wegens de bijdrage in het pensioenfonds, enz., het tweede om vroeger vermelde redenen, doch dat is onderwerpelij van weinig belang. Terwijl dus de omzetten zich verhouden als 10: 17, verhouden zich de hier bedoelde kosten als 37: 27, d.w.z. dat de particulier $(37 \times 17) : (27 \times 10) = 2.3$ maal duurder uit is.

Zou men de verhouding der kosten van algemeen beheer tot de overige ardeidsloozen nagaan, dan zal vermoedelijk die verhouding nog ongunstiger worden.

Wij behoeven echter geen nauwkeurige getallen te kennen. Hoofdzaak is — dat blijkt genoegzaam uit het vorenstaande — dat de door den opstelschrijver getroffen vergelijkingen geen waarde hebben.

Dat is met meerdere gegevens het geval. Zoo rijst bijvoorbeeld de vraag waarom bij de opgave van de inventarissen de gebouwen buiten beschouwing zijn gebleven. Het daarin gestoken kapitaal kan men toch niet verwaarloozen.

Evenzeer vraagt men zich af welke beteekenis moet worden gehecht aan de verhouding tusschen aanschaffing en afschrijving gedurende een beperkt aantal jaren. Aangezien de afschrijving ook betrekking heeft op dat deel van den inventaris, hetwelk vroeger werd aangekocht, moet die afschrijving worden beschouwd in verband met de waarde, den ouderom en den aard van den *geheelen* inventaris.

Ik zou op die wijze kunnen doorgaan, doch waartoe. De particulier behoeft noch in 's Lands belang, noch in zijn eigen belang studie's te maken als de Heer Admiraal deed, zelfs al zou hij er in slagen alle geconstateerde fouten te vermijden en al zou hij zijn boeken willen openleggen. Hij heeft slechts één ding te doen en dat is:

„Prijsopgaven te verstrekken voor verschillende gedrukten, waarvan de zelfkosten bekend zijn”. Daarvoor zijn geen massa's monsters noodig. Als hij gespecificeerd vermeldt, wat hij vraagt voor het drukken, voor het binden en voor papier (onder overlegging van monsters) kan het Land beoordeelen of het met zijn eigen inrichting bekocht is.

Is zijn aanbieding belangrijk lager dan de zelfkosten en blijkt het niet mogelijk het verschil op te heffen door verbeteringen in het beheer der eigen inrichting, dan is het niet aan te nemen, dat de Regeering voor dat feit blind zou blijven en zonder nader onderzoek toch zou vasthouden aan de eens genomen beslissing ten aanzien van de uitbreiding der eigen inrichting.

Maar in het bewijs geven, dat de particuliere drukker inderdaad goedkooper *wil leveren* is de Heer Admiraal nog niet geslaagd. Hij heeft het nog niet verder gebracht dan op grond van cijfers

als hiervoor besproken naar *zijn inzicht* te hebben aangetoond dat „het Regeeringsdrukwerk bij particulieren *niet duurder behoefde* te zijn dan ter Landsdrukkerij”.

Aan een dergelijke bewering heeft de gemeenschap heel weinig en ik vrees zelfs, dat door bewijsvoeringen als door genoemden schrijver nu ten tweede male in het publiek werden gelanceerd, het vertrouwen in de capaciteit van den particulier eer zal dalen dan stijgen en zoude daardoor diens belangen eer geschaad dan bevorderd worden.

Naschrift.

Nadat het bovenstaand opstel reeds was verzonden, verscheen als bijvoegsel van de 8ste aflevering van dit tijdschrift eene nabetrachting van den Heer Admiraal over het bedrijf der Landsdrukkerij, en wel naar aanleiding van de in het gepubliceerd ontwerp der Indische Begrooting voor het volgend dienstjaar voorkomende toelichting tot den post voor den bouw van eene nieuwe inrichting.

Van de mij door de Redactie van dit Tijdschrift daartoe uit eigen beweging aangeboden gelegenheid, maak ik gaarne gebruik om ook aan dit nadere geschrift eenige regels te wijden, waarbij ik mij zooveel mogelijk zal beperken.

Een omstandige behandeling van dat nadere artikel is trouwens niet noodzakelijk, omdat schrijver voortbouwt op zijne vroegere beschouwingen, waarvan de werkelijke waarde door mij hierboven reeds in het juiste licht is gesteld.

De vergelijkende cijfers tusschen inventaris, omzet, enz. van de Landsinrichting en de drukkerij der firma Albrecht & Co., — uit de mededeelingen van den Heer Admiraal blijkt thans duidelijk, dat dit is de „particuliere” inrichting — kan ik daarom gevoegelijk buiten beschouwing laten.

Mij rest slechts het navolgende op te merken.

1e. De schrijver verbetert diens mededeelingen betreffende de kosten voor het Algemeen Beheer der Landsdrukkerij door bij den post salarissen in 1916 ad. f 27531.94 nog op te tellen het bedrag aan uitgegeven loonen ad. f 3750.38.

Indien deze — oogenschijnlijk belangrijke — correctie juist is, verandert de door mij op 1 : 2,3 berekende verhouding voor de kosten van algemeen beheer bij de beide vergeleken inrichtingen slechts in $(37 \times 17) : (31 \times 10) = 1 : 2.03$, terwijl die invloed nog geringer zal zijn op de verhoudingscijfers van kosten van algemeen beheer en overige arbeidsloonen.

Ik wijs er echter op, dat die „loonen” betrekking hebben op oppassers, portiers en dergelijke krachten, en het is dus de vraag of dergelijke beambten ook zijn begrepen onder de 12 personen van „het toezichthoudend en administratief personeel, aan hetwelk „door de particuliere drukkerij (inclusief gratificatiën) f 37310.— is betaald”.

Eene inderdaad juiste correctie, die onderwerpelijk op haar plaats was geweest, is eene verhooging van de som van f 27531.94 met een evenredig deel van de bijdrage in den toekomstigen pensioenlast van ambtenaren, bedragende gemiddeld $\pm 9\%$ van salarissen en loonen.

2e. Het trekt de aandacht, dat de Heer Admiraal wel het groote verschil inziende tusschen het courantendrukkersbedrijf en zijn eigen „gewone” drukkerij-bedrijf, nochtans niet nalaat eene vergelijking te treffen tusschen de productie van zijn dagblad-persen met de werktuigen ter Landsdrukkerij.

Dat schrijver niet het onderscheid ziet tusschen het bedrijf der firma Albrecht & Co. en tusschen dat van de Staatsinrichting, ga ik thans stilzwijgend voorbij.

3e. De criticus van het Landsbedrijf tracht tevergeefs uit de productiecijfers de „aanzienlijke vermeerdering” der werkzaamheden te vinden, waarvan sprake is in de hoogerbedoelde toelichting in het Indisch begrootings-ontwerp en vraagt naar aanleiding hiervan ook of de Commissie tot overweging eener hervorming van de Landsdrukkerij wel heeft vastgesteld, hoezeer het productievermogen van die inrichting reeds was vergroot, „nu zij in de gelegenheid „is geweest om kennis te nemen van hetgeen in een particulier „bedrijf met minder gehalte aan hulpmiddelen kon worden verkregen”.

Alhoewel deze vraag — en ook andere opmerkingen — getuigt van weinig deferentie voor die Commissie — waarvan ook ik de bijzondere eer had lid te zijn — en van weinig vertrouwen in den ernst waarmede zij zich van haar taak heeft gekweten, wil ik den schrijver nochtans, ook om misverstand bij outsiders te voorkomen, gaarne de verzekering geven, dat het rapport der Drukkerspatroons der Commissie niet is ontgaan, en dat die publicatie haar invloed niet heeft gemist op het door die Commissie uitgebracht advies.

Meer past mij thans niet omtrent de handelingen der Commissie mede te deelen, doch wordt de beslissing der Regeering om tot

de oprichting eener nieuwe inrichting over te gaan, ondanks dat de productiecijfers der Landsdrukkerij geen aanzienlijke vermeerdering vertoonen, voor den Heer Admiraal wellicht verklaarbaar, als hij zich rekenschap geeft — waartoe schrijver uit den aard van zijn werkring beter in staat is, dan wie ook — van de voortdurende vermeerdering van aan particuliere inrichtingen ter verzorging opgedragen drukwerken voor 's Lands dienst.

Aangezien de Landsdrukkerij bestemd is voor de voorziening in de behoefte aan gedrukten voor 's Lands dienst, stelt de evenbedoelde omstandigheid in het licht, dat terecht mag worden gesproken van „de steeds toenemende uitbreiding van de werkzaamheden” dier inrichting, ook al wordt haar productie niet grooter.

Intusschen blijkt uit de hier besproken vraag van den Heer Admiraal, dat zijnerzijds betwijfeld wordt of uit de machines der drukkerij wel wordt gehaald, wat er uit te halen is. Die twijfel berust op het verhoudingsgetal van waarde van inventaris en van omzet, hetwelk bij de particuliere inrichting in 1915 opliep tot 506 en bij de Landsinrichting in 1916 nog niet hooger was dan 188.

Indien echter de door mij in het bovenstaand opstel aangegeven correctie van het omzetcijfer voor 1916 wordt ingevoerd, zoodat daarvoor niet f 618648.04 maar bijvoorbeeld f 675000— wordt genomen en men neemt verder aan, dat de particuliere inrichting in 1916 het papier slechts 50 % duurder moest verkoopen dan dezelfde kosten van het door de Landsdrukkerij in dat jaar geleverde, doch reeds in 1914 in enorme kwantiteit bestelde papier, dan mag uit dien hoofde voor een juiste vergelijking het omzetcijfer andermaal worden verhoogd met 50 % van de waarde van het verbruikt papier à f 194216.07— stel rond f 97000.— en daarmee gebracht op f 772000. Uitgaande van dit bedrag komt men niet tot een verhoudingsgetal van 188 doch van 235.

Voor de verdere verhooging wegens de mindere kwaliteit van het ter Landsdrukkerij verwerkt papier, wegens den aard van het werk, wegens de winstmarge, enz. zou alleen de Heer Admiraal de gegevens kunnen verschaffen.

Ook zonder dat hij zulks doet — dit te verlangen zou te onbescheiden zijn — kan veilig worden aangenomen, dat die verdere verhooging niet onbeduidend zou wezen, waaruit zou blijken dat ter Landsdrukkerij niet minder intensief wordt gewerkt dan in het particulier bedrijf.

4e. Een andere door den Heer Admiraal getroffen vergelijking tusschen Staats- en particulier bedrijf betreft „het drukwerk in behandeling” onder welk hoofd op de bedrijfsrekening van de Landsdrukkerij steeds een belangrijk, doch uiteraard sterk schommelend bedrag voorkomt.

De geachte schrijver gelieft dit „voor zeker deel ook gerust te noemen: achterstand!”

Ter toelichting — vermoedelijk echter ook voor den in het drukkersbedrijf niet deskundigen lezer ten overvloede — moge dienen, dat het voor „drukwerk in behandeling” uitgetrokken bedrag beteekent de waarde van het papier verbruikt en van de arbeidsloonen, enz. uitgegeven voor bestellingen, die op het eind van het betrokken verslagjaar nog in uitvoering zijn en die dus eerst na begin Januari van het volgend jaar kunnen worden voltooid en afgeleverd. Dat dit bedrag groot is, als toevallig een groote oplage op het eind van het jaar nagenoeg gereed is, spreekt van zelf.

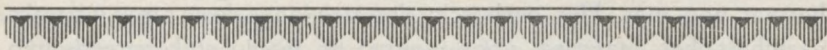
Hoe of hier aan „achterstand” kan worden gedacht, is een raadsel.

5e. De samensteller der artikelen staat er van te kijken, dat ondanks den voorgenomen nieuwbouw zelfs nog in 1916 f 3309.66¹/₂ voor een W. C. inrichting bij de oude fabriek is uitgegeven. Indien de Heer Admiraal zich de moeite wil getroosten langs de Landsdrukkerij te wandelen zou hij kunnen zien, dat men ook thans — in 1917 — wederom een groote bijbouwing heeft tot stand gebracht.

Zou de Heer Admiraal nu werkelijk denken, dat bij het voorstellen van dergelijke werken er eenvoudig niet aan gedacht wordt, dat over enkele jaren een nieuw gebouw zal gereed komen? Meent hij inderdaad dat èn Bedrijfsleiders, èn Departementschefs èn Regeering zoo dom zijn? Het ware inderdaad te kras.

Maar denkt de geachte schrijver er op zijn beurt wel aan, dat de oude nog in goeden staat verkeerende gebouwen na de ontruiming door de Landsdrukkerij wellicht voor andere doeleinden kunnen worden gebruikt?

Weltevreden, 26 November 1917.

Geneeskundige Verzorging der Inlandsche Arbeiders

door

L. KOPERBERG, *Arts.*

Wanneer we bovenstaand vraagstuk bespreken, moeten we wel verschillende groepen van arbeiders uit elkaar houden, te weten:

- 1e. Contractarbeiders,
- 2e. Vrije koelies onder dienstverband,
- 3e. Vrije koelies zonder dienstverband,
- 4e. Vrije koelies van aannemers.

Wij zullen ons in dit opstel bezig houden met de contractarbeiders.

Het is den meesten welbekend, wat hieronder verstaan wordt.

De contractarbeider („contractant”) is een werkmán, die zich volgens in de koelieordonnanties vastgelegde bepalingen verbindt te werken voor een onderneming, gelegen buiten Java en Madoera, in de z.g. Buitenbezittingen dus, terwijl de betrokken arbeider afkomstig is uit een andere streek, dan die waarin bedoelde onderneming zich bevindt.

De cultuur- en mijnbouwondernemingen der Buitenbezittingen zijn meestal gelegen in zeer schaars bevolkte streken. De bewoners der eventueel in de omgeving liggende dorpen zijn niet alleen absoluut ontoereikend in aantal om de onderneming voldoende krachten te leveren, maar bovendien heerscht er te weinig armoede, dan dat de inboorlingen der streek zich genoodzaakt zouden zien, werk te zoeken om hun dagelijksche portie rijst te bemachtigen, of hun kleeding aan te vullen. In die kleine centra heerscht nog niet de economische toestand der steden; men is er nog tevreden

met de door de huisvrouw geweven kain en de met de bewerking der ladang verkregen rijst en vruchten. Het verlangen naar kapitaal bestaat nog niet. Het oerbosch, dat zich langs de rivieren uitstrekt, verschaft het materiaal voor woning en menig stuk gereedschap. Het branden en omkappen der boomen om een goede ladang voor rijstbouw te vormen, is den mannen een voldoende dagtaak.

De beheerder der nieuw op te richten onderneming wordt er dus door de omstandigheden toe gebracht zijn werkvolk uit een ander gedeelte van den archipel te laten komen, of uit landen buiten deze koloniën gelegen. Van deze laatste komt practisch gesproken alleen China in aanmerking. Chineezzen laten zich in grooten getale aanwerven voor den arbeid op onze cultuur- en mijnbouwondernemingen; veel van wat voor hen geldt, is ook van toepassing op de contractanten, die uit Java komen. Van Java — immers welk ander eiland van ons Indië zou het groot aantal koelies kunnen leveren, dan juist het dichtst bevolkte van alle? Wat beteekent Borneo of Sumatra of Celebes (om de grootste eilanden maar te noemen), wat zielen aantal betreft, in vergelijking met het vierde eiland der groote Soendagroep? Java, met zijn overgroote bevolking, zijn talrijk proletariaat, zijn goedgebloovige analphabeten, zijn gezeggelijke zonen, dát was het land waaruit de werkkrachten voor de Buitenbezittingen moesten worden aangevoerd. Wat geen arbeid en voldoende loon kon vinden in eigen omgeving, wat avontuurlijk was aangelegd, wat dommelijk vertrouwen stelde in zoete beloften van hoog loon en weinig werk „di sebrang”, wat gewillig meeliëp aan den leiband der wervers, of zwichtte voor hun brutalen aanval, wat reden had de Justitie uit den weg te gaan, dát was het menschenmateriaal geschikt voor de onderneming in de Buitenbezittingen.

Van Java moest het grootste deel der verlangde koelies komen. Zij moesten liefst zoo lang mogelijk aan hun werkgevers gebonden blijven.

Welke methoden bij de werving van Javanen werden toegepast, welke bedriegerijen en bedreigingen als hulpmiddelen werden aangewend, hoe het Gouvernement zich partij stelde in deze kwestie, dat alles kunnen wij voor ons doel grootendeels onbesproken laten.

Wat echter voor deze bespreking *wel* van belang is, dat zijn de medische en hygienische verplichtingen, den werkgevers opgelegd in de z. g. „Koelie-ordonnanties”. Trouwens de medische

bemoeiingen van den Staat met den contractarbeider beginnen reeds op een tijdstip, dat de koelieordonnanties nog niet van toepassing zijn en wel onmiddellijk na de werving.

Immers toen in 1909 de Indische Regeering bijzondere voorschriften uitvaardigde voor de werving van Javanen, werd daarbij o. a. bepaald, dat de aangeworven koelies geneeskundig moesten worden onderzocht en bij lichamelijke ongeschiktheid moesten worden teruggezonden. Wel kon het hoofd van het Gewestelijk Bestuur invloed uitoefenen bij de keuze van den geneesheer (een keuze, die geschiedde door den werver), maar in 1914 heeft men blijkbaar wijzer gevonden zooveel mogelijk het verband tusschen den werfagent en den keurenden medicus te verbreken, door den Chef van den Burgerlijken Geneeskundigen Dienst te belasten met de benoeming van den keuringsarts.

Wie met contractanten te maken heeft weet maar al te goed, dat deze maatregel niet verhindert, dat nog vele invalide koelies de Buitenbezittingen bereiken, en dat dus de goede bedoelingen van het Gouvernement niet steeds het juiste resultaat meebrengen. Overigens zal deze Regeeringsbemoeienis wel door elken werkgever met blijdschap zijn vernomen, want niets is hem aangenamer dan voor de onkosten, die elke geworven koelie vordert, een krachtig werkman te ontvangen, en daardoor niet onmiddellijk te vervallen in uitgaven, noodig om een ziekelijk individu in het hospitaal weer op te kweeken tot een arbeider met behoorlijk weerstandsvermogen, of te moeten overgaan tot de terugzending en aanvraag tot herkeuring van den koelie.

Merkwaardigerwijze heeft de wetgever er toe kunnen besluiten zoowel in 1909 als in 1914 van den werfagent te eischen, dat hij zorg drage voor vaccinatie of revaccinatie van den met de werkovereenkomst instemmenden contractant. In de gewone samenleving kan men op den Inlander geen dwang uitoefenen om zich te laten inenten. Het gevaar van dezen toestand werd zelfs zoo sterk gevoeld, dat er van geneeskundige zijde een verzoekschrift is gericht tot de Regeering met de bedoeling vaccinatedwang in te voeren. Het treft dus wel als iets eigenaardigs, dat de nieuw aangeworven koelies zich blijkbaar hebben neer te leggen bij een verplichte inenting.

Vervolgens heeft de werfagent te zorgen, dat zieke in zijn depots, wonende koelies worden afgezonderd, dat behoorlijk voeding worde verstrekt, en dat worde voorzien in goed bad- en drinkwater.

Is de contractarbeider eenmaal op de onderneming aangeland, dan treden de bepalingen der koelieordonnanties in werking; bepalingen, die van zeer veel belang zijn, zoowel voor werkgever als voor werknemer. Het mag bevreemdend worden genoemd, dat de wetgever zooveel onderscheid heeft gemaakt in zijn eischen tegenover de beheerders der ondernemingen, naar gelang deze zich gevestigd hadden in verschillende gedeelten van Nederlandsch-Indië ¹⁾.

Of hierbij aan zuiver toeval of aan een weloverdacht systeem is te denken, valt den buitenstaander niet gemakkelijk uit te maken. Een feit is het echter, dat men op zonderlinge afwijkingen stuit, met name bij de medisch-hygienische bepalingen der koelieordonnanties.

Het is v. n. l. in de laatste 20 jaren der vorige eeuw, dat zij een groot aantal bepalingen rijker zijn geworden, die zich bezighouden met de medische verplichtingen van de beheerders van ondernemingen. Een der gedeelten van onze koloniën, dat steeds de bijzondere belangstelling van het Indische Gouvernement heeft genoten, is de Oostkust van Sumatra. En de allernieuwste koelieordonnantie, die van Buitenzorg is uitgevaardigd, is ook voor Sumatra's Oostkust geconfectionneerd. Er komen veel nieuwe eischen in voor, die noch in de voor S. O. K. geldende ordonnantie van 1889 met haar aanvullingen, noch in die van andere gewesten te vinden zijn, althans in de ordonnanties van vóór 1915.

Maar hoe belangrijk de afwijkingen tusschen deze jongste bepalingen en de vroegere ordonnanties ook zijn, in alle ligt toch voor den werkgever het gebod, zijn koelies geneeskundig te laten behandelen bij ziekte en ongeval.

De wettelijke aansporing om voor geneeskundige hulp zorg te dragen was voor vele ondernemingen onnoodig. In de afgelegen streken, dagen en weken verwijderd van plaatsen, waar een geneesheer gevestigd was, scheen het een onbegonnen zaak Europeesch personeel aan het werk te stellen. En bovendien, op de nieuw ontgonnen gronden traden de z. g. tropische ziekten (malaria, dysenterie, beri-beri, e. a.) met zulk een kwaadaardigheid op, dat het werkvolk door ziekte ongeschikt werd om zwaren arbeid

¹⁾ Blijkens het vierde verslag der Arbeidsinspectie (Sept. '17) zal spoedig één wetgeving voor alle Buitenbezittingen worden ingevoerd.

te verrichten, of zelfs stierf. Nieuw aangekomen contractanten, die de plaatsen der overledene of zieke koelies moesten innemen, ondergingen hetzelfde lot en de schadepost door geringen voortgang van het bedrijf, vermeerderd met de nuttelooze uitgaven van wervingsgelden, reis-onkosten en onderhoud der arbeiders, bedroeg enorme sommen. De aanstelling van een geneesheer op de onderneming werd dus door de meeste beheerders als een wenschelijke zuinigheidsmaatregel gevoeld. Echter de uitgave voor geneeskundige hulp behoefde daarom nog niet een post te zijn, die uitsluitend ten laste van den werkgever kwam. Hij kon immers, door kortingen op het loon, de behandelde arbeiders laten meebetalen aan den geneeskundigen dienst.

Deze mogelijkheid werd reeds door het uitvaardigen der eerste koelieordonnantie uitgesloten. We zullen zien, dat in dezen de staatsbemoeiingen zich zelfs tot het *gezin* uitstrekken; tenminste in de ordonnantie *na 1887*. Want in die, welke vóór dien uitgevaardigd zijn, (1886 voor S. W. K. en 1887 voor Palembang, die krachtens een besluit van 1911 (een vergissing?) ook geldt voor Djambi) wordt de genoemde verplichting alleen ten opzichte van de arbeiders gesteld en het gezin in het geheel niet gesproken.

Terwijl dus de ordonnantie van S. W. K., Palembang en Djambi naar één model zijn gegoten, zijn die voor S. O. K., Benkoelen, Riouw, Celebes, Menado, Z. O. Borneo, Billiton, Ternate, weer alle naar een gewijzigd inzicht opgemaakt. De scheiding van het gezin van den arbeider wordt hier overal verboden en de vrije geneeskundige hulp voor alle *gezinsleden* geëischt.

Wat echter voor alle andere gewesten geen bezwaren opleverde, scheen voor S. O. K. onhoudbaar. Althans in 1915 verschijnt voor die residentie een geheel afzonderlijke regeling die later (1916) voor Atjeh eveneens geldigheid verkrijgt.

Het is wel de moeite waard om eenige verschillen tusschen de verschillende van kracht zijnde ordonnantie nader onder de oogen te zien. Van vrouwelijke werklieden, zoo staat in de laatste ordonnantie van S. O. K., mag geen arbeid worden gevorderd kort voor haar te verwachten bevalling. Wat men onder „kort voor” heeft te verstaan, wordt niet gemeld, misschien wel omdat vele koelievrouwen heelemaal niet weten, wanneer ongeveer het einde der zwangerschap is te verwachten. Meer zekerheid van uitdrukking had de wetgever begrijpelijkerwijs, toen hij de vrouwelijke koelie

recht gaf tot 30 dagen na haar bevalling of miskraam allen arbeid te weigeren. Voor dezen maatregel mogen de koelievrouwen „Kandjeng Gouvernement” wel hoogst dankbaar zijn, vooral daar de op die manier verkregen vrije dagen als ziektedagen moeten worden beschouwd, al zijn ze ook buiten het hospitaal doorgebracht.

Vermoedelijk met de gedachte aan de groote menstruatiepijnlijkheid, die sommige vrouwen ondervinden, heeft men de vrouwelijke koelie in de gelegenheid gesteld op dezelfde voorwaarden als zooeven genoemd, gedurende de eerste 2 dagen der periode den arbeid neer te leggen. De praktijk zal wel op sommige plaatsen hebben geleerd, of zal alsnog moeten leeren, of de vrouwenkoelies deze bepaling misbruiken. Hoe dat zal kunnen gaan, laat zich gemakkelijk begrijpen. Maar het lijkt ons verstandig dit straks uiteen te zetten, als we over de verplichtingen van de(n) contractant(e) komen te spreken.

In één adem met de vrije geneeskundige behandeling wordt in *alle* koelieordonnanties, oude en nieuwe, de eisch gesteld van „voegzame” huisvesting, maar het is opvallend, hoe in de verschillende ordonnanties de redactie van deze kwesties uiteenloopt. Ja, vaak wordt in een en dezelfde ordonnantie een verschillende lezing gevonden. De leek op juridisch gebied vraagt zich af, of hieruit geen moeilijkheden kunnen ontstaan.

In elke koelieordonnantie komt de woningkwestie en die van de geneeskundige hulp twee maal ter sprake:

- 1e. bij de bepalingen omtrent hetgeen in de werkcontracten moet vermeld worden;
- 2e. bij het opsommen der verplichtingen van den werkgever.

Voor Palembang, Djambi (Stb. 1887 no. 201) en Sumatra's Westkust geldt (Stb. 1886 no 223):

ad. 1e. te voorzien in huisvesting en vrije geneeskundige hulp van de arbeiders.

Dat de huisvesting *vrij* moet zijn, is hieruit niet te lezen, maar art. 5 zegt, sprekend van de verplichtingen van den werkgever: *ad. 2e.* hun (d.z. de arbeiders) *kosteloos* een voegzame huisvesting en behoorlijke geneeskundige verpleging, met inbegrip der noodige medicamenten te verschaffen.

Overduidelijk is deze redactie niet; met een beetje muggenzifterij is hieruit wel te halen, dat de geneeskundige hulp niet kosteloos behoeft te zijn.

In de oude ordonnantie voor S. O. K. (Stb. 1889 no. 138), de

ordonnantie, dus, die nu nog geldt voor Benkoelen, de Lampongsche Districten, Riouw en Onderhoorigheden, Celebes en Onderhoorigheden en Menado, staat:

ad. 1e. de verplichting van den werkgever om op zijn kosten te voorzien in de huisvesting en geneeskundige behandeling van den werkman en diens *gezin*.

Hier is geen twijfel aan de bedoeling van den wetgever mogelijk; zoowel huisvesting en geneeskundige behandeling moeten door den werkgever betaald worden. Maar deze duidelijkheid wordt alweer verdoezeld door art. 5:

Hun (den arbeiders) kosteloos een voegzame huisvesting en behoorlijke geneeskundige verpleging met inbegrip der noodige medicamenten te verschaffen.

Van *gezin* wordt hier weer *niet* gerept en de vaagheid, in de ordonnantie voor Palembang, enz. reeds aangetoond, komt hier weer te voorschijn. Voor de Westerafd. van Borneo geldt (1889 no. 208)

ad. 1e. dat de werkgever op zijn kosten moet voorzien in de huisvesting en *vrije* geneeskundige verpleging van den arbeider en diens *gezin*.

Waarom hier nog eens extra de uitdrukking *vrije* geneeskundige verpleging wordt gebruikt, is raadselachtig. Van tweeën één: of de wijze van stellen in de ordonnantie van 1889 no. 138 is voldoende, maar dan kan voor de Wester-Afdeeling van Borneo het woordje *vrije* vervallen, of het woordje *vrije* is wel noodig, maar dan laat de wetgever merken, dat de redactie in de ordonnantie van 1889 no. 138 onjuist is, en is zijn standpunt tegen een eventueelen overtreder zwak.

ad. 2e. hun kosteloos een voegzame huisvesting en behoorlijke geneeskundige verpleging te verschaffen.

Behoeft hier de werkgever nu weer niet „de noodige medicamenten” te verschaffen? Zal men hier bij eventueele processen onder kosteloze geneeskundige verpleging ook verstaan het geven van medicijnen? En indien dat zoo is, waarom achtte men het dan noodig in de vorige ordonnanties nog eens duidelijk te zeggen, dat ook voor medicamenten geen betaling mocht worden geëischt?

Billiton (1896 n° 233) krijgt bepalingen, die den genoegelijken gulden middenweg bewandelen. Immers er staat:

- ad. e.* dat de werkgever in het contract de verplichting op zich moet nemen, om op zijn kosten te voorzien in de huisvesting en vrije geneeskundige verpleging van den arbeider en diens gezin, een formuleering dus zooals voor de Wester-Afdeeling van Borneo is getroffen (zie Stb. 1889 n° 208).
- ad. 2e.* dat den arbeider kosteloos een voegzame huisvesting en behoorlijke geneeskundige verpleging met inbegrip der noodige medicamenten moet worden verschaft, een redactie dus, als bij de ordonnanties voor Palembang, Djambi en S.W.K. en die ook te vinden is in de oude ordonnantie voor S.O.K.

Men is geneigd de verschillende redacties te verklaren door aan te nemen, dat in de praktijk gerezen moeilijkheden voortvloeiende uit de koelieordonnanties steeds tot veranderingen en verbeteringen hebben geleid; men zou dus die verbeteringen in chronologische opvolging verwachten.

Maar voor die redeneering komt de ordonnantie van Ternate en Onderhoorigheden, ook geldende voor Amboina, uitgevaardigd in 't jaar 1888 Stb. n° 76, een stokje steken.

Immers daar wordt bepaald:

- ad. 1e.* dat het contract moet vermelden de verplichting van den werkgever om op zijn kosten te voorzien in de huisvesting en vrije geneeskundige verpleging van den arbeider en diens gezin.

Het woordje „vrije” wordt hier dus wel gebruikt, maar in de ordonnantie van 1889 no. 138 weer weggelaten, om later (1889 no. 208 en 1896 no. 233) weer op te duiken. Toeval of opzet?

Zeker wel onder den invloed der verslagen van den dienst der Arbeidsinspectie worden nu in de laatste koelieordonnanties die voor den leek hinderlijke moeilijkheden in de redactie weggenomen.

En toch weer niet geheel en al. Als men leest, dat in 't contract vermeld moet zijn de verplichting van den werkgever om op zijn kosten te voorzien in de huisvesting en geneeskundige behandeling en verpleging van den werkmán en diens gezin, dan zal niemand zich over onduidelijkheid hebben te beklagen. Hier heeft men weer den moed gehad, het woordje „vrije” (voor geneeskundige hulp) te laten vervallen. Niemand die den zin er onbegrijpelijker door zal vinden. Maar wat wel weer opvallend is, dat is, dat de uitdrukking „met inbegrip der noodige medicamenten” hier overbodig

wordt geacht, terwijl ze toch later weer te voorschijn komt. In art. 12 heet het n.l., dat de werkgever verplicht is zorg te dragen, dat aan de werklieden en hun gezinnen kosteloos een voegzame huisvesting en vrije geneeskundige behandeling en verpleging met inbegrip der noodige medicamenten worden verschaft. (Stbl. 1914 no. 421 en 1916 no. 334).

Behalve, dat nu eindelijk eens in deze wet wordt volgehouden te spreken van den arbeider en diens gezin, zoowel bij de voorschriften omtrent de contract-eischen, als bij de verplichtingen van den werkgever, brengt dit artikel nog meer nieuwigheid. Den contractkoelie, zoowel als den leden van zijn gezin moet n.l. vrije geneeskundige verzorging *in een behoorlijke ziekeninrichting* worden verstrekt. De bepaling doet overdadig philanthropisch aan, voor wien met arbeiderstoestanden in Nederland bekend is. Maar in de praktijk zal geen geneesheer van een groote onderneming het ooit anders verlangd hebben. Niets is dezen liever, dan de zieken te centraliseeren. De bepaling zal dan ook wel voor kleine ondernemingen zijn gemaakt.

De adjectiva „voegzame” en „behoorlijke” worden in geen enkele ordonnantie nader omschreven. Vandaar, dat zoowel „voegzame” huisvesting, als „behoorlijke” geneeskundige verzorging termen zijn, die op zeer verschillende manieren zijn begrepen. Wat den een „voegzaam” voorkwam, heette de ander allerellendigst, en wat den een „behoorlijk” toescheen, werd door den ander schandelijk geheeten. Dit treffend verschil in opvatting is minder te wijten aan gebrekkig kwalitatief taalgevoel, als wel aan bijzondere persoonlijke ethische inzichten. Veelal redeneert men aldus: wij geven den koelies veel meer dan ze ooit gewend zijn en dan ze verlangen. Maar wat men voor hen nog net voegzaam en behoorlijk genoeg acht, zou men voor zich zelve en anderen lang niet willen acceptceeren. Dat de genoemde opvatting recht van bestaan heeft, zal niemand ontkennen; ons geheele maatschappelijke leven steunt er grootendeels op; maar dat het zeer moeilijk is hier juiste grenzen te trekken, zal ook wel iedereen toegeven. Waar dergelijke moeilijkheden zich voordoen, komt de Arbeidsinspectie een woordje meespreken. Een belangrijk deel van haar werkzaamheden is juist haar interpretatie der wetsuitdrukkingen, ten einde deze voor den werkgever aannemelijk te maken en verder den beheerder zijn werkkrachten beter te leeren begrijpen en waardeeren. Zoo heeft

ook de Arbeidsinspectie den werkgever duidelijk gemaakt, wat onder voegzame geneeskundige behandeling dient te worden verstaan. Met name dringt zij steeds aan op het bouwen van centrale ziekeninrichtingen, en overreedt zij de kleine ondernemingen zich aan te sluiten bij een grootere om onder bepaalde voorwaarden de voordeelen van een goed hospitaal te verkrijgen. Men kan wel zeggen, dat de inspecteurs in het algemeen de geneeskundige verzorging „behoorlijk” vinden. De Arbeidsinspectie zal echter veel last hebben met de handhaving der bepaling, dat den koelies goed *drink- en badwater* moet worden verschaft. 't Is een verplichting, die in alle koelieordonnanties wordt genoemd, van de oudste tot de jongste. Nu zijn in het tijdperk, waarin deze zijn uitgevaardigd (1886 — 1914) onze opvattingen over goed bad- en drinkwater belangrijk gewijzigd. Met de erkenning, dat water een groote rol speelt bij de verspreiding van menige infectie-ziekte, moesten ook onze zorgen, aan dit onontbeerlijkste van alle producten besteed, enorm verhoogd worden, wilde men het recht hebben te blijven spreken van goed *drink- en badwater*. Maar als eens als maatstaf voor zulk water eischen werden gesteld overeenkomstig aan die van watervoorzieningen der groote steden, dan is het buiten kijf, dat processenverbaal aan de orde van den dag zouden wezen. Men zal ze moeten zoeken, de koeliecentra,¹⁾ waar een voor de consumptie geschikt water den arbeiders wordt toegevoerd. De ondernemingen, aan groote rivieren gelegen, zullen zich tevreden stellen met het oppompen van water en het distribueeren door een leidingnet over het emplacement; die welke ver van een grooten watervoorraad zijn gevestigd, zullen door middel van boringen zich grondwater verschaffen; maar alle zullen het den koelies overlaten, het water door koken (men verschaft ook wel thee) onschadelijk te maken. Dat er van dat koken niet bijster veel terecht komt, weet iedereen, die den onontwikkelden Inlander kent; als het water er maar niet al te vies en troebel uitziet, zal deze elke bewerking onnoodig achten. De eisch dat de ondernemingen een bacteriologisch zuiver drinkwater moeten leveren is, zoover ons bekend, nooit gesteld. Men heeft er op aangedrongen,

¹⁾ In het pas verschenen 4de verslag der Arbeidsinspectie, wordt over deze kwestie gesproken, en worden eenige voorbeelden van goede watervoorzieningen in 't Delische aangehaald.

dat er *voldoende* water moet zijn, dat door de koelies niet onaangenaam wordt gevonden.

De lijst der verplichtingen, den werkgevers opgelegd, is met het bovenopgesomde echter nog niet volledig. Wij komen nu te spreken over een bepaling, die in tegenstelling met de meeste andere, ons rechtsgevoel niet kan bevredigen. Het betreft een clause, die niet bij de contractueele eischen voorkomt, maar wel in het meergenoemde artikel der koelie-ordonnantie, waarin over de vrije geneeskundige verzorging wordt gehandeld. Daar staat het gebod om „ook in geval van verwonding in zijn, (d.i. des werkgevers) dienst ontstaan”, den contractant kosteloos geneeskundig te behandelen.

Ten eerste treft het ons, dat hier niet van ziekte wordt gesproken. Waarom niet? Omdat van ziekte eigenlijk wel nooit is na te gaan, dat zij in den dienst is ontstaan? Zeer zeker, de meeste ziekten zijn in hun aetiologie niet zoo klaar, dat men den moed zou hebben vrije geneeskundige hulp te weigeren op grond van het feit, dat zij niet in dienst zijn ontstaan. Welke ziekte is dat feitelijk wel? Voor het uitbreken eener ziekelijke aandoening zijn een reeks van factoren noodzakelijk, en wie zal durven ontkennen, dat het werk, de inspanning, niet een der hulpfactoren is geweest? Wie zal beweren, dat voor het ontstaan eener tuberculose, beri-beri, malaria, dysenterie, long-ontsteking, enz. de arbeid niet een der medefactoren is geweest? Maar wie zal omgekeerd willen volhouden, dat voor het ontstaan der *geslachtsziekten*, de arbeid, de dienst, wel een factor is? En dus zou het zeer goed mogelijk zijn, dat er bepalingen in het leven waren geroepen, die voor de laatstgenoemde aandoeningen den koelies niet het recht gaven zich kosteloos te laten behandelen. Een andere vraag is het, of dit gewenscht zou zijn. Ik geloof niet te veel te zeggen als ik beweer, dat weinig medici voor een dergelijke regeling zouden te vinden zijn. Immers, meer nog dan nu het geval is, zouden de koelies hun ziekte verzwijgen en daardoor grooter gevaar voor de overige bevolking opleveren. Zelfs zullen op grond van deze overweging, de werkgevers ook wel niet mopperen, als zij het gezin van den arbeider tijdens diens ziekte moeten onderhouden.

Het zij hier terloops opgemerkt, dat deze laatste plicht er een is van den jongsten tijd. Hij wordt voor het eerst genoemd in de nieuwe ordonnantie voor S.O.K. en later in die voor Atjeh en Onderhoorigheden.

In alle andere ordonnanties, wordt bij ziekte en ook bij verwonding, buiten den dienst ontstaan, den koelie kosteloze geneeskundige behandeling geschonken. En het is dus vanzelf sprekend, dat dan ook voor het onderhoud (de verpleging en de voeding) moet worden gezorgd. Maar dat ook het gezin, als dat gezond is, op onderhoud door den werkgever recht zou hebben, staat nergens, ook niet in die ordonanties, waarbij niet vergeten werd, het gezin vrije geneeskundige behandeling toe te kennen. Dat de voor S. O. K. en Atjeh alvast ingevoerde nieuwe bepaling van niet weinig belang is, zullen we later zien.

Het is hier de plaats om te wijzen op de eenigszins vreemde samenstelling van art. 12 der nieuwste ordonnanties. Als we daar lezen, dat aan de werklieden en hun gezinnen vrije geneeskundige behandeling enz. moet worden verschaft, ook in geval van verwondingen buiten des werkgevers dienst ontstaan, dan merken we op, dat de gezinsleden van den arbeider altijd hun verwondingen buiten den dienst moeten verkrijgen, omdat die gezinsleden nu eenmaal, als ze in dienst van den werkgever zijn, vallen onder de bepalingen voor de arbeiders. Voor de practijk zullen hieruit echter wel geen moeilijkheden voortkomen.

We zagen dus van ziekten, buiten den dienst ontstaan, niets vermeld en we moeten aannemen, dat het den wetgever heel onverschillig is, of een ziekte al dan niet op rekening van den arbeid kan worden geschoven. Aan den anderen kant merkten we op, dat het of onmogelijk, of ongewenscht is voor den werkgever in voorkomende gevallen te wikken en te wegen, of ziekte door of buiten den dienst is ontstaan.

Maar hoe met „verwondingen buiten den dienst”? Acht men het hier ook billijk om in geen enkel opzicht den arbeider te laten voelen, dat hij schuld heeft? Onze wetgever acht dit blijkbaar gewenscht.

En de werkgevers? Wel, de meesten van hen zijn te groote en te kapitaalkrachtige lichamen, dan dat zij zich druk zouden maken om een paar duizend gulden onkosten meer of minder per jaar. Het hospitaal is er, de geneesheer wordt volgens een vasten maatstaf gehonoreerd; wat zullen ze dan bij zooveel belangrijker vragen, die ze dagelijks hebben te behandelen, nog lang denken over het al of niet billijke van een bepaling, die op den grooten gang van zaken maar geringen invloed uitoefent?

Voor de kleine ondernemingen ziet de zaak er anders uit. Hier kan een belangrijke besparing op den geneeskundigen dienst niet onverschillig zijn. Zij moeten waarschijnlijk wél de billijkheid van genoemde bepaling onder de oogen zien, en dan zal het ongetwijfeld voorkomen, dat zij met wrevel bedenken, hoe vele der verwondingen buiten den dienst verkregen, het gevolg zijn van vrouwen- en speelperkara's. En dat ze ook in die gevallen zullen moeten voorzien in het onderhoud van het gezin (nieuwste ordonnaties) of van den arbeider alleen (oudere ordonnaties), dat zullen ze meestal niet zoo vanzelf sprekend vinden.

Hoe het zij, het voorschrift is er, en het zal wel blijven bestaan. Slechts een matige vergoeding wordt den werkgever toegekend door de bepaling, dat „de tijd gedurende welken de arbeider wegens ziekte van meer dan dertig dagen (in totaal per jaar) niet heeft gewerkt” niet wordt meegeteld „bij de berekening van den duur der verrichte diensten”. M. a. w. de Javaansche contractant, die meestal een contract voor drie jaar sluit, mag daarvan 90 dagen ziek zijn; de verdere ziektedagen moet hij nadienen. Omtrent die dienstverlenging gelden lang niet overal dezelfde wettelijke voorschriften. De Arbeidsinspectie heeft duidelijk haar meening uitgedrukt, dat de dienstverlenging, hetzij wegens ziekte of door andere oorzaken, geen onbepaalde behoort te zijn. En haar standpunt in dezen wordt dan ook weergegeven door de laatste ordonnantie voor S. O. K. en Atjeh en Onderhoorigheden, waarin omtrent den na te werken tijd, vermeld staat, dat die „in geen geval een derde deel van den overeengekomen contractduur mag overschrijden”. Maar voor de plaatsen, waar andere ordonnaties van kracht zijn, heeft de beheerder der onderneming het recht van onbepaalde contractverlenging. Er zijn zelfs gewesten, waar de koelies geen dertig vrije ziektedagen per jaar hebben, (Stb. 1903 no 92), maar waarvoor nog steeds de oude regeling geldt, dat de tijd gedurende welken de werkman wegens ziekte van meer dan een maand niet heeft gewerkt, niet wordt meegeteld bij de berekening van den duur der verrichte diensten. Daar heeft de contractant dus slechts recht op dertig vrije ziektedagen gedurende zijn geheelen contracttijd. Men krijgt den indruk, dat de wetgever hier vergeten heeft om ook deze plaatsen op te sommen bij alle gewesten, voor welke de oude bepaling in de oorspronkelijke koelieordonnaties vervangen werd door die van 1903 Stb. no 92. Tot de

gewesten, die aan het speurend oog onzer wetgevende macht ontsnapt zijn, behooren Benkoelen, de Lampongsche Districten, de Z. en O. afdeeling van Borneo, Riouw en Onderhoorigheden, Celebes en Onderhoorigheden en Menado. Het opvallende hierbij is, dat toen op deze plekken van onzen archipel de behoefte aan een koelieordonnantie gevoeld werd, in de jaren 1891, 1892, 1893, eenvoudigweg de toen nog geldende ordonnantie voor S. O. K., die van 1889 no 138, ook daar van toepassing werd verklaard. Maar terwijl in S. O. K. de voor de koelies zoo gunstige wijziging van 30 ziektedagen per jaar werd ingevoerd (1903), vergat men dat ook voor de andere gewesten te doen. ¹⁾

Men heeft in de nieuwe ordonnantie voor S.O.K. en hare opvolgsters met een oude kwestie tegelijkertijd afgerekend. De bepaling, dat de contractant op *dertig vrije ziektedagen* in totaal per jaar mocht aanspraak maken, werd n.l. verschillend opgevat. De eene partij meende daarin te moeten lezen, dat de koelie in élk jaar van zijn contractueelen diensttijd dertig dagen ziek mocht zijn, zonder dat zijn contract daarmee verlengd mocht worden, dat echter, wanneer die dertig dagen niet waren gebruikt of verbruikt, de koelie ze niet mocht gaan optellen bij zijn vrijen ziekte-tijd van de volgende jaren. Als dus m.a.w. de arbeider het derde jaar van zijn diensttijd ziek werd, zonder de vorige jaren ooit te hebben verzuimd, dan zouden volgens deze opvatting den koelie toch niet meer dan dertig vrije dagen behoeven te worden toegekend. De andere partij (de Arbeidsinspectie) meende echter, dat in zoo'n geval, de werkgever wel degelijk *negentig* dagen had af te staan, die de koelie niet behoefde in te halen: 30 van het loopende jaar én 60 niet gebruikte der afgeloopen beide jaren.

Hoe billijk men deze laatste opvatting ook moge vinden, door den rechter werd anders beslist; de eerste zienswijze werd bij rechterlijke uitspraak tot de juiste verheven. Maar de Arbeidsinspectie heeft zich bij die beslissing slechts zoo lang neergelegd, als noodig was. Want men leest nu in de koelieordonnantie voor S.O.K.:

---

¹⁾ Wij zijn ons bewust, dat we als leek op juridisch gebied hier een vergissing kunnen maken. Misschien geldt toch voor genoemde gewesten de besproken wijziging van het aantal vrije ziektedagen. Maar wij meenden, dat waar bij *aparte* ordonnanties voor meergenoemde gewesten, de ordonnantie van S. O. K. geldig was verklaard, ook eventueele *wijzigingen* uitdrukkelijk geldig moesten worden verklaard.

„de tijd, gedurende welken de werkman niet heeft gewerkt wegens ziekte, verminderd met een *tiende gedeelte* van den duur der werkovereenkomst, worden bij de berekening van den duur der verrichte diensten of van de overeenkomst niet meegeteld”. M.a.w. bij een contracttijd van 3 jaar, d.i. 3×360 dagen, heeft de arbeider 3×36 vrije ziektedagen. Komt hij daarboven, dan moet hij nadienen, met dien verstande, dat, zooals we reeds eerder zagen, de verlenging nooit meer kan bedragen dan „een derde gedeelte van den overeengekomen contractduur” (art. 3). Aan de duidelijkheid is hier niets te kort gedaan.

Aangezien wij hier alleen de medisch-hygienische bepalingen der koelieordonnanties nagaan, hebben wij tot nu toe onvermeld gelaten, dat in alle ordonnanties ook nog andere dagen dan ziektedagen worden opgesomd, die de arbeider verplicht is in te halen. Tot zoolang er geen maximum van verlenging was gesteld, had dit voor ons dan ook weinig belang. Maar nu dat in 1915 en 1916 wel gebeurd is, mogen wij er wel even op attent maken, dat door die andere in te halen verzuimdagen lang niet alle ziektedagen, die tusschen de vrije 108 en de niet te overschrijden 360 liggen, worden bijgevoegd aan den duur van het contract. Immers de bepaalde maximum verlenging houdt rekening met alle dagen (voor ziekte, verlof, desertie, vrijheidsstraf) die de werkgever op het contract mag bijschrijven. En zoo kan het dus best voorkomen dat de contractarbeider geen enkelen ziektedag behoeft na te werken.

Is nu de nieuwe richting, het beperken der dienstverlenging, voor den werkgever een ernstig nadeel? Voor gevallen, waarin door een verwonding buiten den dienst, laten we liever zeggen, door eigen schuld, de werkman langen tijd ongeschikt blijft voor zijn werk en de ondernemer hem toch nog in een ziekenhuis moet verplegen (in S. O. K. en Atjeh ook nog zijn gezin moet onderhouden), zou het zeer zeker niet meer dan billijk wezen, als de koelie den vollen ziekte-tijd verplicht was in te halen; te meer, daar die tijd voor hem lang niet zoo bijster onaangenaam behoeft te zijn. Als hij maar voor een niet al te gecompliceerde voet- of armwond ongeschikt is voor zijn werk, dan kan een wekenlange behandeling hem het voordeel geven van een makkelijk leventje in het hospitaal. Hij zal zijn gemis aan vrijheid voelen, zeer zeker; ja hij zou zelfs als het aan hem lag, vaak niet in het ziekenhuis komen. Maar nu hij er eenmaal is, kan die tijd toch

niet tot de ergste worden gerekend. Daarbij komt, dat er een streven bestaat, den koelie meezeggingschap te geven in de wijze van behandeling. Het is reeds eerder uitgesproken, dat men niet tegen den wil en toestemming van den contractant een bepaalde (men dacht speciaal aan chirurgische) behandeling zou mogen toepassen. Wel is waar is deze meening nog niet vastgelegd in de een of andere koelieordonnantie, maar het zou zeer de vraag zijn, of niet in menig geval de Arbeidsinspectie op de hand van den weigerachtigen koelie zou zijn. Indien hem dus b. v. bij een etterende verwonding van een vinger werd voorgesteld het lid te laten amputeeren, dan zou hij wellicht kunnen weigeren en zodoende een eindeloos langen tijd, elken dag maar weer verbonden wordend, niet of onvolledig zijn werk kunnen doen en toch de bovengenoemde voordeelen blijven genieten. Ook dan weer zou men toch den werkgever het recht willen zien toegekend de koelie te laten nadienen, vooral als men bedenkt, hoe het zal kunnen voorkomen dat de beheerder niet in te halen schade lijdt door te vroeg gestorven koelies, die door hun weigering tot operatie enz. hun eigen dood bewerkten.

Aan den anderen kant is er veel te zeggen voor de redeneering der Arbeidsinspectie, die hierop neerkomt, dat het toch niet anders dan goed kan zijn voor de onderneming, als de werklieden, die zooveel mogelijk dagen trachten te lanterfantten, maar niet te lang worden vastgehouden. De praktijk bewijst wel, dat het met zoo 'n koelie een eindeloos gezeur wordt, dat hij deserteert, of zich telkens ongeschikt voor den arbeid weet te laten verklaren.

Dit geval kan zich voor den medicus voordoen bij ziekte-simuleerende koelies. 't Zij hier even geconstateerd, dat die simulatie heel wat minder voorkomt, dan men (en bij die „men" behooren ook velen, die dagelijks met koelies hebben om te gaan) geneigd is aan te nemen. Hoe vaak gebeurt het niet, dat een Europeaan, die zich sterk voelt door zijn Indische ervaring, den dokter goeden raad meent te moeten geven en te moeten waarschuwen voor de bedriegerijen van den een of anderen koelie. Nu ja, hij zal den koelie ter behandeling opsturen, maar de dokter moest den kerel maar eens flink onder handen nemen. Een behoorlijk onderzoek brengt dan in vele gevallen belangrijke afwijkingen aan het licht: malaria-parasieten in het bloed, slecht algemeen uiterlijk, kleine regelmatige temperatuurverhooging, een veel te snelle hartactie, e.d. Maar de

medicus moet dan ook wijzer zijn dan zijn raadgever en geleerd hebben dat een Javaan met een gezicht zoo onbewogen als een masker, kan jokken en waarheid spreken. De machinist, de opzichter, die van een zijner werklui verneemt, dat deze zich ziek gevoelt, wenscht op diens gelaat de uitdrukking te zien van lijden. Wanneer de koelie hem met een effen gezicht vertelt, dat hij koorts heeft gehad den vorigen avond, dan is zijn chef geneigd dat voor een praatje te houden. Maar als deze eenmaal zou meegemaakt hebben, hoe een Inlander met een strak gezicht vertelt zich slap en onlekker te voelen om den volgende dag onder beri-beri verschijnselen te sterven, dan zou hij waarschijnlijk in het vervolg wel minder gauw klaar staan met zijn medische beschouwingen en beminnelijke minachting voor die dokters, die er zoo gemakkelijk inloopen bij de slimme koelies.

De voorzichtige medicus zal geen klagende koelie zonder ernstig onderzoek afwijzen. Hij weet maar al te goed, hoe onvolkomen de koelie zijn klachten formuleeren kan, hoe vaak de onontwikkelde Inlander ernstige symptomen niet opmerkt en onbegrijpelijke mededeelingen doet over zonderlinge sensaties. Het „masoek angin“ „poesing kepala“, „lemas kaki“, „makan tida maoe masoek“, zijn daarbij nog hoog geformuleerde uitingen van ziektegevoel, die ons den weg wijzen naar een typhoid, een beri-beri, tuberculose, enz. De geneesheer zal er zich rekenschap van geven, dat de koelie, die met een doodkalm gezicht komt aangewandeld en de mededeeling doet, dat hij „panas“ is, een temperatuur van 40° kan vertoonen, een warmtegraad, waarbij maar zeer weinige Europeanen komen aangestapt, en nog minder niet een zwaar lijdend gezicht zouden trekken. Maar hij is er zich evenzeer van bewust, dat de gewikste contractant, die nu eenmaal geen zin in werk heeft, of zijn etensgeld heeft verdubbeld, een paar luie dagen en voedsel in het hospitaal zoekt en daartoe gaarne een oude beri-beri, die subjectief geen hindernissen meer veroorzaakt, of een reeks vage klachten, waarbij de geneesheer (dat weet de contractant uit ervaring) het niet riskeert den contractant toch aan het werk te zetten, in het vuur brengt. Afgaande op het onderzoek zal men bij den een niet kunnen ontkennen, dat de patient gelijk *kān* hebben, (immers er zijn nog altijd negatieve kniereflexen) en den ander zal men voorzichtigheidshalve ter observatie opnemen. Daarmee heeft de patient precies bereikt, wat hij wil. Zulke koelies,

van wie men veronderstellen kan, dat het lijntrekkers zijn, doet men verstandig terug te zenden en ze niet in eindelooze verlenging van dienstverband voor den niet gewerkten tijd op de onderneming te laten. Het inzicht van de Arbeidsinspectie is hier zeker het juiste.

Door het bovenaangehaalde meenen we nogmaals in het licht te hebben gesteld, dat ook zonder wettelijk voorschrift de onderneming, en in het bijzonder de groot-onderneming, er alle belang bij heeft, haar contractanten onder geneeskundig toezicht te houden. De werkgever komt immers steeds voor de moeilijkheid, dat hij in vele gevallen niet kan uitmaken, of de koelie al of niet ziek is. Het is hem onmogelijk steeds een juist oordeel uit te spreken, omtrent de al of niet gegrondheid van de klachten der zich ziek meldende arbeiders. Er zouden den beheerder dan ook slechts twee wegen openstaan, als zijn volk ziekteklachten heeft: of aan te nemen, (met of zonder overtuiging), dat de klagende koelie inderdaad ziek is, hem dus vrij-af te geven, en zoo goed en zoo kwaad als het gaat te behandelen, of hem voor een simulant te houden en te dwingen voort te werken.

Het is à priori begrijpelijk, dat de werkgever bij beide wijzen van handelen groote fouten moet maken. Als niet-vakman op geneeskundig gebied zou hij, als hij tot het goedige slag menschen behoort, ongetwijfeld slachtoffer worden van slimme koelies, die met een bedrukt gezicht hem zouden verklaren niet te kunnen werken en als reden de een of andere duistere klacht zouden opgeven. En als we aannemen, (wat het meest waarschijnlijke is), dat het tegenover de gewone koelies goedige slag werkgevers niet al te ruim vertegenwoordigd is, dan kunnen we wel veilig verklaren, dat te veel zieke koelies aan het werk zullen worden gehouden. Onnoodig te zeggen, dat de arbeiders er op die manier in hun gezondheidstoestand niet op vooruit zouden gaan en er tijden zouden komen, waarop zelfs met den strengsten dwang de arbeider niets meer zou kunnen presteeren, meer dood dan levend als hij zou zijn. Om nog niet te spreken van de talrijke deserties, die ongetwijfeld zouden voorkomen.

Het verwondert ons dan ook niet in de verslagen der Arbeidsinspectie te lezen van de hooge sterftecijfers, die op de medisch slecht verzorgde ondernemingen regelmatig voorkomen. Want ondanks het wettelijke voorschrift, dat „behoorlijke geneeskundige behandeling” eischt voor de contractarbeiders, zijn er blijkbaar nog

genoeg werkgevers, die zich hieraan niet te veel storen, en naar het schijnt door de Arbeidsinspectie regelmatig op de vingers moeten worden getikt.

Hoe die ondernemingen met hooge sterftecijfers en slappe arbeiders financieel varen, mag men zich zeker afvragen. Niet waar, een voor de hand liggende redeneering is toch deze: hooge sterftecijfers beteekenen een te vroegen dood der arbeiders, dus verlies van geld uitgegeven voor werven en transport, vervolgens een verliespost voor werving en transport van nieuw aan te schaffen arbeiders enz., een cirkelgang, die, zou men meenen, de onderneming toch den nekslag toebrengen moest. In dien geest is dan ook vaak gesproken en gepropageerd voor een goede medisch-hygienische verzorging der arbeidersbevolking. Speciaal van uit Deli, door de Delische artsen, met als voorman den zeer bekenden Dr. Schüffner, is steeds gewezen op het feit, dat welbegrepen eigenbelang de ondernemingen er toe brengen moet, veel zorg te besteden aan hun medischen dienst. En met trots kan men tdaar wijzen op de fraaie resultaten, de dalende sterftecijfers, de verbetering van den algemeene gezondheidstoestand, die het gelukkig gevolg waren van krachtig doorgezette prophylactische maatregelen, snel vervoer der zieken naar de hospitalen, centralisering der zieke koelies, systematische nabehandeling der uit het hospitaal ontslagen arbeiders, verbetering der hygienische toestanden. Toetsen van nieuw gepubliceerde feiten elders bracht vanzelf mee eigen onderzoek; eigen onderzoek eischte een goede werkgelegenheid; niet ten halve doorgevoerde hygienische verbeteringen leidden tot een kostbare perfectionneering, zoodat ten slotte onder den drang der nieuwe zienswijze en het verlangen der medici werk te kunnen leveren, waarover door vakmensen niet anders dan met lof gesproken kon worden, in 't Delische een reeks fraaie ziekenhuizen ontstond. De beginselen door den geneesheer der Senembah maatschappij, Schüffner, aangeduid en voor een belangrijk deel uitgewerkt, werden de grondslagen tot verder onderzoek in uitstekende ziekeninrichtingen en goed uitgeruste laboratoria. En men ging voort met onder cijfers te brengen het voordeel, dat de werkgever had bij de handhaving van een dergelijk hospitaalsysteem, waarvan de Engelsche tropenarts Malcolm Watson in zijn „Rural Sanitation in the Tropics" opmerkt, dat het een „admirable system" is, hoewel hij niet kan laten

eenigszins kwaadaardig neer te schrijven, dat hij een reeks feiten (natuurlijk in medisch-hygienisch opzicht) zal meedeelen, waarvan de waarde door den lezer gepeild kan worden, en die tot beschouwingen kunnen leiden „the full significance of which may be grasped by others, although perhaps appreciated only in part by myself”.

Deli is door zijn medische verzorging niet alleen een voorbeeld geworden voor andere streken van onzen Archipel, maar tevens een centrum van wetenschap, waar met ijver gewerkt wordt aan de tropisch-hygienische vraagstukken, in het belang van onzen Nederlandschen naam, in het belang van onzen roep als koloniseerende mogendheid en in 't belang der Inlandsche arbeiders.

Maar het bereiken van een dergelijk hoog stelsel van arbeidersverzorging heeft natuurlijk nooit in de bedoeling gelegen van den wetgever. Het Gouvernement heeft waarlijk niet het voorbeeld gegeven in die richting en moet zich wel beschaamd gevoeld hebben over den ernst en nauwgezetheid, waarmee zijn medische voorschriften in het Delische zijn opgevat.

Intusschen moet daar echter het rekensommetje, waarin tot nu toe werd voorgerekend, dat het financieel voordeel, het eigenbelang der werkgevers volkomen de uitgaven voor den medischen dienst wettigt, waarschijnlijk wel herzien worden. En het zal zaak zijn een goed accountant daarbij aan te stellen, die met de plaatselijke toestanden uitstekend op de hoogte is.

Hoe aangenaam en verheffend het ook voor den medicus moet zijn te werken in een zoo verzorgde omgeving als de Delische hospitalen, men zal zich toch ernstig moeten afvragen, of hier het eigenlijke doel, behoorlijke geneeskundige behandeling van den contractant, niet voorbij gestreefd is. Het komt er voor den leider der onderneming op aan daaraan te voldoen. Heel gemakkelijk zal het echter ook weer niet zijn de grenzen te bepalen, waar beneden men niet kan afdalen, zonder in botsing te komen, niet alleen met de Arbeidsinspectie, maar ook met den voor zijn vak voelenden wetenschappelijken geneesheer.

De kleine ondernemingen zullen altijd trachten genoemde grenzen zoo laag mogelijk te houden; zij hechten weinig aan de tot axioma verheven uitspraak, dat hun eigen voordeel een goed georganiseerden geneeskundigen dienst eischt. Hiermede kom ik terug op het punt van uitgang: hoe is het mogelijk, dat dergelijke ondernemingen niet den nekslag krijgen, door hun slechte zorgen voor de koelies?

Hapert er iets aan de juistheid van het axioma? Overtreffen de onkosten voor de geneeskundige verzorging in sommige gevallen toch verre de nadeelen boven geschetst: zieke koelies, geen voortgang van werk, hoog sterftcijfer, verlies van wervingsgelden, enz? Heeft men te zeer rekening te houden met plaatselijke toestanden, dan dat men tot een algemeene uitspraak (in den zin als boven bedoeld), mag besluiten? Het zou leerzaam zijn over deze kwesties het oordeel der betrokken ondernemingen te hooren.

Dat oordeel zal echter de wet niet kunnen verzetten, waarin steeds werd vastgehouden aan de behoorlijke geneeskundige verzorging der contractanten. Welke overwegingen hebben den wetgever tot dezen eisch doen besluiten? Den contractant het gaan naar een ander eiland gemakkelijk te maken, hem minder beangst te doen zijn voor ziekten daarginds? Hoogst onaannemelijk. De middensoort contractant, de Inlander van lage ontwikkeling, is er de man niet naar om zich te bekommeren over een ziekte in de toekomst.

Ervaren en toch zeker onbevooroordeelde (zeker ten opzichte van de koelies) mannen als onze inspecteurs van den arbeid geven dit grif toe. Op blz. 5 van deel 1 Eerste verslag der Arbeidsinspectie wordt o.a. gezegd: Zoo mag het b.v. twijfelachtig genoemd worden, of een Javaan eenige waarde hecht aan de hem verleende, voor de werkgevers vaak zeer kostbare vrije geneeskundige behandeling". En waarlijk, ieder die contractanten behandeld heeft, weet wel, dat maar een klein percentage zich uit vrijen wil onder behandeling stelt, dat het uiterst veel moeite kost om ze bij loopende behandeling geregeld te doen verschijnen voor het innemen van de noodige medicijnen, dat zij zelfs in het hospitaal probeeren hun obatjes weg te moffelen, of niet door te slikken, dat zij met verschillende aandoeningen blijven rondscharrelen en eerst als de boven hen geplaatste Europeaan iets ziekelijks meent te bespeuren, op zijn aandrang zich tot den geneesheer wenden, dat zij het liefst, zoo ziek als zij zijn, in hun hokje blijven liggen zoodat wanneer er geen controle van de koelieadministratie bestond, zij hun zieke dagen in de bangsal zouden doorbrengen en er zouden sterven of zich veel te laat ter opname zouden melden. En bijzonder duidelijk blijkt hun opvatting in deze kwestie hieruit, dat men zoo weinig leden van hun gezin tot den geneesheer ziet komen. Als de vrije geneeskundige hulp zoozeer door hen gewaardeerd werd, moest dan niet het

percentage der behandelde vrouwen en kinderen zeer veel hooger zijn dan nu het geval is? Men kan tegen deze opmerking niet aanvoeren, dat er toch vele aandoeningen zijn, waarvoor de mannen gedwongen worden zich naar het hospitaal te begeven, maar die toch ook zonder officieele hulp genezen; dat dus m.a.w. vele vrouwen en kinderen dáárom geen dokter raadplegen wijl zij na enkele dagen toch weer hersteld zijn. Deze redeneering gaat niet op, 1e omdat men dan te veel geneeskundige kennis bij de Inlanders veronderstelt, 2e omdat er inderdaad vele kinderen sterven, die nooit een geneesheer hebben gezien, 3e omdat ernstig zieke vrouwen zich vaak in een laat stadium (waarin ze hun omgeving tot last worden) onder behandeling stellen.

We spraken hierboven van dwang bij de geneeskundige verzorging en we komen daarmee tot de behandeling van een belangrijke zaak.

Het ligt voor de hand en zal den vurigsten vechter voor persoonlijke vrijheid niet verbazen, dat men bij zooveel verplichtingen den werkgever opgelegd ook gaat zoeken naar wat de arbeider heeft te doen en te laten om vrij te blijven van straffen. Dat is een bitter klein beetje. Het werkcontract met poenale sanctie, dat zoo vaak besproken is, bedreigt met weinig poena den arbeider, die in medisch-hygienische zaken precies doen wil, wat hij zelf verkiest.

Om maar met de allerlaatste ordonnantie, die van S. O. K. te beginnen; nergens is daar te lezen, dat de contractarbeider zich bij ziekte en ongeval naar de aanwijzingen van den geneesheer heeft te gedragen, zoolang hij niet is opgenomen in het ziekenhuis. Eenmaal daar, heeft hij zich te houden aan de ordemaatregelen en medische voorschriften van den geneesheer-directeur; ja met den sterken arm kan hij teruggevoerd worden naar het hospitaal als hij zich daaruit zonder toestemming van den directeur-geneesheer heeft verwijderd. (art 11).

Maar wanneer hij weigert zich te laten opnemen? Dan is er geen bepalinkje in de koelieordonnantie, dat men den weigeraar kan voorhouden en waarvoor hij te buigen heeft. Zoolang zijn ziekte niet valt onder die, welke worden vermeld in de Epidemie- of Quarantaineordonnantie, heeft men geen wettelijken steun bij zijn eisch tot opname. Is dit wel het geval, dan kan men, zij het ock vaak langs een omweg (n.l. door de hulp van het bestuurshoofd

der afdeeling) den zieken arbeider in het hospitaal brengen. Maar bij elke andere ziekte heeft men van het standpunt der wet den koelie voor het nakijken, als deze zich verwijdert, omdat aan zijn verlangen met „obat sadjá” geholpen te worden, niet kan worden voldaan. We kennen ze genoeg, die gevallen, waarin het waarlijk niet aan den koelie ligt, dat hij in het hospitaal behandeld wordt. Schurft, been- en voetwonden, algemeen onlekker zijn, een malaria-recidief, wat buikpijn, dat zijn alle aandoeningen of klachten, waarvoor de geneesheer liefst niet den patient een zalfje of pilletje geeft, maar die hij liefst door een flinke behandeling of een regelmatig onderzoek in het hospitaal zoo spoedig mogelijk geneest of tot klaarheid brengt. Menige koelie echter zou het liefst thuis blijven (misschien ook aan het werk gaan) en zijn obatje meenemen.

De praktijk nu leert, dat iets dergelijks zoo goed als nooit voorkomt. De contractanten — en met hen vele hunner superieuren — schijnen te meenen, dat zij strikt hebben op te volgen wat hun door den geneesheer wordt bevolen. De medicus, die den zieken contractant kort en bondig voorhoudt, dat hij moet opgenomen worden, behoeft zelden op actieven tegenstand te rekenen. En wanneer dit al voorkomt, dan is een enkele opmerking, een herinnering aan zijn contractant-zijn, voldoende om den koelie met tegenzin tegen de hospitaal behandeling te laten zwijgen en gehoorzamen.

Bijzonder treft ons dit verschijnsel als we in de gelegenheid zijn, een vaak in het ziekenhuis verpleegden contractant later als vrije koelie weer te ontmoeten. Vaak gebeurt het dan, dat hij weigert, of eerst na veel gepraat erin toestemt om zich te laten opnemen. Hij beroept er zich op „prij-man” te zijn en een tintelingetje van trots en van „nu kan ik doen en laten wat ik wil” is dan in zijn oogopslag te lezen.

Toch had hij met precies dezelfde zekerheid in zijn blik den beheerder of geneesheer kunnen aanzien, toen hij nog volgens contract arbeidde. Want, het zij nog eens herhaald, er is geen wettige mogelijkheid den weigerachtigen contractant in het hospitaal te verplegen tegen zijn zin; nòch volgens de nieuwe, nòch volgens de oude ordonnanties. Er is door de werkgevers over deze kwestie wel eens anders gedacht. Men haalde het bekende artikel aan, waarin staat, dat de contractant verplicht is „de hem door den werkgever of diens personeel gegeven bevelen getrouw

na te komen"; en men zag zich daarmee het recht toegekend den koelie ook tegen zijn wil geneeskundig te behandelen op de manier, die men zelf goed dacht. Het ligt echter voor de hand, dat de wetgever met die bevelen alleen bedoeld kan hebben, die welke verband houden met de contractueele verplichtingen. En aangezien nergens in het contract den arbeider wordt voorgehouden, dat hij zich in medische zaken heeft te voegen naar het inzicht van zijn superieuren, kan men hem ook nooit iets bevelen in die richting. Blijkbaar om elk misverstand uit den weg te ruimen is dan ook in de laatste twee koelieordonnanties (S. O. K. en Atjeh) neergeschreven, dat de werkman verplicht is „de hem door den beheerder of diens personeel gegeven bevelen met betrekking tot zijne contractueele verplichtingen getrouw na te komen”.

In het eerste verslag der Arbeidsinspectie wordt ook nog eens nadrukkelijk gememoreerd, dat de koelie vrijer is in zijn verhouding tot den geneesheer, dan men algemeen aanneemt. Op bldz. 78 vindt men n. l., dat de werkman bij *contract* op zich heeft genomen „om zich in geval van ziekte te gedragen naar de voorschriften van den geneesheer”, een verplichting, welke nóch bij de koeliordonnantie, noch bij het model-contract (Stb. 1889 No. 13) is vastgesteld en dus niet strafrechtelijk gesanctionneerd is. En verder: „doch veelal verkeert de contractkoelie in de meening, dat hij ook in deze de bevelen van den werkgever heeft op te volgen”. Het „in deze” slaat op hospitaal en andere geneeskundige behandeling.

De nieuwe ordonnantie voor S. O. K. geeft goed beschouwd den geneesheer en daarmee den beheerder der onderneming nog meer houvast, dan de oudere wetten. Want bij die oude ordonnanties staat zelfs niet de bepaling, dat eenmaal opgenomen de contractant zich naar doktersvoorschrift heeft te regelen. Wel was reeds in 1910, Stb. No. 469, bepaald, dat de geneesheer enkele straffen mocht opleggen aan contractpatienten, maar deze hadden en hebben alleen ten doel rust en orde in het ziekenhuis te bewaren.

Misschien mag men uit boven aangehaald verslag lezen, dat het ook de Arbeidsinspectie ongewenscht voorkomt den contractkoelie zijn eigen baas te laten zijn in het al of niet inroepen van geneeskundige hulp. En wie zou het aandurven in tegengestelden zin te adviseeren? Waar zou het met de controle blijven? Wanneer inderdaad de contractant zich ziek voelt of niet op den rol

verschijnt, dan wordt hij naar het hospitaal gezonden; en wie ziek is wordt opgenomen. Zijn vrije dagen en uren buiten beschouwing gelaten is de koelie óf in het hospitaal óf aan het werk. Deed men anders, liet men den contractant naar eigen inzicht thuis blijven wanneer hij „panas” of „lemas kaki” is, dan moet men al zeer dommelijk goedgeloovig zijn om aan te nemen, dat die opgave steeds juist zal zijn en de arbeider weer aan het werk zal gaan, zoodra hij zich weer goed gevoelt. We spreken nu nog maar niet eens van de gevaren bij, naar Europeesche denkwijze, slechte behandeling van wérkelijke ziekte, de kansen op *recidieven* (malaria, dysenterie), de gevaren voor verspreiding van ziekten, die buiten de Epidemieordonnantie vallen (o. a. geslachtsziekten, dysenterie.)

En toch, als de koelie eens hardnekkig weigerde zich bij werkelijke ziekte in het hospitaal te laten opnemen, dan zou men machteloos daartegenover staan.

Er is echter in de nieuwe ordonnantie voor S. O. K. en Atjeh een poging gedaan eenige pressie uit te oefenen op de koelies om zich in geval van ziekte toch naar het hospitaal te begeven. Men kan in art. 3. lezen, dat „ziektedagen welke niet zijn doorgebracht in een door het Hoofd van het gewestelijk bestuur aan te wijzen ziekeninrichting” (dit zal in de goede gevallen natuurlijk het ondernemingshospitaal zijn) als verlofdagen worden aangemerkt. Aangezien nu van verlofdagen bepaald is, dat ze beschouwd zullen worden als dagen, waarop de werkgever recht heeft die hij dus mag laten nadienen, is het in het belang van den koelie om dit te verhinderen en dus zooveel mogelijk *vrije* dagen (die niet behoeven te worden ingehaald) te verkrijgen. Zoolang hij dus zijn 108 vrije ziektedagen niet bij elkaar heeft gescharreld, zal hij er wel voor te vinden zijn in hospitaalverpleging toe te stemmen. Is hij echter boven dat aantal, dan werkt genoemde bepaling niets meer uit; want of hij nu buiten of in het hospitaal is, of dus m.a.w. de dagen als ziektedagen of als verlofdagen worden genoteerd, de contractueele dienstdag kan er mee worden verlengd.

Met boven aangehaalde clause is trouwens weer duidelijk gezegd, dat de zieke contractant niet verplicht is zijn verpleging in het ziekenhuis te zoeken: als de koelie hardnekkig weigert zich bij werkelijke ziekte te laten opnemen, dan staat men machteloos daar tegenover.

Zal nu het effect van genoemde bepaling in art. 3. zijn, dat de contractarbeider werkelijk spoediger hospitaalhulp verlangt? Mogelijk is dit voor den getrouwen contractant, omdat hij dan zijn gezin verzorgd weet (zie hier beneden), onwaarschijnlijk voor den boedjang, die het zeer geschikt vindt om wanneer dat in zijn kraam te pas komt, buiten hospitaallorde in zijn bangsal te kunnen zitten en alleen eens, desnoods tweemaal daags in het hospitaal te verschijnen. En als ze inderdaad niet ziek zijn, maar een kater hebben van een extra-lange fuif- of dobbelnacht, dan zullen beide soorten van contractanten het wel eens zoo regelen, dat ze wegens „ziekte” niet op het werk verschijnen en zich ook niet in het hospitaal melden.

Zal het blijken, dat de nieuw geformuleerde wenschen van het Gouvernement aan den bestaanden toestand iets zullen veranderen? Zullen de contractarbeiders blijven veronderstellen, dat zij zich naar de aanwijzingen van den geneesheer hebben te gedragen, zooals tot nu toe het geval was en nog het geval is op plaatsen, waar de oudere ordonnanties heerschen. En zullen de ambtenaren der Arbeidsinspectie dan die meening laten voortleven, of de koelies op hun oude en nieuwe rechten attent maken? De komende jaren zullen het antwoord geven. Eén zaak mogen we in alle gevallen wel stellig beweren, daarop wijst de actie der Arbeidsinspectie, d.i. dat de vrouwen ongetwijfeld gewezen zal worden op haar recht geen arbeid te verrichten gedurende de beide eerste dagen der menstruatie en op de vrijwaring voor benadeeling als ze die dagen buiten het hospitaal doorbrengen, aangezien in art. 4 (8) ook bepaald is, dat die dagen evenals de niet gewerkte tijd „kort voor de te verwachten bevalling” en die „binnen 30 dagen na de bevalling of na een miskraam” als ziektedagen zullen worden beschouwd. Hiermede is dus gezegd, dat de vrouwelijke koelie tot een maximum van 108 niet in te halen vrije dagen kan komen, ook al zijn die dagen alle doorgebracht, en dit aantal is gauw bereikt.

Eenzelfde strekking als hier boven vermeld (bevordering van hospitaalverpleging) is te halen uit art. 4 no. 9 der nieuwste ordonnantie. Daar immers wordt den werkgever opgedragen om het gezin van den zieken contractant „tijdens den duur van diens ziekte, kosteloos voeding te verstrekken, in geval dat gezin niet in zijn levensonderhoud kan voorzien” (en wanneer is dat wel het geval?). Dit behoeft echter alleen dan wanneer de werkman buiten zijn

woning wordt verpleegd. Blijft hij dus ziek thuis, dan mist hij niet alleen zijn dagelijksch loon, maar tevens zijn vrije voeding en die van zijn gezin. De getrouwde contractant zal bij deze nieuwe bepalingen er dus wel eerder toe besluiten in hospitaalverpleging toe te stemmen.

Toch is het alleszins begrijpelijk, dat men zich afvraagt, welke de gevolgen zouden zijn, als eens werkelijk de contractant ruim gebruik zou maken van zijn recht om medische behandeling te ontlopen.

Toen in 1910 het ontwerp Blommesteijn (een totale verandering der koelieordonnantie) in Deli angst kwam verwekken, is ook de zooeven aangehaalde kwestie besproken en de geneeskundige kring heeft er zijn meening over gezegd. Volgens de bepalingen in het ontwerp van Mr. van Blommesteijn, werd het n.l. den contractant mogelijk gemaakt op elk oogenblik zijn dienstverband te verbreken en dus zich ook aan eventueele (desnoods in gang zijnde) geneeskundige verpleging te onttrekken. Men achtte dit een groot bezwaar; en toch feitelijk was dat recht niets bijzonders, zooals uit het boven vermelde kan blijken. Het is waar, in de werkcontracten had men de clausule opgenomen, dat de koelie zich bij ziekte te gedragen had naar de voorschriften van den geneesheer. Maar eenige wettelijke kracht kon hiervan nooit uitgaan. Immers, na een lange justitieele lijdensgeschiedenis was uitdrukkelijk bepaald, dat werkcontracten, waaraan bepalingen waren toegevoegd, die niet in het modelcontract der koelieordonnantie waren vermeld, wel geldig waren, maar bij geschillen tusschen werkgever en werknemer (den contractarbeider) zouden de toegevoegde artikelen nooit een grond mogen zijn tot het instellen van aanklachten bij de Justitie.

Uitvoerig, onderhoudend en duidelijk vindt men dit uiteengezet in deel I van het Eerste Verslag der Arbeidsinspectie. Bedoeld contract nu, zooals het in het Delische algemeen gebruikt werd, toen men nog de ordonnantie van 1889 had op te volgen en buiten S.O.K. nu nog herhaaldelijk gebruikt wordt, is een product, ontstaan door de samenwerking der Deliplanters met de ambtenaren der Arbeidsinspectie. Het was dus te verwachten, dat in een nieuw te maken ordonnantie men terug zou vinden de bepalingen van het Deli-contract of tenminste de grondideeën daarvan. Dit is anders uitgekomen voor zoover het betreft de gehoorzaamheid van den contractant aan de voorschriften van den ondernemingsarts. Een vreemd verschijnsel, waardoor men er toe komt zich af te vragen:

is de Arbeidsinspectie nu wèl of nièt overtuigd van de noodzakelijkheid, den contractant onder medisch toezicht te houden? Zoo ja, waarom dat beginsel dan niet in de nieuwe ordonnantie vastgelegd?

Zoo neen, waarom het dan in de contracten opgenomen, toen de oude ordonnantie nog moest worden gevolgd? Is het omdat inderdaad de Arbeidsinspectie den koelie het recht wil geven zich tegen sommige behandelingsvormen te verzetten? Alhoewel dan nog niet zou zijn te begrijpen, waarom men dat tot voor eenige jaren niet wenschte, is er wel een enkele aanwijzing te vinden, dat men inderdaad den contractarbeider meer persoonlijke vrijheid wilde geven ten opzichte van de inzichten van den geneesheer.

Om dit in te zien, behoeven we slechts aan te halen, hetgeen op blz. 8. van Deel I Eerste Verslag Arbeidsinspectie staat: „Hoe het overwichtsbegrip bij de werkgevers is doorgedrongen, blijkt wel uit het feit, dat er thans nog beheerders zijn, die meenen, dat zij het recht hebben, om b.v. alle koelies, ziek of niet ziek, een thymolkuur te doen ondergaan; dat zij alle vrouwen kunnen laten onderzoeken op geslachtsziekten, ook zij, die reeds 8 à 10 jaar behoorlijk zijn getrouwd”.

We zullen hier over de laatste clausule niets zeggen, maar over de thymolkuur lijkt het ons niet overbodig, hier het een en ander mee te deelen.

Toen er op attent werd gemaakt, dat bij de geïmporteerde werkkrachten zoo herhaaldelijk en regelmatig mijnwormen (ankylostomen) voorkwamen, werd ook weer vanuit Deli, door Schüffner e.a. aangedrongen op behandeling der nieuw aangevoerde arbeiders en der reeds aanwezige contractanten. Die behandeling bestaat dan uit een kuur ter afdrijving der mijnwormen, door middel van thymol of een ander geschikt geneesmiddel. Men hoopt daardoor den gezondheidstoestand der arbeiders te verbeteren; want de mijnwormen kunnen belangrijke ziekteverschijnselen te voorschijn roepen, waarvan in de eerste plaats een opvallende bloedarmoede met de gevolgen daarvan (moeheid, ongeschiktheid voor den arbeid, weinig weerstandsvermogen tegen andere ziekten) genoemd moeten worden. Een belangrijk deel der geneeskundigen, werkzaam op cultuur- en mijnbouwondernemingen, ijvert voor een prophylactische kuur ter afdrijving der mijnwormen. Want, redeneeren zij, men moet den tijd niet afwachten, dat de wormen reeds schade hebben aangericht, de arbeiders reeds verzwakt zijn, de ondernemingen

daardoor minderwaardige werkkrachten krijgen en op die manier finantieel benadeeld worden. Zonder dus de toestemming der contractanten af te wachten, onderwerpt men hen aan een thymolkuur, die later herhaald wordt, omdat met één kuur niet alle ankylostomen worden afgedreven.

Dit tijdschrift is niet het aangewezen orgaan, om partij te kiezen in de kwestie, of het noodig en gewenscht is, alle arbeiders aan genoemde kuur te onderwerpen. Trouwens, ze is reeds eerder een onderwerp van discussie geweest tusschen verschillende medici. Maar onder invloed van toonaangevende geneesheeren van cultuurondernemingen is de wenschelijkheid om stelselmatige mijnwormkuren op ondernemingen toe te passen wel bijna tot een axioma geworden. Ook nu weer is men aan het rekenen en het cijferen gegaan en is ons voorgerekend, dat de onkosten, dié de thymolbehandeling meebrengt, benevens het verlies van eenige dagen loonuitkeering voor niet gepresteerd arbeid (zoolang de kuur duurt), meer dan opgewogen worden door de winst, die verkregen wordt door meer weerstandsvermogen van den koelie, een stijgend bloedkleurstofgehalte enz.

De thymolkuur is geen onverschillige behandeling. Schüffner verklaarde ervan: „Daags na de kuur krijgen de lieden als belooning voor de doorstane marteling een extra-toelage in den vorm van de een of andere versnapering”. Het is begrijpelijk, dat de Arbeidsinspectie een beetje in de oppositie komt, zooals wij uit den vroeger geciteerden zin hebben bemerkt. Nu zijn echter de koelies, door de met de opvatting der Inspecteurs van den Arbeid wel wat tegenstrijdige bepaling in het oude contract (dat ze zich n.l. hebben te houden aan de voorschriften van den geneesheer) vermoedelijk gewend geraakt aan de noodzakelijkheid zich aan afdrijvingskuren te onderwerpen. En het is dus de vraag (een vraag die door de onder de nieuwe ordonnanties werkende geneesheeren beantwoord kan worden), of de koelies wel weten, dat ze nu zich met meer recht dan voorheen kunnen verzetten tegen thymolkuren en of ze dit ook daadwerkelijk doen.

Trouwens er is veel reden tot nieuwsgierigheid en meer vragen dan de bovengenoemde wachten op beantwoording. Hoe zal het gaan met de vrijstelling van arbeid voor vrouwen? Zal men ze deze verleen en alleen op haar mededeeling, dat ze menstrueeren? Zal geneeskundig onderzoek niet noodig zijn om dat vast te stellen?

Zal men het recht hebben de vrouwelijke koelie aan het werk te zetten, als zij weigert zich te laten onderzoeken op de waarheid van haar verklaring? Zal men zonder meer aannemen, haar bericht dat zij een abortus heeft doorgemaakt, waardoor zij dertig dagen geen dienst behoeft te doen? Zal de koelieadministratie alleen op gezag van de aanstaande moeder aannemen, dat zij is binnen een tijd „kort voor haar te verwachten bevalling?." Of zal men eischen, dat een medisch onderzoek de waarheid van haar beweringen steunt? Zoo ja, wat zal dan moeten gebeuren als zij dat onderzoek weigert?

Over een eventueel verzet zal, als de contractanten meer en meer van de hun toegestane vrijheid gebruik zullen maken, de toekomst ons trouwens nog in menig opzicht moeten leeren. Nog veel meer echter zal zij ons moeten onthullen, als uitvoering wordt gegeven aan de plannen der Arbeidsinspectie (lees: van het Gouvernement) om zoo veel mogelijk den contractarbeid onder poenale sanctie af te schaffen of m.a.w. om de werkgevers er toe te brengen met vrije koelies te arbeiden. Dan zullen de weinige dringende bepalingen, die er nog bestaan, geheel vervallen zijn, en de werkkrachten moeten betrokken worden uit de kolonies van vrije lieden, die zooals de Arbeidsinspectie hoopt, zich dan zullen gevormd hebben op en om de ondernemingen.

Voorloopig echter zal men nog hebben te werken onder de oude of nieuwere bepalingen (al naar gelang van de plaats, waar de onderneming zich bevindt), bepalingen, die den contractant, zooals we zagen, veel rechten geven in medisch opzicht, en hem zoo goed als geen verplichtingen opleggen.

Wat we nu reeds geleerd hebben van de voor- en nadeelen der behandeling eener vrije koelie-bevolking, in vergelijking met die van contractanten, daarvoor hopen wij gelegenheid te vinden om het een andermaal te bespreken.

Over het belang van de verhooging der werkbaarheid van de Javanen in dienst van de landbouw industrie der bergcultures en de midde- len om haar te verkrijgen

door

C. M. HAMAKER.

Bij de oprichting van eene onderneming van Landbouw is het uitgesproken doel hooge rente te kweken van kapitaal, of anders gezegd winst te maken.

Zij heeft dat met andere ondernemingen gemeen.

Die winst verwacht zij als belooning voor het voortbrengen van zaken die de mensch noodig heeft om te leven, of, om zijn leven te veraangenamen, verlangt.

Hoe meer rente zij opbrengt over het voor haar tot standkoming gebruikt kapitaal, des te beter bereikt zij haar doel.

Haar vermogen daartoe is afhankelijk van zeer vele factoren.

De werkbaarheid van den arbeider is er één van.

Het is een zeer belangrijke, en het is deze waaraan onderstaande regelen gewijd worden.

Een arbeider beschikt over eene zekere hoeveelheid *werkvermogen*, d.i. de kunde en de handigheid die hij voor het verrichten van zijn werk verworven heeft.

Hij heeft voorts eene zekere hoeveelheid *werkkracht*, kracht in zuiver fysieken zin bedoeld.

En tenslotte drijft hem eene zekere hoeveelheid *werklust*.

De mate waarin werkvermogen, werkkracht en werklust bij den arbeider aanwezig zijn, bepaalt den graad zijner *werkbaarheid*.

De invloed der werklust bleek duidelijk in het Zuiden van Noord-Amerika toen korten tijd na de afschaffing der slavernij de voormalige slaven, voor zich zelf arbeidend, drie maal zooveel werk bleken te kunnen doen als waartoe zij vóór dien in staat waren geweest.

De waarde van de werkkraft zien wij ter Oostkust van Sumatra gedemonstreerd, waar de contractarbeiders grootendeels onbruikbaar, te zwak, aankomen om te werken, doch door hygienische verpleging en goede voeding tot het materiaal gemaakt worden dat de veeleischende landbouwindustrie er noodig heeft.

Zij bleek ook door de toepassing van het Taylor stelsel dat het lichaam, de spieren van den arbeider op wetenschappelijke wijze benutten laat, en in vele Amerikaansche fabrieken de productie per man sterk verhoogde.

Wat het werkvermogen bij de voortbrenging beteekent bleek wel uit de machtige ontwikkeling van Duitschland met zijn op hoogen trap staand vakonderwijs, zoo in de industrie als den landbouw.

Het is wel niet noodig uit te weiden over de waarde van den factor werkbaarheid van den arbeider voor eene industriele onderneming, maar wij willen toch enkele punten naar voren brengen.

Het verstand en de ijver van den bedrijfsleider komen beter tot hun recht naar mate de werkbaarheid zijner arbeiders grooter is. Zijne orders worden vlotter, beter uitgevoerd en ook meer op het daarvoor gewenschte tijdstip.

Dit is zeer veel waard in den landbouw.

Groote werkbaarheid van den arbeider vermindert ook het aantal benoodigde handen en zulks vermindert de bedrijfskosten doordien minder toezicht noodig is, en voor Europeesch personeel en werkvolk minder woongelegenheid,

Voor al in directen zin komt groote werkbaarheid van den arbeider aan de exploitatierekening ten goede doordien zij goed werk goedkoop doet verrichten.

Een goed werkbare koelie die f 0.55 daags verdient verzet heel wat meer werk dan twee slappe gedachteloze dagdieven die elk f 0.35 ontvangen. Die koelie is nochtans met zijne verdienste volkomen tevreden,

Verder is een niet te onderschatten voordeel van groote werkbaarheid dat zij den bedrijfsleider in staat moet stellen moeilijker

d.i. gewoonlijk nuttiger, werk te ondernemen, dieper op de zaken in te gaan, kortom, meer intensief beheer te voeren.

Wij meenen hiermede de groote waarde der werkbaarheid te hebben aangetoond en willen thans nagaan waardoor elk der drie samenstellende factoren beïnvloed worden en hoe men ze kan verhoogen.

De werklust.

De werklust is in de allereerste plaats afhankelijk van de wijze waarop de arbeider te werk wordt gesteld; van de wijze waarop zijn arbeid zelf en de betaling er van geregeld worden.

Hierbij moeten als hoofdvereischten beschouwd worden dat hij zooveel als mogelijk is het gevoel hebbe, in de eerste plaats dat hij vrij is, en ten tweede dat hij niet alleen voor anderen maar ook wel degelijk voor zichzelf werkt.

De liefde voor vrijheid is den mensch ingeboren. Hij duld er geen inbreuk op, en als hij ze dulden moet dan zal hij trachten zich tegenover dengeen die zijn vrijheid beknot schadeloos te stellen. Vrijheid verlangt hij in de eerste plaats in het gebruik van zijn tijd en van zijn lichaam.

Hoe meer aan dat verlangen bij zijn werk voldaan wordt; met des te meer lust zal hij werken.

Daarom is dat systeem van te werk stelling het beste, dat den arbeider het meest het gevoel laat dat hij vrij is zelf zijn tijd van werken en van rusten te bepalen, en ook de manier en plaats waarop hij een bepaald stuk werk aanvangt en beëindigt.

Verder is den mensch veel waard het gevoel dat hij voor zichzelf werkt, dat de intensiteit van zijn werkzaamheid voor hem verschil maakt, dat hij van hard werken de vrucht geniet.

Nu kunnen loonarbeiders nooit geheel voor zichzelf werken natuurlijk, maar toch kan de betaling van hun loon zóó geregeld worden dat zij er de illusie van hebben, en dat ook inderdaad een gedeelte van hun werkzaamheid direct hunzelf ten goede komt.

Het systeem nu van stukwerkbetaling bevredigt deze beide verlangens welker voldoening in de allereerste plaats werklust bevordert.

Den arbeider toch wordt daarbij een bepaald stuk werk aangewezen dat hij op bepaalde wijze moet afleveren tegen overeengekomen prijs.

Bij vergelijking met dagwerkbetaling springen duidelijk in het oog de hooge mate van vrijheid die stukwerk hem laat, en de gelegenheid die hem geboden wordt om zijn arbeid direct nut voor hemzelven te doen afwerpen.

Bij stukwerk kan het den werkgever niet schelen hoe laat zijn werkmán met werken aanvangt noch eindigt, noch hoe hij rust en werk wenscht af te wisselen. Hij laat hem daarin geheel vrij.

En aangezien hij eerst betaalt wanneer het werk is afgelopen, en dan van te voren nagaat of de qualiteit overeenstemt met de opdracht dienaangaande, zoo heeft hij er ook geen belang bij den werkmán bij het werk onder voortdurend toezicht te houden.

Deze is dus ook vrij in de wijze waarop hij het werk wil aanvatten en de plaats waar hij het wenscht te beginnen.

Verder, aangezien het snel en goed afwerken van het hem toebedeelde stuk waarvoor hij een bepaalden prijs ontvangen zal, hem in staat stelt een nieuw stuk onder dergelijke voorwaarden te beginnen, zoo heeft hij sterk het gevoel dat het hemzelven baat zoo hij de hem ter beschikking staande lichaamkracht, kunde en handigheid zoo goed mogelijk gebruikt.

Vergelijken wij daarmede het werken gedurende een bepaald aantal uren per dag tegen een bepaald loon.

Hier is het belang van den werkgever lijnrecht tegenovergesteld aan dat van den arbeider.

De eerste moet trachten voor het geld dat hij zal hebben te betalen zooveel mogelijk werk te verkrijgen.

Het belang van den werkmán daarentegen is, voor de vaste som gelds die hij weet te zullen ontvangen, zoo min mogelijk van zijne krachten te gebruiken.

Er is niets dat hem drijft zijn vermogen te benutten.

Hoe het een en ander de werklust moet schaden laat zich gemakkelijk begrijpen.

Het gebrek aan vrijheid doet de rest.

Het eenig middel voor den werkgever toch om zich tegen schade te behoeden, is de zorg dat de daglooner het bepaald aantal uren per dag, waarvoor hij hem een bepaald bedrag zal betalen, inderdaad bezig is.

Daartoe moet hij nauwlettend toezien dat de arbeider niet na een bepaald uur met werken aanvangt, noch vóór een bepaald uur ophoudt, en dat hij dóórwerkt.

De werkman is dus voortdurend onder toezicht, dat elk zijner bewegingen bespiedt en hem voortdurend aanwijzingen geeft waar en hoe hij moet werken.

Van vrijheid is dus geen sprake.

Dit is de uitleg van het verschijnsel dat stukwerk-betaling de werklust bevordert, terwijl dagwerk haar doodt.

Er zijn meer punten die invloed op haar hebben, o.a is de wisselwerking groot tusschen werkkraft, werkvermogen en werklust onderling.

Die punten komen echter bij de bespreking der twee andere hoofdfactoren wel uit.

Wij hebben het verreweg belangrijkste punt van invloed op werklust genoemd, en liever dan verder uit te weiden willen wij de stukwerkbetaling aan nadere beschouwing onderwerpen.

Velen achten het van haar eene fout dat zij den arbeider zou aandrijven zijn werk minder goed te verrichten door het begrijpelijk verlangen tijd te winnen en dus geld.

Deze fout is er echter meer een van den werkgever dan van den werkman.

De eerste verzuimt veelal de qualiteit van het geleverd werk grondig te beoordeelen, en slecht werk af te keuren en onbetaald te laten totdat het verbeterd is. Dit mag natuurlijk niet gebeuren.

Stukwerkbetaling eischt ongetwijfeld meer inspanning van den werkgever, maar wie zich die getroost zal van die z.g. fout van het systeem niets geen last hebben.

Bovendien mag men aannemen dat met lust tot stand gebracht werk, verricht met de wetenschap dat een mankement aan de qualiteit alle gedane moeite vergeefs kan doen zijn geweest, over het geheel genomen steeds beter zal zijn dan de vrucht van het lusteloos slavenwerk eens daglooners.

Eene moeilijkheid die stukwerkbetaling aankleeft is de regeling van den prijs.

De prijzen kunnen niet vast zijn. Er zijn te veel kleine verschillen tusschen hetzelfde werk in verschillende omstandigheden verricht; verschillen die invloed hebben op de vereischte inspanning, dan dat de prijs voor hetzelfde werk steeds gelijk zou kunnen zijn.

Verder zijn de arbeiders nooit volmaakt, zij leeren nog en verwerven nog meer handigheid al werkende en het blijkt wel eens dat een bepaalde prijs voor een bepaald werk te hoog of te laag gesteld was doordien de werkgever zijne berekeningen op een te lagen of hoogen graad van werkbaarheid gebaseerd had.

In die gevallen is de moeilijkheid de prijzen ten genoegen van beide partijen opnieuw te regelen.

Toch is ook dit in de praktijk niet bezwaarlijk.

Hoofdzaak is dat nooit getornd worde aan den eenmaal overeengekomen prijs voordat de daartegen af te leveren hoeveelheid werk met dien prijs betaald is geworden.

Wat de arbeider noemen moet de goede trouw van den werkgever is hoofdzaak. Heeft hij de ondervinding dat hij op diens woord staat kan maken, dan is hij ook wel voor rede vatbaar, en neemt genoegen met een lageren prijs voor het zelfde werk op nieuw uitgegeven, indien de vroegere prijsbepaling te hoog was.

Overigens is nog eene klip waarop de goede werking van stukwerkregeling dikwijls strandt, gelegen in het volgende.

De stukwerker die zijn werkgever ten volle vertrouwt werkt hard en goed, verzet veel werk en verdient dan, vergeleken met den daglooner, veel geld.

Nu zijn er werkgevers die zich blindstaren op die hooge verdienste en zonder verdere consideratie, enkel met dat cijfer voor oogen, oordeelen dat zij den prijs te hoog bepaalden, en dien afslaan, somtijds zelfs zonder waarschuwing.

Velen werken op die wijze schijnbaar met stukwerkbetaling maar in werkelijkheid spant de arbeider zich in hun dienst niets meer in dan de meest lustelooze daglooner.

Het spreekt van zelf dat de werkgever in het bedoelde geval allereerst moet nagaan of die hooge verdienste voortspruit uit de werkbaarheid van zijn arbeiders, en of hij zijn werk gedaan krijgt voor den prijs dien het in verband met de qualiteit waard is.

Zoo ja dan begaat hij een domheid door den prijs te verlagen, en, zoo hij het doet zonder voorafgaande waarschuwing, eene grove onbillijkheid.

De *werkkraft* is afhankelijk van den gezondheidstoestand, de spierkracht en het uithoudingsvermogen van den arbeider. Ook nog van de gereedschappen die men hem in de hand geeft,

De gezondheidstoestand wordt in de eerste plaats bevorderd door eene behoorlijke tochtvrije woning, die met haar directe omgeving in zindelijken staat wordt gehouden.

Voorts door bij den aanleg van de kampong rekening te houden met de eischen der hygiene ten opzichte van spoel- en drinkwater. Door goede badplaatsen, en ook door de gelegenheid te geven tot gezond spel in de vrije uren.

Natuurlijk door eenig direct toezicht en het toedienen van geneesmiddelen.

Aan de spierkracht en het uithoudingsvermogen van zijn arbeiders kan de werkgever indirect veel doen door te zorgen dat zij gemakkelijk goed voedsel en zuivere dranken bekomen kunnen.

Het stukwerk systeem komt daaraan mede ten goede daar het den werkman vrij laat te rusten wanneer zijn lichaam om rust vraagt.

De keuze der gereedschappen is verder van groot belang. Patjols en ricken dienen beide voor de grondbewerking en beide bestaan in verschillende vormen, en voor elk van die vormen bestaat wel eene grondgesteldheid waar juist en uitsluitend zij de kracht van den arbeider het voordeeligt benut.

Zulks mede in verband met het seizoen en de staat van begroeiing van den bodem.

Hetzelfde geldt voor schoffels en handvorken bij de grondreining gebruikt, en voor alle andere gereedschappen.

Men ziet uit het bovenstaande dat de bevordering der werkracht eenige meerdere kosten medebrengt.

De plaats voor de kampong wordt met veel zorg gekozen met het oog op de gezondheid vooral, en kost allicht iets aan aplaneeren van grond, 't welk men anders zou vermijden,

Zij wordt door een mooi stelsel van waterafvoergoten doorsneden en door verharde paden.

De huizen worden goed gebouwd en niet al te klein gemaakt.

Er wordt eenig geld uitgegeven aan windvrije badgelegenheden.

Voor het drinkwater wordt zoo noodig eene buisleiding aangelegd en als het tijdens droogte onvoldoende mocht zijn dan wordt dagelijks in groote hoeveelheden slappe, afgekoelde, thee geschonken en in flesschen verstrekt.

Aanleg van een voetbalveld of i. d. en het spel zelf, kosten ook geld.

Om goed voedsel te verschaffen moet er een goede toko zijn, die wellicht gesubsidieerd moet worden en waarvoor zeker een huis noodig is. Bij hooge rijstprijzen moet men zich eenig verlies op zijne rijstrekening weten te getroosten. enz. enz.

Het lijdt geen twijfel, de uitgaven zullen hooger zijn.

Echter, de uitgaven op zich zelf interesseeren den ondernemer niet, ook niet de ontvangsten, het is slechts de *verhouding tusschen die beide die voor hem belang heeft*.

Het gaat er dus om of de meerdere uitgaven worden gebalanceerd door meerdere ontvangsten ten gevolge van verhoogde werkkraft.

Wij houden het ervoor dat méér bereikt wordt, dat de laatsten de eersten zelfs ver overtreffen.

Twintig jaren geleden zouden wij geschroomd hebben deze uitspraak te wagen.

Thans echter staan de zaken anders. Het peil der geschiktheid van het werkvolk maakt intensief bedrijf meer en meer mogelijk, en intensief werken is meer en meer geboden door scherper concurrentie met andere landen die koloniale stapelproducten voortbrengen.

En bij intensief bedrijf behooren werkbare arbeiders; voor de daartoe mede benoodigde werkkraft kan men zich thans gerust de betrekkelijk geringe kosten getroosten.

Het *werkvermogen* hangt af van de vakkennis, de kunde en de handigheid van den werkman.

De werkgever kan het bevorderen, in de eerste plaats door zorg te dragen dat dezelfde arbeiders geruimen tijd bij hem werken blijven en zooveel doenlijk steeds hetzelfde werk verrichten.

Hier treedt de in aanhef dezes genoemde wisselwerking duidelijk naar voren.

Wie het noodige doet om werklustig en werkkraftig volk te hebben, die maakt het werken bij hem van zelf wel aantrekkelijk genoeg om zijn arbeiders er toe te brengen hem geruimen tijd achtereen te blijven dienen.

Een voornaam punt is nog het toezicht op de leiding van het werk. Om het werkvermogen zoo hoog mogelijk op te voeren is meer en beter leiding, zijn meer geïnteresseerde menschen noodig dan veelal nog gegeven en gebruikt worden.

Men volstaat meestal met enkele Europeesche geëmploijeerden, die hun handen vol hebben met het gewoon loopende houden der zaken, weinig tijd om de onderdeelen goed na te gaan, en bijna geen om zich het hoofd te breken over mogelijke verbeteringen van het bedrijf.

Verder is er eenig Inlandsch personeel van mandoers, die uit het werkvolk zelf voortgekomen, daarover heel weinig te zeggen hebben.

Die, bovendien karig betaald, geen bijzonder belang hebben bij de onderneming die zij dienen, noch bij den gang van zaken aldaar, en eigenlijk in hoofdzaak slechts nuttig zijn doordien zij rapporteeren hoeveel koelies er op het werk waren en waar en hoeveel er gewerkt werd.

Leiding die het werkvermogen kan opvoeren gaan op die wijze noch van het Europeesch noch van het Inlandsch personeel uit.

Uitstekend materiaal staat daarvoor nóchthans ter beschikking.

Het zijn de jongere Javanen, die op Europeeschen leest geschoeid onderwijs genoten hebben.

Doordien dat onderwijs nog niet zeer lang op grooter schaal bestaat, eerst sedert kort bepaald populair is, en het eenig geld kost, zoo zijn de aankomende mannen die het gevolgd hebben meestal uit de meer gegoede en intelligente lagen van hun volk voortgekomen, en hebben reeds daardoor eenig overwicht op de nog zoo sterk aan kaste-verdeeling hechtende halve Hindoes die ons werkvolk vormen.

Deze menschen, die de bedoelingen van den werkgever gemakkelijk begrijpen en overbrengen, vormen het aangewezen materiaal waarmede het werkvermogen van den arbeider kan worden opgevoerd.

Door eene aangename en voordeelige positie geïnteresseerd, zullen zij ook verbeteringen in de kleine onderdeelen van het bedrijf weten aan te brengen.

Wat dit punt betreft moet nog bedacht worden dat niet *alle* werk als stukwerk uitgegeven kan worden.

De aard van het werk laat dat somtijds niet toe.

Ook om de daglooners, die niet in stukwerk betaald worden, nog zoo werkbaar mogelijk te maken is in de allereerste plaats goed toezicht noodig.

Met het bovenstaande hebben wij aangewezen hoe de werkbaarheid van den koelie verhoogd kan worden.

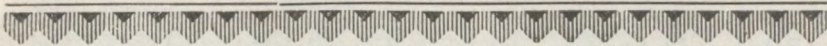
Welken invloed wij ons daarvan voorstellen voor de Landbouw-Industrie stipten wij reeds aan.

Een geringer aantal handen zal noodig zijn voor hetzelfde werk.

Dit zal de exploitatie-rekening verlichten.

De verhouding tusschen ontvangsten en uitgaven zal gunstiger worden, ook al zullen de laatste hooger worden door het bevorderen der werkbaarheid.

Sterk intensief bedrijf zal mogelijk zijn.

Kamers van Landbouw.

door

Mr. H. H. REIJERS.

De ontwerp-ordonnantie betreffende de instelling van kamers van landbouw kan met instemming begroet worden, eerstens omdat deze kamers zeer zeker de belangen van den landbouw zullen bevorderen en tweedens omdat, zooals de toelichting op het ontwerp ook zegt, bereikt zal worden, dat door alle belanghebbenden zal worden bijgedragen in de kosten van maatregelen, die thans slechts op een deel van hen drukken.

In het algemeen schijnt dan ook het standpunt van den Heer 's Jacob, uiteengezet in het Vrijzinnig Weekblad van 24 November j.l. en dat gebaseerd is op den vrijen wil tot bijdragen aan dergelijke maatregelen, er een, getuigend van weinig socialen zin, al is het waar, dat het ontwerp, zooals het nu voor ons ligt, gereede aanleiding geeft tot het uiten van een dergelijke opvatting door de groote vrijheid, die het aan de kamers van landbouw laat tot aanslagen op de beurs der eigenaren van ondernemingen van landbouw, ook zonder dat direct het algemeen belang der ondernemers bij de maatregelen, waarvoor de gelden worden besteed, kan worden vastgesteld.

Hoewel het begrip vrijheid ook in het vrije Nederland langzamerhand een andere beteekenis heeft gekregen en maatregelen, die de individuele vrijheid beknotten, noodig zijn om de algemeene vrijheid grooter te maken en ons krachtiger te doen staan tegenover de concurrentie, komt het mij toch voor, dat de taak, die de kamers van landbouw zullen hebben te vervullen, te groote en te weinig omlijnde bevoegdheden voor die instellingen met zich brengt en kom ik dus, hoewel op andere gronden, ten deele

tot dezelfde conclusie als de Heer 's Jacob, te weten, dat de bevoegdheid tot beschikking over het geld van de leden veel te groot is.

Behalve dit bezwaar, dat hieronder nader behandeld zal worden, zijn er nog enkele cardinale punten, die aanleiding geven tot opmerkingen en uiting van bezwaren tegen dit ontwerp. Zoolang aan deze bezwaren niet is tegemoetgekomen, schijnt steller dezes de ordonnantie weinig aantrekkelijk voor belanghebbenden. En toch zijn het belanghebbenden, voor wie die ordonnantie in het leven wordt geroepen, althans op blz. 5 van de toelichting van het ontwerp staat met zooveel woorden „De overheid zal dus haar macht in de eerste plaats aanwenden tot het voor zooveel noodig bijeenbrengen van alle belanghebbenden. Maar de bouw en de hanteering van het instituut is beter aan hen dan aan haar toevertrouwd en moet zij dus aan de betrokkenen overlaten.”

Dit beginsel is prachtig en alle belanghebbenden zullen het toejuichen. Hoe echter wordt het uitgewerkt en wat komt er in de ordonnantie van dien bouw en hanteering door belanghebbenden terecht.

Hiertoe beschouwen wij eerst art. 4 van het ontwerp, dat luidt: Leden eener kamer van landbouw zijn de vertegenwoordigers van de binnen haar gebied gelegen ondernemingen.

De *elegantia juris* zou medegebracht hebben, dat nu een definitie volgde van wat de ordonnantie onder vertegenwoordigers verstaat, doch dit is reeds geschied in art. 2, dat aanvankelijk luidde: Als vertegenwoordiger van een landbouwonderneming in den zin dezer ordonnantie wordt beschouwd:

- a. van de onderneming, welker eigenaar persoonlijk het beheer voert en in het gebied der betrokken kamer van landbouw zijn woonplaats heeft: de eigenaar;
- b. van elke andere onderneming: de beheerder.

Intusschen werd door het N. I. L. S.¹⁾ voorgesteld dit artikel te wijzigen en zal het, als die wijziging doorgaat, luiden als volgt:

1. Als vertegenwoordiger van een landbouwonderneming in den zin dezer ordonnantie wordt beschouwd: de beheerder.

2. De eigenaar is echter bevoegd een ander als vertegenwoordiger aan te wijzen met dien verstande, dat in een kamer van landbouw dezelfde persoon niet als vertegenwoordiger van meer dan één onderneming mag worden aangewezen, enz.

1) Nederlandsch-Indisch Landbouw Syndicaat.

Blijft art. 4 nog in overeenstemming met het uit de toelichting hierboven overgenomen principe, art. 2 gooit al die mooie beginselen omver. Weg met de vrijheid van belanghebbenden tot „hanteering en bouw van het instituut”. Gelukkig de eigenaar, die een natuurlijk persoon is, indien hij tenminste zelf het beheer voert en in het gebied der betrokken kamer van landbouw zijn woonplaats heeft (hetgeen van de beheerders van alle andere ondernemingen niet eens geëischt wordt). Ongelukkig echter de eigenaar van een onderneming, die niet in die omstandigheid verkeert, dan wel die een rechtspersoon is. De toelichting vindt dit zeer natuurlijk: „voor een vlot verloop van zaken komen de beheerders hiervoor in aanmerking.” Men kan zich allereerst afvragen waarom. Zijn die beheerders dan allen zulke bij uitstek vlotte menschen; zijn zij onafhankelijk van hunne directies en hunne superintendents; zouden zij zonder meer kunnen beschikken over de beurzen hunner broodheeren? Is het billijk, dat zij dezen kunnen dwingen tot het doen van allerlei uitgaven, die zij in het belang van het bedrijf achten, maar die belanghebbenden wellicht op geheel andere wijze zullen apprecieeren?

Het stellen dezer vragen is ze beantwoorden tevens. Neen, de beheerders zijn niet de belanghebbenden, zooals wij dat woord verstaan, te weten de eigenlijke ondernemers, die lieden die hun geld in een onderneming hebben gestoken om die rendabel te maken. Den laatsten alleen komt het recht toe uit te maken, wat in hun belang is en wat niet; en wil men het principe op bladzijde 5 der toelichting maken niet tot een doode letter maar tot iets wat werkelijke waarde heeft, dan zal men er toe moeten overgaan toe te geven, dat als vertegenwoordigers van een onderneming alleen die personen kunnen worden beschouwd, die als zodanig door eigenaren zijn aangewezen. Aan de eigenaren, die de lasten dragen, dient eene stem in het kapittel te worden gegeven; dit is niet meer dan billijk.

Het is hier niet te doen de beheerders af te breken, neen, in de meeste gevallen zouden eigenaren zich door hunne beheerders doen vertegenwoordigen. In naam der billijkheid moet men echter belanghebbenden vrij laten een ander als vertegenwoordiger te kiezen, indien hun dat verkieselijker lijkt.

Men werpt mij wellicht tegen: gij vergeet de wijziging van art. 2, maar zelfs ná de wijziging blijft art. 2 een even groote steen des aanstoots. Dezelfde bezwaren blijven gelden, zoolang de

ordonnantie in den beheerder den belanghebbende, in den eigenaar den roet in het eten werpende dwarskijker blijft zien, die dan ook zooveel als het kan moet worden geweerd.

Zeër duidelijk blijkt dit het verkapte doel van art. 2 zooals dit na de wijziging zou worden. Een persoon, die directeur is van verschillende maatschappijen en die dus maar één daarvan kan vertegenwoordigen, wordt practisch gedwongen voor de andere door hem vertegenwoordigde lichamen de beheerders als vertegenwoordiger aan te wijzen, tenzij hij er de voorkeur aan mocht geven een zijner klerken als zoodanig aan te stellen.

Door deze wijziging komt dus nóg het overwicht niet bij belanghebbenden, maar blijft het inderdaad bij de beheerders, dan wel—en hier doel ik op het door mij secundair genoemde geval, dat wel niet licht zal voorkomen—het overwicht blijft bij eigenaren, maar ten koste van een behoorlijke werking der ordonnantie. Teekenend is hetgeen de Heer Ottolander op 19 November 1917 —althans volgens het Soerabaiasch Handelsblad van 1 December jl.—in de vergadering van het Landbouwsyndicaat opmerkte: „Men was van meening, dat den eigenaars eenige invloed moest worden toegestaan op de heffingen en besluiten der Kamers. Men wilde aldus alleen de stem der directies hooren, doch geen overwegende invloed door vertegenwoordigers zien uitoefenen. Het zou verkeerd zijn de directies geheel uit te sluiten.”

Artikel 2 zooals het oorspronkelijk luidt, voldoet niet, art. 2, zooals het wellicht zal luiden, nog minder. De ontwerper der ordonnantie verlaat daarmede zijn punt van uitgang, verslechtert zijn eigen werk, doch brengt niet de door anderen gewenschte verbetering. Het zou dus alle aanbeveling verdienen art. 2b van het ontwerp in dien zin te wijzigen, dat vertegenwoordigers zijn zij, die daartoe door eigenaren worden aangewezen en bij gebreke van aanwijzing van een zoodanig vertegenwoordiger binnen Nederl. Indië de beheerder der onderneming.

Naar aanleiding van art. 2 doet zich de vraag voor, zooeven terloops aangestipt, of de beheerders binnen het gebied van de kamers van landbouw moeten wonen. Waarschijnlijk wel en veronderstelt de ordonnantie, dat de beheerder vanzelf woont binnen het gebied van de kamer van landbouw, hetgeen ook meestal wel het geval zal zijn, maar wat nog geen wet is van Meden en Perzen en hetgeen in verband met het volgende m. i. ook niet noodig is.

Het wil mij n.l. voorkomen, dat de ordonnantie de werkzaamheden der leden te veel op den voorgrond plaatst. Men verwacht van hen de eigenlijke actie, die van de kamers moet uitgaan.

Hiermede gepaard gaat de noodzakelijkheid van veel vergaderen. Het komt mij voor, dat hiertegen gewaakt moet worden op gronden, hieronder nader uiteen te zetten.

De leden moeten alleen de algemeene lijn aangeven en zij moeten de zeggingskracht over de gelden hebben, maar overigens moet het *bestuur* naar voren gebracht worden.

De kracht toch van een college wint nooit door een groote kwantiteit van aan de beraadslagingen deelnemende personen. Het bestuur van de kamers van landbouw moet het hem ten slotte doen. Deze kern van uitverkorenen moet de stuwende kracht ervan vormen. Men moet vertrouwen, dat zij voor hun taak berekend zijn. De leden van de kamers van landbouw waren slechts te hooren in enkele gevallen, vallende buiten het gewone dagelijksch beheer van het bestuur, in speciaal aan te wijzen gevallen, zooals bijv. in die, bedoeld in art. 13 sub 2, dat luidt:

„Besluiten der kamers van landbouw, die afstand of prijsgeving van rechten dan wel het aangaan van geldelijke verplichtingen inhouden of waaruit deze laatste voortvloeien, behoeven, tenzij ze strekken tot uitvoering der voor het loopende kalenderjaar verbindende begrooting, alvorens van kracht te zijn de goedkeuring van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, welke verondersteld wordt verkregen te zijn, indien niet binnen een maand na de toezending het bestuur der kamer bericht van het tegendeel heeft ontvangen.”

In die gevallen zou de toestemming van de meerderheid der leden imperatief moeten zijn voorgeschreven, behalve wanneer algemeene instemming noodig mocht zijn, als wanneer dus alle stemmen vóór moeten luiden. Over de gevallen, waarin ik algemeene eenstemmigheid wenschelijk zou achten, hieronder nader.

Voorts zou het bestuur de meening der leden moeten kunnen vragen, zoo dikwijls het dit zelf wenschelijk vindt. Volstaan zou echter moeten worden met één vergadering per jaar, n. l. die, welke noodig is voor het vaststellen van de begrooting van inkomsten en uitgaven en de in het komende jaar te volgen werkwijze.

Op die vergadering komen dan vanzelf alle principieele punten ter sprake. Alle overige kwesties, waarin de leden gemengd

worden of moeten worden, kunnen schriftelijk afgedaan worden.

Wel komt het mij gewenscht voor, dat indien de werkwijze der kamers van landbouw op de hierboven geschetste wijze werd ingericht, het bestuur werd uitgebreid tot bijv. 15 of 20 leden, waardoor het mogelijk wordt, vertegenwoordigers van alle mogelijke fracties en meeningen op te nemen. Hierdoor raakt dan ook vanzelf het belang van ledenvergaderingen op den achtergrond. Behalve voor het vaststellen van de begroting en de jaarlijks te volgen werkwijze zou ik de leden dus liefst als kiezers en stemgerechtigden willen zien optreden.

Men kan tegen deze zienswijze aanvoeren, dat het nuttig is, dat de beheerders van ondernemingen elkander geregeld ontmoeten op vergaderingen en elkaar daar onderhouden over de questions brûlantes van het plantersvak en wat daarmee samenhangt. Maar daarvoor dienen naar mijn bescheiden meening niet de kamers van landbouw doch wel de vergaderingen der diverse landbouwverenigingen. Daar behooren althans de beheerders van ondernemingen hunne opinie te vormen over alles wat de belangen van hun vak en hun onderneming raakt, waaronder zeker ook behoort de actie van het bestuur der kamers van landbouw; daar ook behooren de voorstellen te ontstaan door leden aan het bestuur der landbouwkamers te doen. Eerst dan kunnen de landbouwverenigingen nuttig werk blijven doen en kunnen de besturen der kamers van landbouw zich uitsluitend aan den hun toegedachten werkring blijven houden.

Krijgt men vergaderingen van de kamers van landbouw naast die van de landbouwverenigingen, dan zal óf de animo voor die van de landbouwverenigingen verflauwen, of niemand zal zich wat aantrekken van de kamers van landbouw, tenzij de besturen van beide soorten van lichamen een gelijke aantrekkingskracht op hunne leden zullen weten uit te oefenen. Geschiedt het eerste, dan zullen punten, die thans in de landbouwverenigingen worden behandeld en slechts daar thuishooren, worden overgebracht naar de vergadering van de kamers van landbouw, waar zij in verband met het door het N. I. L. S. voorgestelde art. 10d (in het ontwerp 12f) ¹⁾ kunnen worden behandeld en dan zal de werkzaamheid der kamers afdalen van de groote lijnen in de

1) Art. 12 f luidt: De taak der kamers van landbouw bestaat uit het bevorderen in 't algemeen van alles, wat aan de ontwikkeling en den bloei van de onder e van dit artikel bedoelde landbouwbedrijven kan ten goede komen.

details van het vak, wat nooit de bedoeling kan zijn en waardoor die kamers niet aan het doel zullen kunnen beantwoorden. Geschiedt daarentegen het laatste, dan zal men al spoedig de doods klok voor de kamers van landbouw kunnen luiden.

Mijn tweede stelling is dus, dat de leden van de kamers van landbouw moeten hebben o.a. de volgende bevoegdheden, welke in de ordonnantie waren vast te leggen, ten eerste: te kiezen het bestuur der kamer van landbouw, ten tweede: te stemmen over alle onderwerpen, die hun worden voorgelegd, ten derde: die om eigen voorstellen door het bestuur aan de orde te doen stellen terwijl in de ordonnantie opgenomen dient te worden, dat de leden eens in het jaar worden bijeengeroepen teneinde de begrooting van ontvangsten en uitgaven voor het komende jaar goed te keuren en de werkwijze voor dat jaar vast te stellen. Brengt men dit niet in de ordonnantie, dan zal het slot zijn: vele vergaderingen, veel gepraat, veel tijdverlies en ongeëvenredigd weinige prestaties.

Op deze wijze zal men een betere schriftelijke voorbehandeling van den kant van het bestuur verkrijgen, hetgeen een degelijke voorbereiding van de te nemen beslissingen in de hand zal werken. Het bestuur zal over meer tijd beschikken en de landbouw-vereeningen zullen in hun oude glorie blijven voortbestaan. Men zal voorts grootere medewerking krijgen. Vele leden toch zullen door de afgelegen ligging hunner onderneming niet dikwijls weg kunnen. Eens in het jaar vergaderen kan echter voor niemand een bezwaar zijn, zoodat in het nu voorgestelde systeem voor elk lid de gelegenheid openstaat in alle gevallen een werkzaam aandeel te nemen in den taak der kamers. Het werk der kamers van landbouw zal hierdoor in zakelijkheid winnen en in breede banen geleid worden.

In verband met het voorgaande is het daarenboven merkwaardig, dat vertegenwoordigers klaarblijkelijk gedacht zijn afhankelijk van een zekere woonplaats, terwijl voor de leden van het bestuur die gedachte aanvankelijk niet tot uiting komt, hetgeen voor het bestuur in verband met een vlotten gang van zaken juist alleszins gewenscht zou zijn.

Intusschen wil men ook art. 5, handelende over de wijze van samenstelling en den zittingstijd van het bestuur, wijzigen, maar zal dit er naar mijn bescheiden meening niet op verbeteren. Wel brengt deze wijziging met zich een wonen in het gebied van de

kamer van landbouw, immers alleen leden kunnen in het bestuur zitting nemen, doch waarom de verkiesbaarheid tot leden beperkt wordt, is niet duidelijk: juist het grooter maken van den kring van verkiesbaren maakt het mogelijk daarin bij uitstek geschikte personen te kiezen. Art. 5 van het ontwerp heeft daarenboven een rem tegen lichtvaardige verkiezingen buiten de leden in de toestemming van den Gouverneur-Generaal, die bij een dergelijke verkiezing vereischt werd.

Ik zou dus het oorspronkelijke art. 5 gehandhaafd willen zien, doch daaraan toegevoegd: De Bestuursleden moeten wonen binnen het gebied van de kamers van landbouw.

Een vierde punt, dat de behandeling overwaard is, is de wijze van samenstelling der kamers van landbouw, te weten het samenvoegen daarin van alle soorten ondernemingen behalve dan de suikerfabrieken en daarmede samenhangende nijverheid, het samenvoegen der ondernemingen dus naar hare ligging en niet naar haar bedrijf. En toch zou het voor de belanghebbenden heel wat billijker en ook beter zijn, indien de ondernemingen naar haar specialen aard werden samengevoegd.

Over het algemeen heeft elke cultuur haar eigen eischen, die niet dezelfde zijn als die van de andere. In het stelsel van de ontwerp-ordonnantie zouden theeondernemingen moeten bijdragen in de kosten van proefstations van de rubberondernemingen en omgekeerd. Tenzij beide cultures een gelijk aantal H.A. beslaan en de door elk van beide cultures te maken kosten gelijk zijn, zal de voorgestelde regeling voor een van beiden onbillijk zijn. Zijn deze factoren niet gelijk, dan zal de eene cultuur ten behoeve van de andere uitgaven doen, waar zij niets aan heeft en welk geld door belanghebbenden als weggeworpen geld kan worden beschouwd. Over het algemeen eischt een jonge cultuur als rubber bijv. veel meer van een proefstation dan een oude als thee en is deze daarom dus uit zichzelf reeds duurder. Zeer duidelijk zal dat ook uitkomen bij rijstpelmolens, die het product van groote arealen verwerken en dus naar rato zeer hooge bedragen zullen hebben bij te dragen, doch die weinig of niets daarvoor in de plaats zullen ontvangen. In deze positie verkeeren ook zeer veel particuliere landen, hoewel het nog te betwijfelen is, of die landen, welke zich slechts bezighouden met de inning van tjoeke en

den afkoop van heerendiensten, wel onder de definitie van art. Ib van de ontwerp-ordonnantie vallen.

Wel laat het slotartikel, zooals het wellicht gewijzigd wordt de mogelijkheid open van uitsluiting van bepaalde soorten ondernemingen en zullen wellicht o.a. rijstpelmolens worden uitgesloten, doch blijft met de ordonnantie de inlijving bij de kamers dergelijke ondernemingen als een zwaard van Damocles boven het hoofd hangen. En met name de suikercultuur mag wel bedenken dat zoodra dit ontwerp ordonnantie is geworden, niets der Regeering kan beletten ook de suikerondernemingen in te lijven en dat de toezegging van den Directeur van Landbouw dat dit niet zal geschieden alvorens belanghebbenden zijn gehoord, zijne opvolgers niet bindt.

Blijft het laatste artikel van de ordonnantie ongewijzigd, dan is de suikercultuur zeker, niet bij de kamers ingedeeld te worden. Echter is de mogelijkheid andere cultures uit te sluiten dan verdwenen.

Een ander bezwaar is, dat indien de eene cultuur een overwegend grooter aantal H.A. beslaat dan de andere, degene die een grooter oppervlak beslaat als regel een grooter aantal stemmen zal uitbrengen en de andere cultuur daardoor noodwendig in de verdrukking komt. Belanghebbenden zijn geen philanthropen van wie men moet verwachten, dat zij uitgaven zullen voteeren, die zij niet in eigen belang achten. Het instellen van afdeelingen is hierop geen correctief, daar die afdeelingen uit den aard der zaak volkomen afhankelijk zijn van de beslissingen van de kamer, waartoe zij behooren.

Mijn vierde stelling is dus: men stelle geen kamers van landbouw in doch Cultuurkamers, kamers dus, waarin alle ondernemingen van eenzelfde cultuur worden vereenigd. Over punten die alle cultures regardeeren zouden deze kamers met elkaar overleg kunnen plegen.

Wat aangaat de taak van de kamers van landbouw, zoo kan men niet anders zeggen, dan dat deze zoo algemeen mogelijk is, omschreven en aan deze nieuwe instelling een schoon arbeidsveld geeft. In verband met hare bevoegdheid tot vaststelling eener heffing en tot beschikking over de middelen, had de omschrijving dezer taak echter wel eenige restricties mogen ondergaan. Het zal bijv. zeker toe te juichen zijn, indien de kamer het houden van landbouwtentoonstellingen in de hand werkt, het bevorderen van den afzet van landbouwvoortbrengselen entameert en in het

algemeen alles bevordert, wat aan de ontwikkeling en den bloei van de onder haar ressorteerende ondernemingen ten goede kan komen. Het houden van tentoonstellingen echter kost in den regel handen vol geld; het bevorderen van den afzet van landbouwvoortbrengselen kan honderden maar ook duizenden guldens kosten, getuige het bedrag, dat belanghebbenden in den loop van dit jaar spendeerden aan het organiseren van een propagandareis voor Javathee in Amerika. In het bijdragen in die gelden, welke strekken tot het nemen van maatregelen, waarvan het nut en het geldelijk voordeel niet van tevoren vaststaat, ja, waaruit groot geldelijk nadeel kan voortspruiten en die dus speculatief zijn, moet een ieder vrij blijven, zooals de Heer 's Jacob opmerkte.

Voor het doen houden van landbouwtentoonstellingen en voor zoover betreft de taak der kamers, in punt b ¹⁾ en verder in punt d ²⁾ van art. 10, zooals het er na de voorgestelde wijziging zou uitzien, op de schouders gelegd, zou dus m. i. toegevoegd moeten worden „indien dit gepaard moet gaan met uitgaven ten laste van de aangesloten ondernemingen, is hiertoe de toestemming van alle leden noodig.”

Een laatste en groot bezwaar tegen de ordonnantie is de niet begrensde macht tot het doen van heffingen van de leden.

Om dit mogelijk te maken moet het Regeerings-reglement gewijzigd worden en al bestaat er daarna geen enkel wettelijk beletsel meer, ook na deze wijziging blijft de ordonnantie in strijd met de gangbare opvatting, dat eene belasting alleen geheven kan worden uit kracht van eene algemeene verordening, hetgeen, zoolang niet in eene ordonnantie is vastgelegd het bedrag der belasting, niet het geval is. Geldt dit principe in het algemeen voor belastingen, dan zeker voor deze heffing in het bijzonder.

Nu is wel meer van dit principe afgestapt en kent bijv. de wet tot toekenning van eenige bevoegdheden aan de besturen van waterschappen een hoofdelijke omslag, doch worden de opbrengsten van die belastingen minder willekeurig besteed; men kan n.l. de door deze lichamen gedane uitgaven als door de noodzakelijk-

1) het bevorderen van den afzet van landbouwvoortbrengselen.

2) het bevorderen in het algemeen van alles wat aan de ontwikkeling en den bloei van de onder c van dit artikel bedoelde landbouwbedrijven kan ten goede komen, zooals het uitschrijven van prijsvragen over landbouwkundige onderwerpen, het doen houden van landbouwcongressen en landbouw tentoonstellingen, enz.

heid geboden qualificeeren. Bij de kamers van landbouw echter is dit niet het geval en behoort men m.i. daarom uit de ordonnantie te kunnen zien, waar men aan toe is. Dit is nu niet zoo; men hangt telken jare op dit stuk af van den wil der meerderheid van de kamer. Het N.I.L.S. tracht wel door wijziging van het ontwerp de grondslagen, waarnaar de heffing te berekenen ware, in de ordonnantie te brengen, maar de hoegrootheid daarvan wordt niet bepaald. Nu is deze ook moeilijk te bepalen en kan moeilijk anders dan door omslag over de leden worden gevonden, maar daarin zit juist het gevaar. Zooals de toestand nu is, wreken onnutte uitgaven zich vanzelf; men bedankt eenvoudig als lid van de corporatie, met wier gestie men zich niet kan vereenigen. Zoodra de kamers van landbouw er zijn mist men dit correctief en heeft men alleen nog den Directeur van Landbouw, Nijverheid & Handel, die het Besluit, waarbij de heffing wordt vastgesteld, moet goedkeuren. Deze zal echter weinig tegen de begrooting kunnen doen, zoolang daarop slechts uitgaven voorkomen, die noodig zijn voor maatregelen, die binnen de bevoegdheid van de kamers van landbouw liggen.

Practisch kan de meerderheid in de kamers van landbouw — en nu komt eerst recht het nadeel voor den dag, indien niet belanghebbenden doch beheerders daar den scepter zwaaien — de minderheid en tevens de eigenaren van ondernemingen dwingen tot allerlei zware uitgaven, die wellicht niet zouden zijn toegestaan, als eigenaren zelf het voor het zeggen hadden gehad.

Nu het echter niet wel doenlijk is de hoegrootheid der bijdrage reeds dadelijk vast te stellen, is het toch wel wenschelijk in de ordonnantie een maximum te stellen. Dit maximum zou te bepalen zijn door aan te nemen het bedrag, dat door de ondernemingen, die *thans* aan diverse proefstations aangesloten zijn, *nu* per H. A. dan wel over het oogstproduct wordt betaald. Hierdoor zouden de nu reeds contribueerende ondernemingen de garantie krijgen, dat zij nooit meer zullen behoeven te betalen dan nu het geval is en tevens zou toch reeds een belangrijk grooter bedrag disponibel komen dan tot dusver aan diverse proefstations etc. werd betaald, doordat alle ondernemingen zullen mededoen tegen tot dusver slechts een zeker percentage.

Ik ben hiermede aan het slot gekomen van mijne beschouwingen. Vele andere bedenkingen zijn tegen het ontwerp wellicht

nog te maken. Ik meende echter bij de hoofdpunten te moeten blijven.

In het algemeen maakt het ontwerp den indruk van eenzijdigheid en ware het wenschelijk geweest indien niet enkel de landbouwvereenigingen aan zijne totstandkoming hadden medegewerkt, doch men bedacht had, dat bij den landbouw nog andere lieden belangen en zelfs grootere belangen hebben dan de personen, die de meerderheid vormen in de landbouwvereenigingen. En ik vrees, dat deze lieden voor een groot deel mijne bezwaren, zoo niet alle, dan toch ten deele zullen deelen en dat zij het ontwerp, zooals het nu voor ons ligt, onaannemelijk zullen achten.

Batavia, 15 Dec. 1917.

Persoverzicht.

Onteigening van particuliere landen. *De Preangerbode* van 8 November wijdt een beschouwing aan de onteigening der Pamanoekan- en Tjiasemlanden. De onteigening zal omvatten: a. het eigendomsrecht op de sawahs, b. het eigendomsrecht op de droge rijstvelden, c. de gronden, die spoedig tot sawah kunnen worden ingericht met behulp van de bestaande irrigatiewerken der maatschappij en die met later aan te leggen waterwerken als rijstvelden kunnen worden gebruikt, benevens de bergterreinen, welke in verband met de watervoorziening gereserveerd moeten blijven, d. de waarde van de boomen in het geheele gebied, uitgezonderd de djatibosschen, e. de huizen van de Inlanders en verschillende andere gebouwen, f. de rijstmolen, bergplaatsen en irrigatie-werken, g. de heerendienst- en belastingrechten, h. de waterrechten. De maatschappij heeft een ton uitgegeven voor inspecties om de gronden uit te zoeken, voor uitbreiding der eigen bergcultures noodig; voor de registreering der huizen, waarvoor grondrente verschuldigd is (het aantal bedraagt ruim 58.000) en voor de taxatie van het wildhout in de bosschen aanwezig, welk bedrag door de Regeering zal worden vergoed. De compensatie zal bedragen 17 maal de opbrengst voor de maatschappij uit rijstvelden, heerendiensten enz., waarbij dan nog komt de vergoeding voor de andere waardevolle deelen der landen. De maatschappij zal ruim 100.000 bouw behouden. De maatschappij heeft een kapitaal van 15 millioen, waarvan 7 of 8 millioen voor aankoop van de landen besteed is, het overige in het bedrijf is gestoken. Zij zou thans een veel hooger bedrag vragen, nog ongerekend de waardevolle bezittingen, welke zij na den afkoop overhoudt.

In No. 2 van *Inlandsche Stemmen*, 20 November 1917, wordt instemming betuigd met het voorstel-Mulder, om niet alle particuliere landerijen terug te brengen tot het staatsdomein, doch slechts een gedeelte, en verder de rechten van den landheer te besnoeien. Echter wordt die maatregel aangeprezen als overgang. Zijn eenmaal de heerendiensten en de heffingen van tuin- en grondhuur en van de vischteelt afgeschaft, dan wordt de latere terugkoop van zelf eenvoudiger en dus ook goedkooper. Het is een schandelijk mis-

bruik dat het geld voor den afkoop van heerendiensten, gemiddeld zes gulden per hoofd per jaar, in de zakken van den landheer vloeit. Voor dit geld behooren de publieke werken te worden uitgevoerd. De heerendiensten dienen onmiddellijk zonder eenige vergoeding te worden afgeschaft, zooals ook op de Gouvernementslanden van Java is geschied. Daartegenover zorgde de Regeering voor openbare werken. Verder vergeet de heer Mulder bij de afkoopssom in mindering te brengen hetgeen thans aan politiehooften wordt uitbetaald. Aldus verbeterd echter lijkt het systeem van den heer Mulder prachtig.

Japansche textielarbeiders naar Frankrijk. De *Japan Gazette* maakt melding van een schrijven ontvangen door de Regeering te Tokio en afkomstig van den heer Edw. E. Moore, vertegenwoordiger te San Francisco van den grooten textiel-industrieel Paul Verdier te Parijs. De heer Verdier is bezitter van een aantal groote spinnerijen en weverijen in Frankrijk en fabriceert kousen en ondergoed. Ten gevolge van gebrek aan werkkrachten heeft hij zijne fabrieken voor het meerendeel stop moeten zetten en zijn vertegenwoordiger tracht thans verlot van de Japansche Regeering te verkrijgen tot het aangaan van contracten met Japansche textielarbeiders, teneinde hen naar de Fransche fabrieken te brengen. Naar het heet worden zeer hooge loonen geboden, en de zaak wordt in de kringen van belanghebbende textielfabrikanten in Japan veel besproken.

De achteruitgang van het blanke ras. De *Deensche Vereeniging voor bestudeering van de maatschappelijke gevolgen van den wereldoorlog* heeft onlangs een interessant bulletin gepubliceerd, waarin zij mededeeling doet van de fluctuaties, waaraan de bevolking van Frankrijk en Duitschland tengevolge van den oorlog onderhevig is geweest. Een volgend bulletin zal overeenkomstige gegevens bevatten voor Engeland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland.

De cijfers, thans voor Frankrijk en Duitschland gepubliceerd, zijn verbazingwerkend, vooral indien men zich rekenschap geeft van de maatschappelijke beteekenis welke zij hebben. Volgens de *Deensche Vereeniging* bedragen de verliezen aan mannen tengevolge van den oorlog in

Duitschland 3,700,000

Frankrijk 2,200,000

tot en met Juni 1.1. De bevolking van Duitschland bedroeg vóór den oorlog 67,8 millioenen zielen, thans 66,5 millioenen, terwijl zij, wanneer de toeneming op dezelfde wijze had plaats gehad als vroeger, zou hebben bedragen 70,9 millioenen. Naar verhouding is het aantal vrouwen tegenover dat der mannen natuurlijk zeer toegenomen. Het bedraagt thans op elke duizend mannen:

in Duitschland 1100 tegen 1005 vóór den oorlog

in Frankrijk 1202 „ 1001 „ „

De verhouding van de ouderdomsgroepen is tengevolge van den oorlog totaal in de war. In Frankrijk zou dientengevolge op elke zes vrouwen één vrouw ongehuwd moeten blijven, terwijl hierbij nog niet eens rekening is gehouden met de millioenen verminkten en zieken onder de tehuiskomende mannen, die nauwelijks voor een huwelijk in aanmerking kunnen komen. De Deensche Vereeniging berekent b.v. het getal mannen in elk leger der continentale tegenstanders, die tengevolge van geslachtsziekten kracht en gezondheid blijvend verloren hebben, op 2 millioen. Professor Oldenberg te Göttingen schreef reeds eind 1915: „Es ist die Blüte unserer männlichen Bevölkerung, die wir verlieren. Dauert der Krieg noch länger, so werden wir zu den Millionen Vätern weitere Millionen Kinder verlieren, denn die Gefallenen gehören zu den fruchtbarsten Altersgruppen. Infolgedessen wird sich die Nation nach dem Kriege vor völlig disorganisirten und unregelmässigen Altersgruppen sehen, welche die Fortpflanzungsfähigkeit während der ersten Jahrzehnte nach dem Kriege ungünstig beeinflussen wird.”

„Indien de oorlog voortduurt” voegt de Deensche Vereeniging hierbij, „zal hij aan het bestaan van het blanke ras een ernstigen schok geven.”

De Japansche en de Europeesche industrie in het Oosten.

Uit het jaarverslag der *Handelsvereeniging „Holland-Bombay”*: „Moest reeds vroeger zoo menig Nederlandsch artikel, dat eertijds geregeld naar Britsch-Indië werd uitgevoerd, van de markt verdwijnen, de tegenwoordige hooge transportkosten werkten en werken natuurlijk nog in dezelfde richting. . . . Voor de Nederlandsche industrie is het niet van belang ontbloom, te doen opmerken, dat het door de centrale mogendheden op handelsgebied verloren terrein in Britsch-Indië bijna uitsluitend door Japan is ingenomen. Alle mogelijke artikelen, die vroeger uitsluitend door Duitschland en Oostenrijk werden geëxporteerd, worden nu uit Japan aangevoerd en al voldoen de leveringen niet steeds, men schijnt toch daartelende meer en meer ervoor te zorgen, dat slechte practijken van onbetrouwbare handelaren en fabrikanten ter kennis van de autoriteiten komen. Op textielgebied is Japan in de laatste jaren enorm vooruitgegaan. „Grey shirtings” en drills worden in concurrentie met Manchester en de eigen productie van Britsch-Indië in enorme hoeveelheden aangevoerd. Ook met katoenen en halfwollen fancy-artikelen is Japan geregeld aan de markt. Waar de prijzen van grondstoffen, loonen, vrachten en verzekering in Europa zoo enorm gestegen zijn, hebben de Japanners met de goedkoopere vrachten hunner gesubsidieerde lijnen, lagere loonen, goedkoopere grondstoffen en eene bijna normale molestverzekering natuurlijk eene gemakkelijke concurrentie. Nu zal de toestand na het sluiten van den vrede voor de Europeesche fabrikanten wel weer wat gunstiger worden, maar voordat ze

weer onder geheel normale omstandigheden zullen werken, verlopen zeker vele jaren en intusschen zet de Japanner zich hoe langer hoe meer vast."

Inlandsche grootnijverheid in Nederlandsch-Indië? De Heer H. S. M. van Wickervoort Crommelin stelt in het September-nummer van *De Economist* de vraag: „Japan voorbeeld voor Ned. Indië?" en beantwoordt deze ontkennend. Hij wijst erop dat het rapport van Kol de spoedige ontwikkeling van Indië van agrarisch tot industrieland eischt, met regeeringshulp voor verschaffing van kapitaal aan groot- en kleinbedrijf, naar het voorbeeld van de Cromwells, Colberts, Cavours, Bismarks en Wittes, die aan hun land een eigen industrie schonken. Hij bespreekt de middelen, welke van Kol tot bereiking van dat doel wilde zien aangewend: coöperatie, technisch en handelsonderwijs, spaar- en leenbanken, dienstbaar gemaakt aan de nijverheid, proef- en modelfabrieken, enz. Hij gelooft niet, dat het voorbeeld van Japan op Java en den Javaan toe te passen is, zooals de heer van Kol betoogt. „Het gebrek aan ondernemingsgeest, door welke oorzaak dan ook ontstaan — en het klimaat zal daarbij zeker een rol van beteekenis vervuld hebben — zal ontegenzeggelijk nog gedurende talloze jaren de ontwikkeling van een groot-industrie belemmeren." De heer van Kol herinnert eraan, dat Java eens een krachtige industrie heeft gehad. Onder de hindoevorsten van de 8e tot de 16e eeuw doorleefde Java een economischen bloeitijd. De bevolking spon katoen, bakte steenen, bouwde tempels en schepen. „Waren mannen als Raffles aan het bewind gebleven", roept de heer van Kol uit, „had men niet millioenen en millioenen kapitaal aan de Javanen ontnomen. . . dan waren thans de toestanden geheel anders. Toch moest steeds meer de ruilhandel plaats maken voor den warenhandel. De toenemende behoefte aan buitenlandsche producten als goedkoope katoentjes, lucifers, lampen, petroleum enz., moest in geld worden betaald. Geen enkele spinnerij is overgebleven op dat Java, dat eens aan de O.I. Compagnie garens leverde. De Javaansche batiknijverheid werd verdrongen door het Europeesche fabrikaat; de meubelmakerij door de concurrentie der Chineezzen; de scheepsbouw leidt een kwijnend bestaan. De petroleumblikken verdriven de koper-slaggers; lucifers en petroleum de inheemsche verlichtingsmiddelen enz." Zoo is het proletariaat ontstaan, zegt de heer van Kol.

Neen, zegt de heer Crommelin, wij schrikken en voor terug, op zoo losse gronden een voorbeeld als Japan op Java toe te passen. Wij hebben van de geschiktheid van den Javaan voor de fabriek behoudens enkele uitzonderingen, nooit iets vernomen. Dat er op Java wel eens een nijverheid heeft bestaan mag ten deze niet als argument dienen. De grootindustrie met haar specialisatie, haar lange werktijden en hare geest en lichaam-doodende eischen is zoo geheel iets anders. „Wat de heer van Kol voor Indië voor-

stelt heeft iets van een poging om den bodem van een land een paar decimeter omhoog te schroeven. Waar zoo ontzaglijke inspanning gevorderd wordt om een min of meer twijfelachtig resultaat te bereiken doet de vraag zich voor, of men er niet ook langs anderen weg zou kunnen komen. De beantwoording der vraag zij aan meer bevoegden overgelaten. Alleen zij gewezen op den ontzaglijken, schijnbaar onuitputtelijken rijkdom van Indië's bodem en plantengroei."

In aansluiting hieraan zij gewag gemaakt van een uiterst ongenadige kritiek, door Dr. Ernst Heber op het rapport van van Kol geleverd. In het *Weltwirtschaftliches Archiv* van Juni-Augustus 1917 publiceert Dr. Heber een artikel over „Die Industrialisierung Niederländisch-Indiens nach Japanischem Vorbild". De schrijver vraakt het beroep dat de heer van Kol op zijn, Dr. Heber's werk „Japanische Industriearbeit" (in: *Probleme der Weltwirtschaft*) doet, teneinde te betoogen, dat grootindustrie een noodzakelijkheid was voor Japan. Hij oordeelt dat Japan door grootindustrie van Regeeringswege te decreteeren voor den oorlog aan den rand van het faillissement stond. Hij is verder van meening dat in Ned.-Indië vóór alles het Europeesche kapitaal nodig is, niet, zooals van Kol meent, regeeringssteun voor het inlandsche kapitaal.

Handel en nijverheid op de Philippijnen.

Het *Verslag van de Manila Merchants Association* voor de 12 maanden, eindigend met Juli 1917, merkt op dat handel en nijverheid een toestand van zeer grooten voorspoed hebben bereikt, welke een gevolg is van den grooten wereldkrijg. De navraag naar alle producten, die op de eilanden worden voortgebracht, was zonder weerga, terwijl buitengewoon hooge prijzen werden besteed. De uitvoeren stegen van P 73,000,000 in 1915-1916 tot P 77,500,000 in 1916-1917, niettegenstaande de toenemende transportmoeilijkheden. De vrachtprijzen van de Philippijnen naar Amerika zijn lager dan die van ergens anders. De gunstige omstandigheden, waaronder Java verkeert, worden speciaal geschetst.

Scheepsbouw in Hongkong. De oorlog heeft ook in Shanghai en Hongkong een gevoeligen klap aan den handel gegeven. Tengevolge van de dienstplicht bestaat een groot gebrek aan werkkrachten voor de kantoren, en meer dan vroeger worden dames op de europeesche kantoren met werk belast dat vroeger door mannen werd gedaan. Opmerkelijk is echter, zegt de correspondent van *Eastern Commerce*, de industriele bedrijvigheid op andere gebieden, en er is geen twijfel dat Hongkong op het gebied van scheepsbouw bijzonder vooruitgaat. Wederom zijn in Augustus twee schepen binnen enkele minuten afstands van elkaar van stapel geloopt, elk van 7000 tons, die onder Britsche vlag zullen varen. De thans op stapel staande schepen zullen overeenkomen met schepen van een bepaalde standaard-klasse, zooals die thans in Engeland worden gebouwd.

KRONIEK.

WETGEVING

Uit het Staatsblad.

Te vermelden valt de instelling van het ambt van *burgemeester te Bandoeng en te Medan*, opnieuw een teeken dat de intensiteit van het gemeentebeheer overal aan het toenemen is (*Stbl.* No. 243).

Een belangrijke gebeurtenis op onderwijsgebied is de opening van een *kweek-school tot opleiding van Chineesche onderwijzers en onderwijzeressen bij het Hollandsch-Chineesch onderwijs*, een maatregel, die er toe zal kunnen leiden dat deze tak van onderwijs, thans nog belemmerd door het gebrek aan leerkrachten, de uitbreiding zal kunnen krijgen, die door velen zoozeer wordt gewenscht (*Stbl.* No. 247).

Te Salatiga werd een *gemeenteraad* ingesteld, tellende 11 leden (8 Europeanen e. m. d. g., 2 Inlanders, 1 vr. Oosterling). Voor de gemeente is uit de koloniale geldmiddelen afgezonderd een som van f 19.800 's jaars, waaraan nog worden toegevoegd de ontvangsten wegens verstrekking van water uit de drinkwaterleiding voor Salatiga (*Stbl.* No. 266). De eerste begrooting wijst een totaal cijfer van f 53.415.— aan. (*Stbl.* No. 267).

Voorts werden ter Oostkust van Sumatra *gemeenteraden* ingesteld te *Tebingtinggi, Bindjai, Tandjoengbalai en Pematang-Siantar* (*Stbl.* Nos. 282 tot en met 290), elk tellende 9 leden (5 Europeanen, 3 Inlanders, 1 vr. Oosterling), waarvoor uit de koloniale geldmiddelen is afgezonderd resp. f 10.530, f 11.640, f 13.693 en f 5700 's jaars. De eerste begrootingen beliepen resp. f 51.563, f 41.045, f 53.298 en f 68.859.

Het toezicht op de spoor- en tramwegdiensten is nieuw geregeld bij *Stbl.* Nos. 321 en 322.

De krachtige actie tot verkrijging van een *nieuwe inkomsten-regeling voor de Europeesche ambtenaren bij het B. B.* heeft geleid tot een belangrijke positieverbetering (*Stbl.* No. 430). De inkomsten der gediplomeerde *gezaghebbers en hulp-gezaghebbers* bij het B.B. zijn geregeld bij *Stbl.* No. 431, die van het personeel bij het Boschwezen bij *Stbl.* Nos. 434 en 435; die van het personeel der *Staatsspoor- en tramwegen* bij *Stbl.* No. 457.

Bij het departement van Gouvernementsbedrijven is ingesteld een *dienst voor waterkracht en electriciteit*, welke zich zal bezig houden met opsporing, verkenning en aanwending van waterkrachten ter verkrijging van electrische energie (*Stbl.* No. 468).

De langverwachte, zeer lijvige „*invoeringsverordening*” van het *nieuwe wetboek van strafrecht* is afgekondigd in *Stbl.* No. 497. Zij machtigt den Gouverneur-

Generaal om het tijdstip te bepalen der inwerkingtreding van het bij Koninklijk besluit van 15 October 1915 No. 33 vastgestelde nieuwe wetboek van strafrecht; stelt bepalingen vast omtrent den overgang van de oude tot de nieuwe strafwetgeving en brengt overeenstemming tusschen bestaande wettelijke verordeningen en het nieuwe wetboek.

Bij *Stbl.* No. 519 zijn de bestaande *heerendiensten voor Chineezzen* in eenige gedeelten der Westerafdeeling van Borneo afgeschaft.

Met het oog op de aanstaande invoering van den *dienstplicht* voor Nederlandsche onderdanen is artikel 113 van het Regeeringsreglement herzien (*Stbl.* No. 538).

Bij *Stbl.* No. 585 is de locale raden-ordonnantie nader gewijzigd, ter herziening van de vereischten van *verkiezbaarheid en benoembaarheid tot lid van een lokalen raad*; terwijl voorts in aansluiting o.a. aan de wijziging van het Decentralisatiebesluit bij *Stbl.* No. 43 in de Kiesordonnantie de noodige wijzigingen zijn gebracht bij *Stbl.* No. 586. Volgens deze regeling zullen met ingang van 1 Januari a.s. voor de *gemeenteraden kiesbevoegd* zijn de niet van het kiesrecht uitgesloten mannelijke Nederlandsche onderdanen die a) den leeftijd van 23 jaar hebben bereikt, b) hunne woonplaats gedurende de laatste 3 maanden binnen 's raads ressort hadden, c) over het laatstverloopen dienstjaar in een landsinkomstenbelasting zijn aangeslagen naar een jaarlijksch inkomen, v.z.v. betreft Europeanen e.m.d.g. van minstens f 900 en v.z.v. betreft Inlanders e.m.d.g. van minstens f 600 en het te dier zake verschuldigde voor of op 1 Maart van het jaar, waarin de kiezerslijst wordt opgemaakt hebben voldaan, dan wel, v.z.v. zij van de betaling van belasting naar het inkomen wettelijk zijn uitgezonderd of vrijgesteld, een zoodanig inkomen hebben genoten, d) ter beoordeeling van de commissie voor de kiezerslijst voldoende kennis bezitten van de Nederlandsche taal.

Volksraad.

Het volgende is met vergunning overgenomen uit een onlangs verschenen officieele nota. Hoe kort de tijd is, die den Volksraad is gegund voor de behandeling van de ontwerp-begrooting, blijkt wel het best, wanneer men dien tijd vergelijkt met de verschillende fasen van behandeling van de Indische begrotingsontwerpen door de Tweede Kamer (b.v. in 1912).

	Volksraad		Tweede Kamer	
	Data	Dagen	Data	Dagen
Indiening wetsontwerpen.				
Aanvang zitting.....	21 Mei		5 September	
Bestudeering.		6		19
Afdeelingsonderzoek	27 Mei		24 September	
Duur		12		23
Voorloopig verslag	8 Juni		17 October	
Opmaking Memorie van Antwoord.		7		24
Memorie van Antwoord.....	15 Juni		11 November	
Bestudeering		3		6
Eindverslag			13 November	
Mondelinge behandeling	18 Juni		19 November	
Duur		7		16
Beslissing.....	25 Juni		5 December	

De korthed valt nog meer op, wanneer bedacht wordt dat in de termijnen van 12 en 7 dagen voor het afdelingsonderzoek en voor het opmaken van de memorie van antwoord begrepen is de tijd, benodigd onderscheidenlijk voor het opmaken en drukken van het voorloopig verslag en voor het drukken van de memorie van antwoord.

Het komt ons voor dat, wil men inderdaad de behandeling van de begroting hier te lande door de vertegenwoordigers van Indië tot haar recht doen komen, de aanwijzing van termijnen voor die behandeling spoedig zal moeten worden herzien.

FINANCIEEL-ECONOMISCHE KRONIEK.

Scheepsruimte voor Indië. Onder dit hoofd lezen wij in de Maileditie der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van Vrijdag, 31 Augustus 1917, o.a. het navolgende:

„Op de vraag van den heer Sibinga Mulder, betreffende voorziening in het „gebrek aan scheepsruimte voor den afvoer van landbouwproducten in Nederlandsch Oost-Indië, luidende:

„Welke maatregelen heeft de regeering genomen of denkt de regeering te nemen „om te voorzien in het gebrek aan scheepsruimte voor den afvoer van landbouwproducten in Nederlandsch Oost-Indië, welk gebrek leidt tot opeenhooping van „de voor uitvoer bestemde producten en groote schade brengt aan landbouw en „handel en eene ernstige economische crisis in Nederlandsch-Indië zal veroorzaken?

„heeft de Minister van Koloniën geantwoord:

„Aan het gebrek aan scheepsruimte voor den afvoer van landbouwproducten in „Nederlandsch-Indië liggen verschillende oorzaken ten grond:

„1o voor dien afvoer is men tegenwoordig uitsluitend aangewezen op de „Nederlandsche stoomvaartlijnen;

„2o van de schepen dier lijnen is een gedeelte dringend noodig voor het aanvoeren van levensmiddelen voor mensch en dier hier te lande;

„3o door de oorlogvoerende mogendheden zijn en worden verschillende maatregelen genomen, die het verkeer ter zee ernstig belemmeren of onmogelijk maken. „Zoo is ook bijna steeds het volgen van een aanmerkelijk langeren weg dan de gewone noodig geweest;

„4o de somwijlen maandenlange aanhouding der schepen in vreemde havens „beperkt het gebruik der beschikbare scheepsruimte in belangrijke mate.

„Ten aanzien van het eerste punt kan de regeering geen maatregelen nemen. „Wat het tweede punt aangaat, is de ondergeteekende in voortdurend overleg met „zijn ambtgenoot van landbouw, nijverheid en handel, ten einde de opvordering „van schepen op zoodanige wijze te doen plaats vinden dat en de afvoer van „Indische voortbrengselen en de voorziening in de eerste levensbehoeften hier te „lande zooveel mogelijk verzekerd zijn.

„De moeilijkheden, veroorzaakt door de omstandigheden bedoeld onder de „punten 3 en 4, kunnen slechts door diplomatiek overleg uit den weg geruimd „worden, welk overleg voortdurend plaats vindt”.

Wij mogen aannemen dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* het antwoord van den Minister van Koloniën op de aan hem door den heer Sibinga Mulder gestelde vraag volledig en juist heeft weergegeven, maar dan heeft Zijne Excel-

lentie aan den vrager wel de waarheid, maar niet de geheele waarheid medegedeeld. Zijne Excellentie verzuimde namelijk mede te deelen:

1o. dat in Nederland zich 8 passagiers- en vrachtschepen bevinden, die door de Rotterdamsche Lloyd en de Stoomvaart Mij. „Nederland” daar te lande zijn opgelegd, zoodat de Nederlandsche Regeering in de eerste plaats die schepen had kunnen requireren voor het aanvoeren van levensmiddelen voor mensch en dier in Nederland, en het niet noodig was bij voorkeur dien aanvoer te doen plaats hebben door schepen, die strikt noodig waren voor den afvoer van producten uit Nederlandsch-Indië;

2o. dat de baatzuchtige en ten koste van de belangen van den Indischen landbouw en export door de Nederlandsche Scheepvaartmaatschappijen gevoerde vrachtenpolitiek den afvoer van producten uit Nederlandsch-Indië in belangrijke mate belemmerd heeft, en dat niettegenstaande herhaaldelijk de aandacht der Regeering op dezen misstand werd gevestigd, de Regeering tot dusverre niets heeft gedaan om aan voormelde baatzuchtige vrachtenpolitiek paal en perk te stellen.

Wanneer de Minister van Koloniën de vraag van den heer Sibinga Mulder volledig had willen beantwoorden, dan had Zijne Excellentie voormelde twee feiten ook dienen op te noemen als oorzaken van de thans in Nederlandsch-Indië bestaande opeenhooping van voor uitvoer bestemde producten. De Minister van Koloniën had dan tevens kunnen verklaren waarom het Indische Opperbestuur, in tegenstelling met hetgeen de Nederlandsche Regeering deed, gemeend heeft de Indische gemeenschap niet in bescherming te behoeven te nemen tegen de vrachtenpolitiek der Nederlandsche scheepvaartlijnen. Immers in Nederland is op voorstel van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel de schepenvorderingswet tot stand gekomen, aan welke wet blijkens de Memorie van antwoord van laatstgenoemden Bewindsman het beginsel ten grondslag ligt, dat „voorkomen moet worden dat de Nederlandsche stoomvaartlijnen groote winsten maken „wanneer deze hoe langer hoe meer gaan ten koste der gemeenschap binnen de grenzen van het Vaderland, en niet kunnen worden teruggevonden in vrije exportprijzen”.

Tot dusver heeft de Minister van Koloniën er geen bezwaar in gezien de Nederlandsche stoomvaartmaatschappijen toe te staan groote winsten te maken ten koste van de Indische gemeenschap. Immers de prijzen van Kroë koffie, robusta, coprah, klapperolie, zwarte peper en rubber zijn sedert ultimo 1916 belangrijk gedaald, terwijl de vrachten der artikelen sedert het begin van dit jaar met 100 en meer procent verhoogd zijn.

Te dezen aanzien wordt in een zeer lezenswaardig hoofdartikel van het *Bataviaasche Handelsblad* van 3 November 1917 het navolgende gezegd:

„Deze vrachtverhoogingen en winsten staan in schreeuwend tegenstelling met de „prijzdaling der producten in Nederlandsch-Indië; zij zijn voor een groot deel aan deze „prijzdaling schuldig, aangezien eene vrachtverhoging, indien ze niet geheel door de „consumenten gedragen wordt, de eerste kosten neerdrukt en dat is nu het geval. „Dat een dergelijke vrachtenwoeker den afzet der producten niet tot voordeel kan „strekken, is begrijpelijk. Zelden is de noodtoestand van een land op schaamtelooszer „wijze misbruikt geworden dan dit hier door de „Nationale” scheepvaart geschiedt”.

Het zou wel van belang geweest zijn, wanneer de Minister van Koloniën naar aanleiding van de aan hem door den heer Sibinga Mulder gestelde vraag verklaard had, waarom hij in tegenstelling met hetgeen zijn ambtgenoot van Landbouw, Nijverheid en Handel voor Nederland deed, gemeend heeft de Indische

gemeenschap niet in bescherming te behoeven te nemen tegen de vrachtenpolitiek der Nederlandsche stoomvaartlijnen.

In elk geval blijkt uit de twee hierboven genoemde omstandigheden, waarvan de Minister van Koloniën verzuimde in zijn antwoord aan den heer Sibinga Mulder melding te maken, dat de Nederlandsche Regeering, het Indische Opperbestuur en de Nederlandsche Stoomvaartlijnen aan den bedenkelijken toestand, waarin de Europeesche en Inlandsche landbouw in Nederlandsch-Indië thans verkeerden tengevolge van de moeilijkheden bij den afzet hunner producten ondervonden, in geenendeel zoo onschuldig zijn als de Minister van Koloniën het heeft willen doen voorkomen.

Coöperatie in Indië. Door den oud assistent-resident E. L. K. Schmülling werd mij toegestuurd een klein boekje van zijn hand getiteld „Een en ander over coöperatie in Indië 1908-1917". Het werd geschreven door een enthousiast coöperator, die zich ook in zijn Indische bestuursloopbaan met hart en ziel toelegde op de bevordering van de coöperatieve denkbeelden en hun toepassing en bevat herinneringen, geschiedenis en beschouwingen. De verklaring, waarmede het boekje eindigt, dat de tot dusverre in Indië behaalde resultaten nog gering, zelfs teleurstellend zijn, dat het verloop van zaken niet schitterend maar volstrekt ook niet ontmoedigend is, stemt droevig wanneer zij komt van een idealist als de schrijver van het boekje is en wanneer men in aanmerking neemt dat de door hem in de eerste plaats gepropageerde coöperatievorm is de zoogenaamde verbruikcoöperatie, die zich het gemakkelijkst aan verschillende maatschappelijke klassen aanpast en ook bij de Indische Europeanen ingang heeft gevonden.

Verspreid in het boekje, dat als fragment noch systeem noch samenhang vertoont, treft men eenige oorzaken aan, die het ontkiemen en uitgroeien van de coöperatie in onze kolonie bemoeilijken. Als voornaamste treden daarbij op zoowel bij Europeanen als Inlanders het gemis van begrip van en inzicht in de beteekenis, het doel en de voorwaarden van coöperatie ¹⁾ en daarmee samenhangend het gebrek aan sympathie voor de coöperatieve beweging. Daarnaast ook het ontbreken van den prikkel van het heilige moeten, de afwezigheid, de onvoldoende ontwikkeling althans, van een tot sociale deugd uitgegroeid eigenbelangs-bewustzijn, onmisbaar om een zoo bij uitstek democratischen organisatievorm als de coöperatie te doen slagen.

Een vaak bevestigde ervaring van den schrijver is, dat men, vooral van Inlandsche zijde, in het coöperatief handelen meer een recept, een soort van grooten zelfs goeden truc, een akal ziet, dan een perpetueele verplichtheid tot het besteden van moeite, zorg en arbeid. De drang van het „tägliche erobern" van het bestaan moet nog wortelschieten, die dagelijksche bestaansstrijd moet de individualiteit versterken en daaruit moet opgroeien de vaste overtuiging dat samenwerking noodig is en dat voor het coöperatief voeren van dien strijd de kweeking van een stedelijke kwaliteiten, sociale deugden, onontbeerlijk is.

¹⁾ Een merkwaardig staaltje hiervan trof ik aan in de *Sinar Djawa* van 6 December j.l. welks hoofdredacteur liefst het geheele volkscredietwezen tot één coöperatieve vereeniging wilde reorganiseren, hetgeen als „volkeconomie met groote opzet" werd aangeprezen.

De schrijver stelt als begindatum van de coöperatieve beweging in Nederlandsch Indië het jaar 1908, waarin de vereeniging „Boedi Oetomo” geboren werd, die ook de bevordering der coöperatie in haar programma opnam. Men denkt bij het stellen van zulk een datum onwillekeurig aan de beroemde data in de Europeesche coöperatieve geschiedenis: 1844 van de Rochdale Pioneers, 1849 en '50 van Raiffeisen en Schultze-Delitsch en in dat verband doet het aannemen van dien begindatum pijnlijk aan. Waarvan 1908 ook het begin moge zijn geweest, zeker niet van een coöperatieve volksbeweging, want die bestaat nog niet. Het klinkt ongeveer gelijkloidend met de uitslating van den Minister van koloniën in de Tweede Kamer: „Coöperatie is, sinds ik de eer heb gehad een coöperatieverordening te mogen vaststellen, krachtig bevorderd. Ik geef volmaakt toe, dat wij aan het begin staan van een groote taak.....” Het is mogelijk dat „wij” aan het begin staan, maar in beweging zijn wij niet en de taak kan niet zwaar drukken.

Doch de heer Schmülling is iemand, bij wien een lange Indische ervaring de noodige tempering heeft gebracht in zijn optimisme. Vandaar de belangrijke plaats die hij in zijn verhandeling geeft aan de leiding. En als bestuursambtenaar wil hij die leiding toevertrouwd zien aan zijn collega's. Hij acht het een van de plichten van den modernen bestuursambtenaar om aan deze sociaal-economische aangelegenheid op zijn minst zijn welwillende aandacht te schenken, er zoo mogelijk positieve medewerking aan te geven, zich er echter voor hoedende om er een ambtelijken geest in te brengen of ambtelijke pressie op uit te oefenen. Hij moet de zaak degelijk genoeg in het algemeen bestudeeren en er mee bekend zijn, om te weten hoeveel moeilijkheden en gevaren er aan verbonden zijn.

In dit betoog zijn de zwakke steen met den vinger aan te wijzen. Vooreerst laat zich de gezagsfactor nimmer uitschakelen: de bestuursambtenaar blijft, althans tegenover Inlanders, bestuursambtenaar ook daar waar hij het niet zou willen zijn en wisch daarmee ten aanzien van de belanghebbenden de scheiding tusschen dwang en overtuiging uit. In de tweede plaats kan voor den bestuursambtenaar bemoeienis met de coöperatie en haar toepassing nimmer meer dan een liefhebberij een „nevenbedrijf” zijn. Zijn kennis van coöperatie zal als regel oppervlakkig moeten blijven. Daarbij komt het overplaatsingsgevaar, dat de continuïteit verbreekt en op de oprichting, het initiatief een onevenredig zwaren nadruk legt tegenover de blijvende leiding en controleering van bestaande coöperaties. Men zal met recht het „Gründungsunwesen” moeten duchten. De bestuursambtenaar echter die zich in bedwang houdt, zal zich met machteloosheid geslagen voelen. De schrijver stelt, zonder het te willen, zich zelf in zijn boekje als voorbeeld. Het blijft bij lezingen, besprekingen, raadgevingen in het voorbijgaan en verder toezien van uit de verte, met warme deelneming ongetwijfeld, maar werkeloos.

Er is nog een zaak die de aandacht verdient en die ook uit het boekje van den heer Schmülling haar belichting, indien ook al niet haar bespreking ontvangt. Zij houdt verband met het ontbreken van stelsel in de coöperatiebevordering. Die zaak is het gevaar van te groots opgezette coöperaties, speciaal onder Inlanders, ofschoon ook de Europeesche verbruikcoöperaties, getuige Medan en Soerabaja, er de noodlottige gevolgen van hebben ondervonden. Men droomt van (en liet men het maar bij droomen) coöperatieve suiker- en theefabrieken, van verkoopscoöperaties die een geheel regentschap omvatten, van groote coöperatieve nijverheids-ondernemingen. Met sprongen tracht men den verloren tijd in te halen; de behoefte

aan iets imponeerends wordt, waar een systeem ontbreekt dat door de quantitative ontwikkeling der coöperatieve instellingen indruk maakt, slechts bevredigd door „schlagende” afzonderlijke gevallen.

De oprichter, de leider is geen rad in een regelmatig werkende machine maar een op eigen initiatief, met eigen krachten en middelen, op eigen verantwoordelijkheid handelend individu; het persoonlijk element treedt daardoor sterk op den voorgrond en het verlangen naar snelle resultaten.

En wat is de Inlander bij dit alles, hij die in zijn gewone leven niet in staat is boven zijn desa uit te kijken? Bezit hij reeds het noodige begrip van wat van hem geëischt wordt, is hij al rijp om de noodige medewerking te verleenen?

Zal hij niet enkel gedrevene zijn maar ook de drijvende kracht in zich voelen? Bovendien, wil hij die coöperatie en is hij bereid er zich inspanning en opofferingen voor te getroosten?

Bevordering van coöperatie geschiedt hier te lande nog te veel onder de leuze: „Chez vous, sur vous, sans vous”. En werkelijk, coöperatie is niet een „Sesam open U” vooral niet wanneer het tooverwoord door derden moet worden voorgezegd.

J. H. B.

GOUD EN ZILVER.

Overzicht der goud- en zilverbeweging van 1 Juli tot Ultimo September.

Sedert wij in ons Augustus-nummer een overzicht aangaande goud en zilver gaven is er nog geene verandering gekomen in het in Juli van verleden jaar door de Engelsche Bank genomen besluit om geene goudbewegingen meer te publiceeren. Te dezen aanzien hebben wij dus geene andere gegevens kunnen raadplegen, dan de balansen van de Engelsche Bank, die ons doen zien, dat in de periode onder verslag de goudvoorraad bij de „Old Lady” slechts met eene kleinigheid is toegenomen. Begin Juli toch was die goudvoorraad £ 52.603.620.—, terwijl einde September £ 52.723.485.— aanwezig was, gevende dus slechts eene vermeerdering van £ 119.865.— Wanneer wij thans verder in aanmerking nemen, dat de gouddekking van de currency notes onveranderd gehandhaafd bleef op £ 28.500.000.— kunnen wij constateeren, dat de goudpositie van Engeland in de afgelopen periode niet noemenswaard versterkt is. Het dekkingspercentage van de currency notes is door de vermeerdering van de uitgifte en het gelijk blijven van de metaaldekking van 17,6 % op Juni 27, gedaald tot 16 % op den 26sten September jl. Het dekkingspercentage van de obligo's der Bank of England bedroeg op 26 September 1917 zooals ook uit de hierachter opgenomen vergelijkende cijfers zal blijken, slechts 26 %, zijnde dus eene vermindering van 1,6 %. (Op 27 Juni was het dekkingspercentage 28,2 %).

De verplaatsing van een gedeelte van het goud van de Banque de France, waarvan in onze beide vorige overzichten sprake is geweest, is in de priode onder verslag blijkbaar tot staan gekomen, hetgeen uit de volgende cijfers kan blijken. Op den 5den Juli jl. bedroeg de goudvoorraad van de Banque de France £ 211.631.000, waarvan in het buitenland werd gehouden een bedrag van £ 81.391.000.—; deze cijfers waren op den 20sten September jl. resp. als volgt: £ 212.702.000.— en £ 81.484.000.—, zoodat in het geheel slechts naar het buitenland verplaatst werd een bedrag van £ 93.000.—, welke verplaatsing haar beslag heeft gekregen

in Juli van dit jaar, aangezien de balansen van de Banque de France sedert den 2den Augustus onveranderd aanwijzen, dat een bedrag van £ 81.484.000. — in het buitenland gehouden wordt.

De samenstelling van den goudvoorraad van de Russische Staatsbank heeft eene merkwaardige wijziging ondergaan, die ongetwijfeld op rekening moet worden geschoven van den abnormalen toestand, waarin dat land momenteel verkeert. Immers is de goudvoorraad in zijn geheel niet noemenswaard toegenomen, nl. van £ 359.828.000. tot £ 360.099.000. — De goudvoorraad in het land zelf is daarentegen teruggelopen van £ 147.948.000. — tot £ 129.298.000. — zijnde dus eene vermindering van £ 18.650.000. — De in het buitenland aangehouden goudvoorraad is vermeerderd van £ 211.880.000. — tot £ 230.801.000. —. dus met £ 18.921.000. —, zoodat uit deze cijfers ongetwijfeld de conclusie kan worden getrokken, dat de Directie der Russische Staatsbank in deze tijden, waar in het land volslagen anarchie heerscht, het goud in het buitenland veiliger acht dan in het land zelf.

De goudvoorraad van de Deutsche Reichsbank is in de verslagperiode iets teruggelopen, nl. van £ 122.865.000. — tot £ 120.185.000. — Gezien de mededeelingen in de Nederlandsche financieele bladen moet deze vermindering in hoofdzaak worden toegeschreven aan uitvoeren naar Nederland.

De reeds in het vorige overzicht aangestipte vermeerdering van den goudvoorraad bij de Banken der neutrale Mogendheden heeft in de periode thans onder verslag verderen voortgang gemaakt, hetgeen uit het onderstaande lijstje moge blijken:

		plus	minus
Nederlandsche Bank	£ 50.263.000. —	£ 56.398.000. —	£ 6.135.000. —
Zwitsersche Banken	„ 13.622.000. —	„ 13.700.000. —	„ 78.000. —
Noorsche Bank	„ 7.159.000. —	„ 7.142.000. —	£ 17.000. —
Zweedsche Bank	„ 11.267.000. —	„ 11.360.000. —	„ 93.000. —
Deensche Bank	„ 9.996.000. —	„ 10.794.000. —	„ 798.000. —
Spaansche Bank	„ 61.688.000. —	„ 75.324.000. —	„ 13.636.000. —
Totaal		£ 20.740.000. —	£ 17.000. —

De totale vermeerdering bedraagt dus £ 20.723.000. —

tegen in de voorgaande 3 maanden £ 11.287.000. —. De verplaatsing van het goud naar de neutrale landen is dus volgens bovenstaande cijfers met een steeds sneller tempo gegaan.

Blijven de goudvoorraden van de voornaamste Geallieerde landen, Engeland, Frankrijk, Rusland en Italië, vrijwel gelijk, eene uitzondering daarop maakt de bondgenoot in het Verre Oosten, Japan, welk land zijn goudvoorraad van £ 42.963.000. —, op 26 Mei zag toenemen tot £ 56.418.000. — op 11 Augustus, gevende dus eene vermeerdering van £ 13.455.000. — of 31,3 % van het totaal. Gezien de berichten in de financieele bladen is deze vermeerdering voor verreweg het grootste gedeelte toe te schrijven aan importen uit Amerika, en deze uitvoeren van goud hebben de Vereenigde Staten, tot dusverre met Japan, de eenige landen waar gouduitvoer nog niet verboden was of belemmerd werd, ongetwijfeld mede aanleiding gegeven om op den 8sten September jl. den vrijen uitvoer van goud en zilver te verbieden. Dit was natuurlijk voor Japan het sein om dit

voorbeeld te volgen, zoodat momenteel practisch gesproken het vrije goudverkeer over de geheele wereld ten eenenmale onmogelijk is geworden.

Ten slotte willen wij hieronder nog eenige cijfers geven speciaal betrekking hebbende op de Vereenigde Staten.

De totale goudvoorraden van de Federal Reserve Banken op den 6den October 1916 £ 591.453.000.— bedragende, beliepen op den 5den October 1917, dus juist een jaar daarna, niet minder dan £ 1.438.512.000.—. gevende dus eene vermeerdering van ruim £ 800.000.000.—. Op den 6den Augustus jl. deelde de Federal Reserve Board mede, dat de invoer van goud in de Vereenigde Staten van 1 Januari 1917 tot 13 Juli jl. had bedragen £ 518.569.000.— tegen £ 220.037.000.— in dezelfde periode van het vorige jaar. In dezelfde periode werd dit jaar daarentegen uitgevoerd voor een bedrag van £ 220.361.000.—, tegen in dezelfde periode van 1916 £ 72.826.000.—. Niettegenstaande dus den drie maal grooteren heruitvoer in deze periode hebben toch nog de invoeren de uitvoeren niet onbelangrijk overtroffen.

Blijkens mededeelingen van denzelfden „Board” hebben de goudinvoeren in de V. S. de gouduitvoeren sedert 1 Augustus 1914 overtroffen met niet minder dan £ 1.166.970.000.—, voorwaar een respectabel cijfer!

In de periode 1 Januari 1917 — 1 September 1917 werd uit de V. S. naar Spanje goud uitgevoerd tot een bedrag van £ 17.600.000.—. Hieraan is dus voor een goed deel de fenomenale vermeerdering van den goudvoorraad bij de Spaansche Bank, hierboven reeds aangegeven, toe te schrijven.

Ten opzichte van eene beschrijving van de zilvermarkt te Londen kunnen wij feitelijk zeer kort zijn, niettegenstaande de periode onder verslag eene zeer merkwaardige is geweest, aangezien zij eene enorme stijging van het witte metaal heeft te zien gegeven. In hoofdzaak moet deze prijsstijging worden toegeschreven aan de kleine stocks, de geringe aanvoeren en steeds toenemende vraag van bijna alle landen voor aanmuntingsdoeleinden. De prijsstijging van zilver is dus eenvoudig het gevolg van de oeroude economische wet van vraag en aanbod en de hooge noteeringen van einde September hebben zich dan ook, toen meerder aanbod kwam opdagen niet kunnen handhaven; 25 September was de prijs nog 55 d. per st. oz. terwijl op den 28sten September de noteering reeds teruggelopen was tot 49 $\frac{1}{2}$ d. De sedert dien ontvangen telegrafische noteeringen hebben eene verdere inzinking doen zien, zoodat thans de waarde van zilver niet hooger kan worden aangenomen dan 42 d. zijnde dit ongeveer den prijs van begin Augustus. Het prijsverloop gedurende de periode onder verslag ziet de lezer duidelijk uit het hieronder volgende staatje:

6 Juli	39 13/16	per st. oz.	17 Augustus	44 d.	per st. oz.
13 „	41	„ „ „	24 „	44 7/8	„ „ „
20 „	39 15/16	„ „ „	31 „	46	„ „ „
27 „	39 5/8	„ „ „	7 September	49	„ „ „
3 Aug.	41	„ „ „	14 „	51	„ „ „
10 „	42 1/16	„ „ „	21 „	55	„ „ „
			28 „	49 $\frac{1}{2}$	„ „ „

Een prijs van 55 d. per st. oz. voor zilver is sedert Februari 1878 niet bereikt. Het spreekt van zelf, dat eene dergelijke reusachtige stijging van den zilverprijs aanleiding kan geven, en ook reeds heeft gegeven, tot kwesties in het geldwezen

waaraan vóór het uitbreken van den wereldoorlog niemand zoo spoedig gedacht zoude hebben. Immers de omstandigheid, dat in bijna alle landen zilveren teekmunten in omloop zijn, waarvan de instrinsieke zilverwaarde minder is, dan de door den Staat aan die munten gegeven waarde, gebaseerd op goud, doet bij eene rijzing van den zilverprijs de mogelijkheid geboren worden, dat de instrinsieke metaalwaarde van den zilveren munt de wettelijke overtreft. Het gevolg van eene dergelijke overwaarde van zilveren teekmunt zal natuurlijk zijn, dat de munten worden versmolten en als metaal worden verkocht. Het gevolg daarvan is dan weder, dat de circulatie van de zoozeer benoodigde ruilmiddelen wordt beroofd en hiertegen dienen natuurlijk door den Staat maatregelen getroffen te worden. In de eerste plaats dient dan natuurlijk de export van zilver verboden te worden terwijl in de tweede plaats moet hetzij de wettelijke waarde der munt gewijzigd worden, hetzij munt van minder instrinsieke waarde gemaakt worden.

Dit geval heeft zich voorgedaan met den Britsch-Indische rupee. Deze munt heeft een gewicht van 180 grains en een gehalte van 916,6 zoodat de waarde van het metaal bij een zilverprijs van 55 d is aan te nemen op ongeveer 18 d., zijnde 1 Sh. 6d. De officieele waarde is sedert 1902 1 Sh. 4d, zoodat bij versmelting en verkoop een winst van 2 pence per rupee zoude zijn te maken geweest. Om het versmelten van den zilveren rupee te voorkomen is het Britsch Indische Gouvernement begonnen met den uitvoer van zilver te verbieden, terwijl tegelijkertijd de munt werd gefixeerd op 1 Sh. 5d., welke verhouding bij den sedert dien aanmerkelijk gedaalden zilverprijs voorloopig afdoende kan worden genoemd. Op deze materie verder in te gaan zou vallen buiten het kader van dit overzicht; wellicht vinden wij — alhoewel de kwestie door den dalenden zilverprijs niet meer zoo accuut is — later nog gelegenheid om daarop in dit tijdschrift terug te komen.

Om ten slotte in cijfers uit te drukken, in welke mate de aanmunting van zilveren circulatiemiddelen is toegenomen, diene, dat Engeland in 1914 zilver aanmunte tot een bedrag van £ 6.250.524.—

tegen in 1915	£ 7.815.437
en in 1916	„ 8.378.465

terwijl geschat wordt, dat de aanmunting van 1917 het recordcijfer van 1916 nog belangrijk zal overtreffen. Neemt men daarbij in aanmerking, dat de productie van zilver in 1916 51½ miljoen ounces minder bedroeg dan in 1913, dan is de recente rijzing van het zilver voldoende verklaard. De daaropgevolgde inzinking is natuurlijk voor een goed deel te danken aan het aanbod van houders, die zich van hunne stocks tot de verhoogde noteringen wilden ontdoen.

N. K.

BANKSTATEN

De Nederlandsche Bank

		Balans van:	
		28 Juli 1917	2 Juni 1917
METAALVOORRAAD:	Goud	f 633.303.858,76 ¹ / ₂	f 596.314.399,33 ¹ / ₂
	Zilver	„ 7.247.239,96 ¹ / ₂	„ 7.497.136,07
	Totaal	„ 640.551.098,73	„ 603.811.535,40 ¹ / ₂
OBLIGO'S:	B. B. in omloop	„ 767.151.600,—	„ 757.087.995,—
	R/Crt saldi & assignaties	„ 58.469.655,06 ¹ / ₂	„ 51.966.801,08 ¹ / ₂
	Totaal	f 825.621.255,06 ¹ / ₂	f 809.054.796,08 ¹ / ₂
UITZETTINGEN:			
	Beleeningen	f 75.194.649,69 ¹ / ₂	f 91.119.969,04
	Binnenl. Wissels	„ 44.781.451,94	„ 57.812.767,75
	Buitenl. Wissels	„ 8.006.409,—	„ 8.250.562,—
	Totaal	f 127.982.510,63 ¹ / ₂	f 157.183.298,79
DEKKINGSPERCENTAGE:		77,5 %	74,6 %
DISCONTO-RENTE:		4,5 %	4,5 %

De Javasche Bank

		Balans van:	
		1 December 1917	11 Augustus 1917
METAALVOORRAAD:	Goud	f 85.943.522,97	f 82.869.330,11
	Zilver *)	„ 17.166.822,79	„ 18.398.490,75
	Totaal	f 103.110.345,76	f 101.267.820,86
OBLIGO'S:	B. B. in omloop	„ 174.695.335,—	„ 174.468.080,—
	R/Crt saldi & assignaties	„ 57.181.686,75	„ 47.253.025,17
	Totaal	f 231.877.021,75	f 221.721.105,17
UITZETTINGEN:			
	Beleeningen	f 70.118.963,—	f 64.404.800,79
	Disconto's	„ 7.204.059,50	„ 7.690.479,64
	Buitenl. Wissels	„ 32.979.447,60	„ 33.258.872,52
	Totaal	f 110.302.470,10	f 105.354.152,95
DEKKINGSPERCENTAGE:		44,4 %	45,6 %
DISCONTORENTE:		3,5 %	3,5 %

*) waarvan aan grove zilveren munt:

op 1 December 1917 f 15.643.704,50

op 11 Augustus 1917 f 17.150.963,50

VERGELIJKENDE CIJFERS IN DUIZENDTALLEN £ STERLING VAN DE
BANK OF ENGLAND, DE BANQUE DE FRANCE, DE DUITSCHE
REICHSBANK EN DE RUSSISCHE STAATSBANK.

BANK:	Balans van:	Metaal- voorraad	B.B. in omloop ⁽³⁾	Andere opeisch- bare schulden	Beleenin- gen en disconto's ⁽⁴⁾	Dekkings- percentage ⁽⁵⁾
Bank of England ..	26/9	55.096	41.182	165.987	151.783	26,6 %
Banque de France..	20 9	223.107 ⁽¹⁾	838.242	110.223	113.378	23,5 % ⁽²⁾
Deutsche Reichsb.	15/9	125.410	473.761	275.218	549.862	16,7 %
Russ. Staatsbank. .	21/9	360.390	1.585.000	341.640	1.489.800 ⁽⁶⁾	18,6 % ⁽⁷⁾
Bank of England ..	27/6	57.534	39.400	164.317	145.495	28,2 %
Banque de France..	21/6	221.747	791.117	108.150	113.539	24,6 % ⁽²⁾
Deutsche Reichsb.	22/6	125.776	410.937	257.414	479.314	18,8 %
Russ. Staatsbank .	22/6	359.790	1.240.370	295.520	1.150.56 ⁽⁶⁾	28,4 %

De Belemmerde telegrafische gemeenschap en de Cultures. In de Javasche Courant van 21 Augustus 1914 is de volgende mededeeling opgenomen:

„Van den Minister van Koloniën is bericht ontvangen dat in eene te Amsterdam „gehouden bijeenkomst van vertegenwoordigers van alle cultuurondernemingen in „Nederlandsch-Indië besloten is in de voornaamste cultuurcentra plaatselijke comités „in te stellen welke in het geval dat de telegrafische gemeenschap met Europa „mocht worden verbroken, tot taak zullen hebben de belangen van bedoelde „ondernemingen te behartigen en voorzoover noodig bij het Gouvernement voor te „staan en verder die ondernemingen van advies te dienen omtrent de maatregelen „welke noodig zijn om de zaken aan den gang te houden.

- (1) Zie ten aanzien van den goudvoorraad der Banque de France het te dezer zake geschrevene in het bovenstaande goud- en zilveroverzicht.
- (2) Wanneer men als dekking beschouwt alleen het in Frakrijk liggende metaal, dan is het percentage slechts 14,9 %.
- (3) Behalve de bankbiljetten van de circulatiebank zijn in Duitschland nog in omloop Reichskassenscheine en Dahrlehnskassenscheine (op 23 Augustus 1917 M. 5.547.700.000.), terwijl in Engeland de zoogenaamde currency notes in omloop zijn. Het bedrag van deze laatste was op 26 September 1917 £ 178.639.755, waartegen eene gouddekking was van 16 % (£ 28.500.000.)
- (4) In het cijfer van de Banque de France is niet begrepen frs. 11.300.000.000. voorschot aan den Staat wegens den oorlog en frs. 2.935.000.000. voorschot aan bevriende Mogendheden wegens idem.
- (5) Het dekkingspercentage is berekend met inachtneming van alle obligo's der banken en dus niet alleen met het oog op de bankbiljetten in omloop.
- (6) Hierin zijn begrepen de schatkistbiljetten, waarvan het bedrag evenwel niet bekend is.
- (7) Beschouwt men het door de Russische Staatsbank in het buitenland aangehouden goud ad £ 230.890.000 niet als dekking, dan is het dekkingspercentage slechts 6,6%.

„Tot leden dier comité's, welke bij het volbrengen van hun taak geen onderscheid zullen maken tusschen ondernemers van de eene of de andere nationaliteit, „zijn benoemd:

„Te Batavia: vertegenwoordigers van de Factorij der Nederlandsche Handelsmaatschappij, de Nederlandsche-Indische Handelsbank, de firma's Tiedeman en „van Kerchem en Reijnst en Vinju en van de Internationale Crediet- en Handels- „vereniging Rotterdam;

Te Semarang: vertegenwoordigers van de Factorij, de Handelsbank, de cultuurmaatschappij de Vorstenlanden, de firma Mirandolle en Voûte en de Internationale;

„Te Soerabaja: vertegenwoordigers van de Factorij, de Nederlandsch-Indische „Landbouwmaatschappij, de firma's Kooij en Co en Anemaet en Co, de Handels- „vereniging Amsterdam en de Koloniale Bank;

„Te Medan: vertegenwoordigers van de Factorij, de Delimaatschappij, de „Amsterdam-Deli en de Deli Batavia maatschappijen, de maatschappij Arendsburg, en de firma Ketner en Salm.

„Elk comité is bevoegd zich een of meer leden te assumeeren, mits Nederlanders.

„In ernstige omstandigheden kan elke ondernemer zich tot bedoelde comité's „wenden om raad en hulp.

„Aan deze mededeeling voegt de Minister van Koloniën toe dat de instelling „van vorenbedoelde comité's uitsluitend is te beschouwen als een maatregel van „uiterste voorzorg en dat belanghebbenden openbaarmaking van dezen maatregel „in de Javasche Courant hebben verzocht om zeker te zijn dat hij tijdig ter kennis „van alle belanghebbenden komt.

„Aan het verzoek om openbaarmaking van dezen maatregel, welke naar het „inzien van den Landvoogd blijkbaar genomen is onder den indruk van de belemmering welke handel en industrie hier te lande hebben ondervonden tenge- „volge van de stremming van het telegrafisch verkeer in de eerste weken van „deze maand, en de strekking heeft te voorzien voor het niet waarschijnlijk maar toch „altijd mogelijke geval dat een dergelijke stremming zich te eeniger tijd mocht „herhalen, mits deze gevolg gevende, draagt de Landvoogd mij op daaraan de „verzekering toe te voegen dat indien zich onverhoopt de omstandigheden mocht „ten voordoen waarin de meerbedoelde comité's in werking zullen treden, de Regeering „gaarne bereid is zich met die comité's in verbinding te stellen wanneer zij in „lichtingen omtrent cultuurbelangen mocht behoeven en met hen te overleggen indien „in het belang der cultures hulp van het Gouvernement mocht worden gevraagd."

In verband met de bestaande stremming van het telegrafisch verkeer zijn aan de verschillende leden der cultuurcomité's inlichtingen gevraagd over hetgeen tot dusver is verricht en over hetgeen zij zich voorstellen in het belang van de cultures te doen. Daartoe is aan de 22 leden dier comité's onder dagteekening van 29 November 1917 het volgend schrijven gericht:

„In Augustus 1914 zijn in de voornaamste cultuurcentra in Ned-Indië plaatselijke „Comité's ingesteld welke in het geval dat de telegrafische gemeenschap met „Europa mocht worden verbroken, tot taak hebben de belangen van de cultuur- „ondernemingen in Ned-Indië te behartigen en voorzoover noodig bij het „Gouvernement voor te staan, en verder die ondernemingen van advies te dienen omtrent de maatregelen welke noodig zijn om de zaken aan den gang te houden.

„Volgens eene in de Javasche Courant van 21 Augustus 1914 opgenomen „mededeeling is Uwe maatschappij (firma) vertegenwoordigd in het te Batavia „(Semarang, Soerabaja, Medan) gevestigd comité.

„Nu het telegrafisch verkeer van deze kolonie met de buitenwereld dermate „wordt belemmerd dat het wisselen van particuliere telegrammen practisch geheel „is uitgesloten, zou onze vereeniging in het door haar uitgegeven tijdschrift „Koloniale „Studiën“ gaarne een en ander opnemen over hetgeen door de cultuurcomité's „is verricht.

„Met het oog daarop heb ik de eer U te verzoeken mij daarover eenige gegevens „te willen doen toekomen, in het bijzonder over de vraag wat U zich voorstelt „in het belang van de cultures te doen“.

Op dezen brief zijn de volgende antwoorden ontvangen:

1. Schrijven van de Firma Reijnst en Vinju te Batavia ddo 5 December 1917.

Wij hebben de ontvangst te erkennen van uw schrijven van 29 Nov. l.l., in antwoord waarop wij de eer hebben U het volgende te berichten.

In Augustus 1914 werd het in Nederland door belanghebbenden bij cultuuron- dernemingen in Indië wenschelijk geacht hier te lande een orgaan te hebben om, ingeval de telegrafische gemeenschap werd afgebroken, het initiatief te nemen tot stappen in het belang dier ondernemingen. Daar de telegrafische gemeen- schap niet verbroken werd, verviel toenmaals de bestaansreden voor het bedoelde orgaan.

Thans vinden niettegenstaande de sluiting van de telegraaf koopen en verkoopen van thee, rubber, koffie, voor zoover die mogelijk zijn, voortgang zonder dat de sluiting van de telegraaf daarop veel invloed heeft. Ook de bankzaken ondervinden van de sluiting der telegraaf geen belemmerenden invloed *). Alleen suikerbiedingen uit Engeland komen niet in. Doch of dit aan de stremming van het telegraaf- verkeer moet geweten worden is twijfelachtig, daar hetzelfde ook het geval zou kunnen zijn zonder deze stremming. Met Nederland is het goederen- verkeer verbroken tengevolge van de staking van het scheepvaartverkeer. Ofschoon de sluiting van de telegraaf een oorzaak is van onzekerheid in zaken, heeft zij niet ten gevolge, dat het raderwerk der cultuur- zaken tot stilstand is gekomen of zelfs meerdere stoornissen ondervindt dan te voren.

Er is daarom o.i. in de bestaande omstandigheden geen behoefte aan het optreden van een orgaan als bovenbedoeld of aan beschouwingen over de verrichtingen van zulk een orgaan ingeval het optrad en er valt daarom o.i. over deze aangelegenheid niets te publiceren.

2. Schrijven van de Firma Tiedeman en van Kerchem ddo 5 December 1917.

Wij ontvingen in goede orde Uwe letteren van 29 November jl. waarin U ons eenige vragen stelt in verband met het feit, dat onze firma vertegen- woordigd is in het te Batavia gevestigd comité, dat tot taak heeft de belangen der cultuuron- dernemingen te behartigen, in het geval dat de telegrafische gemeenschap met Europa is verbroken.

---

*) Noot van de Redactie.

Zouden alle banken hiermede instemmen?

Wij geven U beleeft in overweging U deswege tot den Voorzitter van dit Comité, den Heer L. Engel, President van de Factory der Nederlandsche Handel Maatschappij te wenden, die uitteraard beter in staat zal zijn Uwe vereeniging de gewenschte inlichtingen te verschaffen. *)

3. Schrijven van het Hoofdagentschap der Ned-Indische Handelsbank te Batavia ddo 12 December 1917.

In antwoord op Uw schrijven dd. 29 passato deelen wij U mede dat voor zoover ons bekend het comité slechts éénmaal vergaderd heeft en nl. op ontvangst van het telegram waarbij de comité's werden ingesteld.

Voor zoover ons bekend is er toen besloten geen speciale maatregelen te beramen aangezien de toestand toen daartoe geen aanleiding gaf.

Intusschen zal de Voorzitter, de President der Nederlandsche Handel maatschappij Factorij Batavia, U ongetwijfeld terzake verder kunnen inlichten.

4. Schrijven van het Agentschap der Ned-Indische Handelsbank te Semarang ddo 3 December 1917.

Naar aanleiding van Uw schrijven ddo 29 November jl, bericht ik U, dat, waar teekenaar dezès eerst 1 Juli 1916 het beheer van dit Agentschap overnam en zijn voorganger, die deze aangelegenheid behandelde naar Batavia werd overgeplaatst, ik U terzake beleeft verwijzen moet naar de gegevens, die aan Uwe Vereeniging zullen worden verstrekt door mijn Hoofdagentschap te Batavia, dat ongetwijfeld eenzelfde schrijven zal hebben ontvangen.

5. Schrijven van het Agentschap der Internationale Crediet en Handelsvereeniging Rotterdam te Semarang ddo 4 December 1917.

Hiermede erken ik de ontvangst van Uwe missive ddo 29 November jl., naar aanleiding waarvan ik U beleeft het volgende mededeel:

Ik merk op, dat dit agentschap der Internationale Crediet- en Handelsvereeniging „Rotterdam” geen officieele aanstelling heeft gekregen van de benoeming tot lid van het te Semarang gevestigde Comité, hetwelk bij het verbreken der telegrafische verbinding met Europa tot taak heeft de belangen van ondernemingen te behartigen. Behalve de mededeeling in de Javasche Courant waarnaar U verwijst en een bericht van mijn hoofdkantoor te Rotterdam omtrent de bovenbedoelde aanstelling, heb ik hieromtrent niets naders mogen vernemen.

Het streven Uwer Vereeniging juich ik toe, temeer waar door het bestaan van verschillende centra, door U de gelegenheid geboden wordt om in geheel Ned.-Indië op gelijke wijze te ageeren, hetgeen den algemeenen gang van zaken niet anders dan ten goede kan komen.

Eenige gegevens omtrent de wijze, waarop de belangen der Cultuurinstellingen behartigd kunnen worden in verband met de verbreking der telegrafische communicatie, kan ik U tot mijn spijt vooralsnog niet verstrekken, aangezien nog geen enkele onderneming zich naar aanleiding van deze nieuwe moeilijkheid tot mij heeft gewend, zoodat mij nog niets bekend is omtrent speciale moeilijkheden, waarin beheerders te dien aanzien verkeerden, en de wijze waarop hieraan tegemoet gekomen zou kunnen worden. Ik schrijf dit hieraan toe, dat men hier te lande niet plotseling voor het feit is komen te staan, doch dat men voorbereid was op eene eventueele stagnatie in het telegrafisch verkeer,

*) Van de Factorij te Batavia is nog geen antwoord ontvangen.

in welke moeilijkheid men bij voorbaat heeft voorzien, o.a. door het aanstellen van gedelegeerden, door speciale instructies van uit Holland, etc.

Mochten mij nog kwesties in verband met het telegrafisch isolement ter oplossing voorgelegd worden, zoo zal ik U gaarne daarmede, alsook met de naar aanleiding daarvan genomen decisie in kennis stellen, alsmede van zoodanige gegevens, welke U van nut kunnen zijn voor de verhandelingen in het Tijdschrift Uwer Vereeniging.

6. Schrijven van het Agentschap der Ned.-Indische Handelsbank te Semarang ddo 4 December 1917.

De ontvangst erkennende van Uw schrijven ddo. 29 passato, deel ik U mede, dat het door de Regeering benoemde plaatselijke Comité voor de behartiging der belangen van de cultuurondernemingen in dit ressort bij eene verbreking van de telegrafische gemeenschap met Nederland, nog niet is geïnstalleerd.

Tot mijn leedwezen kan ik U derhalve nog geen inlichtingen verstrekken omtrent de handelingen van dit Comité.

7. Schrijven van het Hoofdagentschap der Koloniale-Bank te Soerabaja ddo, 3 December 1917.

In antwoord op Uw schrijven 30 November jl, deelen wij U mede, dat het door U bedoelde Comité tot dusver nog niets verricht heeft en voor zoover ons bekend nog geen plannen voor de toekomst gemaakt zijn.

8. Schrijven van den Vertegenwoordiger der Ned.-Indische Landbouw Maatschappij te Soerabaja ddo 4 December 1917.

In antwoord op Uw schrijven van 29 pto, deel ik U beleefd mede, dat tot vóór de thans bestaande stremming van het telegrafisch verkeer de verbinding met het Moederland van dien aard was, dat het optreden van het door U bedoelde comité overbodig bleek.

Zelfs nu die gemeenschap reeds sedert eenigen tijd verbroken is, schijnt er nog weinig drang te bestaan om de voorlichting dier comité's in te roepen.

9. Schrijven van het Agentschap der Nederlandsche Handel Maatschappij te Soerabaja ddo 4 December 1917.

Ik erken de ontvangst van Uw schrijven ddo 29 passato. In antwoord daarop deel ik U mede, dat de omstandigheden aan de door U bedoelde Commissie hier ter plaatse nog geen aanleiding hebben gegeven in functie te treden.

10. Schrijven der N.V. Kooij en Co's Administratiekantoor te Soerabaja ddo 6 December 1917.

In antwoord op Uwe letteren ddo 29 November jl. deelen wij U mede dat aangezien zoover onze ervaring gaat nog geen enkele ondernemer zich wendde tot een der leden van het te Soerabaja ingestelde Comité — om bijstand in de behartiging zijner belangen — er tot zoove. ook geen aanleiding voor de leden van dat comité is geweest om als zoodanig iets te verrichten.

Uit Medan werd nog geen antwoord ontvangen. *)

Intusschen blijkt uit de ontvangen antwoorden dat de maatregel althans voor Java geen effect heeft gehad, zooals trouwens reeds in 1914 werd verwacht.

*) Noot van de Redactie.

Uit de sedert ontvangen antwoorden blijkt dat men ook daar ter zake niets heeft behoeven te verrichten.

LANDBOUW KRONIEK.

Theeuitvoer naar Amerika. Zooals men weet hebben de belanghebbenden bij de theecultuur eenigen tijd geleden het hoofd van het Thee-expertbureau te Batavia, den heer Edwards, in staat gesteld een reis te maken naar Amerika en Canada in het belang van den afzet van hun product. Acht November is op een bijeenkomst te Batavia, door den voorzitter, den heer W. C. Loudon verslag over deze reis uitgebracht. De medegenomen en nagezonden thee kon tot behoorlijke prijzen van de hand worden gedaan. In de eerste negen maanden van dit jaar is 20 millioen pond naar de Vereenigde Staten en Canada verscheept, welk hoog cijfer te meer opvalt, wanneer men bedenkt, dat in Amerika het theeverbruik per hoofd niet hoog is (1 pond per jaar) en voor rond 60 % groene thee wordt gevraagd.

Van onze thee zou in het gunstigste geval slechts een 30 tot 40 millioen pond te plaatsen zijn, wat nog niet de helft van onze totale productie is. Men zal dus tegen overvoering van de markt moeten waken. De voorzitter beval daarom aan een vereeniging van theeproducenten en handelaars op te richten, ten einde te zorgen voor een beperking van den uitvoer naar Amerika en voor een evenredige verdeling van de voor uitvoer toe te laten hoeveelheid over de producenten. Na eenige discussie werd door de aanwezigen in beginsel tot oprichting van een vereeniging besloten.

Cr.

Belemmeringen voor den handel en den Landbouw. Sedert half October worden geen particuliere telegrammen meer doorgelaten langs de lijnen van de Eastern Extension, welke voor Nederlandsch-Indië de verbinding met het moederland vormen. De perstelegrammen zijn tot nu toe blijven aankomen en een enkel bericht over persoonlijke aangelegenheden schijnt nog wel te worden doorgelaten; de handel krijgt echter geen telegrammen meer. Meende men eerst nog uit berichten uit Nederland te kunnen afleiden, dat 15 November het verkeer weer zou worden geopend, dit is gebleken niet het geval te zijn. Een feit als dit, dat ons op gevoelige wijze aan onze sterke afhankelijkheid van andere landen herinnert, moge een nieuwe prikkel vormen tot pogingen om ons een rechtstreeksche draadlooze verbinding met Nederland te bezorgen.

Ongeveer tegelijkertijd verschenen berichten over moeilijkheden bij het uitvoeren van rijst voor Nederlandsch-Indië uit Rangoon, later ook uit Singapore. Hier kunnen wij zelf de handen uit de mouwen steken. Op de Buitenbezittingen liggen nog terreinen genoeg, waar de natte rijstbouw uitgeoefend kan worden. Gelukkig kwam het bericht nog lang genoeg voor den planttijd om maatregelen in het belang van een grooter rijstproductie te nemen. Naar verluidt, zijn dit jaar op de Buitenbezittingen heel wat sawahs, welke sinds lang onbewerkt gebleven waren, weder in bewerking genomen. Zulke prikkels zullen hun uitwerking niet missen. Geen beter middel om ons allen te overtuigen van het levensbelang, dat uitbreiding der rijstcultuur voor ons land en volk heeft en ons te brengen tot een krachtig streven naar een vermeerdering der voedselproductie, waarbij wij onafhankelijk worden van het buitenland.

De uitvoer van thee vindt slechts in zeer beperkte mate plaats; sommige ondernemingen schijnen den pluk reeds te hebben gestaakt. Koffie wordt sedert maanden

niet meer verscheept. De ophooping van suiker en tabak, welke op afvoer wacht, gaat door. Hoe onze bedrijven op den duur in gang gehouden moeten worden, als voor den oogst 1918 de afscheep niet vlotter gaat, vraagt men zich niet met groote bezorgdheid af.

Cr.

Kamers van Landbouw. Reeds sedert eenige jaren is er sprake geweest van de wenschelijkheid om hier te lande kamers van landbouw op te richten, waarin dan de groote bergcultuurondernemingen, welke thans tot het Ned.-Ind. Landbouw Syndicaat zijn toegetreden, opgenomen zouden worden. Daarbij werd op den voorgrond gesteld, dat het alleen op deze wijze mogelijk zou zijn alle belanghebbenden te dwingen mede te betalen aan de uitgaven, welke de bestaande planters-organisaties zich in het belang van hun bedrijven getroosten, in de eerste plaats voor het in stand houden van de proefstations.

Nadat de zaak herhaalde malen in vergaderingen van het Landbouw Syndicaat ter sprake was gekomen, is onlangs een ontwerp-ordonnantie verschenen, opge maakt door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel. Dit ontwerp is aan de verschillende plantersverenigingen, welke tot het Syndicaat behooren, toegezonden, daar in besloten kring behandeld en vervolgens eind November te Djokja besproken, eerst in een vergadering van het dagelijksch bestuur van het Ned. Ind. Landbouw Syndicaat, dat thans als Commissie van advies in zake de landbouwnijverheid op Java (met uitzondering van de suikercultuur) de Regeering van voorlichting dient, vervolgens in een vergadering van het Hoofdbestuur van het Syndicaat. In het oorspronkelijk ontwerp zijn daar nog eenige wijzigingen aangebracht. Dit gewijzigd ontwerp is 28 November op een algemeene vergadering van het Syndicaat, waartoe ook vertegenwoordigers van verwante lichamen uitgenoodigd waren, behandeld. De inhoud wordt hieronder in hoofdtekken weer gegeven.

Art. 1 van de nieuwe ontwerp-ordonnantie bepaalt, dat onder onderneming in den zin der ordonnantie verstaan wordt een onderneming tot verbouwing of verwerking van landbouwvoortbrengselen, waar de landbouw als groot bedrijf wordt uitgeoefend en de daartoe noodige bebouwing of ontginning van den grond plaats heeft over een uitgestrektheid van minstens 100 H. A.

- a. hetzij rechtstreeks door of vanwege den ondernemer krachtens een hem toekomend zakelijk of persoonlijk recht ten opzichte van den grond;
- b. hetzij niet rechtstreeks door of vanwege den ondernemer.

Het sub a en b bepaalde brengt niet alleen de erfpachtslanden en huurlanden binnen de omschrijving, maar ook bedrijven als bv. de tabaksetablisseminten in Besoei en cassave- en theefabrieken, die het ruwe product van de Inlandsche bevolking opkoopt. Ook zij immers deelen in het gemeenschappelijk belang, dat vooruitgang van het bedrijf heeft voor alle bij dat bedrijf geïnteresseerden en het is dus niet meer dan billijk, dat ook zij maatregelen, welke daarop gericht zijn, mede helpen bekostigen.

Wat verder den Inlandschen landbouw betreft, uit art. 1 blijkt duidelijk dat deze niet tot het gebied der kamers gerekend wordt. Door twee eischen wordt het Inlandsch bedrijf uitgezonderd. In de eerste plaats door een, welke

het karakter van het bedrijf betreft. In het oorspronkelijk ontwerp werd gesproken van landbouw, op Europeesche wijze uitgeoefend; dit is thans veranderd in landbouw, als grootbedrijf uitgeoefend. Daardoor is de tegenstelling met het kleinbedrijf zuiverder geteekend. Er is hier niet alleen een verschil in omvang van het bedrijf in het spel, maar ook een verschil in karakter. In het algemeen kan men zeggen, dat het grootbedrijf door hooge uitgaven op kapitaalrekening aanstuurt op goedkoopere exploitatie en verhooging der productie per oppervlakte-eenheid, terwijl in het kleinbedrijf met een veel lager kapitaalrekening gewerkt wordt en hooge uitgaven voor kostbare bereidingsinstallaties en dure kunstwerken vermeden worden.

Volgens art. 2 wordt als vertegenwoordiger van de landbouwonderneming beschouwd de beheerder. De eigenaar is echter bevoegd een ander als vertegenwoordiger aan te wijzen met dien verstande, dat in een kamer van landbouw dezelfde persoon niet als vertegenwoordiger van meer dan één onderneming mag worden aangewezen. Deze omschrijving houdt een belangrijke verbetering in van het oorspronkelijk ontwerp, waarin alleen eigenaars en beheerders als vertegenwoordigers van ondernemingen werden beschouwd. Zooals ter vergadering opgemerkt werd, is de term beheerder zeer rekbaar; bij sommige kleine ondernemingen ligt het zwaartepunt van de leiding minder bij den beheerder, dan bij den superintendent. De directies van ondernemingen, die de aangewezen vertegenwoordigers van de belangen der aandeelhouders zijn, moeten desgewenscht zelf in de Kamer zitting kunnen nemen. Dat men door de thans aangenomen formulering alle beheerders zou uitsluiten, behoeft niet te worden gevreesd; de ervaring van de landbouwverenigingen, die een dergelijke bepaling in haar reglement hebben, leert, dat de overgrootste meerderheid der ondernemingen toch door den beheerder vertegenwoordigd wordt.

Volgens art. 3 kunnen door den Gouverneur-Generaal, na raadpleging van den Raad van Nederlandsch-Indië, voor bepaaldelijk aan te wijzen gebiedsdeelen kamers van landbouw worden ingesteld. Hierin is dus de indeeling naar geografische grenzen tot uiting gebracht; de kamers zijn locale organisaties.

Art. 4 bepaalt, dat leden eener kamer van landbouw zijn de vertegenwoordigers van de binnen haar gebied gelegen ondernemingen. Art. 5 regelt de samenstelling van het bestuur; in het nieuwe ontwerp is bepaald, dat de kamer niet alleen bevoegd is een secretaris en meerdere ambtenaren aan te stellen en hun bezoldiging te regelen, maar ook een of meer leden van het bestuur een honorarium kan toekennen. Daarbij is dan vooral gedacht aan het bezoldigen van den voorzitter der kamer, zooals thans eenige van onze groote plantersorganisaties reeds doen. Art. 6 bevat het volgende:

(1) Jaarlijks wordt uiterlijk op 1 Februari door het bestuur eener kamer van landbouw in de Javasche Courant een voorloopige lijst geplaatst van de tot het gebied der kamer behorende ondernemingen.

(2) Deze lijst vermeldt in afzonderlijke kolommen;

- a. de namen der ondernemingen;
- b. die der ondernemers;
- c. die der beheerders;
- d. die der aangewezen vertegenwoordigers;
- e. het aantal H. A. grond, dat op 31 December tevoren op elk der in artikel 1, lid 1, onder a en b bedoelde wijzen ten behoeve der onderneming in bebouwing of ontginning was;

- f. de soorten der voortbrengselen, die in den loop van het vorig kalenderjaar op de onderneming zijn geoogst of verwerkt;
- g. de hoeveelheid voortbrengselen van iedere soort, die in den loop van het vorig kalenderjaar op de onderneming zijn geoogst of verwerkt;
- h. het aantal stemmen, dat de vertegenwoordigers der ondernemingen ingevolge het bij artikel 8 bepaalde tot aan de vaststelling der volgende lijst als leden der kamer bij door haar te nemen beslissingen zullen kunnen uitbrengen.

Art. 7 regelt het indienen van bezwaren tegen de voorloopige lijst.

In art. 8 wordt het stemrecht geregeld en voor elke 200 H. A. of deel daarvan één stem gegeven tot een maximum van zes stemmen. Volgens art. 9 moeten de leden van het bestuur eener kamer ingezetenen zijn van Nederlandsch-Indië, den leeftijd van 25 jaar bereikt hebben en in het gebied der betrokken kamer van landbouw wonen. Art. 10 omschrijft de taak der kamers aldus:

- a. het stichten en onderhouden van proefstations;
- b. het bevorderen van den afzet van landbouwvoortbrengselen;
- c. het uitbrengen van adviezen en het doen van voorstellen aan de Regeering en Hare organen betreffende landbouwbedrijven, uitgeoefend op de binnen haar gebied gelegen ondernemingen;
- d. het bevorderen in het algemeen van alles, wat aan de ontwikkeling en den bloei van de onder c van dit artikel bedoelde landbouwbedrijven kan ten goede komen, zooals het uitschrijven van prijsvragen over landbouwkundige onderwerpen, het doen houden van landbouwcongressen en landbouwtentoonstellingen, enz.

Art. 11 geeft de kamer de bevoegdheid om ter bestrijding van kosten, verbonden aan de vervulling van de zooeven omschreven taak, jaarlijks een heffing vast te stellen ten laste der binnen haar gebied gelegen ondernemingen, en wel volgens twee grondslagen:

- a. een jaarlijks door de kamer van landbouw vast te stellen bedrag, gebaseerd op de in artikel 6 bedoelde oppervlakte;
- b. een jaarlijks door de kamer van landbouw te bepalen recht, gebaseerd op het verkregen oogstproduct.

Het besluit tot vaststelling dezer heffing zal tevens inhouden de door de kamer vastgestelde begrooting van ontvangsten en uitgaven over het kalenderjaar, waarvoor de heffing geschiedt.

Dit besluit behoeft, alvorens te worden afgekondigd en in werking te treden, de goedkeuring van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel, die bevoegd is bepaalde ondernemingen of groepen van ondernemingen wegens bijzondere omstandigheden geheel of gedeeltelijk van de heffing vrij te stellen. Zoodanige vrijstelling kan slechts geschieden, nadat de betrokken kamer van landbouw daarover is gehoord.

Bij weigering van de in het vorig lid bedoelde goedkeuring wordt het daartoe strekkend besluit met redenen omkleed. Binnen 30 dagen na de dagteekening van dit besluit kan de kamer van landbouw daartegen in beroep komen bij den Gouverneur-Generaal.

De afkondiging en inwerkingtreding van het heffingsbesluit, de wijze van invordering der geheven bedragen, zoomede de bekendmaking en het verbindend worden der begrooting worden in het reglement der kamer van landbouw geregeld.

Art. 12 bepaalt, dat het beheer der geldmiddelen aan de kamer zelve wordt overgelaten; zij stelt ook de rekening van inkomsten en uitgaven op, echter slechts voorloopig; de definitieve afsluiting der rekening geschiedt door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel. Volgens art. 13 moet de kamer binnen veertien dagen een kort verslag van haar vergaderingen aan den Directeur van Landbouw zenden, waarin o. a. de behandelde voorstellen, de genomen besluiten en de aangenomen moties zijn opgenomen. Verder heeft de kamer voor besluiten, wanneer zij daarmede buiten haar begroting gaat, de goedkeuring van genoemden directeur noodig.

Art. 14 wijst den voorzitter aan als de vertegenwoordiger van de kamer in en buiten rechten.

Art. 15 bepaalt dan de kamer ter behartiging van bepaalde belangen afdeelingen kan vormen, die uit haar midden haar eigen bestuur kiezen, of voor hetzelfde doel commissies uit haar leden kan samen stellen.

Art. 16 geeft de kamers de bevoegdheid zich met elkander in verbinding te stellen en ter bespreking van gemeenschappelijke belangen vereenigde vergaderingen te doen houden van leden, afgevaardigden van kamers, besturen, afdeelingen of afdeeliningsbesturen. Ook hebben zij de bevoegdheid om in onderlinge samenwerking instellingen in het leven te roepen, ten einde bepaalde onderdeelen van hun in artikel 10 omschreven taak gemeenschappelijk uit te voeren. Deze instellingen worden beheerd door commissies, die door de samenwerkende kamers van landbouw worden aangewezen. Het ligt voor de hand, dat men hier vooral gedacht heeft aan de centrale proefsations, waarvoor de gelden door verschillende kamers bijeengebracht zullen moeten worden.

Een vereenigde vergadering draagt in hoofdzaak een beraadslagend karakter en heeft met name geenerlei regelende bevoegdheid over de kamers van landbouw. Deze blijven, ondanks deelneming aan welke vereenigde vergadering ook, in het volle bezit van het haar toegekende zelfbestuur; hierin is dus het beginsel van federatie tot uiting gebracht, dat ook aan de organisatie van het landbouwsyndicaat ten grondslag ligt.

De vereenigde vergadering van besturen heeft de bevoegdheid namens meerdere kamers, besturen, afdeelingen of afdeeliningsbesturen, bij de Regeering landbouwbelangen te bepleiten, voorstellen in te dienen of wenschen kenbaar te maken. Zij treedt dus op in den geest van de tegenwoordige Commissie van Advies, waartoe de Regeering het dagelijksch bestuur van het Syndicaat benoemd heeft.

Volgens art. 17 zijn de kamers verplicht in haar vergaderingen een of meer door den Directeur van Landbouw daartoe aan te wijzen ambtenaren toe te laten; deze hebben dan een raadgevende stem.

Art. 18, 19 en 20 regelen de ontzetting van leden van het bestuur, de ontbinding ervan en de opheffing van kamers.

Art. 21 bepaalt, dat de ordonnantie niet van toepassing is op ondernemingen of cultures, die door den Gouverneur-Generaal daarvan worden uitgezonderd. In het eerste ontwerp werd alleen de suikercultuur uitgesloten. De nieuwe redactie is ruimer en laat ook de mogelijkheid open om bv. de rijstcultuur op de particuliere landerijen buiten de toepassing van de ordonnantie te houden.

Ten slotte zijn nog twee overgangsbepalingen aan het ontwerp toegevoegd, waarbij geregeld wordt, hoe de eerste maal bij de instelling van een kamer de

voorloopige lijst wordt opgemaakt en hoe men bezwaren daartegen kan indienen (art. 1) en verder hoe bij de instelling van een kamer de eerste maal een vergadering door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel wordt bijeengeroepen onder een door hem aan te wijzen tijdelijken voorzitter.

Bij de behandeling van de ontwerp-ordonnantie, waarvan de inhoud hierboven werd medegedeeld, op de vergadering van het Ned. Ind. Landbouw Syndicaat te Djocja heeft de heer Ottolander het ontwerp bij de vergaderden ingeleid. Hij wees er op, dat het in stand houden der proefstations niet het eenig doel van de voorgestelde regeling was, maar dat men daardoor ook tot een vastere organisatie van de bergcultures hoopte te komen. Zelfs groepen, bij wier proefstation 99 % der belanghebbenden aangesloten is, hebben op de instelling van kamers van landbouw aangedrongen; men wenscht een vastere organisatie met het oog op den economischen strijd, welke algemeen als vervolg op den tegenwoordigen oorlog verwacht wordt. Dat het juist de bergcultures zijn, welke zulk een organisatie vragen, ligt aan de omstandigheid, dat zij allerlei verschillende cultures met heterogene belangen omvatten. De suikercultuur heeft één belang; de groote landbouw op Sumatra's Oostkust, met zijn voor alle ondernemingen geldend koelievraagstuk, heeft eveneens meer eenvormige belangen.

De opmerking, in de pers geuit, dat door instelling van kamers van landbouw de groote landbouw onder het departement van L. N. en H. zou komen, is onjuist. Wij werken samen, zegt spr.; en daarbij wordt door een regeling, als in de ontwerpordonnantie neergelegd, een zelfstandige, autonome ontwikkeling van onzen landbouw gewaarborgd. Het doel is niet den landbouw een dwangbuis aan te trekken, maar een goede, krachtige organisatie tot stand te brengen, in het belang van de kracht en de continuïteit van hetgeen wij zelve hebben op touw gezet.

Het ontwerp sluit aan bij de bestaande organisatie. De verdeling in kamers zal zijn lokaal, niet naar de cultures. Onze plantersverenigingen zijn ook als lokale organisaties tot stand gekomen en tot bloei gebracht. Een organisatie voor één cultuur, zooals bv. bij de stichting van het koffiesyndicaat werd nagestreefd, bleek niet levensvatbaar; zoodra men echter het syndicaat tot een bond van de lokale verenigingen maakte, traden allen toe. Ook van de proefstations zijn de meeste lokaal opgekomen. Wel is de vrees uitgesproken, dat niet elke afzonderlijke cultuur voldoende tot haar recht zal komen, maar de ontwerp-ordonnantie is aan dat bezwaar tegemoet gekomen, door het mogelijk te maken proefstations en andere instellingen voor afzonderlijke cultures in het leven te roepen.

Thans vraagt de voorzitter, of de stemgerechtigde leden hun stem over het ontwerp willen uitbrengen.

De vertegenwoordigers van de acht landbouwverenigingen, welke het Syndicaat samenstellen, brengen dan allen hun stem uit, zonder uitzondering vóór. De Kedirische Landbouwvereniging doet dat met een woord van protest ertegen, dat volgens de ontwerp-ordonnantie niet ook de Inlandsche landbouw en de suikercultuur in de Kamers opgenomen worden.

De Voorzitter opende daarna de gedachtenwisseling. Daaraan namen de voorzitter van het Suikersyndicaat en de vertegenwoordiger van de Vorstenlandsche Landbouwvereniging deel. Zij betoogden, dat nu art. 21 van de ordonnantie de Regeering de vrijheid liet haar ook op de door hen vertegenwoordigde groepen van belanghebbenden

toepasselijk te verklaren, zij gaarne een toezegging van den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel zouden hebben, dat een dergelijke toepasselijk-verklaring niet zou plaats vinden, zonder dat hunne vereenigingen de zaak grondig hadden kunnen behandelen en bij de Regeering hare bezwaren hadden kunnen inbrengen. Op dit punt bevatte de toelichting van de ordonnantie wel eenige bijzonderheden; in de ordonnantie zelf echter is dienaangaande geen voorschrift opgenomen. De vertegenwoordiger van de Vorstenlandsche vereeniging drong er daarom op aan, dat in de ordonnantie een artikel opgenomen zou worden, inhoudende, dat het moment voor de toepasselijkverklaring gekomen zou zijn, wanneer de meerderheid der belanghebbenden den wensch daartoe uitdrukte.

Met het beginsel van het ontwerp stemde hij overigens in. Alleen maakte hij ook bezwaar tegen de territoriale indeeling der kamers, welke er toe zou kunnen leiden, dat ten koste van de meer kapitaalkrachtige cultures de armere geholpen zouden worden. Dr. Lovink antwoordde, dat het de bedoeling is, dat de wenschen van de belanghebbenden den doorslag geven bij het instellen van een kamer van landbouw en dat deze dus nooit tegen den zin van de planters aan hen zal worden opgedrongen. Wel is dit niet uitdrukkelijk in een artikel van de ordonnantie vastgelegd, maar dat schijnt ook niet noodig, waar de geheele geest van de ordonnantie dit tot uitdrukking brengt. Spr. wijst er op, dat 15 jaar geleden de instelling van Kamers van Landbouw ook in Nederland aanhangig is geweest; hij was er daar tegen, omdat de meerderheid van de belanghebbenden, vertegenwoordigers van het klein grondbezit, er tegen was; dat dit juist gezien was, blijkt hieruit, dat er verder nooit meer om is gevraagd. Men moet met de instelling van Kamers van Landbouw voorzichtig zijn; deze vorm van organisatie is alleen geschikt voor groepen van personen, waarin een sterke drang naar samenwerking bestaat. Bij den kleinen landbouwer heeft zich die drang nog niet voldoende ontwikkeld, men er hier niets mede bereiken. Ook uit praktisch oogpunt en op het punt van de heffing der bijdragen zou het bezwaar opleveren den kleinen landbouw in de regeling op te nemen. Wilde men dit toch, dan zou Spr. zich aan verdere medewerking moeten onttrekken. Naar Spr.'s oordeel moet de kleine landbouw vooreerst nog rechtstreeks van Gouvernementswege gesteund worden.

Ten slotte werd nog de vraag gesteld, tegen wanneer de instelling van de kamers kan worden tegemoet gezien. De Directeur van L. N. en H. antwoordde, dat de belanghebbenden, wanneer zij een spoedige instelling verlangen, daar zelfven veel aan kunnen doen door op spoed aan te dringen en ook door individueel buitenstaanders van de wenschelijkheid van een spoedig tot stand komen te overtuigen.

Nadat nog enkele punten van ondergeschikt belang besproken waren, werd de vergadering gesloten,

Cr.

BOEKBESPREKING.

Tropenhygiene. Populaire voordrachten
door P. C. Flu, Arts. Gebruikt als leid-
draad bij het onderwijs in de hygiene aan
de Bestuurschool te Weltevreden.

Zie hier een boek, waaraan men gaarne een ruime verspreiding toewenscht. De naam van den schrijver waarborgt een deskundige behandeling van het onderwerp; en de stof is zoo bewerkt, dat zij binnen het bereik van den leek valt. Niet alleen de aan de bestuurschool opgeleide ambtenaren zullen de lessen, hier gegeven, in toepassing kunnen brengen, maar ook de vele anderen, die iets kunnen doen tot verbetering van de hygienische toestanden van den Inlander. Vooral de planter, die dikwijls met eenvoudige hulpmiddelen zooveel voor zijn Inlandsch werkvolk kan doen, zal hier op menig punt nuttige wenken, practische oplossingen voor moeilijkheden vinden.

Het boek geeft in de eerste plaats een algemeene inleiding; vervolgens worden in afzonderlijke afdeelingen telkens eenige ziekten behandeld, gegroepeerd in hoofdzaak naar de wijze, waarop de besmetting plaats vindt. Daarbij wordt uiteengezet, welke hygienische maatregelen ons bij den strijd tegen die ziekten ten dienste staan. Zoo worden in het tweede gedeelte de ziekten besproken, waarvan de verwekkers het lichaam in hoofdzaak met de ontlasting verlaten en waarbij de besmetting door den mond heen tot stand komt; in deze groep zijn cholera, bacillaire en amoebendysenterie, buiktyphus en de op Java wellicht dikwijls onderschatte mijnwormziekte ondergebracht. In aansluiting daaraan zijn dan drinkwatervoorziening, afvoer van faecalien en afvalstoffen en de opruiming van huishoudelijken afval behandeld. Het zal niet noodig zijn hier alle groepen een voor een te noemen. Slechts zij nog vermeld, dat het werkje besloten wordt met eenige hoofdstukken over de hygiene van de voeding en het klimaat.

Men mag een boek als dat van den heer Flu een ruime verspreiding toewenschen bij ambtenaren, planters, in het kort bij allen, die in het belang van de volksgezondheid werkzaam kunnen zijn.

Cr.

*Verslagen en mededeelingen betreffende
Indische delfstoffen en hun toepassingen.
No. 1.*

Over het voorkomen van zwavel en natuurlijke zwavelverbindingen in Ned. Oost-Indië, door den mijnningenieur Ir. A. C. de Jongh. Uitgave van den Dienst van het Mijnwezen in Nederl. Oost-Indië.

Verkrijgbaar bij Kolff en Co. f 0,50.

De Regeering heeft besloten door den dienst van het Mijnwezen korte publicaties te doen uitgeven. De inhoud ervan zal tot het strikt zakelijke beperkt worden en zooveel mogelijk gericht zijn op direct practisch nut. In het eerste nummer dezer serie heeft de mijnningenieur C. A. de Jongh een reeks gegevens bijeengebracht uit de litteratuur omtrent het voorkomen van zwavel en zwavelverbindingen in onzen archipel. Beschouwingen over de mogelijkheid van exploitatie van deze mineralen worden slechts uit de litteratuur aangehaald en ademen zonder uitzondering een weinig hoopvolle stemming.

*437 Millioen! De Landsbegrooting voor
1918 (437 Djoeta! kira-kira belandja —
dan pendapatan negeri bagi tahoen 1918).
Beknopt overzicht van de Indische be-
grooting voor 1918, bewerkt naar het z.g.
Indisch ontwerp door P. J. Gerke, refe-
rendaris bij de Algemeene Secretarie. Bata-
via, Landsdrukkerij 1917.*

Het was inderdaad noodzakelijk, de begrooting in meer populaireren vorm voor het Indische publiek, ook het Inlandsch lezende, te doen toelichten. Het z. g. „Indisch ontwerp” der begrooting dat hier sinds eenigen tijd jaarlijks wordt uitgegeven is op zichzelf bijzonder moeilijk te overzien. Verstoken van alles wat zweemt naar uiterlijke indeeling of inleiding, dadelijk op de eerste bladzijde den lezer verschrikkende met kolommen onverduidelijkte uitgaafcijfers, is dit ontwerp inderdaad nog niet een model van hetgeen zulk een uitgaaf zou moeten zijn om in ruimen kring bespreking uit te lokken. Gelukkig wordt voor den Indischen lezer, die reeds vertwijfeld het officieele boek vol cijfers terzijde legde, sinds kort bovendien een vriendelijker officieus uitgaafje vervaardigd, waaruit hij gemakkelijker eering betreffende de begrooting kan putten.

Het opschrift, uitdrukken de het totaal bedrag der geraamde uitgaven, is een soort van waarschuwing: Burgers van Indië! weest op uw hoede! wie zal dit bedrag betalen? Koopt en leest, en gij zult weten wat U boven het hoofd hangt!

Ofschoon, zooals gezegd, de vorm van deze heilzame prikkelllectuur vriendelijker is dan die van het Indische ontwerp, zijn er toch nog wel enkele opmerkingen over te maken. Zoo mist de lezer noode een inhoudsopgaa. Het is hem niet duidelijk, waarom een beschouwing over de begrootingsrekening voorafgaat aan die betreffende de begrooting zelf, terwijl de behandeling van de rekening toch het

slotbedrijf is van het begrotingsdrama. Zou het niet beter zijn het eerste hoofdstuk te wijden aan een algemeene kenschetsing van den financieelen toestand? Dan zou tevens eenige meerdere uitvoerigheid aan de duidelijkheid der bespreking ten goede kunnen komen. Een leemte is verder dat hoofdzakelijk aandacht is gewijd aan de geraamde uitgaven, bijna niet aan de middelen.

Een bezwaar van anderen aard is dat dit officieuze werkje niet ongeveer gelijktijdig verschijnt met het officieele Indische ontwerp, doch eerst veel later, zoodat het niet als leidraad daarbij gebruikt kan worden. Dit doet aan de actualitetswaarde b. v. voor de dagbladpers natuurlijk afbreuk.

Bovendien zal het aanbeveling verdienen om, als eenmaal een bevredigende indeeling en opzet zijn gevonden, daarin bij volgende uitgaven niet al te ingrijpende veranderingen meer te brengen, opdat het publiek aan de uitgaaf kunne wennen; het zal er dan spoediger den weg in leeren vinden.

Ontwerpen tot herziening van de grondhuurbepalingen in de Gouvernementslanden op Java en Madoera. Toelichting op de ontwerpen tot herziening van de grondhuurbepalingen. Batavia, Landsdrukkerij 1917.

De voorgenomen herziening werd reeds uitvoerig besproken in de kroniek, blz. 361 e.v. van het Juni-nummer van dit tijdschrift. Sedert werd een der ontwerpen, nog op enkele punten gewijzigd, met een toelichting van regeeringswege uitgegeven om openbare bespreking uit te lokken. Het hoofdvraagstuk, dat men getracht heeft door deze herziening op te lossen, is aldus geformuleerd: „op welke wijze (kunnen) de nadeelen, die voor de Inlandsche grondbezitters voortvloeien uit het met de inhuur hunner gronden door de suikernijverheid gepaard gaande voorschottenstelsel, worden weggenomen zonder nochtans afbreuk te doen aan de bedrijfszekerheid der suikerondernemers?” De conclusie der toelichting luidt: „Ingrijpen van den wetgever is noodig en wel in dezen zin, dat het geven van voorschotten niet langer geoorloofd zal zijn.” (Voorts zal dan aan de suikernijverheid de gelegenheid worden geboden om gronden op langeren termijn in te huren, terwijl hieraan wordt vastgeknoopt het waarborgen van een huurprijs aan de Inlandsche grondbezitters, die in goede verhouding staat tot de huurwaarde, en wel door het vaststellen van minimumprijzen van overheidswege).

Zoo ingrijpend als het hier is voorgesteld, blijkt de herziening echter bij verdere lezing niet te zijn. Al dadelijk wordt de huur van droge gronden buiten de bedoelde voorzieningen gebracht; voorts is bij wijze van overgang ook voor de huur van sawahs het tegenwoordig grondhuurstelsel met zijn „vooruitbetalingen op den huurschat” behouden, echter alleen voor korte huurtermijnen.

Veel zal dus allicht bij het oude blijven, doch de mogelijkheid bestaat, dat de suikernijverheid, geprikkeld door de kans op het sluiten van langer loopende grondhuurovereenkomsten (maximum $21\frac{1}{2}$ jaar), hiervoor het betalen van hogere huurprijzen onder overheidstoezicht over zal hebben.

De regeling is dus in hoofdzaak te beschouwen als een streven tot technische verbetering van het stelsel tot bescherming van den economisch zwakkeren Inlandschen boer.

Op zichzelf ongetwijfeld een loffelijk pogen. De vraag is, in hoever de praktijk, die, wat de contrôle betreft, hoofdzakelijk drukt op het reeds zoo zwaar belaste binnenlandsch bestuur, aan de theorie zal beantwoorden. De toekomst zal het leeren

Een keerzijde van deze ingewikkelde sociale wetgeving lijkt echter dat zij, eenige meerdere inkomsten aan den grondverhuurder verzekerende, geen stap nader brengt tot verhooging van zijn economische kracht. Immers, wanneer met de inkomstenvermeerdering niet gepaard gaat een evenredige drang om te geraken tot blijvende positie-verbetering, o. a. zich uitende in een voldoende spaarbegeerte, zal slechts het consumptiefonds der maatschappij vergroot worden; de beschermde landbouwer moge in ietwat beter doen komen als consument, als producent zal hij blijven, wie hij was. En toch komt het vooral aan op verhooging van het productie-peil, op verbetering van economisch inzicht en economische prestatie. De steeds voortgaande bevolkingsaanwas, de stijgende levensseischen—zij stellen de Indische samenleving voor problemen, welke niet door een agrarisch-sociale wetgeving als de hier besprokene wordt opgelost.

C. S.

De oorlogswinstbelasting (Staatsblad 1917 No. 592), met een overzicht en aantekeningen. Bewerkt bij het Departement van Financiën. Batavia, Landsdrukkerij 1917. War Profits Tax Ordinance 1917 for Netherlands India.

Translated bij W. Price. Printers G. Kolff & Co. Batavia.

Een tweetal werkjes, bestemd om de bepalingen der „ordonnantie op de oorlogswinstbelasting 1917” onder het Nederlandsch en Engelsch lezend publiek meer bekend te maken. Zij zullen veel nuttigs kunnen leeren aan hen, die vermeerdering van inkomens of winst genoten als onmiddellijk of middellijk gevolg van den oorlogstoestand.

C. S.

MEDEDEELINGEN UIT DE VEREENIGING.

In verband met zijne verhuizing naar Semarang is de heer D. M. G. Koch als Secretaris der Vereeniging afgetreden.

Onder nadere goedkeuring der algemeene vergadering is in zijne plaats benoemd de heer A. Gaillard te Buitenzorg (Tijlende 25), te voren penningmeester der Vereeniging, terwijl tot penningmeester is benoemd de heer S. van Zanten te Buitenzorg (Laan van der Wijk 27).

Als lid der Redactie van Koloniale „Studiën” zijn afgetreden de heeren D.M.G. Koch en S. Koperberg; voor het vervullen der open gevallen plaatsen is door het Bestuur aangewezen de heer Dr. J. H. Boeke.

In plaats van den heer N. Spijkman is tot Secretaris der Redactie benoemd de heer A. F. Verhoeff, Pledang 29 te Buitenzorg.

VERBETERINGEN.

In de inhoudsopgave van het Augustus nummer behoort na:

Het Woningvraagstuk en de Pestbestrijding 445,
te worden ingevoegd:

's Lands Plantentuin en het Departement van Landbouw c. a., door S. Ritséma
van Eck ..... 461.

Verschenen:

*Mededeelingen Encyclopaedisch
Bureau afl. XIV De Handelsbeweging
der Buitenbezittingen
in 1914, 1915 en 1916.*

Verkrijgbaar bij de:

*Firma G. C. T. VAN DORP & Co.
te Semarang*

tegen den prijs van f 3.— per exemplaar.

Extra Politiek Nummer.

Exemplaren van dit nummer zijn ook voor niet-
leden der vereeniging tegen inzending van een
postwissel van

f 1.60

Verkrijgbaar bij den secretaris

de heer A. GAILLARD,

Tjilendek 25, te Buitenzorg.

De ZUIVERE kunstmatige geluid-
weergave wordt slechts verkregen met

HIS MASTER'S VOICE SPREEKMACHINES EN PLATEN

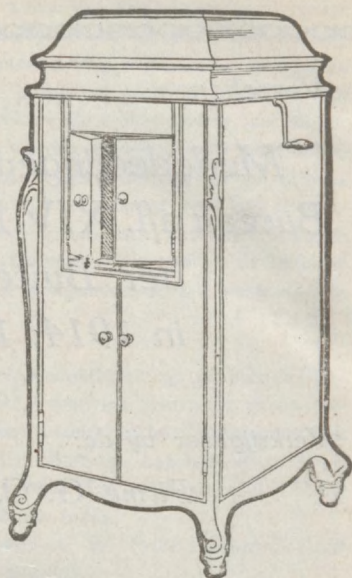
NEVENSTAAND MODEL IS DE
SPREEKMACHINE BIJ UITNEMENDHEID

CATALOGI op aanvraag gratis verkrijgbaar
bij

N. V. GRAMOPHONE MIJ.

„HASSELBACH”

WELTEVREDEN.

MODEL No. 13
met ingebouwde hoorn en platenkast.

Albrecht & Co., Weltevreden

Electrische Drukkerij
Zincografische inrichting
Kantoorboekbinderij

Geheel modern ingerichte werkplaatsen

Wij leveren drukwerk op elk gebied, van
het eenvoudigste tot het meest luxieuse.

Speciaal: Illustratie- en kleurenwerk,

Waardepapieren, Drukwerk voor den Handel.